પ્રવેશક

૧. પ્રસ્તુત સંપાદન

શક્ય તેટલી જુદી જુદી હસ્તપ્રતો જોઈને તેમાથી તારવેલી હસ્તપ્રતો ઉપરથી તૈયાર કરેલી અને મૂળનું બને તેટલુ યથાતથ પ્રતિબિબ પાડતી 'અખેગીતા'ની શાસ્ત્રીય વાચનાની જરૂર આપણે ત્યાં હતી. પ્રસ્તુત સંપાદન એવી શાસ્ત્રીય વાચના આપવાનો એક નમ્ર પ્રયાસ છે.

શ્રી કે. કા. શાસ્ત્રીકૃત 'ગુજરાતી હાથપ્રતોની સંકલિત યાદી'માં જુદે જુદે સ્થળે સચવાયેલી 'અખેગીતા'ની પ્રતો નોધાયેલી છે આ ઉપરાંત પણ કેટલીક પ્રતો હોવાનો સભવ છે દા ત, આમાં નહિ નોધાયેલી એવી બે પ્રતો અમે મેળવી શક્યા છીએ અને એનો ઉપયોગ કર્યો છે. સંકલિત યાદીમાંની નીચેની પ્રતો અમે સપાદનકાર્ય માટે જોઈ હતી· फा १४८, फा १५४, फा ३११, फा ३३६, फा ३४९, फा ३६२, द ४२, द ५७५, द ५७६, द ५७९, द ६९१, द ७१४, द ७४०, द ७५३, द ७५४, द ८४५. આમાથી फा १५४ (જેને અમે ઘ સંજ્ઞા આપી છે), ગુજરાત વિદ્યાસભાની પ્રત ક્રમાક ૧૨૧૮ (જેને અમે ક સંજ્ઞા આપી છે.), ડૉ. શિવલાલ જેસલપુરા પાસેથી મળેલી હસ્તપ્રત (જેને અમે ખ સંજ્ઞા આપી છે), અને ડૉ. યોગીન્દ્ર ત્રિપાઠી પાસેથી મળેલી હસ્તપ્રત (જેને અમે ગ સજ્ઞા આપી છે)—આ ચાર પ્રતોનો આધાર લઈ પ્રસ્તુત વાચના તૈયાર કરી છે. ઉપર ઉલ્લેખેલી અન્ય હસ્તપ્રતોમાંથી પહેલાં બે કડવાના પાઠાતરો 'પરિશિષ્ટ'* રૂપે આ પુસ્તકમા આપ્યાં છે

---

*આ પ્રતો માટે રાખેલા સંકેતો નીચે પ્રમાણે છે

फा १४८–ચ, फा ३११–છ, फा ३३६–જ, फा ३४९–ઝ, फा ३६२–ઞ; द ४२–ટ, द ५७५–ઠ, द ५७६–ડ, द ५७९–ઢ, द ६९१–ણ, द ७१४–ત, द ७४०–થ, द ७५३–દ, द ७५४–ધ, द ८४५–ન.

સંપાદન કાર્ય માટે આધારરૂપ ગણેલી ચાર પ્રતોનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે :

ક પ્રત ગુજરાત વિદ્યાસભા, અમદાવાદના સંગ્રહની ગ્રન્થાંક ૧૨૧૮ સંખ્યા સંવત ૧૭૭૪ 'સંકલિત યાદી'માં આ પ્રત નોંધાયેલી નથી. આ પ્રત પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે. પત્રની સાઇઝ ૨૩૩⁄₄×૧૦૩⁄₄ સે. મી. છે. એમાં લખાણ લાલ લીટીથી હાંસિયાને અલગ પાડીને કરેલું છે, અને પંક્તિઓને છેડે પણ લાલ લીટી દોરીને હાંસિયો મૂક્યો છે. કડવાંની સંખ્યા, રાગ વગેરે પણ લાલ શાહીથી લખેલા છે. પત્રદીઠ સરેરાશ ૧૭થી ૧૮ પંક્તિઓ અને પંક્તિદીઠ સરેરાશ ૧૧થી ૧૨ અક્ષરો છે. આ પ્રતમાં 'અખેગીતા' ઉપરાંત બાર માસ, સાત વાર, થોડાંક પદો તથા પરચૂરણ લખાણ છે. એમાં નંબર પત્રની એક બાજુએ આપેલા છે. પત્ર ૧થી ૮૦માં અખાના બાર માસ અને સાત વાર, પત્ર ૧થી ૫૪માં 'અખેગીતા' અને ૧થી ૩૩માં પદો આપેલાં છે. પ્રત સારી સચવાયેલી જણાય છે. સુંદર મરોડવાળા ચોખ્ખા, મોટા અક્ષરે લખાયેલી આ પ્રત સંભાળપૂર્વક કોઈ અનુભવી લહિયાને હાથે તૈયાર થયેલી છે.

'અખેગીતા'ના આરંભમાં આ પ્રમાણેનું લખાણ છે : ॥ ન॥ ॐ नमो परमात्मने नमः ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ अषे गीता लषिते ॥ 'અખેગીતા'ના અંતભાગમાં નીચેનું લખાણ છે : इति श्री अषे गीता सपूर्ण माहाविद्या मोक्षदाइनी॥ सर्वांगी गीता सपूर्णा संवत १७७४ वरषे अषाड सुदि २ वार रवउ जागीरपुरमां भटमेवाडा ज्ञातिय भट० देवराम लषीतन्ग पठनार्थ वैष्णव० कीका पठनार्थ ॥ छ ॥ ॥ ॥

આ પ્રતને પ્રસ્તુત સંપાદનની મુખ્ય આધારભૂત પ્રત ગણી છે.

ખ પ્રત : આ પ્રત ડૉ. શિવલાલ જેસલપુરા પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી છે. સંખ્યા સંવત ૧૮૨૩. એમાં પોથી આકારના છૂટા ૫૩ પત્રો છે. પત્રની સાઇઝ ૨૪×૧૧ સે. મી. છે. લખાણની બંને બાજુ હાંસિયો લાલ લીટીથી દોરેલો છે. કડવાં સંખ્યા, રાગ વગેરે લાલ શાહીથી લખેલા છે. પત્રદીઠ સરેરાશ ૮ પંક્તિઓ અને પંક્તિદીઠ સરેરાશ ૨૫થી ૨૬ અક્ષરો છે. પ્રતનું લખાણ એકંદરે ચોખ્ખું છે, ઉપરાંત કેટલેક સ્થળે કોઈકે એ સુધારેલી જણાય છે. આ પ્રત 'ગ' પ્રતને મળતી આવે છે. આરંભનું લખાણ આ પ્રમાણે છે :

('ભલે'ના ચિહ્ન પછી) ॐ नमः । श्री परमात्माय नमः । श्री गणेशाय नमः । श्री गुरुभ्यो नमः ॥ अथ अषिगीता लषीतं ॥

અંતભાગમાં આ પ્રમાણે લખાણ છે:

ईती श्री अषेगीता संपूर्णः॥समाप्तः॥ संवत १८२३ना श्रुवे कर्तिक वदि ७ गुरुवासरे लपिमीदं साधु मोनदासनो पुस्तक वीरमग्राममध्ये लपुंछि॥श्रीरस्तु॥ शुभिमस्तु॥ श्री रांमाय नमः। श्री गुरुदेव॥

આ પ્રતની એક લેખનવિશિષ્ટતા એ છે કે જ્યાં અન્યત્ર ક્રિયાપદનાં રૂપોમાં 'એ' છે ત્યાં આ પ્રતમાં 'ઇ' મળે છે. દા.ત.: કરિ, ઉપલિ, હુઇ, પ્રીછાઇ વગેરે.

ગ પ્રત : આ પ્રત ડૉ. યોગીન્દ્ર ત્રિપાઠી પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલી છે. લખ્યા સાલ આપવામાં આવી નથી. આ પ્રત પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે. સાઇઝ ૨૧ × ૧૪ સેં.મી. છે. એમાં લખાણ લાલ લીટીથી હાંસિયાને અલગ પાડીને કરેલું છે અને પંક્તિઓને છેડે પણ લાલ લીટી દોરીને હાંસિયો મૂક્યો છે. કડવાંની સંખ્યા, રાગ વગેરે લાલ શાહીથી આપ્યાં છે. એમાં નંબર પત્રની એક બાજુ આપ્યા છે. પ્રત્યેક પત્રમાં સરેરાશ ૧૬થી ૧૭ પંક્તિઓ અને પ્રત્યેક પંક્તિમાં સરેરાશ ૧૨થી ૧૪ અક્ષરો છે. આ પ્રતમાં અખાની નીચેની કૃતિઓ છે: (૧) 'અખેગીતા' (પત્ર ૧થી ૫૨ અ); (૨) ગુરુશિષ્યસંવાદ (પત્ર ૫૨ આ થી ૮૭અ); (૩) દુહા (પત્ર ૮૭ આ થી ૧૦૭); (૪) છપ્પા (પત્ર ૧૦૮થી ૧૬૬ અ).

અક્ષરો સુવાચ્ય છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ આ પ્રત પ્રમાણમાં વિશેષ અર્વાચીન જણાય છે. આ પ્રત 'ખ' પ્રતને મળતી આવે છે. આ પ્રતના આરંભમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે:

॥श्री परमात्म नमः॥ श्री गुरवे॰॥ अथ अथ अषेगीता लीष्यते॥

અંતમાં નીચે પ્રમાણેનું લખાણ છે:

इति श्री अषाजीकृत अक्षयगीता संपूर्णमस्तु॥ ॥

આ પ્રતમાં કડવામાં કડીની સંખ્યા ૧૨ છે, પહેલી કડીની ૪ પંક્તિઓ એક કડીને બદલે બે કડીમાં વહેંચી હોઈ આમ બન્યું છે.

ઘ પ્રત : આ પ્રત ફાર્બસ ગુજરાતી સભાની છે. એનો ક્રમાંક ૧૯૪ છે. 'સંકલિત યાદી'માં એનો નંબર फा–१९४ (ख) આપેલો છે. 'અખેગીતા'ને લખ્યા સંવત ૧૭૭૩ પ્રતમાં આપેલો છે.

આ પ્રત પોથી આકારે બાંધેલી છે. એની સાઇઝ ૨૦ × ૧૨ સેં.મી. છે. એમાં ચારે બાજુ હાંસિયા છે. કડવાં, રાગ વગેરે લાલ રંગથી જુદાં પાડેલાં

છે. પ્રત એકંદરે સાફ અક્ષરે લખાયેલી છે. પત્ર દીઠ સરેરાશ ૧૦થી ૧૧ પંક્તિઓ છે અને પંક્તિ દીઠ સરેરાશ ૨૧થી ૨૩ અક્ષરો છે. પોથીમાં આરંભના થોડા પત્ર ખૂટે છે. પોથીમાં નીચે પ્રમાણેની કૃતિઓ છે: (૧) દુર્ગદેવકૃત અર્ધકાંડ-સંવત્સર ફલ (આરંભથી પત્ર ૫૦ સુધી); (૨) અખેગીતા (૫૦આથી ૯૨આ સુધી); (૩) સારસંગ્રહ — સંસ્કૃત (૯૪થી ૧૧૬); (૪) યુધિષ્ઠિર યક્ષ — મહાભારતમાંથી — સંસ્કૃત (૧૧૭આ થી ૧૨૮આ); (૫) એકાદશી ઉત્પત્તિ માહાત્મ્ય — મત્સ્ય પુરાણમાંથી — સંસ્કૃત (૧૩૦થી ૧૩૮અ); (૬) વૈષ્ણવગીતા — સંસ્કૃત (૧૩૯થી ૧૪૯અ), (૭) રામચન્દ્ર સીવરાજ — સંસ્કૃત (૧૫૦થી ૧૫૯આ), (૮) રામગીતા — અધ્યાત્મ રામાયણમાંથી — સંસ્કૃત (૧૬૧થી ૧૬૯આ); (૯) એહેદેવકૃત ભ્રમરગીતા (૧૭૧થી ૨૦૦આ); (૧૦) પ્રેમાનદકૃત મામેરું [ઉતાર્યા સંવત ૧૭૮૬] (૨૦૦આથી ૨૩૯આ), (૧૧) આધારભટ્ટકૃત નરસિંહ મહેતાના પુત્રનો વિવાહ (૨૩૯આથી ૨૮૭આ).

આ પોથીમાંની કેટલીક કૃતિઓની લખ્યા સાલ આપી છે, જે જુદી જુદી છે કૃતિઓના હસ્તાક્ષરો પરથી છેલ્લી બે કૃતિ જુદે હાથે લખાયેલી હોવાનું જણાય છે

ભાષા અને પાઠપરંપરાની દૃષ્ટિએ 'અખેગીતા'ની આ પ્રત જૂની છે. 'અખેગીતા'નું આરંભનું લખાણ આ પ્રમાણે છે:

अथ श्री अखेगीता ॥ लिख्यते ॥ ॐ नम श्री चिदानदाय नमः ॥ श्री कल्याणदाय नमः ॥

અંતનું લખાણ આ પ્રમાણે છે:

इति श्री अखेगीता सपूरण ॥ माहाविद्या मोक्षदायिनी ॥ ॥ संवत १७७३ वर्षे चैत्र वदी १२ दिने लेखः ॥ ॥ श्लोक ॥ ७५० ॥

લેખનસંવતવાળી ત્રણ પ્રતોમાં घ પ્રત સૌથી જૂની છે અને क પ્રત તેનાથી એક જ વર્ષ પછી લખાયેલી છે. ख પ્રત પ્રમાણમાં ઘણી પાછળની છે. ग પ્રતમાં સાલ નથી છતાં ભાષા વગેરે દૃષ્ટિએ તેમ જ ख સાથેની તેની કેટલીક સમાનતા જોતાં તે ચારે પ્રતોમાં સૌથી વધુ પાછળની જણાય છે, અને તેમાં અર્થ બેસાડવા શબ્દો સાથે છૂટ લીધી હોય એમ લાગે છે.

क પ્રત घની તુલનાએ એક વર્ષ પાછળની હોવા છતાં લેખનપદ્ધતિ અને પાઠશુદ્ધિની દૃષ્ટિએ ચઢિયાતી હોઈ તેને જ મુખ્ય આધારભૂત પ્રત તરીકે

સ્વીકારી છે અને ઘ પ્રતને પાઠનિર્ણયમાં બીજું સ્થાન આપ્યું છે. યથાપ્રસંગ ख અને ग એ પ્રતોનો પણ લાભ લીધો છે. સંપાદિત પાઠ સંપૂર્ણપણે क પ્રતનો પાઠ નથી. કેટલેક સ્થળે જ્યાં क પ્રતનો પાઠ ઠીક ન જણાયો ત્યાં બીજી પ્રતોના પાઠને સ્વીકાર્યો છે (જોકે આવાં સ્થાન થોડાં છે.) પણ સંપાદિત વાચનામાં એક પણ પાઠ એવો નથી, જેને કોઈ પણ હસ્તપ્રતનું સમર્થન ન હોય.

તેમ છતાં જોડણીની બાબતમાં હસ્તપ્રતોને પૂરેપૂરી રીતે અનુસરવાનું રાખ્યું નથી. ઘણુંખરું क પ્રતનો (અથવા તો જ્યાં અન્ય પ્રતનો પાઠ સ્વીકાર્યો હોય ત્યાં તે પ્રતનો) પાઠ મૂળની જોડણી પ્રમાણે આપ્યો છે, માત્ર નીચેની કેટલીક બાબતોમાં અત્યારની નિશ્ચિત પ્રણાલિકાને અનુસરવાનું વલણ રાખ્યું છે :

૧. જે શબ્દો અત્યારે અર્ધતત્સમરૂપે પ્રચલિત કે પરિચિત ન હોય તેવા શબ્દોની જોડણી બદલી તેમને શુદ્ધ તત્સમરૂપે મૂકયા છે દા.ત., અતિ (અત્ય); નાસ્તિ (નાસ્ત્ય); દિનમણિ (દ્યનમણિ); ઉપાધિ (ઉપાધ્ય); વાણી (વાંણ્ય); વારિ (વાર્ય); વાયુ (વાઇ); ગોવિંદ (ગોવ્યંદ); વાત્સલ્ય (વાછલ્ય); વિચિત્ર (વચિત્ર); સાંખ્ય (શાંક્ષ); પ્રત્યક્ષ (પ્રતક્ષ); વેત્તા (વેત્રા); કર્મ (ક્રમ); સુરત (સુર્ત); પુરુષ (પુર્ષ); સ્મૃતિ (સંમ્રતિ); ઉત્તમ (ઊતમ); અનુભવ (અનભવ); નિંદા (નિંદ્યા); અદ્વૈત (અદ્વીત); યોગક્ષેમ (યોગષેમ). છતાં 'આશે' (આશય), 'આમે' (આમય) જેવા શબ્દો જેમને તેમ રાખ્યા છે.

૨. તદ્‌ભવ શબ્દોમાં અત્યારે જ્યાં 'જ' અને 'ખ' પ્રચલિત હોય પણ જેમને સ્થાને પ્રતોમાં 'ય' અને 'ષ' મળતા હોય ત્યાં 'જ' ને 'ખ' કર્યા છે. દા.ત., જેહ (યેહ); જ્યોત (યોત્ય); વખાણે (વિષાંણે), જમ (યમ); જાણજો (જાંણ્યો); જીવન (યીવન); જીવ (યીવ); સુખ (સુષ); અખો (અષો); દેખાડે (દેષાડે).

૩. 'હ'કારવાળા જે તદ્‌ભવ શબ્દો અત્યારે 'હ'કાર વિનાના હોય તેમને 'હ'કાર વિનાના રૂપમાં મૂકયા છે. દા.ત., માં (માંહ્ય), જ્યાં (જાંહાં); એવાં (એહેવાં); એવી (એહેવી); તેજ (તેહેંજ); શાનો (શાંહાનો).

૪. પ્રતમાં અનુનાસિક વ્યંજન પૂર્વે (કે અન્યત્ર) સ્વર સાનુનાસિક હોય તે સંપાદિત પાઠમાં નિરનુનાસિક રાખ્યો છે. દા.ત., નામ (નાંમ);

માહત (માંહંત), પામવા (પાંમવા), જન (જન), ધન (ધંન), માનવ (માંનવ), જાણનહાર (જાણનહાર), પામે (પામ્યે), કામ (કાંમ), ઠામ (ઠામ), અન્ય (અંન્ય)

૫ તૃતીયા, સપ્તમીના પ્રત્યય તરીકે 'યે' હોય ત્યાં સંપાદિત પાઠમાં 'એ' કર્યો છે દા ત આપે (આપ્યે), સાથે (સાથ્યે) ભાંડે (ભાંડચે), યોગે (યોગ્યે), સગે (સગ્યે)

૬ ભૂતકૃદંતોમા પ્રત્યય 'ઇઉ' મળતો હોય ત્યા 'યો' કર્યો છે. દા ત, જાણિયો (જાણીઉ), વખાણિયો (વખાણીઉ); આવિયો (આવીઉ), સમાવિયો (શમાવીઉ), ભમ્યો (ભમિઉ), તપિયો (તપિઉ)

૭ તદ્ભવોમા અતે યશ્રુતિ હોય ત્યા યશ્રુતિ વિનાનુ રૂપ સ્વીકાર્યું છે પ્રીછ (પ્રીછ્ય), રાત (રાત્ય), નવ (નવ્ય), શોધ (સોધ્ય), ભાત (ભાત્ય), ઉપર (ઉપરય), વિધ (વિધ્ય)

ઉપર પ્રમાણે થોડાક જોડણીના ફેરફારો કર્યા છે, પણ જ્યાં છદ કે પ્રાસ માટે અનુકૂળ ન હોય ત્યાં 'આશે', 'આમે' જેવા શબ્દો યથાવત્ રાખ્યા છે

હસ્તપ્રતોમા કડવાના આરભે શીર્ષક ન હોઈ, આ સપાદનમાં શીર્ષકો છે નહીં તે તે કડવા કે પદના વિષય ઉપરથી વિવરણમાં શીર્ષકો આપ્યા છે

આ સશોધિત આવૃત્તિ તૈયાર કરવા માટે હસ્તપ્રતો સુલભ કરી આપવા માટે ગુજરાત વિદ્યાસભા, ફાર્બસ ગુજરાતી સભા, ડૉ યોગીન્દ્ર ત્રિપાઠી અને ડૉ શિવલાલ જેસલપુરાના આભારી છીએ

૨. અખાનુ જીવન અને કવન

"અખો એક આપણો એવો મધ્યકાલીન કવિ છે, જે ગુજરાતી સાહિત્યમા જ નહિ પણ આખા દેશની સાહિત્યપરંપરામા મહત્ત્વના સ્થાનનો અધિકારી છે

મધ્યકાલમા આપણી વિવિધ ભાષાઓમા જે સાહિત્ય પ્રસર્યું તે બધાની પાછળ એક જ જાતની પ્રેરણા કામ કરી રહી હતી એમ કહીએ તો ખોટુ નથી. દેશની સસ્કૃતિ આત્મધારણા માટે—પોતાની જાતને ટકાવી રાખવા માટે—મથતી હતી તેમા એને તત્ત્વજ્ઞાનના ઊડા અવગાહનનો કોઈક કઠણ માર્ગ લેવાનુ ભાગ્યે જ પોસાય. ભક્તિનો એણે આશ્રય લીધો. જનસમાજની મનનશક્તિ કરતાં હૃદયશક્તિને સ્પર્શવુ એ કદાચ વધારે સુકર છે, અને એ કામ પુરાણોએ—ખાસ કરીને ભાગવતે કર્યુ ભાગવતે જનતાના હૃદયમાં રસસિચન કર્યું અને તેને ચેતના અર્પી અનેક સંતો, ભજનિકો, કીર્તન-

દ્વારા એ ભક્તિધારાને વેગ આપી રહ્યા. તેમાં શ્રીમદ્ વલ્લભ અને શ્રી ચૈતન્ય ગૌરાંગની ભક્તિચર્યાએ તો દેશના હૃદયને હેલે ચડાવ્યું. સર્વનાશને આરે આવી પહોંચેલી સંસ્કૃતિ આમ બચી ગઈ અને પગભર બની એટલું જ નહિ, પૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક પોતાની આત્મસ્થાપના કરી શકી. અંગ્રેજોના આગમન સુધીનું આપણા દેશનું મધ્યકાલીન સાહિત્ય આ ભક્તિના પ્રભાવ નીચે પ્રગટ્યું છે. ચારે તરફ નજર નાખીએ છીએ તો સમગ્ર મધ્યકાલમાં એક જ સંસ્કૃતિઆત્મા હિંદીમાં કબીર, સૂર અને તુલસીદાસ, તો મરાઠીમાં જ્ઞાનેશ્વર, નામદેવ અને તુકારામ, બંગાળીમાં વિદ્યાપતિ, ચંડીદાસ ને ચૈતન્ય તો ગુજરાતીમાં નરસિંહ, મીરાં ને અખો એમ અનેક કંઠે ગાઈ રહેલો જોવા મળે છે.

એ બધામાં અખાનો અવાજ અનોખો જ છે. જો કોઈની સાથે ક્યારેક પણ એનો અવાજ મળતો આવતો હોય તો તે કબીરના પ્રહારલલકાર સાથે. મધ્યકાલમાં આ કબીર અને અખાની જોડી તરત ધ્યાન ખેંચે એવી છે. આ બે જણા, સદ્‌ગત મહાદેવભાઈના શબ્દમાં કહીએ તો 'સેમિનલ પોએટ' —વીર્યવંત કવિ છે. બંનેએ કવનમાં જ્ઞાનને અધિકાંશે વધાવ્યું છે."૧

ગુજરાતી મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં સત્તરમો સૈકો મહત્ત્વનો છે. આ સમયમાં મોગલ સામ્રાજ્ય થાળે પડે છે, ગુજરાતમાં શાંતિનાં પગરણ થાય છે અને સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓમાં વેગ આવવા માંડે છે. જોકે અઢારમી અને ઓગણીસમી સદીમાં કવિઓની સંખ્યા ઘણી વધારે છે, પણ ગુણવત્તાની દૃષ્ટિએ સત્તરમા શતકના કવિઓમાંથી આખ્યાનકાર પ્રેમાનંદ અને 'તત્ત્વજ્ઞ-કવિ' અખો એ બે કવિઓનું કેટલુંક સર્જન ચિરંજીવ અર્પણરૂપ છે. અખાના કવિજીવનનો અણસારો એની કૃતિઓમાંથી મળે છે. પરંતુ એના સ્થૂલ જીવન વિશે એની કૃતિઓમાંથી ખાસ માહિતી મળતી નથી. જે કાંઈ શાસ્ત્રશુદ્ધ માહિતી મળે છે એ ઉપરથી અખા વિષે નિ:સંદેહ તો નીચેની બાબતો જ કહી શકાય: "(૧) એનાં પદોમાં 'સોનારા' એવું નામનિર્વચન હોય છે, જે એ સોની હતો એમ દર્શાવે છે. (૨) છપ્પા ૧૬૭–૮ પ્રમાણે, શ્રી ગોકુળનાથ (સં. ૧૬૦૮–૧૬૯૭)ને એણે ગુરુ કર્યા હતા. એ ઉપરાંત (૩) અખો સં. ૧૭૦૧માં અને સં. ૧૭૦૫માં હયાત હતો. પહેલી 'પંચીકરણ'ની અને બીજી 'અખેગીતા'ની રચનાસાલ છે."૨

---

૧. ઉમાશંકર જોશી: 'સમસંવેદન' (બીજી આવૃત્તિ), પૃ. ૫૨–૫૩.
૨. ઉમાશંકર જોશી: 'અખાના છપ્પા' (બીજી આવૃત્તિ), પૃ. ૧૩.

અખાના પિતા અમદાવાદની નજીક આવેલા જેતલપુર ગામના વતની હતા અને પાછળથી ધધારોજગાર માટે સકુટુંબ અમદાવાદમાં આવીને વસ્યા હતા. અમદાવાદના ખાડિયા લત્તામાં દેસાઈની પોળમાં કૂવાવાળા ખાંચામાં એક મકાનના ખંડને આજે પણ 'અખાનો ઓરડો' કહે છે. ન. દે. મહેતા ('અ. કા.'–૧, પૃ. ૩) સને ૧૯૩૧માં કહે છે કે તે વખતે વિદ્યમાન લલ્લુભાઈ ધોળીદાસ પોતાની પેઢીનો સંબંધ અખા સાથે જોડી આપે છે એ પ્રમાણે રહિયાદાસ સોનીને ગંગારામ, અખેરામ અને ધમાસી એ ત્રણ પુત્રો હતા. ગંગારામનો પુત્ર ભૂખણ, ભૂખણનો પુત્ર અનોપચંદ, અનોપચંદનો પુત્ર મગનલાલ, મગનલાલનો ધોળીદાસ અને ધોળીદાસનો પુત્ર લલ્લુભાઈ. "આ પેઢીનામું વહીવંચાના ચોપડાનું નથી, પણ મોઢે ઉતરાવેલું છે." ત્રણસો વર્ષ ઉપરના સમયમાં પાંચ જ પેઢી થાય એ બેસે એવું નથી. અખાને કોઈ સંતતિ ન હતી પણ ધમાસીનું શું? એને વિશે પણ કોઈ માહિતી નથી.

'ગુરુ થા તારો તું જ' એમ કહેનાર અને 'હરિ-ગુરુ-સંત'ને એક ગણનાર અખાની પણ શિષ્યપરંપરા રચાઈ! જંબુસર પાસે કહાનવા બંગલાના ભગવાનજી મહારાજ અખાની શિષ્યપરંપરામાં પોતે સાતમા છે એમ કહે છે. પણ ત્રણસો વર્ષના ગાળામાં કયા કયા શિષ્યો થયા અને તેમના આયુષ્યની ચોક્કસ માહિતી ન હોય એ સ્થિતિમાં આ શિષ્યપરંપરાનું 'અક્ષયવૃક્ષ' પણ વિશ્વસનીય ન ગણાય.

અખાને વિશે (જેમ અન્ય મધ્યકાલીન કવિઓ વિશે) તરેહ તરેહની કિંવદન્તીઓ પ્રચલિત બનેલી છે. અખો અને બીજા ત્રણ મધ્યકાલીન ગુજરાતી કવિઓ વિશે નીચેનો દુહો પ્રચારમાં છે :

"અખાએ કર્યો ડખો, ગોપાળે કરી ભેંશ,
બૂટે કર્યો કૂટો, નરહરને કહે શીરાવા બેસ."

બીજી પંક્તિમાં "નરહરિએ કીધી રાબડી, બુટો કહે શિરાવા બેશ." એમ પણ કહેવાય છે. અખો, ગોપાલ, બુટિયો (બૂટો) અને નરહરિ એ ચાર કવિઓ બ્રહ્માનંદ નામના ગુરુના શિષ્યો હતા એવી લોકવાયકાને હકીકતનો આધાર નથી. આ ચાર કવિઓ એક સમયગાળામાં થઈ ગયા અને ચારેએ વત્તેઓછે અંશે જ્ઞાનોપાસનાની કવિતા રચી છે એ ઉપરથી આ દુહો કોઈએ જોડી કાઢ્યો હોય. કવિઓનાં નામોને બદલે બીજાં ભળતાં નામો મૂકીને પણ આ દુહો પ્રચાર્યાના દાખલા પણ જાણીતા છે.

પણ આ ચાર કવિઓમાંથી ખાસ કરીને નરહરિ અને ગોપાલની રચનાઓમાં અમુક ખાસ સામ્ય અને વિષયવ્યવસ્થાનું સરખાપણું નજરે ચડે છે. નરહરિએ 'જ્ઞાનગીતા' (સં. ૧૬૭૨), 'વાસિષ્ઠ સારગીતા' (સં. ૧૬૭૪) અને 'ભગવદ્‌ગીતા' (સં. ૧૬૭૭) રચેલી છે એમાં 'જ્ઞાનગીતા'નું 'અખેગીતા' સાથે ક્યાંક ક્યાંક શાબ્દિક મળતાપણું છે, જેમાંથી થોડાં સામ્યો આ પુસ્તકના 'વિવરણ'માં નિર્દેશ્યાં છે. ગોપાલે પણ અખાની 'અખેગીતા' રચાયા બાદ દોઢેક મહિને 'જ્ઞાનપ્રકાશ' (ગોપાળગીતા)ની રચના કરેલી છે. આ કવિઓ પોતપોતાની શક્તિ અનુસાર જ્ઞાનને કવનવિષય બનાવે છે.

અખાની કૃતિઓમાં 'બ્રહ્માનંદ' શબ્દ આવે છે તે કોઈ વિશિષ્ટ વ્યક્તિ-ગુરુ માટે નથી પણ 'બ્રહ્મનો આનંદ' એ માટે છે. ૧૬૮મા છપ્પાની પંક્તિ 'ગુરુ કર્યા મેં ગોકુળનાથ'મા એણે શ્રી ગોકુલનાથજીની ટીકા કરી છે એ માન્યતાને આધાર નથી બલ્કે છપ્પાનો એ આખો અંશ 'પ્રપંચ અંગ' તે 'ગુરુપ્રપંચ' અંગેનો નહિ પણ 'બાહ્યપ્રપંચ' અંગેનો છે[૩]

અખાની કૃતિઓમાં જ્ઞાનવૈરાગ્યનું નિરૂપણ થયું છે તો એના જીવનમાં એવા કોઈ પ્રસંગો બન્યા હોય જેને કારણે એનું મન સંસાર પરથી ઊઠી ગયું હોય એવી ગણતરીથી એ જાતની દંતકથાઓ એના જીવન સાથે સંકળાઈ છે વીસ વરસની ઉમર પહેલા જ એના પિતા મરણ પામ્યા એકની એક નાની બહેન, જેના ઉપર અખાને અત્યંત સ્નેહભાવ હતો તે પણ ગુજરી ગઈ આ કારી ઘા જાણે ઓછો હોય તેમ નાનપણમા જેની સાથે લગ્ન થયું હતું તે યુવાન પત્ની મરણ પામી તેણે બીજી વાર લગ્ન કર્યું તો તે સ્ત્રી પણ મરણ પામી કુટુંબીજનોના મરણથી અખાને આઘાત તો લાગ્યો હતો જ, એવામા એકબે પ્રસંગ એવા બન્યા, જેનાથી અખાને સંસાર ઉપર તીવ્ર વૈરાગ્ય આવ્યો અખો પોતાની કાર્યકુશળતાથી ટંકશાળનો ઉપરી બન્યો હતો સિક્કાઓમાં તે હલકી ધાતુ ભેળવે છે એવો એના પર આરોપ મૂકવામા આવ્યો પણ તપાસને અંતે અખો નિર્દોષ પુરવાર થયો. બીજો પ્રસંગ એવો છે કે એક બાઈને તે ધર્મની બહેન ગણતો તેણે અખાને ત્યાં ત્રણસો રૂપિયા મૂક્યા તે ઉપાડી લેવાની ઇચ્છાથી એની સોનાની કંઠી બનાવી આપવા બાઈએ કહ્યું અખાએ પદરના સો રૂપિયાનું સોનું ઉમેરી કંઠી બનાવી આપી. સોની તો કોઈનું પણ ચોર્યા વગર રહે નહિ

---

૩ આ અંગેની વીગતવાર ચર્ચા માટે જુઓ 'અખો—એક અધ્યયન' (બીજી આવૃત્તિ), પૃ. ૨૭-૪૩

એવી માન્યતાથી પ્રેરાઈને બાઈએ કઠી તોડાવી કસ કઢાવી જોયો કઠી તો પૂરા ચારસોની નીકળી હવે કઠી સમરાવવી શી રીતે? કઠી પર હાથ મૂકનારે તો કહ્યું કે એનો ઘડનાર જ એને હતી તેવી કરી શકે બાઈ અખાની પાસે આવી કઠી ઉદરે કાપી છે એમ કહ્યુ પણ અખો માને શાનો? બાઈએ અખાને માડીને વાત કહી અખાને પારાવાર દુખ થયું આ બધા પ્રસગોથી એનું મન સસાર પરથી ઊઠી ગયુ સોનીના ધધા પર તેને તિરસ્કાર છૂટ્યો અને પોતાનાં હથિયારો કૂવામા ફેંકી દઈ સત્યની શોધ કરવા નીકળી પડ્યો ગોકુળ જઈ ગોસાઈજીના શિષ્યમડળમા તે ફર્યો પણ એને સમાધાન મળ્યુ નહિ. ત્યાંથી તે કાશી ગયો મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર બ્રહ્માનદ સ્વામી શિષ્ય સમક્ષ પ્રવચન કરતા પણ કુટીની અદર પ્રવેશવાનો તો પોતાને અધિકાર નથી એમ માની અખાએ બહાર બેસી ઉપદેશ સાભળ્યો કચનકામિનીમાં બ્રહ્માનદને આસક્તિ તો નથી એ વાતની અખો દિવસના ભાગમા પરીક્ષા કરતો એક રાતે ઉપદેશ સાભળતાં બ્રહ્માનદના શિષ્યને ઝોકુ આવી ગયુ અને તે હુકારો ભણી શક્યો નહિ એટલે પ્રવચનમા ભગ પડશે એમ માની અખાએ બહારથી હોકારો ભર્યો બ્રહ્માનદે ઊઠીને તપાસ કરી અને અખાને જોયો પછી તો બન્નેનો સમાગમ વધે છે અને બ્રહ્માનદ પાસેથી તે શાસ્ત્રજ્ઞાન મેળવે છે આ બધી દતકથાઓને હકીકતોનો આધાર નથી એ ઉપર કહ્યુ જ છે

અખાની કૃતિઓમા નીચેનીનો સમાવેશ થાય છે 'ચિત્તવિચારસવાદ', 'ગુરુશિષ્યસવાદ' પંચીકરણ' (સ ૧૭૦૧) અખેગીતા' (સ ૧૭૦૫), 'અનુભવબિદુ, 'કૈવલ્યગીતા', અખાજીનો કક્કો, વાર અને મહિના, સતના લક્ષણ અથવા કૃષ્ણ–ઉદ્ધવનો સવાદ આ ઉપરાંત એના પ્રસિદ્ધ 'છપ્પા', 'સાખીઓ',[૪] દુહા, ભજન અને અસખ્ય પદો પણ છે હિદી ભાષામા 'સતપ્રિયા', 'બ્રહ્મલીલા', 'અવસ્થા નિરૂપણ', 'એકલક્ષ રમણી', અખાજીની જકડી અને અખાજીના ઝૂલણાની ગણના થાય છે

---

૪ જુઓ 'અખાજીની સાખીઓ', સગ્રહકાર અને પ્રકાશક શ્રી ભગવાનજી મહારાજ સંશોધક ટીકાકાર અને પ્રકાશક શ્રી કેશવલાલ અબાલાલ ઠક્કર એમ એ, એલએલ.બી. પ્રાપ્તિસ્થાન શ્રી કે અ ઠક્કર બ્રહ્મક્ષત્રિય નગર સોસાયટી ન ૧, પાલડી, અમદાવાદ–૭

૩. 'અખેગીતા'[૫]

અખેગીતાની હસ્તપ્રતના આરંભમાં ક્યારેક अथ अखेगीता महामोक्षदायिनी ब्रह्मविद्या लिख्यते — એવા શબ્દો મળે છે. છેલ્લા કડવામાં અખેગીતામાં 'ચરણે ચરણે આત્મવિદ્યા' (૪૦.૮) છે એમ કવિએ સ્પષ્ટ કહ્યું છે. 'જીવ બ્રહ્માંહે ભળ્યાનો અખેગીતામાં ભેદ છે' (૩૫.૯)—એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે. તો, અખેગીતામાં જીવભાવ છૂટે અને બ્રહ્મભાવ વિલસે, અદ્વૈતાનુભવ દૃઢ થાય, એનું રહસ્ય બતાવવાનો ઉપક્રમ છે, અર્થાત્ આત્મવિદ્યા-બ્રહ્મવિદ્યા એ અખેગીતાનો વિષય છે.

અખેગીતાનાં ૪૦ કડવાં અને ૧૦ પદમાં કર્તાએ કરેલા વિષયનિરૂપણનો આલેખ નીચે પ્રમાણે જોઈ શકાય:

કડવાં ૧ થી ૩ : પ્રાસ્તાવિક. અદ્વૈત અનુભવની ઇષ્ટતા
કડવાં ૪ થી ૮ : માયાનો પ્રભાવ
પદ ૨, કડવાં ૯ થી ૧૬, પદ ૪ : પરબ્રહ્મ આરાધનાની અગત્ય. ભક્તિમહિમા; જીવન્મુક્તનું વર્ણન
કડવાં ૧૭ થી ૨૩ : પરબ્રહ્મપદનું વર્ણન
કડવાં ૨૪ થી ૨૮ : પરબ્રહ્મપદપ્રાપ્તિવિષયક
કડવાં ૨૯ થી ૩૧ : અન્ય મતોની ઊણપો
કડવાં ૩૨ થી ૩૫ : ગુરુસેવનનો મહિમા
કડવાં ૩૬ થી ૩૯ : અદ્વૈતાનુભવ
કડવું ૪૦, પદ ૧૦ : ઉપસંહાર, અદ્વૈતાનુભવનો આનંદોદ્ગાર

છેલ્લા કડવામાં કવિ અખેગીતામાં નિરૂપાયેલી વસ્તુઓનો ઉલ્લેખ કરે છે:

> એમાં જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય છે, માંહે માયાનિરીક્ષણદૃષ્ય;
> જીવન્મુક્ત ને મહામુક્તનાં ચિહ્ન ને વળી પુષ્ય. (૪૦.૫)

જ્ઞાન, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય, માયાનિરીક્ષણદૃષ્ટિ, જીવન્મુક્ત અને મહામુક્તનાં ચિહ્ન અને પુષ્ટિ—એ બાબતો અખેગીતામાં ચર્ચાઈ છે એ વાત ખરી, પણ એ ક્રમે તે નિરૂપાઈ નથી. આપણે અખાનો તત્ત્વવિચાર—બલકે અનુભવવિચાર સાદ્યંત સમજાય એ રીતે અખેગીતામાં નિરૂપાયેલી બાબતોનો

---

૫. 'અખો : એક અધ્યયન'(લે. ઉમાશંકર જોશી)ની બીજી આવૃત્તિના છઠ્ઠા પ્રકરણની સામગ્રીનો અહીં ઉપયોગ કર્યો છે.

પરિચય કરીએ. કવિને ચાર વાનાં પ્રસ્તુત કરવાનાં છે :

૧. માયાનિરીક્ષણદૃષ્ટિ કડવાં ૪–૮

૨. જીવભાવ નાબૂદ થઈ બ્રહ્મભાવનું ઊપડવું

બ્રહ્મનું સ્વરૂપ ૧૭–૨૩, ૩૭–૩૮

જગતનું સ્વરૂપ ૭, ૧૯–૨૩

જીવનું સ્વરૂપ ૧૯–૨૦, ૫૬ ૫

૩. બ્રહ્મભાવ પામવાના ઉપાય

વૈરાગ્ય ૯

ભક્તિ ૧૦–૧૧

જ્ઞાન ૧૨, ૫૬ ૩, ૩૬, ૫૬ ૯

ખોટાં સાધન ૨૫–૨૭, ૨૯–૩૧

૪. બ્રહ્મભાવ પામેલી વ્યક્તિઓ

જીવન્મુક્ત ૧૩–૧૬, ૫૬ ૪

વિદેહી મહાત્મા ૨૮, ૫૬ ૭

સદ્ગુરુસંત ૫૬ ૨, ૫૬ ૩, ૩૨–૩૫, ૩૯.

આરંભનાં ત્રણ કડવાંમાં અખો અદ્વૈતઅનુભવની ઇષ્ટતા નિર્દેશે છે અને તરત જ ચોથા કડવાથી અદ્વૈતઅનુભવ માટે જરૂરી એવી માયાનિરીક્ષણ-દૃષ્ટિ આપવા માટેનો ઉપક્રમ કરે છે. અજ્ઞાનના વડળને કારણે જીવ આત્માથી 'ઓતળીને' માયાવતો વિચરે છે. જાણે કે જાગ્રતસ્વપ્ન એ અનુભવે છે. આત્મવિસ્મૃતિ થવાથી માયાને એ સાચી માને છે. માયા પંચ-પર્વા છે—જીવમાં અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ અને અભિનિવેશ નિપજાવે છે. પરિણામે માણસ પોતાનું આત્મ-ત્વ-સ્વ-રૂપ ગુમાવી બેસે છે, પરમાત્મા તરફ પીઠ ફેરવીને વિષયાભિમુખ બને છે.—'એમ આપેપું નર ખુવે'. માયા ખાટકીની પેઠે જીવને ઘણાઘણા ભક્ષ્યભોગ આપે છે પણ તે અંતે વધ કરવા માટે જ. ભિક્ષુક પાછળ રડવડતો મર્કટ માગતો ફરે છે તેવી માયાથી દોરવાતા જીવની સ્થિતિ છે. એનો દોરીસંચારો બહુ સૂક્ષ્મ હોય છે. 'ચાતુ ચાતુરી ચોદ વિદ્યા અવિદ્યા સર્વ સાધના; પંડિત જાણ કવિ ગુણી દાતા—એ માયા કેરી આરાધના.' એટલે માયાનું સાચું સ્વરૂપ સમજી લેવું જરૂરી છે.

માયા મોટી નટી છે, 'સમજી ન જાયે એવી' છે, દેખાતી નથી—વસ્તુતઃ છે પણ નહીં અને તે છતાં ભારે સામર્થ્યવાળી છે. ૧. ત્રિગુણશક્તિ

.. શૂન્યસ્વામિની અને ક. પ્રકૃતિ રૂપે આ ચરાચર સૃષ્ટિની એ આદ્ય જનની છે. ચૌદ લોકને એણે જન્મ આપ્યો છે. ૐકારની પણ પહેલાં એ હતી. 'પંચીકરણ'માં અખાએ દર્શાવ્યું છે એ રીતે

વસ્તુ વિષે સ્વભાવે શૂન્ય, તેમાંહાં પ્રણવ ઊઠે ધૂન્ય.
તે ઓંકાર જાણે ત્રિવર્ગ, તત્વ તે તેહેનો ઉપસર્ગ.

–બ્રહ્મવસ્તુ તો સ્વભાવે શૂન્ય છે. તેમાં પ્રણવની–ૐકારની ધૂન ઊઠતાં ત્રણ ગુણો (ઓમ્‌ના અ, ઉ અને મ્, અનુક્રમે સત્વ, રજસ્ અને તમસ્) અને તેમાંથી મહાભૂતો આદિની સૃષ્ટિ સર્જાય છે. બ્રહ્મ 'માયા-સમલિત'–માયા-શક્તિથી શબલિત–થતાં આ નામરૂપવાળી સૃષ્ટિરૂપે વિલસે છે. જેમ ઠંડીને લીધે પાણીમાં જડતા પ્રગટે અને એ બરફરૂપે પ્રતીત થાય. તેમ બ્રહ્મ જ માયા-શબલિત થતાં સૃષ્ટિરૂપે પ્રતીત થાય છે.

જાગ્રત સ્વપ્ન જેવું ચિત્તે પ્રકલ્પેલું નામરૂપની સૃષ્ટિવાળું માયાશબલિત બ્રહ્મનું રૂપ સાચા જ્ઞાનના પ્રભાવથી શમી જતાં, એ બધાથી પર 'છતીસમો પરમાત્મા' (પરબ્રહ્મ) જેવો હતો તેવો, યથાસ્થિત, જેમનો તેમ અનુભવ-ગોચર થાય છે. નથી એમાંથી કાંઈ જન્મતું, નથી એમાં કશું પરિવર્તન થતું. આ રીતે અખો ગૌડપાદાચાર્યના અજાતિવાદ પ્રમાણેનું અને ઓમ્‌કાર અથવા પ્રણવ અથવા શબ્દબ્રહ્મ વડે જગતનાં સર્જન-સ્થિતિ-લય નિર્દેશતા પ્રણવાનુસન્ધાનના વિચાર પ્રમાણેનું પોતાનું દર્શન નિરૂપે છે. ગૌડપાદાચાર્યે નિરૂપ્યું છે: न कश्चिद् वस्तु जायते । (ગૌડપાદકારિકા, ૪·૨૨) – કશું જન્મતું નથી. एतत्तदुत्तमं सत्यं यत्र किंचिन्न जायते । (૩·૪૮)–કશાનો જન્મ થતો નથી એ જ મોટામાં મોટું સત્ય છે. अजातस्यैव सर्वस्य चित्तदृश्य हि तद्यतः । (૪·૭૭)–જેનો જન્મ થયો નથી તે ચિત્તને ભાસે છે. માયાજગત ચિત્તે પ્રકલ્પેલું છે, વસ્તુતઃ નથી. मायामात्रमिदं द्वैतं अद्वैतं परमार्थतः । (૧·૧૭)–આ દ્વૈત જે ભાસે છે તે તો માયામાત્ર છે, વસ્તુતઃ તો એકલું બ્રહ્મતત્ત્વ જ છે. અખાના શબ્દોમાં:

કૂટસ્થ આત્મા બ્રહ્મ કેવલ, તેહનો સર્વ પસાર;
જેહને વિશેષણ એકે ન લાગે, તે વિલસી રહ્યો સંસાર. (૧૮.૮)

જીવભાવ નાબૂદ થઈ બ્રહ્મભાવ ઊઘડે તે માટે આરંભમાં જ સાચી માયાનિરીક્ષણદૃષ્ટિ લાધવી જરૂરી છે. એવી દૃષ્ટિ લાધતાં બ્રહ્મ, ઈશ્વર, જગત અને જીવનું સાચું સ્વરૂપ સમજાશે.

ઊા કૈવલ્યસ્વામી તમો, દીસો ઈશ્વર માયા જીવ;
એ ત્રણ પ્રકારે થાઓ વદ્દવત્ પણ સ્વભાવે તમો શિવ. (૧૯.૫)

કાયના મંદિરની ઉપમાથી અખો માયાની સૃષ્ટિ નિર્દેશે છે :

જ્યમ કાયનું મંદિર રચ્યું નીલ પીત શુભ્ર શ્યામનું;
તે ઊપરે તપિયો સૂર જ્યારે, ત્યારે વિચિત્ર રૂપ થયું ધામનું. (૮)
કેવળપૂર તમે સદા, અને માયા તે મંદિર કાચ;
ઈશ્વર નામ તે તેહનું, જીવ થઈ માન્યું સાચ. (૯)

આ બધી સંગતિમાં 'અણુછતો જીવ હું હું કરે' (૧૯·૧૦). અખો 'દરપણ મૂકીએ સામસામાં'—એ દૃષ્ટાન્ત દ્વારા પણ પરબ્રહ્મરૂપી અરીસામાં 'અજા આવી અણછતી આવી ભાસી' (૨૨·૬–૯) એ દર્શાવે છે. આકાશમાં વિવિધ રંગનાં વાદળો ઊપજે છે અને વિલીન થાય છે 'પણ વ્યોમ ત્યમનું ત્યમ.' બ્રહ્મવસ્તુ પણ એવી જાણવી એમ અખો કહે છે. વળી એક બીજું ઉદાહરણ આપે છે, કપૂરનું. 'એ તો અરૂપ કેરું રૂપ બધાપે પાછું રૂપ અરૂપ થઈ જાય.' અને મૂળ વાત દર્શાવે છે : 'ભાઈ, જે છે તે તો એ જ છે, બીજો વિચાર મનનો ઘડયો.' (अज्ञातस्यैव सर्वस्य चित्तदर्शं हि तद्वतः।) પરબ્રહ્મ અને જીવને અખો અનુક્રમે નર અને પ્રતિબિંબ સાથે સરખાવે છે: 'અણછતો જીવ થાયે ઊભો,...નરને ઉર્ભાઇયો ક્યમ કહી તેં દીઠે બુદ્ધિમાંહ્યાં આણવા' (૨૦·૨). મન અશેષ થઈ જાય એટલે કેવળ પરબ્રહ્મ રહે, એમ અખો કહે છે. 'મન મૂઆ તબ હે સબ રામા' (પદ ૫).

બ્રહ્મભાવ પામવાના ઉપાય અખાએ વારંવાર ચર્ચ્યા છે. આરંભમાં જ વિરહવ્યાકુળતાનું એ મહત્ત્વ કરે છે. જળાશયની બહાર પડેલા મત્સ્યને કામદુધાના પયમાં નાખતાં પણ શાતા વળવાની નથી. આવો 'દેહ વિરાગ' જ એ અધ્યાત્મસાધનાની પહેલી જરૂરિયાત છે. ભક્તિ અને જ્ઞાનને પણ સાધન તરીકે નિર્દેશ્યાં છે. ભક્તિ સજીવ અને ગતિશીલ ત્યારે જ બને જ્યારે જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય ભક્તિ સાથે અંગાંગી સંબંધથી જોડાયેલાં હોય. એક અદ્ભુત ઉપમાથી અખો એ સંબંધ નિર્દેશે છે: 'ભાઈ, ભક્તિ જેવી પંખિણી, જેને જ્ઞાનવૈરાગ બે પાંખ છે.' અખાને મન ભક્તિ અને જ્ઞાન એકરૂપ છે. ભક્તિનો વિશેષ જ્ઞાનરૂપે પ્રગટ થાય છે :

વળી વળી કહું ભક્તિ વિશેષજી,
તેહ ન દેખે હરિ વિના શેષજી. (૧૧·૧)

वासुदेवः सर्वमिति એવું નિરંતર જે ચિંતવે એ જ અખાને મન ભક્ત છે :

ભક્ત તે જે એમ જાણે, જાણીને હૃદયા ધરે;
'સ્વામી મારો રહ્યો સઘળે,'—અહર્નિશ ચિંતન એ કરે. (૧૧·૨)

જ્ઞાન એટલે શું? જ્ઞાની તે, 'જેને પ્રગટે પરમાત્મા'

હૃદે ગુહામા રામ પ્રગટયો, તેણે પાલટો મનનો ચયો,
માયાને ઠામ બ્રહ્મ ભાસ્યો, સંસારનો સંભવ ગયો (૧૨ ૨)

અખો વચ્ચે ખોટાં સાધનની ખબર લઈ નાખે છે. ષડ્દર્શન આદિની મર્યાદાઓ ત્રણ કડવા ભરીને (૨૯-૩૧) એણે આલેખી છે ખાસ તો એને શૂન્યવાદીઓ ઉપર દાઝ ચડે છે, કેમ કે 'તે પરપંચ મિથ્યા કહે, પણ હૃદે જગત સાચું સહી' (૨૬.૨). આવા અધમ શૂન્યવાદી વિશે અખો કહે છે કે 'ટૂં' સુધી તેની દૃષ્ટિ છે' (૨૭.૧૦). તેઓ ઇન્દ્રિયોના સુખ પામવા ધસે છે (૨૬.૪) આત્માને તેઓ સ્વીકારતા નથી, એટલે આવા શૂન્યવાદીઓના કલેશ ટળતા નથી આત્મઉદ્યોત વિનાની ચિત્રામણની જ્યોતથી શું વળે? અખો એવાઓને 'અધમ શૂન્યવાદી' તરીકે ઓળખાવીને કહે છે, 'તે શૂન્યવાદીયે પૂરા નહીં,' અને ઉમેરે છે કે સાચા શૂન્યવાદી અદ્વૈતમા રમે છે: 'ખરા શૂન્યવાદી તેહને કહીએ જે વસ્તુ વિશ્વ બે ન કરે સહી' (૨૬.૧૦).

બ્રહ્મભાવ પામેલી વ્યક્તિઓનુ વર્ણન અખો ઉલ્લસિત ચિત્તે કરે છે. અધ્યાત્મસાધનાનો ખ્યાલ છેવટે તો અધ્યાત્મ જીવતી વ્યક્તિ કેવી હોય તેના વર્ણન દ્વારા વધુ સચોટ રીતે આપી શકાય ગીતાએ સ્થિતપ્રજ્ઞ, ભક્ત અને ગુણાતીતના સુરેખ ચિત્રો આપ્યા છે અખો ઘણુંખરું કડવાને અંતે 'સેવો હરિ-ગુરુ-સતને'એ શબ્દો મૂકે છે હરિ, ગુરુ અને સત એમ ત્રણનો નિર્દેશ કરવા કરતા હરિ = ગુરુ = સત એમ વધુ તો એ સૂચવે છે. અગિયારમા કડવામા 'નિજ દાસ નારાયણનો' જોતા ભક્તજનનું સુરેખ ચિત્ર છે. તેરથી સોળ સુધીના ચાર કડવામા 'જીવન્મુક્ત'નું વીગતે વર્ણન છે

જીવન્મુક્ત સમુદ્રમઝધારના મહામત્સ્ય જેવો છે એ થોડીક વાર સપાટી ઉપર દેખા દે, પણ ચાતુ અગાધ બ્રહ્મભાવમા વર્તતો હોય. સાપ કાચળી ઉતારી દે એમ સંસારભાવને એ ખંખેરી દે છે અગ્નિમાંના લોઢાની પેઠે શિવભાવમાં જીવ સમાઈ જાય છે અને 'ત્તે અણજાણ્યો' જેવો થઈ રહે છે એને દેહભાવ ન હોઈ બ્રહ્મભાવ આડે કશો અવરોધ રહેતો નથી. મીનને 'નીર મધ્યે અવકાશ' હોય છે. મૂષક ભરડના ગિરિમાં પોતાની જ ઉપજાવેલી ખજે પોતાના નિવાસ માટેનું દર કરી રહે છે તેમ સ્વભાવે વર્તવાની 'અકલ કલા મહતને' સહજ છે. સ્ફટિકમણિ પાસે મૂકેલા વિવિધ રંગ એમાં વ્યાપી ગયેલા જેવા ભાસે પણ મણિ સ્વયં રંગવિહોણો હોય છે, તેમ તત્ત્વ-

દર્શી પુરુષ પણ બાહ્ય ઉપાધિઓમાં 'આત્મા સરખા ભાવ દેખાડે' પરંતુ પોતે ઉદાસીન જ રહે છે. શરમાંના પડથી દષ્ટિ રૂંધાવાને બદલે ઊલટી પોષાય છે, તેમ આત્મતત્ત્વસિદ્ધિ પૂર્ણ રીતે પોષક છે. અંજનવિદ્યા જેને સિદ્ધ છે તેને જમીનમાંના ધનનું દર્શન થાય છે તેમ જે દેહદર્શી નથી તેવા તત્ત્વદર્શી સર્વત્ર આત્માને જ જુએ છે. આવા તત્ત્વદર્શી પુરુષ જગતને કલ્પવૃક્ષ જેવા નીવડે છે. તેમનું ધ્યાન નિરંતર પરબ્રહ્મ-ધ્રુવતારા ઉપર લાગ્યું હોય છે. જેમ બરફ ઓગળીને પાણી થઈ જાય છે તેમ એ પરમાત્મતત્ત્વમાં સમાઈ જાય છે. (ક. ૧૩–૧૬, પદ ૪.) અઠ્ઠાવીસમા કડવામાં 'વિદેહી'નું વર્ણન છે. જુદાં જુદાં જળપાત્રમાં સૂર્યનાં પ્રતિબિંબ પડે છે. કોઈમાં તપેલું પાણી હોય, કોઈમાં ઠંડું, કોઈમાં ગંદું, કોઈમાં રાતું, કોઈમાં પીળું, કોઈમાં ઝેરવાળું, કોઈમાં અમૃતમય, પણ સૂર્યને તે તે પાણીની કોઈ પણ ઉપાધિ વળગતી નથી. એવું જ વિદેહીજનનું છે.

અખો સાચા અધ્યાત્મસાધક માટે અનેક શબ્દો પ્રયોજે છે. ભક્ત, જીવન્મુક્ત, વિદેહી, ઉપરાંત યોગેશ્વર (૧૩-૭), 'સંતસુજાણ' (૧૪-૧) 'વિરલા સંત' (૧૪-૪), 'મહાનુભાવ મહંત' (૧૪.૪), 'તત્ત્વજ્ઞાની' (૧૪-૧૦), 'તત્ત્વદર્શી પુરુષ' (૧૫.૪), 'અનુભવી પુરુષ' (૧૫-૯), 'મહાપુરુષ' (૧૬-૨), 'જ્ઞાતા' (૧૬-૬), 'મહંત' (૧૬-૧૦), 'નર જ્ઞાની' (પદ ૪-૧), 'સંતજન' (૩૩-૩), 'મહાજન' (૩૪-૧), વગેરે શબ્દપ્રયોગો મળે છે.

જીવન્મુક્ત સંતજન બીજા મુમુક્ષુઓને 'મહાપદ' (૨૮-૮) અથવા 'તત્ત્વવેત્તાપદ' (પદ ૮-૪) પામવામાં સહાયભૂત થાય છે. મમતાની ઘાણીએ જોતરેલા જીવની નાથ કાપીને સંત એને મુક્તિ અર્પે છે. જેમ સિંહની ગંધમાત્રથી હાથીઓ ભાગી જાય તેમ સંતના શબ્દથી બંધન દૂર થાય છે. સંત 'દષ્ટિ ઉપદેશ' આપે છે. અગ્નિથી દીવો પ્રગટાવવા કરતાં દીવે દીવો પેટાવવો સહેલો પડે છે એ રીતે સંતની મદદથી 'ભગવાન ભેરે જ વહેલો'. નિર્ગુણ બ્રહ્મ એ જ સગુણ સંત રૂપે વિચરી રહે છે. 'પ્રત્યક્ષ રામ તે તત્ત્વવેત્તા વિષે' (પદ ૮-૪). તેથી અખો વારંવાર હરિ = ગુરુ = સંત એ સમીકરણ ઠસાવી સંતને સેવવાનું કહે છે. 'હરિ હરિ તે કરી મૂકે, એહવી સંતસંગતિ સાર.'

સંતજન પોતે કશો વહેરોઆંતરો કરતા નથી. પણ સામી વ્યક્તિ . કેવું ક્ષેત્ર છે તે ઉપર આધાર રહે છે, 'ક્ષેત્રનો વહેરો પડે' છે ખરો. મેઘ

તો વરસે છે, પણ જવાસો અંકુરિત થતો નથી તેનમાં રહેતો કાંકરો સુવાસિત થતો નથી સલિલમાં રહેતી શિલા ભીતર ભીંજાતી નથી ચંદનને પડખે ખીલેલા આકડાને-ખાખરાને સુગંધનો પાસ લાગે છે પણ વાંસની ગાંઠમાં એ સુગંધ પ્રવેશ પામતી નથી સ્વાતિનક્ષત્રમાં વરસેલા મેઘબિંદુ છીપમાં મુક્તા બને છે પણ સાપના મુખમાં પડે તો હલાહલરૂપ નીવડે છે ખરી રતિ ઊપજે તો ભગવાન સતજનરૂપે ક્યાંય દૂરથી પણ ખેંચાઈ આવે છે એમ કહી અખો જીવાત્માની આરતનું અપૂર્વ મહત્ત્વ કરે છે

જ્યમ છીપને રત્ય ખરી ઊપજે, તો ઉપર આવે જળમાંહેથી,
તેહની સૂરતનો તાણ્યો તે પરજન્ય આવી વરસે ક્યાંહેથી. (૩૪ ૩)

વળી બીજી ઉપમાથી ગુરુ કેવી રીતે બ્રહ્મભાવ દૃઢાવવામાં સહાયભૂત થાય છે તે અખો બતાવે છે કુંજી ઈંડાં મૂકવા પછી દૂર દૂર ચારો કરવા વિચરે છે પણ 'તેહની સુરત રહે સરખી માંહોમાંહા તો અપત્ય ત્યાંહાં ઊછરે વણસેવ્યે સેવાયે બાળક, ત્યમ કૃપા આવે ગુરુ તણી' (૩૪૯-૧૦) સંક્ષેપમાં અખો સમજાવે છે 'જ્યમ ભક્તને ભગવાન વહાલા, ત્યમ ભક્ત વહાલા ભગવાનને' (૩૫ ૩)

આમ, 'જીવ બ્રહ્મમાંહે ભળ્યાનો અખેગીતામાં ભેદ' નિરૂપાયો છે

અભેદભાવનું રહસ્ય અખાએ કાવ્યવાણીમાં ગાયું છે દૃશ્યજગત વસ્તુત છે નહીં એ ઠસાવવા માટેની કવિવાણી દૃશ્યજગતને કેટકેટલા વિવિધ બિંદુએ સ્પર્શે છે ! ઉપમાઓ અને દૃષ્ટાન્તો અખાને એવાં હાથવગાં લાગે છે કે ક્યારેક ક્યારેક એની કલમ એકયો ન અટકતાં બે ત્રણ ચાર ઉપમા-દૃષ્ટાંત ધરી દે છે કાચના મંદિરની ઉપમાનું અંગ્રેજ કવિ શેલીની એવી ઉપમા સાથેનું સામ્ય નરસિંહરાવે ચીંધ્યું જ છે વિષય છે અમૂર્ત વિચારણાનો, તેને અખો એની ઉપમા આદિની શક્તિને જોરે જ મૂર્ત કરી શક્યો છે અખાની હાસ્યવૃત્તિ, બેદંગી વસ્તુ વરતી જવાની ફાવટ અને એમાંથી નીપજતો કટાક્ષ એ પણ રચનાને સજીવ બનાવવામાં ફાળો આપી રહે છે અનેક વાક્પ્રયોગો—ખાસ કરીને ક્રિયાપદો, વાક્યખંડો, ક્યારેક આખી પંક્તિઓ ધ્યાન ખેંચે છે ભક્તજનનું વર્ણન અને અભિનવા આનંદનું અંતિમપદનું ગાન—એમાં અખાની વાણી ઉલ્લાસ-ઊછળતી જોઈ શકાય છે

'અખેગીતા'ને ગુજરાતી જ્ઞાનાશ્રયી કવિતાધારાના સંદર્ભમાં પણ જોવી જોઈએ એના પુરોગામી નરહરિની સંસ્કૃત શ્લોક, કડવાં, પદ-માં ચાલતી 'જ્ઞાનગીતા'નું અને 'અખેગીતા'નું કાઠું સરખાવવા જેવું છે

અખાએ પોતાની રચનામાં શ્લોકો આપવાનું રાખ્યું નથી. વિચારબિંદુ પણ બંનેનાં સરખાવવા જેવાં છે. નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' અને 'વસિષ્ઠસારગીતા'ની પંક્તિઓને મળતી પંક્તિઓ 'અખેગીતા'માં ઠીક ઠીક મળશે. 'જ્ઞાનગીતા'ના કડવાને અંતે સામાન્ય રીતે 'ગુરુભક્તિ કરતાં સંતસંગે વિરક્ત જ્યોગેન્દ્રે લહ્યું' આવે છે તેમ 'અખેગીતા'માં 'સેવો હરિગુરુસંતને' આવે છે. નરહરિના અંતિમ પદમાં પણ 'હરિગુરુસંતે કૃપા કરી એ'માં એ ત્રિપુટિ એકસાથે નિર્દેશાઈ છે. ગ્રંથરચના અંગે 'નાથ નિરંજન ગ્રંથ કરતા...અખાને શિર નિમિત્ત દેવા ઇચ્છા હુતી અનંતને' એમ 'અખેગીતા'માં કહેવાયું છે, તો 'મુને હરિએ કહેવરાવ્યું તે કહ્યું'...નરહરિને તે નિમિત્ત દીધું' એમ 'જ્ઞાનગીતા'(ક. ૧૬·૧૯–૨૦)માં પણ નિરૂપાયું છે. અખાએ પુરસ્કારેલા ગૌડપાદાચાર્યના અજાતિવાદને નરહરિએ પણ 'જ્ઞાનગીતા'માં 'જ્યમ છે ત્યમ' (ક ૧૨·૮, ૧૫·૧૯), 'ઇમ યથાર્થ જ્યમ-ત્યમ થયુ' (ક. ૧૪·૨) આદિ દ્વારા સ્વીકારેલો છે. પાણીમાંથી બરફ જામવાનું ને ફરી બરફ પાણી થવાનું અખાનું દૃષ્ટાન્ત પણ એની અગાઉ નરહરિમાં જોવા મળે છે· 'જ્યમ પાણીથી પાલો હોયે, પાલો તે પાણીરૂપ' (ક. ૧૬·૯) શબ્દો, વાક્યખંડો, ઉપમાદૃષ્ટાન્તો, બાનીની આખી ઇબારત એ બધાં ઉપર પુરોગામી નરહરિની મુદ્રા 'અખેગીતા'માં જોતી મુશ્કેલ નથી. તેમ છતાં કોઈ ગુજરાતી કૃતિ અનુભવની ઉત્કટતા અને સ્પષ્ટતા — અને એને લીધે પ્રતીત થતી મૌલિકતા — વડે મંડિત હોઈ ભગવદ્ગીતાના કુળની એક સ્વતંત્ર ગીતારચના તરીકે સ્વીકારાવાને પાત્ર હોય તો તે નિઃસંશય 'અખેગીતા' છે. ભગવદ્ગીતાની પેઠે 'અખેગીતા'માં કાવ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનું આસ્વાદ્ય સંમિશ્રણ થયેલું છે. 'અખેગીતા' એ ગુજરાતી તત્ત્વજ્ઞાનકવિતાનું એક ઉચ્ચ શિખર છે

— સંપાદકો

અખેગીતા

અખેગીતા[1]

કડવું ૧

રાગ ધનાશ્રી[2]

ૐ નમો ત્રિગુણપતિ રાયેજી,
સર્વે પહેલો જે પૂજાયેજી;
અગમ અગોચર જેને વેદ ગાયેજી,
તેનાં ચર્ણું ચીતવી હું લાગું પાયેજી. ૧

ઉથલો[3]: ચર્ણું ચીતવી સ્તુતિ કરું ચિદ્દશક્તિ બ્રહ્મનંદની;[4]
અણુછતો અખો અધ્યારોપ કરે[5] તે[6] કથા નિજ આનંદની. ૨

ગુરુ ગોવિંદ[7], ગોવિંદ[7] ગુરુ, નામ જુગમ[8] રૂપ એક;
તેને સ્તવું[9] નીચો નમી, કરું બુધ્યમાને[10] હું વિવેક. ૩

પરાત્પર પરબ્રહ્મ જે, તે મનવાણીને અગમ્ય;
તેનો લક્ષ આપી શકે તે, તે માટે ગુરુ તે બ્રહ્મ. ૪

---

૧ ખ. અખિગીતા; ગ. અખેગીતા; ઘ. અક્ષગીતા
૨ ક. ધ્યંનાશ્રી; ગ. ધન્યાશ્રી; ઘ.માં નથી
૩ ઘમાં સર્વત્ર 'ઢાળ' છે
૪ ખ.ગ. બ્રહ્માનંદની
૫ ઘ. કહે
૬ ક.ખ.ઘ.માં નથી
૭ ક.ખ. ગોવ્યંદ
૮ ક.ખ. જૂગમ; ગ. જ્યુગમ; ઘ. યુગમ
૯ ક. સ્તવ્યૂં; ગ. સ્તવૂં
૧૦ ક. બૂધ્યમાન્યેં; ખ. બુધ્યમાંનિ; ગ. બુધ્યમાન

શ્વાન સૂકર બિડાલ ખર, તેના ટોળામાંનો[11] જે જંત;
તેને મૂકે હરિ[12] કરી, જેને મળે સદ્‌ગુરુ સંત. ૫

ગુરુમહિમા છે અતિ[13] ઘણો, કો સમઝે સંત સુજાણ,
તે ગુરુ ગોવિંદ એકતા ભજે, જેને લાગ્યાં[14] સદ્‌ગુરુ બાણ ૬

જ્યમ રવિ દેખાડે રવિધામને, ત્યમ ગુરુ દેખાડે રામ,
તે માટે હરિ તે ગુરુ, ગુરુગોવિંદ એવું નામ. ૭

ચાંહીન[15] સમી તે સતની, જે ગુરુગોવિંદ એકતા ભજે;
જ્યમ બીબામાંહે રસ ભર્યો, વણઘડચે રૂપ નીપજે. ૮

જ્યમ સોવર્ણ કેરી મોહોર માંહિ, અન્ય મુદ્રા છે અતિ ઘણી;
ત્યમ ગુરુભજનમાં સર્વ આવે, જો મન વળે ગુરુ ચર્ણ ભણી ૯

જ્યમ બધિર ન જાણે નાદસુખ, સ્વાદ નોહે રસના વિના;
ત્યમ ગુરુ વિના હરિ નવ[16] મળે, જ્યમ ભોગ ન પામે નિર્ધના. ૧૦

[17]કહે અખો સહુ કો સુણો, જો ટાળવા હીંડો જંતને,
એ આરતશું[18] ઉરમાં ધરો અને સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૨

કવિજને આગે ગ્રંથ બહુ કર્યા,
વિધવિધ કેરા જુગતે[1] વિસ્તર્યા,
ખટદર્શનના મત[2] બહુ ઊચર્યા,
પૂર્વના જે કવીતા [3]તે નવે બહોળા ધર્યા ૧

---

૧૧ ક ટોળાનો, ખ ઘ ટોળાનો, ગ ટોળામાંહોનો
૧૨ ઘ હર
૧૩ ક.ગ અત્ય ઘ અતી
૧૪ ક ખ ગ લાગા, ઘ. લાગા
૧૫ ખ ચેહીન, ગ ચિંહન, ઘ ચિહ્ન
૧૬ ક ખ ગ નવ્ય
૧૭ ખ કેહે અખો કહુ વલીવલી, ગ કહે અખો કહુ વલીવળી, ઘ. કેહે અખો કહુ વલીવલી
૧૮ ક આત્યંશુ; ખ આત્યંસુ, ગ આરત્ય શું, ઘ. આરતશુ
૧ ક. જગત્યે; ગ જુક્તે, ઘ જુગતે
૨ ક મત્ર
૩ ગ તેણે નામ, ઘ તે નવ્ય

ઉથલો: [૪]બહોળા ધર્યા બહુ સ્તુતિ કરીને, એવી ગ્રંથકારની રીત્ય છે;
કહ્યું[૫]: "સૂર્ય આગળે ખદ્યોત કશો?"—એવી ભોહ્યાની નીત્ય છે. ૨

"જાહ્નવી આગળ[૬] જ્યમ વહેકળો,[૭] સુરતરુ ને બદરી જયા;
પારિજાતક[૮] પાસ અરણી, મહાકવિ આગળ હું તથા. ૩

ગરુડ આગળ જથા કુરરી, સાગર આગળ જ્યમ કૂપ;
મેઘ આગળ જથા ઝાકળ. ક્યાં તેલ, ક્યાં તૂપ? ૪

બાવનાચંદન બેહેક આગળ કશો શોભે કરીર?
કશું નીર નવાણનું, જ્યાં રસકૂપિકાનું નીર! ૫

પારસના પ્રતાપ આગળ અન્ય વિદ્યા કેહી માત્ર?
ક્યાં ક્ષુદ્ર દેવ ઉપાસના, ભાઈ, જેને કરે અપેપાત્ર[૯]?" ૬

—એવાં કવિજન ગ્રંથ આદે ગલિત વચન બોલતા હવા,
કહ્યું: "કોપ કોઈ કરો રખે, હીંડું બાળકબુધ્યે બોલવા." ૭

તેણે ગ્રંથ પહેલું એમ જણાવ્યું: "અમો મગણ જગણ નથી જાણતા;
તુક ચોજ ને [૧૦]ઝડઝમક, અમો[૧૧] લક્ષ્ય વિના નથી આણતા." ૮

—એમ ગલિતપણે[૧૨] ગરુઆ[૧૩] થયા, કરુણા ઉપજાવી કવિજને;
હુંયે એટલું કહી સ્તવું, જો કવીતા જાણું હું મુજને: ૯

"હું તો જ્યમ દારની[૧૪] પૂતળી, [૧૫]તે ચાળા કરે અપાર;
પણ કાષ્ઠમાં કાંઈયે નથી, એ તો કળ ચાંપે સૂત્રધાર." ૧૦

---

૪ ખ. અધકા કીધા સ્તુત્ય—
૫ ક. ઘમાં નથી; ખ. કહે; ગ. કહ્યું
૬ ક. આગહ્યેં
૭ ખ. વેટ્ટી(?)કલો; ગ.ઘ. વેહેકલો
૮ ક.ગ. પારિજાત્યક; ખ. પારજાત્યેક; ઘ. પારજાતીક
૯ ક. અપપાત્ર; ખ. અક્ષિપાત્ર
૧૦ ઘ. પદઝડઝમક
૧૧ ક.ઘ. આહરયો; ખ. આંઢો; ગ. અરયો
૧૨ ખ. ગલિતવચને
૧૩ ઘ. ગરવા
૧૪ ખ.ઘ. દારક
૧૫ ઘ. લટકા કરે અપાર; ખ ગ.માં 'ચાળા'ને બદલે 'ચાળો'

કહે અખો: સહુ કો સુણો, એમ સમજો નિજ જંતને;
[१९]પરમપદને પામવા તમો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૩

અણછતો આતમા તે શું ઊચરે,
આપનું[१] વર્ણવ[२] તે આપે કરે;
જીવતણું પદ તે જોતાં નહિ શરે,
સાંખ્યયોગ જોતાં જે હરિ ઊગરે[३]. ૧

ઊથલો: ઊગરે જે વિચાર કરતાં બ્રહ્માદિક જે ગ્રહી રહ્યા;
તમો[४] તે હરિને ઓળખો, જે આદ્ય પુરુષે અજને કહ્યા. ૨

જે પદ શિવના તંન પ્રત્યે[५] દત્તે કહ્યું વિશદ કરી,
આકાશવત્ કેરી કથા, ભાઈ,[६] ષડાનને ઉરમાં ધરી. ૩

વિધે વસિષ્ઠે કહી કથા રઘુનંદનને[७] જેહ,
અર્ણવ બ્રહ્મવિદ્યા તણો, ભાઈ, દેખાડ્યો છે તેહ. ૪

અનંત પ્રકારે અચ્યુતે ભારતને કહ્યું જ્ઞાન,
ગીતા ગાઈ ગોવિંદે[८] કર્મયોગ[९] નિદાન. ૫

---

૧૯ ગ. હીંડો પર્મપદને પાંમવા તો—
૧ ઘ. આપણું
૨ ખ. વર્ણન; ઘ. વરણવ
૩ ખ. ઉચરિ, ગ. ઘ. ઉચરે
૪ ઘ. અહંગ્યો
૫ ક. પરત્યેં; ખ. પ્રતિ
૬ ગ.ઘ માં નથી
૭ ઘ. રઘુનાથને
૮ ક. ગોવ્યંદેં; ખ. ગોવિંદિ; ગ. ગોવ્યંદે; ઘ. ગોવિંદો
૯ ક કમયોગ; ખ. કર્મજોગ

સમઝાવ્યા સાને ફરી જનકે જે[૧૦] શુકદેવ,
[૧૧]મહામુક્ત થઈ સંચર્યા[૧૨] જ્યારે પ્રીછ્યો અંતરનો ભેવ. ૬

શ્રીમે ભગવાન સાંનિધ્ય પાંડવ પ્રત્યે જે કહ્યું,
શાંતિ પર્વે શાંત કીધા,[૧૩] હત્યાનું કારણ ગયું. ૭

વેદવ્યાસે વેદ વહેંચ્યા,[૧૪] કર્મધર્મ પોખ્યા[૧૫] જીવને;
પણ[૧૬] દાઝે લાગ્યા દાઝવા, ભાઈ,[૧૭] [૧૮]જો જાણ્યો નહિ શિવને. ૮

પછે નારદે નારાણુ[૧૯] કેરું[૧૯] નિજ જ્ઞાન કહ્યું મહાદ્વિજને;
ત્યારે દ્વીપાયનની દાઝ ભાગી, જ્યારે[૨૦] કૃપા કીધી[૨૧] સંતજને ૯

શિવે કહ્યું જે[૨૨] શિવા પ્રત્યે,[૨૩] નિરાલંબ નિજ ધામ;
અમર કીધો આતમા અદ્યાપિ સહસ્ર નામ. ૧૦

કહે અખો ' વસ્તુ જ્ઞાન વિના કુશલ [૨૪]ન હોયે જંતને,
નિજ ધામ[૨૫] દીઠા[૨૬] જાણવા[૨૭] તો[૨૮] સેવો હરિ ગુરુ-સંતને ૧૧

---

૧૦ ઘ જે કહ્યુ —
૧૧ ખ તે મહામૂક્ત
૧૨ ગ પરવરયા
૧૩ ગ કીધા ત્યારે—
૧૪ ઘ વેહેચ્યો
૧૫ ક પોક્ષા, ઘ પોતા
૧૬ ક. પણ, ખ પણિ, ગ તેણી
૧૭ ખ ગ ઘ મા નથી
૧૮ ગ જો ન જાણ્યા નિજ શિવને
૧૯ ખ નારાયણનુ
૨૦ ખ જારિ, ઘ ત્યારે
૨૧ ખ કરી
૨૨ ખ ગ ઘ મા નથી
૨૩ ખ પ્રતિ
૨૪ ક નોહે એ જંતને, ખ નોહે જંતનિ, ગ નોહે જંતને, ઘ ન હોએ જંતને
૨૫ ખ આત્મા, ઘ આતમ
૨૬ ઘ દીઠ
૨૭ ખ ગ પામવા
૨૮ ઘ તો.

કડવું ૪

જતે ન જાણ્યો જેણે નિજ આતમા,
[1]ભટકયો ભમિયો માયા સાથમાં;
જ્યમ રયણીનો ભૂલ્યો ઘર પામે આતમાં,
પણ[2] દિવસે[3] જે[4] દશ મોડયો[5] તે ઘણું ભમે રાતમાં. ૧

ઊથલો · [6]રાતમાહે રડવડે, અજ્ઞાને આવર્યો[7] હુતો;
તે નિજ આતમથો ઓતગીને[8] વિચરતો માયાવતો. ૨

જ્યમ સૂતો નર નિદ્રા વિષે માયા બહુ બીજી રચે;
તે[9] કાર્યકારણ પોતે થઈને નિદ્રાવશ માંહિ પચે. ૩

આપ થકી ઓતજ્યે[10] થકે અસંભાવના ઊપજે,
પછે[11] વિપરીત ભાવના [12]મન આણે, [13]દુઃખ પામે થોડે ગજે. ૪

પંચ-પરવા માયા અવિદ્યા, જ્યાં[14] હુંમારું આવે સહી;
તે ફરે ફેરા ભવ વિષે, જ્યમ મણિ નિગમ્યે આંધળો અહી ૫

---

૧ ખ.ગ. તે—
૨ ઘ મા નથી
૩ ગ દહને
૪ ખ ગ ઘ મા નથી
૫ ક મોટયો, ખ મોડો, ગ મોટો, ઘ મોરયો
૬ ગ રાતમાહી ઘણુ રડવડયો
૭ ઘ. આવરે
૮ ક. ઉતલીને
૯ ગ મા નથી
૧૦ ક ઉતજ્યે, ખ. ઓતલિ
૧૧ ગ. તે
૧૨ ખ.ગ ઘ. આચરે
૧૩ ગ પછે દુષ—
૧૪ ખ ગ ઘ માં નથી

તે ભોગ દેખીને શૂર થાયે, લડાવા ઇન્દ્રી વિષે,
સંસારનાં સુખ અધિક[15] જાણી,[16] [17]કર્મ માદક નિત ભખે.[18] ૬*

કર્મજડને કર્મ[19] વહાલાં, પણ મર્મ[20] ન પ્રીછે ધણીનો;
ફરી ફરી તે આચરે, પણ ટળે નહિ દેહધર્મનો.[21] ૭*

પરમાત્માને [22]પૂઠ દેઈ આતમા ઇંદ્રી જુએ,
[23]ઇંદ્રીના દ્રિષ્ટિ વિષય[24] સાગી, એમ આપોપું નર ખુએ. ૮

વિષે વગૂતો[25] કરે હરિથી, નીચપણું દે જીવને,
અજ્ઞાને અવળો ફર્યો તે સન્મુખ નોહે શિવને ૯

સસારના સુખ અધિક દેખી ક્રિપા માને ઈશ્વરી,
પણ અંતરમાહેનું જાન ન જાણે, જે પ્રાણપતિ ગયો વીસરી. ૧૦

કહે અખો . સહુ કો સુણો, જો આણો જીવના અંતને,
દીઠો[26] પરમાનંદ પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ સંતને. ૧૧

પદ ૧

રાગ સામેરી

જીવની આદિ વિચારો રે પંડિતો,
આદિ જોતાં તે અનાદિ દીસે,
દેહ તણી છાયા સમાયે તે દેહ વિષે
જ્યારે મધ્ય આવે સૂર શીષે
હો જીવની—૧

---

૧૫ ગ સત્ય
૧૬ ઘ દેખી
૧૭ ક. કર્મ માદક, ખ કર્મ માદૃક, ગ કર્માદીકને, ઘ. કર્માદિક
૧૮ ક ભજે, ખ ભખિ, ગ ભખે, ઘ ભખે.
* ક પ્રતની આ છઠ્ઠી કડી ખ પ્રતમા સાતમી છે
૧૯ ગ કર્મ જ
૨૦ ગ. ના સમજે, ઘ ન શમઝે
૨૧ ખ. દેહચરમનો
* ક પ્રતની આ સાતમી કડી ખ પ્રતમા છઠ્ઠી છે
૨૨ ક પૂન્ય દેઈ, ખ પૂઠિ દેઈ, ગ પુણ્ દેઈને
૨૩ ખ અને ઇદ્રીની
૨૪ ખ વિખિ
૨૫ ક વ્યગતો, ખ વગનો, ગ વ્યક્તો
૨૬ ઘ. જો દીઠો

તનમનને ઓળખ્યા વિના ઓતગે[1],
જ્યમ સૂત્રધાર નિજ નાવ નિર્મે,
તે જ સૂત્રધાર તે[2] નાવે બેઠે થકે
પછે પરવશ પડ્યો પથ[3] ફરમે
હો જીવની—૨

તનમન નૌકા જીવ ગણે માહરૂં,
પણ ભવસાગર મધે કાગ[4] બેડે[5],
કર્મના વાયુને[6] વશ લાગ્યો ડોલવા,
ત્યારે હાથથી વાત વટકી[7] જ નેડે
હો જીવની—૩

ભર્મે ભર્મ ભટકે ઘણા ભવ વિષે,
ગુરુ ગોવિંદના શર્ણ પાખે,
[8]માયા રૂપિણી મા જ વા'લી અખા,
તે જાણીને જન્તી ભેદ રાખે,
હો જીવની—૪

કડવું ૫

મર્મ ન સમઝે[1] જે માયા તણો,
*તે નર જાણે હું તે ઘણુ બોલણો,
તેહને જાણે જનુની આપણો,
તે ભવ ભટકે સહુથી અતિ ઘણો. ૧

---

૧ ક આફ્રૂં; ખ ઓતલિ, ગ. આફ્ર્યે
૨ ખ તેણિ, ગ ૨ તેણે
૩ ગ જીવપથ
૪ ખ જીવ
૫ ખ ઘડે
૬ ક વાએને, ખ વાયુનિ, ઘ વાઉને
૭ ઘ વિટકી
૮ ક માયા રૂપ્યણી મા જ, ખ માયા જ રુપણી મા જ, ગ ઘ માયા રૂપણી મા જ
૧ ખ પ્રીછે
* 'તે બોલણો" ઘ મા નથી

ઝમણો : ભવમાંહિ ભટકે ઘણું પોતાનો કરી ઠગે,
જેમ બિરવાસીને વધે વેરી દીન થઈ મારે દગે. ૨

જેમ પાળે ખેરીને ખાટકી તેને ભક્ષ ભોગ[2] આપે[3] ઘણું,
પછે[4] વધ કરે વારુ[5] કરીને એ લક્ષણ અજા તણું. ૩

મીંઢો જાણે એ માહરો પાલક પોષક છે ધણી,
તેને આપ જાયે અર્પવા મોટમ મનમાં અતિ ઘણી. ૪

વાત્સલ્ય જાણીને વામદક્ષણ વણદોર્યો કેડે ફરે;
તેને મહાજન મુકાવા કરે તો સાથે જવનને સંચરે. ૫

હાથ ફેરવે થકે મનમાંહાં હીતુ[6] જાણે તેહને;
પણ શ્વાનને મન વાત અળગી, ભારે ભાળે દેહને. ૬

અળગા આશય બેહુ તણા લોભે લાગ્યો અજ હળે[7];
તેહને જવન જાણે લક્ષ કરું, જો ઘણેરું વપુએ વળે. ૭

ચર્ણ ઊંચે અધોમુખે નેટ તે રાખે સરે;
માયા કેરી રીત એવી, જે અંતે જંતને એમ કરે. ૮

વિવેક[8] દેખાડે વિશ્વને વિશ્વ ચિત્રવિચિત્ર[9] તે ચિત્ત ધરે;
પછે[10] પંડિતને [11]પૂછે: 'પ્રભુજી [12]માહાભોગ કેમ પામું સરે?' ૯

ત્યારે પંડિત રૂપે બોલે માયા કર્મની કીરત્ય[13] ઘણી;
વિત્ત હરીને વાટ દેખાડે નાનાવિધ કહે ભણીભણી. ૧૦

---

૨ ગ. ભોજન
૩ ખ. આલે
૪ ખ.માં નથી
૫ ખ. વેરી; ગ. વેરી
૬ ખ. હેતુ; ગ. હેતૂ; ઘ. રીતું
૭ ઘ. લહે
૮ ક. વ્યવેં; ખ. વીધિ
૯ ક. ચીત્રવચીત્ર; ખ. વચીત્રવચિત્ર; ઘ. ચીત્રવિચીત્ર
૧૦ ક. પછં; ખ. પછિ; ગ. તે
૧૧ ગ. જાયે પૂછવા જે—
૧૨ ખઘ. હું ભોગ—
૧૩ ઘ. કીરત

કહે અખો : રુચ્ય ઊપજે એવું પોષે જંતને;
જો[14] કર્મ ગેહેન[15] હીંડો વામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૬

એમ એ માયા વેશ નાના ધરે,
કર્મ ધર્મના શબ્દ બહુ ઊચરે;
જીવ કેરા મનને[1] અતિ ઘણું[2] આવરે,
તેણે પુરંજન બહુ[3] ફેરા ફરે. ૧

ઊથલો : ફરે ફેરા ભવ વિષે, વિષયનો[4] તાણ્યો વહે;
પ્રત્યક્ષ ભોગ દેખે ભલા, વળી પંડિતને પોષતા રહે. ૨

કર્મનાં ફળ લખે માયા, માયા[5] બેઠી તે કથે[6];
શબ્દ કેરે[7] બાંધશે ભાઈ[8], બાંધ્યા જીવ[9] રાખે જથે. ૩

અંતરમાંહેથી મન રૂપે સંકલ્પ વિકલ્પ સુત જણે,
નિમેષમાંહે નવનવા, જ્યમ ઇંદ્રજાલ ગોટકા ગણે. ૪

કર્મફળ ને જીવ કેરો[10] જોગ માયા ગેળવે;
વિષય તૃષ્ણા માંહે મૂકી[11] એમ જગતને ભેડવે. ૫

---

૧૪ ગ.માં નથી
૧૫ ક ગ્રહેન, ખ. ગહિન, ઘ. ગહન
૧ ઘ. મને
૨ ઘ. ઘણી
૩ ખ.માં નથી, ઘ બહ્ય
૪ ક. વ્યષેનાં; ખ. વીષિનો; ગ. વિષેનો; ઘ. વીષનો
૫ ઘ. વળી માયા
૬ ઘ. થકે
૭ ઘ. કરે
૮ ખ.ગ.માં નથી
૯ ખ.ગ જીવને
૧૦ ઘ. કેરું
૧૧ ઘ. મૂકીયે

[12]સ્વર્ગ કેરા ભોગ વખાણ્યા,[13] અને[14] બીક દેખાડે નર્કની;
[15]કામનાએ લાગ્યો ફરે, ગતિ જેહેવી કૂપચક્રની. ૬

કામ ધામ ને ધન દારા માતપિતા સુત બંધવા;[16]
વર્ણ વેષ ને રૂપ મુદ્રા નમણુ ઠમણુ દેવ વંદવા.[17] ૭

ચાતુર્ય ચાતુરી ચૌદ વિદ્યા અવિદ્યા સર્વ સાધના;
પંડિત જાણુ કવિ ગુણી દાતા એ[18] માયા કેરી આરાધના ૮

રમે રમાડે આપ માયા, ઊંચો નીચો[19] લેઈ ચઢે;
જેમ મર્કટ હીંડે માગતો, પેસા[20] ભિક્ષુક કેડે રડવડે ૯

એમ ભમે બહુ ભવ વિષે, પણ ભેદ કો લહે નહી,
દોરી[21] સંચારો માંહે માયાનો, ભૂલવણુ મોટી[22] અહી. ૧૦

કહે અખો: સહુ કો સુણો,[23] તમે જુઓ અંતરના તંતને;[24]
એ જાળમાહેથી[25] તો નીસરો, જો સેવો હરિ ગુરુસંતને. ૧૧

કડવું ૭

માયા મોટી જગમાંહે નડી,
તે આગળ કો[1] જઈ ન શકે ચડી;
હરિહર અજથી જે આધી વડી,
સમજી ન જાયે એવી માયા[2] નડી ૧

---

૧૨ ગ માયા સ્વર્ગ
૧૩ ખ દેખાડિ
૧૪ ગ વળી
૧૫ ગ તેણી કામનાયે
૧૬ ગ બાંધવા
૧૭ ખ ઘ ચંદના
૧૮ ક એહે, ખ ગ ઘ. સર્વ
૧૯ ક ગ નીચો ઉંચો, ઘ. વળી ઉંચો નીચો
૨૦ ગ. તે, ખ ઘ માં નથી
૨૧ ઘ દોરા
૨૨ ગ મોટી યે
૨૩ ઘ સહુ સાંભળો
૨૪ ક ગ. તંતુને, ઘ અંતરતંતુને
૨૫ ગ જ્યાથી તો
૧ ગ કોઈ
૨ ખ ઘ.માં નથી

ચોપાઈ : સમઝી ન જાયે એવી માયા, દીસે નહીં ને બળવતી;
ચૌદ લોકની આદ્ય માતા, ઓઁકાર પહેલી હતી. ૨
ત્રિગુણ પહેલી શૂન્ય સ્વામિની, તેણે ગુણ જનમી ઊભા કર્યા,
જનુનીની થઈ યોષિતા[3] પછે,[4] બ્રહ્મ ચોખી પોતે વર્યા. ૩
ચિદ્‌શક્તિ ચતુરા ચરાચર ગુણ સાથે ભજે ભવી;
દેવદાનવ નાગ માનવ રમે રમાડે એકવી. ૪
ઊર્ણનાભ જેમ ઉરણા[5] [6]મૂકે, મૂકીને પાછી ભખે,
ત્યમ માયા ચિદ્‌શક્તિ માટે મોટુ સામર્થ્ય એ વિખે ૫
ત્રિગુણ થઈ ચોવીસ રૂપે, તેહેનો ભેદ કહુ કથી,
જેમ જલ જમાયે શીત યોગે, તેહને જડતા પ્રગટે માંહેથી. ૬
સત્ત્વ-રજ-તમ રૂપે થઈ માયા, પછે અકેકાના બહુ થયા;
પંચભૂત ને પંચમાત્રા[7] તામસના નીપજી રહ્યા. ૭
રાજસના ઇંદ્રિ દશે અને દશે તેના દેવતા,
ઇંદ્રિ ઇંદ્રિયે તે વસ્યા, આપ-આપણે[8] સ્થત સેવતા[9] ૮
મન બુધ્ય ચિત્ત અહંકાર જે, તે સત્ત્વ ગુણથી ઊપના,
એ સૃષ્ટિના ચોવીસ કારણ માયા સમવિત રૂપના ૯
પ્રકૃતિ તે પંચવીસમી, પરિવાર[10] સર્વ તેનો કહ્યો,
પણ છવીસમો પરમાત્મા, તે જથામધ[11] જેમત્યમ રહ્યો ૧૦
કહે અખો સહુ કો સુણો, એ કહ્યું છે ધીમતને;
એ સમઝતા[12] કારજ સરે નરનું, જો સેવે હરિ ગુરુ-સતને ૧૧

---

૩ ક યોક્ષતા, ખઘ જોક્ષતા, ગ જોષીતા
૪ ઘ અને, ખ મા નથી
૫ ક ઉરણી, ખ હરણિ
૬ ખ મૂકિ મૂકીનિ, ક ગ મૂકેને, ઘ મૂકીને
૭ ખ તનમાત્રા, ઘ તનમાત્રા
૮ ખ આપણા, ગ આપણા, ઘ આપાપણે
૯ ઘ સેવના
૧૦ ક ખ પરવાર, ઘમા "પરિવાર પરમાત્મા"એ ભાગ નથી
૧૧ ક. યથામધ્ય, ખ યથામૂધ્ય, ગ જયથા બધ, ઘ. યથાબધ્ય
૧૨ ક સમઝતે, ખ સમઝે તો, ગ સમઝયે

કડવું ૮

એણે અનુક્રમે જગત જ જાણીએ,
ત્રણ ભુવનમાં એ પરમાણીએ;
સ્થૂલ ને સૂક્ષ્મ જે કહ્યું જાયે વાણીએ,
તેટલું સર્વે માયા વખાણીએ. ૧

ઊથલો : માયા વખાણીએ માટ એણે, જે દૃષ્ટ પદારથ જેટલો;
શ્રુત્ય[1] પદારથ જે જે કાહાવે, પાછો વણસે તેટલો. ૨
ઊપન્યો તે અવાપાય નિશ્ચે, બ્રહ્મા આદ્યે કીટ જે;
જે જાયો તે જાય જાણો, અમર સંશે મેટ જે. ૩
અમર દાનવ ધ્રુવ તારા ચંદ્ર સૂર્ય જાયે વલે;
જાયે યોગ અષ્ટાંગ સાધક, તો પ્રાકૃત જીવ કેટલે ભલે? ૪
લીલાવપુ જો ધરે નિર્ગુણ, તો તે નેટ પાછો વળે;
કાલમાયાનું નાટક એવું, જે ઉપજાવી અહર્નિશ ગળે. ૫
જ્યમ કરસણી ઉછેરે કરસણ, તે કાચું પાકું સર્વ ભખે;
ત્યમ જગત કરસણ કાલમાયાનું, ન મૂકે પાધા પખે. ૬
જ્યમ મેઘનાં બિંદુ નાનાં મોટાં રેલાયે પૃથ્વી પડયાં;
ત્યમ માયાને મન સહુ જ[2] સરખું, જે પ્રાયે પોતાનાં ઘડયાં. ૭
જ્યમ અર્ણવ ન જાયે ઊધલી[3], જો નવસેં નવાણું નદી ભળે;
એ તો સિંધુ જ થયો છે સરિતા[4] સ્વરૂપે, તે માટે બાધી ગળે. ૮
ત્યમ માયાનું જગત નિર્મ્યું કાલયોગે સર્વથા;
પણ પરમાત્મા વિવેક કારણ, તેની કળામાં નાવે કથા. ૯
મા'લે માયા અનંત રૂપે, પણ અપત્યને ભાસે ભલી;
જ્યમ બાળકીનાં ઘંઘોલીઆં[5] રમે અનંત પ્રકારે એકલી. ૧૦

---

૧ ક. સત્યં; ખ. સૂત્ય; ગ. શ્રુતિ; ઘ. સ્તુત્ય.
૨ ખ. સર્વ
૩ ઘ. ઉલટી
૪ ક.ઘ. સલીતા; ખ. સલના; ગ. સરીતા
૫ ક. ઘોલીઆં; ખ. ઘોલીયાં; ઘ. ભોલીયાં

કહે અખો : સહુ કો સુણો[૬], જે આણો માયાના અંતને;
તો જ[૭] આપોપું ઓળખો, જે સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૨

રાગ આસાવરી

માયા પીડતી જાણી, પરબ્રહ્મ આરાધીએ;
સાધીએ સ્વામીને ચંત પૂરે;
સદ્દગુરુ કેરાં ચરણ આદર કરી,
મારગ ઝાલીએ મંન સૂરે[૧].
માયા પીડતી૦ ૧

મનકર્મવચને ગુરુ તે ગોવિંદ ખરા,
ભિન્ન ન જાણીએ ભાવ બીજે;
જાત ને વર્ણ અધ્યયન[૨] આશ્રમનું,
માન મૂકી બ્રહ્મ દ્રવ્ય[૩] પીજે
માયા૦ ૨

જેમ અગ્નિને સંગે શીત વ્યાપે નહીં,
જોત દેખાડે ને તિમિર ત્રાસે;
ત્યમ ગુરુ પ્રતાપે પરબ્રહ્મ ભેટીએ,
માયારૂપિયુ ઘેન નાસે
માયા૦ ૩

જેમ કાષ્ઠ આવી પડે વહ્નિ જ્વાલા વિષે,
તે દારુ ફીટીને અનલ થાયે;
ત્યમ અનન્ય આરાધના જે કો કરશે અખા,
તેહેનાં માયા ફરી[૪] ચરણ સાહે
માયા૦ ૪

---

૬ ઘ સહુ શાંભળો
૭ ખ ગ.મા નથી
૧ ઘ મનશૂરે
૨ ક. અધેન, ખ અદ્ધન, ગ. અધ્યેન, ઘ અધ્યન
૩ ક. દ્રવ
૪ ગ ફરીફરી

કડવું ૯

દેશી ચાલતી

નરને[1] ઊપજે દૃઢ વૈરાગજી,
તેહેના ટળે દ્વેષ ને રાગજી,
આરત કેરી મન વિષે આગજી,
નહી આતુરતા કહેવા લાગજી. ૧

ઊથલો : આતુરતા મન અતિ ઘણી, જ્યમ મીન વિછર્યું નીરથી,
અજ્ઞાન સીચાણો લેઈ ઊડયો, તેણે દૂર નાખ્યુ તીરથી. ૨

તે તડફડે તલપે ઘણુ, મેહનો સર ઉપર તપે,
સંસાર રૂપી ભૂમિ તાતી, નીર નીર અહર્નિશ જપે. ૩

કાલ સીચાણો શિર ભમે, તે તેની દૃષ્ટે પડે,
નીર વિહોણુ[2] વપુ દાઝે, ફાળ ભરે ને ફડફડે. ૪

નયણે નીર દેખે નહી, કળકળે કાળજ બળે,
પેટ પૂઠે કે પસૂઆડે જ્યમ પડે ત્યમ દાઝે ઝળે ૫

કામધેનુના પય વિષે જો કોઈ મૂકે તેહને,
તોયે આપન્યા નોહે મકરને, વારિ વહાલુ જેહને. ૬

વૈરાગ ઘણુ ઊપન્યો શરીરે, તેણે કાળજ કોર્યું માહેથી,
મેહ તણો તાપ[3] તપે તનમાહે, તે નર જીવે ક્યાહેથી ? ૭

નાના વિધનાં ભક્ષ ભોજન તેહને દીઠા નવ ગમે,
સંસાર રૂપી ભૂખ ભાગી, ઊભા થાતા તન ભમે ૮

નિર્વેદ ઊપન્યો તન વિષે, તે જીવપણે જીવે નહી,
મરી જીવે તે મન વડે,[4] જ્યમ કીટ ભમરી હોયે સહી ૯

---

૧ ગ જે નરને
૨ ક. બહોણુ, ખ વહોણુ, ગ વ્યહોણુ, ઘ. વોહોણુ
૩ ક ઘ તાવ
૪ ખ વીધિ

જ્યમ ખાયે ઉપેઈ[5] કાષ્ઠને, તે કૃષ્ણાગર થઈ પરવરે;
તમ ભેદ વિરાગ જેહને ભખે,[6] તે નર હરિ થાયે સરે. ૧૦

કહે અખોઃ સહુ કો સુણો,[7] નિર્વેદ ટાળે જંતને;
જે નરને ઊપજે ચેતના, તે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૧૦

[1]ભેદ વૈરાગ્ય જેનું મન તપે,
રૂં રૂં માંહિ તે નર હરિ જપે;
સદ્ગુરુ-ચરણે આપોપું અરપે,
પરબ્રહ્મ રહે ને પોતે તે ખપે. ૧

ઊથલો: પરબ્રહ્મ રહે પોતે ખપે, તેહનો[2] ભેદ કહું સુણો;
તે વચન માને ગુરુ તણું, અને ભાવ ભરોસો અતિ ઘણો. ૨

ગુરુ કહેઃ 'રામ રમે સકલ, સર્વાવાસ સ્વામી ભર્યો',
—એવું સાંભળતામાં વચન માન્યું, અને ભક્તિ ઉપરે આદર્યો. ૩

તે હરિ હરિ દેખે સકલ, જેહને જીવ જીવ દેખતો;
તે[3] હરિ જાણી હેત કરે સઘળે, પહેલે[4] જે ઉવેખતો. ૪

હરિ જાણ્યે થકે ભક્તિ થાયે,[5] તે જ ભક્તિ જાણો ખરી;
અણજાણ્યે જે આદરે, તેણે દ્રોહ થાયે પાછો ફરી ૫

ભાઈ, સદ્ગુરુનાં વચન સુણીને, ભક્તિ જેને ઊપજે;
તે અચિર કાલમાં પામે આતમા, સદ્ગુરુ વચને[6] જે ભજે. ૬

---

૫ ક. અપેઈ
૬ ધ. ડસે
૭ ઘ. સાદુ સાસથો
૧ ક. ભ્રહે વૈરાગ્યે; ખ ભેહે વૈરાગે; ગ ભ્રેહે વૈરાગ્યે
૨ ધ. ભાઈ તેહનો
૩ કમાં નથી
૪ ધ. પેહેલો
૫ ધ તે જન ભક્ત
૬ ધ. વચનને

ભાઈ, ભક્તિ જેની પંખિણી,[૭] જેને જ્ઞાનવૈરાગ બે પાખ છે,
ચિદ આકાશમા તે જ ઊડે, જે સદ્ગુરુ રૂપિણી[૮] આખ છે ૭
[૯]દેખે નેન સર્વ પરબ્રહ્મનાં, પરબ્રહ્મના કર્ણ ગાન,
પાદુપાણિ પરબ્રહ્મના, પરબ્રહ્મ દાતા ને પાત્ર ૮
જલે પરબ્રહ્મ સ્થલે પરબ્રહ્મ સ્વર્ગ મૃત પાતાલ;
ગિરિગહ્વર વનવાટિકા પરબ્રહ્મ જાલ ને માલ ૯
પરબ્રહ્મ વિના નહિ ઠામ ઠાલો, એમ દેખે ભરપૂર;
જ્યાહ્વા ત્યાહાં દેખે હરિ, ભાઈ, જેના પડળ થયા[૧૦] દૂર ૧૦
કહે અખો સહુકો સુણો, ભક્તિ આવી તે જતને,
શુદ્ધ[૧૧] ભજનને પામવા[૧૨] સેવો હરિ-ગુરુ-સતને ૧૧

કડવું ૧૧

વળી વળી કહુ ભક્તિ વિશેષજી,
[૧]તેહ ન દેખે હરિ વિના શેષજી,[૨]
[૧]પેખે સઘળા હરિના વેષજી,
તે જન કેનો ન કરે ઉવેખજી ૧
કાયનો ઉવેખે નહી કોઈને, એ તો આતમા વિલસી રહ્યો,
જેહને [૩]ભાગવત ગાયે, ગીતા ઉપનિષદે જે કહ્યો ૨
[૪]ભક્ત તે જે એમ જાણે, જાણીને હૃદયા ધરે
'સ્વામી મારો રહ્યો સઘળે',–અહર્નિશ ચિંતન એ કરે ૩

---

૭ ક ગ પંખણી, ખ. પખણી, ઘ પંખીણી
૮ ક રુપ્યણી, ખ ગ રુપાણી, ઘ રુપીણી
૯ ખ મા નથી ગ. નેત્ર દેખે, ઘ નેત્ર સરવ
૧૦ ઘ થાએ
૧૧ ગ એહેવા શુદ્ધ
૧૨ ખ પામવાનિ
૧ ખ મા બીજુ ત્રીજુ ચરણ ઉલટસુલટી છે 'સઘળા' ને બદલે 'સર્વે' છે
૨ ખ રેષજી
૩ ખ ભાગવત ગાય ગીતા, ગ ગાયે ગીતા ભાગવત, ઘ ભાગવને ગાએ ગીતા
૪ ખ. ભાઈ ભક્ત, ઘ ભાઈ ભગત

'ભુવન નવુમા રહ્યો પૂરી પૂર્ણ રવે' પરમાનમા,
પોતે[5] તે પિંડજી નિરંતર, [6]ભેદ દેખુ હુ આતમાં ૪

મારો રામ રમે છે સર્વ [7]વિષે'—એમ હેતે દીસે મન,
હરિ કહે, હરિ સાભળે, હરિને સોંપે તન. ૫

નિત્ય રાસ નારાયણનો[8] દેખે તે અનંત અપાર,
જ્યા જેવો ત્યા તેવો નારાયણ નર-નાર ૬

ગદગદ કંઠ ગાતે થકે રોમાંચિત હોયે ગાત્ર,
હર્ષઆંસુ હેત હૃદે, પ્રેમ કેરુ તે પાત્ર ૭

નવનીત સરખુ હૃદે કોમળ, કહ્યુ ન જાયે હેત,
[9]આખમા અમૃત ભર્યુ, ભક્તિ[10] કેરું તે ક્ષેત્ર[11] ૮

ખાતો પીતો બોલતો [12]દેખે તે સઘળે રામ,
વેધ્યુ મન રહે તેહનુ, શિથિલ[13] સસારી કામ. ૯

જ્યમ જાર-લુબધી[15] જુવતી, તેનુ મન રહે[14] પ્રીતમ પાસ,
✓ અહર્નિશ રહે આલોચતી, ભાઈ, એવુ મન હરિદાસ ૧૦

કહે અખો સહુ કો સુણો,[16] હરિલક્ષ લાગ્યો અંતને,
મનન તેને મહાવવુ, અને સેવે હરિ-ગુરુ-સતને ૧૧

---

૫ ક પોત તે, ગ પોત તો
૬ ખ પણ ભેદ દેખૂ આત્યેમા, ગ પણ ભેદ દેખૂ આત્યમાહા,
ઘ પણ ભેદ દેખે હુ આતમા
૭ ખ વીખિ હેતે તે
૮ ક નારાયનો
૯ ગ તેહેની આખ્યમાહા ઘ આખમાહે
૧૦ ગ હરિભક્તિ
૧૧ ક ખેત્ર ઘ ક્ષેત
૧૨ ખ દેખતો સઘરે
૧૩ ક શથન, ખ શીત્થલ, ગ શીથન, ઘ અને શાસ્ય
૧૪ ઘ હૃદે ?
૧૫ ક લૂબધી, ખ લબધી, ગ લુબધી; ઘ લૂબધ
૧૬ ઘ શાહુ શાભલો

કડવું ૧૨

ઊદે ઉલાસો[1] હે જ્યમ ચંદ્રમા,
કિરણ તેનાં પસરે વનરીથિમંદમાં;
ત્યમ સરખો આતમા ભાસ્યો કીટ ઇંદમાં,
એવું પ્રગટ્યું હૃદયાકંદમાં[2]. ૧

ઢાળ: હૃદેગુહામાં રામ પ્રગટ્યો, તેણે પાલટો મનનો થયો;
માયાને ઠામ બ્રહ્મ ભાસ્યો[3], સંસારનો સંભવ ગયો. ૨

જ્યમ રવિને તેજે[4] ઓગળે[5] પાલો તે પાણી થઈ વહે;
ત્યમ જેને પ્રગટે પરમાત્મા[6], તે માયાદોષ સહેજે દહે. ૩

ભાઈ, માયાનું મૂલ ત્યહાં લગે જ્યાંહાં આતમા જાણ્યો નહીં;
જ્યમ ગતયૌવન થઈ જુવતી, તે પ્રસવ લગણ વાધી રહી ૪

જ્યમ ગોરસમાંથી આજ્ય કાઢ્યું, [7]તે જ્યમ તક થયું દહીં;
આતમા જાણ્યે એમ માયા વિચાર્યે દીસે નહીં. ૫

ભાઈ, કર્મ ગહેન તે ત્યાં લગે, જ્યાંહાં સદ્‌વિચાર[8] નથી ઊપનો;
નવનીત [9]વણસે ત્યાં લગે[10], જ્યાંહા ભેદ ન જાણ્યો તૂપનો. ૬

તાવ્યું માખણ ઘૃત થયું, પછે વણસે નહીં ક્યમે;
ત્યમ આતમા જાણ્યે નહીં પ્રાભવ, અણજાણ્યે માયા દમે. ૭

ભાઈ, અંધારું દુઃખ દે ઘણું, અર્ક વિહોણું ચક્ષુને;
ત્યમ આતમા ઊધે ગહેન પલાયે, માયા દમે નહી પુરુષને. ૮

---

૧ ક. ઊલાલો હે; ખ ઉજાલો, ઘ. ઉલાલી લો
૨ ક.ખ. કંધમા; ઘ કદમા
૩. ગ ભાસ્યું
૪ ક તે તે
૫ ક. ઉગલે; ખ. ઓગલિ
૬ ઘ. આતમા
૭ ગ. તે જ તક
૮ ઘ. સુધ વિચાર
૯ ક. ત્યાં હાં લગે વણસન; ખ તાહાં લગિ વમુસન; ઘ તિહાં લગે વિલુસનુ
૧૦ ઘ જહાં લગે ભેદ

જ્યમ નિદ્રાવાનને સ્વપ્ન હોયે, ભોગ નાના ભોગવે;
અણુછતા આણી કરે ઊભા, ગહેને મ્હા જાગવે. ૯

જાગ્યો તો થઈ ચેતના, નિદ્રા સાથે સર્વ પડ્યુ,
ત્યમ તુરીયા વડે તિમિર ત્રામે[૧૧], ચિત્ત ચમક્યું તુ તે ટળ્યુ ૧૦

કહે અખો : સહુ કો સુણો, જ્યમ દરિદ્ર[૧૨] નહી શ્રીવંતને,
જો મહાધન હીંડો પામવા, તો સેવો હરિ ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૩

રાગ રામગ્રી

ગુરુભેવ પામ્યો, ગુરુભેવ પામ્યો,
તે નર[૧] માયાનું જાલ વામ્યો. ધ્રુપદ

જ્યમ પારસ પરસે જે ધાતુને, આપ ટાળી તે થાયે સોનુ,
ત્યમ સદ્‌ગુરુ પારસ વડે નર નીપના, કારણ પ્રાછિયુ જેણે ગોનુ[૨]
ગુરુભેવ પા૦ ૧

શબ્દ રૂપી વતોલ[૩] છે વાયુનો, તેમા પડ્યા થકા જીવ ભમેં[૪],
રાજસ તામસ તણી રજ પડે નેત્રમા[૫], ત્યાથી સદ્‌ગુરુ ભાવ તે દૂર વ્યમેં[૬]
ગુરુભેવ૦ ૨

આપ વિના ઉદ્દેશ કેનો કરે, જો ઈશ અજ્ઞાતણો માહે હીરો,
સદ્‌ગુરુ કલા તે નાવે કથ્યા વિષે, મુખ વિના સ્વાદ [૭]કહે ખાટો મીઠો.
ગુરુભેવ૦ ૩

---

૧૧ ક. ત્રાહાસે, ખ ત્રાસિ, ગ ત્રાસ્યું, ઘ ત્રાશે
૧૨ ગ દારિદ્ર
૧ ક જન
૨ ઘ ગોરનૂ, ખ ગુરુનૂ, ગ ગુરનુ
૩ ઘ વતન
૪ ઘ ભરમે
૫ ખ આંખમા
૬ ક વ્યમેં, ખ વિરમિ, ગ વ્યરમે, ઘ વીરમે
૭ ગ તે કયમ કહે ખાટો કે મીઠો

[8]જાણે કો જંન જે આપ ટાળી રમે, પેરશું બીછ્યા જે વાત ગુરુની[9];
જે જ્યમ છે તે ત્યમ લહે[10] અખા, જો પરનાલિકા બીછે ધરની.
ગુરુભેવ પાગ્યો૦ ૪

કડવું ૧૩

દેશી ચાલતી

જે નર સમઝ્યા તેણે તાં એમ લહ્યું,
આપ વિષેથી આપોપું ગયું;
બ્રહ્મઅગ્નિમાં તે સર્વે દહ્યું,
મર્મ સમઝયાથી હતું તેમ થયું. ૧

ઊથલો : થયું ત્યમ જ્યમ હતું આગે, જાણનહારો જાણિયો;[1]
જે ૐકાર આદ્યે હતો, વળી વેદ પુરાણે વખાણિયો.[2] ૨
ક્યારે હેખે ધ્યે ને ધ્યાતા, ક્યારે ધ્યે રહે ધ્યાતા ટળે;
તટસ્થ[3] ઊપનું જ્ઞાન એહને, એમ સુરત મળેવળે. ૩
ક્યારે તે ઇંદ્રી આરામ વર્તે, ક્યારે વૃત્ય વિહોણી સુરત છે;
તટસ્થ કેરું એ જ લક્ષણ, જ્ઞાન કેરી મૂરત છે. ૪
જીવ-મુક્તા તે જ કહાવે, જેહને એ વૃત્ય ઊપની:
આકાશવત્ રહે સદા, વળી ક્યારેક સ્થિલ રૂપની.[4] ૫
જ્યમ મહાજલ માંહિનો[5] મકર મોટો, તે અંબુધ મધ્ય આથો રહે;
[6]ઊંચો આવીને[7] અલ્પ[8] વરતે, વળી[9] મહાનિધિ જાતો રહે. ૬

---

૮ ખ. ગુરુ જાણે કો સંત
૯ ખ. હરિની; ધ. હરની
૧૦ ક. લહ; ખ. રહે
૧ ક. જાણીક
૨ ક. વખાણીક
૩ ધ. ડૂટસ્થ
૪ ધ ઉપની
૫ ગ માંહેયો; ધ માંહાનો
૬ ધ. તે ઉંચો
૭ ગ. આવી; ધ.માં નથી
૮ ધ. આલ્પ
૯ ધ. વળીવળી —

જીવન્મુક્તનાં તે ગેંગેશ્વર, એમ વરતે દેહ વિષે;
જ્યમ નાગને અંગ જેરા પાણી, અળીંગી થઈ રહી નખ શિખે. ૭

તે ચલણ વલણ[10] કરે ખરી, પણ અંગથી એકતા ટળી;
ત્યમ જીવન્મુક્તને દેહ જાણો, જ્યમ ભુજંગને કંચુલી. ૮

ઊપની'તી તે સહેજ માંહે, અણ આયાસે અંગથી;
જ્યારે વિરમીને [11]થયો વેગળો, ત્યારે ભિન્ન દીઠી ભુજંગથી. ૯

[12]એમ જીવ-મુક્તને, જાણજે દેહ-સંગ;
છે ની છે ને નથી સરખી, જ્યમ દષ્ટાંત કુણુંગ.[13] ૧૦

કહે અખો : સહુ કો સુણો, એમ જાણો જીવન્મુક્તને;
ભાઈ[14] [15]એ દશાને પામવા, સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૧૪

વળી કહું સાચા સંત સુજાણજી,
જેહને અંતર ઉગ્યો ભાણજી;
[1]હરિને ઓલખે જેની છે વાણજી,
જે ઘટ ઊઘડી વસ્તુ કેરી ખાણજી. ૧

ઊથલો : ખાણ ઊઘડી વસ્તુ કેરી, તેણે ન્યૂનતા[2] સઘળી ટળી;
અંતરમાંહેનો આશો[3] મોટો, તેણે વસ્તુમાંહે રહે મળી. ૨

---

૧૦ ગ. હલણ
૧૧ ઘ. થઈ વેગલી
૧૨ ખ. એમ જીવનમૂક્તનિ ભાઈ જાંણજો દેહસંગિ; ગ. એમ જીવન્મુક્તનેં તજ્યો જાંણજ્યો દેહસંગ; ઘ. એમ જીવનમુક્તને ભાઈ જાંણજો દેહસંગ.
૧૩ ખ. કુનંગેં; ગ. કુનંગ; ઘ. કુનંગ
૧૪ ખ.ગ.ઘ.માં નથી
૧૫ ક. એ દિશાનેં; ગ. એ દિવ્ય દશાનેં; ઘ. દિવ્ય દીશાને
૧ ઘ.માં આ પંક્તિ નથી.
૨ ક. નૂંન્યતા; ખ. નૂનતા; ગ.ઘ. નૂન્યતા
૩ ખ. આસેં; ગ. આશે; ઘ. આશ

જેમ અગ્નિમાંહે લોહ પેઠું, વળી લોહામહિ[૪] અગ્નિ આવિયો;[૫]
ત્યારે[૬] શિવ શિવ થયું સર્વે, જ્યારે શિવમહિ[૭] જીવ સમાવિયો.[૮] ૩

ભાઈ,[૯] છતે અણછતા થઈ રહે, કો એક વિરલા સંત;
તેની આપાપર વિના પ્રીછ અળગી, મહાનુભાવ મહંત. ૪

ભૌતિક[૧૦] ભાવના ટળી તેહેને, ભાસ્યું ચિદ આકાશ;
રોધ ન પામે મીન જેમ, તેને નીર મધ્યે અવકાશ. ૫

તે નેત્ર ઉઘાડે, ગતિ કરે, અને ભરે તે શ્વાસોચ્છ્‌વાસ;
[૧૧]તેને નીર ફીટીને નભ થયું, જે આપે ઊકાસ. ૬

જેમ હેમના પરવત વિષે, મૂષક ચાલે મધ્ય;
તેને ખણ્યા વિહોણી ખાણ થાયે, એવી ઉપનુતા સિધ્ય. ૭

અદ્રિમાં આકાશ તેને, મહાકલા મૂષક વિખે;
ત્યમ ભૌતિક ભાવના ત્યાં નહિ, જ્યાં અણુસંગી આતમ લખે. ૮

ભાઈ, લિંગ ત્યાં લેખાં ઘણાં, અણુલિંગે[૧૨] લેખું કશું;
એ સેહેજ[૧૩] કેરી સાધના, સમજે તે દેખે અશું. ૯

ભાઈ, તત્ત્વજ્ઞાની[૧૪] તત્ત્વમાંહે, દેખે તે સર્વ સમાસ;
જેમ અરૂપ માંહાંથું[૧૫] રૂપ બંધાઈ પાછો અરૂપ થાય ખરાસ. ૧૦

---

૪ ક. લોહામાંહા
૫ ક.ખ. આવીઉ; ઘ આવીઓ
૬ ગ. ત્યમ
૭ ક.ખ. શીવમાંહા
૮ ક. શમાવીઉ, ખ. સમાવીઉ, ઘ શામાવીઓ
૯ ગ ત્યમ
૧૦ ક. ભુતિક, ખ ઘ ભુતીક
૧૧ ક. તેહેને નાર ફીટીને નભ થયું યે આપે ઊકાસ; ખ. તેહનિ નીર ફીટી નરભય થયૂં જે આપે લે હકાશ; ગ. તેહેને નીર ફીટીને નભ થયું જે આપે રહે અવિકાશ, ઘ તેહને નીર ફીટી નભ થઈ ભાઈ જે આપે ઉકાશ
૧૨ ક. અણલ્ય ગ્યે; ખ આણુસંગી, ગ. અણલ્યંગે; ઘ. અણુલિંગ
૧૩ ઘ સહજ
૧૪ ગ. તત્વદર્શી
૧૫ ઘ. ફેરૂ

કહે અખો : સહુ કો સુણો,[16] એવી અકળ કળા માહંતને;
એ પદને પામવા ઇચ્છે, તે સેવે[17] હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૧૫

વળી કહું જીવન્મુક્ત[1] દશાયેજી,[2]
નિશ્ચે જેહનો પરપંચ[3] પ્રાયેજી;
[4]જેણે બ્રીજ્યો વસ્તુ મહિમાયેજી,
તે અનુભવતા[5] પાછો ન થાયેજી. ૧

ઢાળ ચોપાઈ અનુભવ જે મોટા તણો, આપા પર[6] નહિ જે વિષે;
આપ[7] ગળિયું આપ માંહે, દ્વંદ્વાતીત રહ્યા સુખે. ૨

તેની કળા બીજી નવ પડે, મતો તે અગમ અગાધ;
વારિધિ કેરા વાર્ય જ્યમ, ભાઈ, નહીં તરેવા સાધ્ય. ૩

જો સૂર્ય તપે નિદાઘનો,[8] તોયે[9] તે ઉષ્ણ[10] ન થાય;
તત્ત્વદર્શી પુરુષને ત્યમ,[11] દોષ ન લાગે કાય.[12] ૪.

જ્યમ વાયુ વહે બહુગંધને ઉત્તમ મધ્યમ અપાર;
પણ રહે અસંગી તે થકો, તેને સ્પર્શે નહીં લગાર. ૫

---

૧૬ ખ સહુ સાંભળો
૧૭ ક. તો શેવો, ખ તે સેવો
૧ ક. યીવનમુક્તિ, ખ. જીવનમૂક્ત, ગ. જીવન્મુ, ઘ જીવનમુક્ત
૨ ઘ. દીશા–
૩ ક. પરવત, ખ પ્રવત ગ પર્વત
૪ ક મા "જેણે . મહિમાયેજી" નથી
૫ ક. તે અનભવતે, ખ તે અનુભવતે, ઘ. તેહનો અનુભવ
૬ ખ. આપ પર
૭ ગ. જેહેનું આપ
૮ ગ. નિદાનનો
૯ ક. તોંહે, ખઘ તોહે, ગ. તો
૧૦ ગ. ઉષ્ણતા
૧૧ ઘ મા નથી
૧૨ ક. કાઈ, ખ કાય, ગ કાંપે

તત્ત્વદર્શી પુરુષને એમ જાણો[૧૩] દેહભાવ;
વહે પણ વળગે નહીં, જે જાણો સહેજ સ્વભાવ. ૬

જેમ વિચિત્ર ભાતના રંગ મૂકે સ્ફટિક[૧૪] મણિને પાસ;
તે ભળ્યા સરખા ભાવ દેખાડે, પણ આપે રહે ઉદાસ. ૭

જેમ ચસમાંના પડ[૧૫] વિષે રોધ ન પામે દૃષ્ટ;
તેજ અદકું[૧૬] પોષે આંખને, ત્યમ અણુસંગી ઉત્કૃષ્ટ. ૮

ત્યમ અનુભવી પુરુષને આપોપું અંતર[૧૭] નથી;
અમલ આશે તેહનો, ભાઈ, ભાગી ઊર્મિ ઉરથી. ૯

સંગીને સિદ્ધાંત પોષે, પ્રેમ શું પાવન કરે;
ઉપદેશ આપે આતમ વિદ્યા, સહેજ શબ્દ તે ઊચરે. ૧૦

કહે અખો : સહુને વિષે, માન નોહે મોહંતને,
તે ઉત્કૃષ્ટ દશા[૧૮] [૧૯]તે જ પામે, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૧૬

વળી કહું તત્ત્વદર્શી પુરુષજી,
સહેજ સ્વભાવે જેવા કલ્પવૃક્ષજી;
જેની અહંતા ગયો અમર્ષજી,
જે કલ્પાંત કાળે સદા સન્મુખજી. ૧

ઊથલો : સન્મુખ રહે કલ્પાંત કાળે મહાપુરુષ મોટી દશા;[૧]
તે અન્ય દેહની[૨] પેરે જાણો, જે માંહે[૩] પોતે વસ્યા. ૨

---

૧૩ ગ. જાંણજ્યો
૧૪ક. સ્ફટિક; ખ. સ્ફાટક; ઘ. ફટીક
૧૫ ગ. પાડ
૧૬ ક.ખ. અધ્યકું; ગ. અધક
૧૭ ક. અંતરયે; ખ. અંતર
૧૮ ક. દિશા; ગ.ઘ. દિશાને
૧૯ ખ. પામનારનિ સેવો; ગ. પામવા સેવો
૧ ગ.ઘ. દિશા
૨ ખ. દેવની
૩ ઘ. દેહમાંહાં

પોતાનો દેહ આઘો દેઈને, મિથ્યા દેખે સર્વને;
ચૈતન તાં સઘળે જ સરખું, તો કોણ ધરે દેહગર્વને. ૩

કીટ પતંગ બ્રહ્માંડ[4] લગે પૂરણ દેખે આતમા;
[5]દૃષ્ટ તત્ત્વ ઊપનું જ્ઞાન એને, તે ભૂલો ન પડે ભ્રાંતમાં. ૪

જન્મઅંધ જ્યમ રૂપને જાણે જ નહિ નિરધાર;
અભ્યાસ નહીં તેને દેહ સાથે, સુણો શબ્દના ભણકાર. ૫

ત્યમ જ્ઞાતાને પંડ[6] નહીં, નોહે તાં પર[7] આપ;
દેહદર્શી તાં જે હોયે, ભાઈ, તેને તાં પુણ્યપાપ. ૬

જ્યમ અંજન વિદ્યા હોયે જે કને, તે જ્યાં ત્યાં દેખે ધંન;
વિદ્યા વિના ઘરમાંહે દાટ્યું ન જાણે કો જંન. ૭

ધનદર્શી જ્યમ ધન જ દેખે, પણ મધ્યે ન દેખે ભોમ;
આવર્ણ છે પણ આડ ન કરે, તેને સાવ સતંતર વ્યોમ. ૮

ત્યમ મહાકલા છે માહંતને,[8] 'અણલંગી અભ્યાસ;[9]
સ્થૂલતા શરીરદર્શન, સહેજે જ થયો સમાસ. ૯

ભાઈ, દેહ-અધ્યાસે[10] દોષ[11] ઘણા,[12] દેહ તે જ[13] સંસાર;
દેહ તેને સર્વ સાચું, પાપપુણ્ય, અવતાર. ૧૦

કહે અખો: સહુકો સુણો,[14] કલા મોટી માહંતને;
મનસા વાચા કર્મણાએ સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

---

૪ ગ બ્રહ્મા
૫ ઘ દૃષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાન
૬ ગ. પિંડ, ઘ. પીંડ
૭ ગ. પરને નેo
૮ ગ મહાપુરુષને
૯ ગ. એ અભ્યાસ, ઘ અભ્યાસ
૧૦ ખ. અધ્યાસ
૧૧ ખ. દેષે
૧૨ ખ. સઘલિ, ગ. સઘળા, ઘ. સગલા
૧૩ ગ તેહેને—
૧૪ ખ. સહુ સાંભળો

પદ ૪

રાગ કાનડો

અકલ કલા ખેલે નર જ્ઞાની,
જૈસે હિ[૧] નાવ ફરેફરે દહું દિશા,[૨] ધ્રુવતારે પર રહેત નિશાની.
અકલ૦ ૧

ચલન હલન[૩] અવની પર વાકો, મનકી સૂરત આકાશ ખેલાની;
તત્ત્વસમાસ ભયો હે સતંતર, જૈસે હેમ[૪] હોત હે પાની.
અકલ૦ ૨

છૂટી આદ્ય અંત[૫] નહીં[૬] પાવે, જાઈ[૭] ન શકે[૮] જાંહાં[૯] મનવાની,
[૧૦]તા ઘર સ્થિત્ય ભઈ હે જીવકી, કહી ન જાયે[૧૧] એ[૧૨] અકથ કહાની.
અકલ૦ ૩

અજબ ખેલ[૧૩] અદ્‌ભુત અનોપમ, જાકું હે પહેચાન પુરાની;
ગગન[૧૪] ગેબ ભયા[૧૫] નર બોલે, એહી અખા જાને[૧૬] કો જ્ઞાની.
અકલ કલા૦ ૪

---

૧ ખ.ગ.ઘ.માં નથી
૨ ક. દસ; ખ. દસિ
૩ ક. ચલણ હલન; ગ. ચલણ હલણ; ઘ. ચલણ વલણ
૪ ગ. હીમ
૫ ગ. અંતકી
૬ ખ.ગ.ઘ. ન
૭ ક. યાં; ખ. જાહાં; ઘ. જા
૮ ક. સકત; ખ. સકિ; ગ.ઘ. સકે
૯ ખ. જાય
૧૦ ઘ. તા ઘરથી ન ભઈ—
૧૧ ક.ખ.ઘ. જાત
૧૨ ગ. એસી
૧૩ ખ. કલા
૧૪ ગ. ગગન હી—
૧૫ ખ.ગ. ભયો
૧૬ ગ. અંનત

કડવું ૧૭

દેશી ચાલતી

વસ્તુને વાણી બોલી નવ શકે,
મન કેરી સુરત જ્યાં જાતાં થકે;[1]
સદ્‌ગુરુ કેરું[2] જો લક્ષ આવે તકે,
તે નર સ્વેં હરિ થાયે તેણી પલકે. ૧

ઊથલો : હરિ થાયે [3]તે હેત સમજે, દેહાતીત તે આતમા;
પરાત્પર પરબ્રહ્મ કેવલ[4] [5]તે ન આવે વાતમાં. ૨

અમલ આતમા એક પૂરણ અખંડિત અવિનાશ;
અજર અમર અનામ[6] અવ્યય પૂરણ જ્યોત પ્રકાશ. ૩

જેહને આદ્ય અંત ને મધ્ય નહિ, નહિ જેહને દેશકાલ;
[7]છાયા માયા વપુ વર્જિત, માપ રહિત વિશાલ. ૪

તે અધો ઊર્ધ્વ ને મધ્ય નહિ, [8]નહિ તેહને દિનરાત્ય;
બાલ યૌવન વૃદ્ધ નહિ, ભાઈ, તે વડે સર્વ ભાત્ય. ૫

તે વાર્ય વાયુ વસુધા નહિ, નહિ અનલ ને આકાશ;
સર્વમાંહે ને સર્વવર્જિત, ઊત્પત્ય[9] સ્થિત્ય[10] નહિ નાશ. ૬

માનવ દાનવ દેવ પન્નગ નાગ નહિ નરનાર;
સર્વ કેરું જીવન સદા, પણ સ્પર્શે નહીં લગાર. ૭

---

૧ ક ખ થકિ
૨ ક. કેરો, ગ. કેરે
૩ ગ. તે જ સમજશે
૪ ખ. કેવલ્ય
૫ ગ. તે કહ્યો—
૬ ધ. અનામય એ પૂરણ—
૭ ધ જે છાયા
૮ ગ. દેશ વિદેશ દિનરાત્ય; ધ. માં 'દિશ વિદશ દિના' એટલો ભાગ છે.
૯ ક ઊતપતિ; ખ ઉતપત્ય, ગ નહી ઉતપત્ય; ધ ઉતપત્ય
૧૦ ક.ખ. સ્થીત્ય; ધ સ્થિત

તપ્ત શીતલ સુભગ સુંદર કહ્યો ન જાયે તેહ,
મૂલ માપ ન[૧૧] થાપ ન થાયે,[૧૨] નહી પ્રેહ નિસપ્રેહ ૮

ક્ષાર ખટરસ મધુર મોળો તીક્ષણ મિશ્ર ન કહેવાયે,
દીર્ઘ લઘુ કે વામ દક્ષણ, સર્વ વર્જિત ને આહે ૯

[૧૩]નીલ પીત કે શ્યામ ઉજ્જવલ રહિત અવસ્થા ચાર,
દૂર નિકટ કે મધ્ય છેડે તેનો થાયે નહી નિરવાર[૧૪] ૧૦

કહે અખો સહુ કો સુણો, લક્ષ શેટો માહતને,
એ અવાચ્ય વસ્તુ[૧૫] તો[૧૬] તેજ પામે, જે સેવે હરિ ગુરુ સતને ૧૧

કડવું ૧૮

જે પ્રભુ વાણીએ કહ્યો ન જાયેજી,
અગમ અગોચર જેહને વેદ ગાયેજી,
પામણહારો પામ્યે[૧] વિનાયેજી,
એ અટપટો આરો સહેજ સમજાયેજી ૧

ઇધનો સહેજમાહા સાધન ન લાગે,[૨] અણનગી અનુભવ ખરો
વંધ્યાસુત જ્યમ સુખ સહરાગે,[૩] અમનો રસ પીવો નરો ૨

---

૧૧ ગ ને
૧૨ ક. નહી પ્રેહ નમપ્રેહ, ખ નહી પ્રેહ નરપ્રીહ ગ નહી પ્રેહ ને નિસપ્રેહ
૧૩ ખ તે બાન જોવન પ્રધ નાહી અતિ રત્નીન અવસ્થા ચાર, ગ તે બાલ જોવન વૃદ્ધ નરી રહીત અવસ્તા ચ્યાર
૧૪ ખ નિરવાર ઘ નીરધાર
૧૫ ગ વસ્તુને
૧૬ ઘ તા
૧ ગ પામી
૨ ગ પોદાયે
૩ ક સરાગ, ખ સરાયે, ગ સરાયે

મુખ વિના રસપાન કરવો,[4] એનુ તે બ્રહ્મજ્ઞાન,
શ્રવણ વિના તા[5] શબ્દ સુણવો,[6] નેત્ર વિહોણું ધામ[7] ૩
વસ્તુગતે સેવક નહી, અને સ્વામીને નહી રૂપ,
[8]ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાન નહી, એનુ તે ધામ અનૂપ ૪
જેને વર્ણ વેષ નહી રૂપ મુદ્રા, તેહ તણા સર્વ રગ,
છાયા માયા નહી જેહને, તેહના જાણો સર્વ[9] ઢગ ૫
સ્થાન માન જેહને નહી, અકલ રૂપ અપાર,
તે વિષે એ સર્વ શોભે આપે જાણનહાર. ૬
વાણીમાહે જે ન આવે, તેહ તણી સર્વ વેણુ
[10]નેતિ નેતિ કરત રહે, તેહની જાણે સર્વ જાણુ ૭
કૂટસ્થ આત્મા બ્રહ્મ કેવળ, તેહનો સર્વ પસાર,
જેહને વિશેષણ એકે[11] ન લાગે, તે વિસ્તરી રહ્યો સસાર ૮
જે કેવો એ ક્હેવાયે નહિ, શબ્દાતીત સદાય,
અનિર્વચનીય વચન સોને, જે નાવે વાણીમાહે ૯
એ પ્રીછણહાર[12] વિના [13]પ્રીછવુ, પદારથવિહોણી જે પ્રીછ,
આપે આપનુ જે નિરીક્ષણ ઇચ્છાવિહોણી[14] જે ઇચ્છ ૧૦
કહે અખો એ વાણી વર્જિત નિજ સ્ફુરણ માહતને,
એ સમસ્યા તેણે લહી, જેણે સેવ્યા હરિગુરુ સતને ૧૧

---

૪ ખ કરવુ
૫ ખ ગ ઘ તે
૬ ખ એહેવા
૭ ખ ધાન ગ ધ્યાન ઘ ધ્યાન
૮ ખ ગ્રહા ગ્રાહાજ ગ્રહાક નવ મલિ એહવૂ તે ધામ અનોપ, ઘ ગ્રાહાજ ગ્રાહક નવ્ય મલે એહવૂ ધામ અનૂપ
૯ ગ સર્વે, ઘ એ
૧૦ ક યે નેતિ નેતિ કરતા રહ્યૂ, ખ નેત નેતી કરવા રહૂ ઘ નેતિ નેતિ કરવા રહે
૧૧ ઘ એકો
૧૨ ક પ્રીછણહારા
૧૩ ઘ પ્રીછવો
૧૪ ક વ્યહોણી; ખ વીહુણી ગ વ્યહોણી ઘ વોહોણી

કડવું ૧૯

વસ્તું કેરૂં[1] હારદ વસ્તુ જ જાણેજી,
શું યે જાણ્યાંને દ્વૈત [2]ઉર આણેજી,
અદ્વૈતનું દ્વૈત કરે કોઈ સયાણેજી,
આપ કેરું રૂપ તે આપે વખાણેજી. ૧

ઢાળ : વખાણે વિગતું કરીને, આપ કહે આપે સુણે;
જ્યમ ગારડી મહુઅર વિષે, સ્વર દે ને ભાવા ભણે. ૨
સ્વામી પંડમાંહાં તે જીવ ક્યાંહાંથી, અને જીવને ક્યાંહાંથી પંડ;
સ્વામી પંડમાંહાં તે જીવ ક્યાંહાંથી, અને જીવને ક્યાંહાંથી પંડ;
[3]ચલણ વલણ[4] ચિદ્રૂપ તાહારું[5], આપ માંહેથી મંડ. ૩
[6]તું તે હું અને હું જ તું, ધ્યેય ધ્યાતા તું રામ;
ઊંડું વિચારી આપ નીરખે, આપે આપનાં કામ. ૪
છો કૈવલ્ય સ્વામી તમો, દીસું[7] ઈશ્વર માયા જીવ;
એ ત્રણ પ્રકારે થાઉં[8] તદ્વત્, પણ સ્વભાવે તમો શિવ. ૫
અણછતી અજા તમારી, અંગીકૃત સરખી અશી;
તે મધ્યે પડિયું[9] ધામ તમારું, ત્યારે ઈશ્વર થઈને વિલસી. ૬
તે ઈશ્વરનાં ઐશ્વર્ય વિષે અનંત જીવ ઊપજે ફરે;[10]
ચેતન ચાલ્યું આવે તમારું, ત્યમ ત્યમ માયા પરવરે. ૭
જ્યમ કાચનું મંદિર રચ્યું નીલ પીત શુભ્ર શ્યામનું;
તે ઉપરે[11] તપિયો[12] સૂર જ્યારે, ત્યારે વિચિત્ર રૂપ થયું ધામનું. ૮

---

૧ ક. ०રૂં; ખ ०નૂ; ઘ. ०રુ
૨ ઘ. ઉર ન—
૩ ગ ઘ. એ ચલણ—
૪ ગ હલણ
૫ ઘ. તાહારી
૬ ગ તૂં તે હૂં ને હૂ તે તૂ; ઘ. હુ તે તૂ ને તૂ જ
૭ ઘ માં નથી
૮ ગ થયા
૯ ઘ. ગીડ
૧૦ ગ. ખરે
૧૧ ક.ખ.ગ. ઉપર
૧૨ ક. તપીઉ

મુખ વિના રસપાન કરવો,[4] એવું તે અજ્ઞાન
શ્રવણ વિના તા[5] શબ્દ સુણવો,[6] નેન વિહોણું ધામ[7] ૩

વસ્તુગતે સેવક નહી, અને સ્વામીને નહી રૂપ
[8]ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ નહી, એવું તે ધામ અનૂપ ૪

જેને વર્ણ વેષ નહી રૂપ સદા, તેહ તણા સર્વ રંગ
છાયા માયા નહી જેહને, તેહના જાણો સર્વ[9] ઢંગ ૫

સ્થાન માન જેહને નહી, અમન રૂપ અપાર,
તે વિષે એ સર્વ શોભે આપે જાણનહાર ૬

વાણીમાંહે જે ન આવે, તેહ તણી સર્વ વાણ
[10]નેતિ નેતિ કરત રહે, તેહની નચે સર્વ જાણ ૭

કૂટસ્થ આત્મા બ્રહ્મ કેવળ, તેહનો સર્વ પસાર
જેહને વિશેષણ એકે[11] ન લાગે, તે વિનશી રહ્યો સંસાર ૮

જે કેવો એ કહેવાયે નહિ, શબ્દાતીત સદાય
અનિર્વચનીય વચન સોને, જે નાવે વાણીમાંહે ૯

એ પ્રીછણહાર[12] વિના [13]પ્રીછવું, પદારથવિહોણો જે પ્રીછ,
આપે આપનું જે નિરીક્ષણ ઇચ્છાવિહોણી[14] જે ઇચ્છ ૧૦

કહે અખો એ વાણી વર્જિત નિજ સ્ફુરણ મહતને
એ સમસ્યા તેણે લહી, જેણે સેવ્યા હરિ-ગુરુ સંતને ૧૧

---

૪ ખ કરવું
૫ ખ ગ ઙ તે
૬ ખ એહેવો
૭ ખ ઠાન ગ ધ્યાન ઘ ધ્યાન
૮ ખ ગ્રાહા ગ્રાહાય ગ્રાહાક નવ મલિ એહવૂ તે ધામ અનોપ ઘ ગ્રાહાજ ગ્રાહક નથ્ય મળે એહવૂ ધામ અનૂપ
૯ ગ સર્વે, ઙ એ
૧૦ ક યે નેતિ નેતિ કરતા રહ્યૂ ખ નેત નેતી કરતા રહૂ ઘ નેતિ નેતિ કરતા રહે
૧૧ ઙ એકો
૧૨ ઘ પ્રીછણહારા
૧૩ ઘ પ્રીછવો
૧૪ ક વ્યહોણી; ખ વીહુણી ગ વ્યહોણી ઘ વ્રેહોણી

કડવું ૧૯

વસ્તુ કેરૂં[1] હારદ વસ્તુ જ જાણેજી,
શું યે જાણ્યાને દ્વૈત [2]ઉર આણેજી,
અદ્વૈતનું દ્વૈત કરે કોઈ 'સમાણેજી,
આપ કેરું રૂપ તે આપે . વખાણેજી. ૧

ઊથલો : વખાણે વિગતું ' કરીને, ' આપ કહે આપે સુણે;
જ્યમ ગારડી મહુઅર વિષે, સ્વર દે ને ભાષા ભણે. ૨

સ્વામી પંડમાંહાં તે જીવ ક્યાંહાંથી, અને જીવને ક્યાંહાંથી પંડ;
[3]ચલણ વલણ[4] ચિદ્રૂપ તાહારું[5], આપ માંહેથી મંડ. ૩

[6]તું તે હું અને હું જ તું, ધ્યેય ધ્યાતા તું રામ;
ઊંડું વિચારી આપ નીરખે, આપે આપનાં કામ. ૪

છો કૈવલ્ય સ્વામી તમો, દીસું[7] ઈશ્વર માયા જીવ;
એ ત્રણ પ્રકારે થાઉં[8] તદ્વત્, પણ સ્વભાવે તમો શિવ. ૫

અણછતી અજા તમારી, અંગીકૃત સરખી અરી;
તે મધ્યે પડિયું[9] ધામ તમારું, ત્યારે ઈશ્વર થઈને વિલસી. ૬

તે ઈશ્વરનાં ઐશ્વર્ય વિષે અનંત જીવ ઊપજે ફરે;[10]
ચૈતન ચાલ્યું આવે તમારું, ત્યમ ત્યમ માયા પરવરે. ૭

જ્યમ કાચતું મંદિર રચ્યું નીલ પીત શુભ્ર શ્યામનું;
તે ઉપરે[11] તપિયો[12] સૂર જ્યારે, ત્યારે વિચિત્ર રૂપ થયું ધામનું. ૮

---

૧ ક. ત્રુ; ખ ત્રુ; ઘ. ત્રુ
૨ ઘ. ફુર ન—
૩ ગ ઘ. એ ચલણ—
૪ ગ હલણ
૫ ઘ. તાહારી
૬ ગ તું તે હું ને હું તે તું; ઘ. હું ને તું ને તું જ હું
૭ ઘમાં નથી
૮ ગ થયા
૯ ઘ ગીંદ
૧૦ ગ. ખરે
૧૧ ક.ખ.ગ. ઉપર
૧૨ ક. તપીઓ

મુખ વિના રસપાન કરવો,[4] એવું તે બ્રહ્મજ્ઞાન;
શ્રવણ વિના તાં[5] શબ્દ સુણવો,[6] નેત્ર વિહોણું ધામ.[7] ૩

વસ્તુગતે સેવક નહીં, અને સ્વામીને નહીં રૂપ;
[8]ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ નહી, એવું તે ધામ અનૂપ ૪

જેને વર્ણ વેષ નહીં રૂપ મુદ્રા, તેહ તણા સર્વ રંગ;
છાયા માયા નહી જેહને, તેહના જાણો સર્વ[9] ઢંગ. ૫

સ્થાન માન જેહને નહીં, અકલ રૂપ અપાર;
તે વિષે એ સર્વ શોભે આપે જાણનહાર. ૬

વાણીમાંહે જે ન આવે, તેહ તણી સર્વ વાણું;
[10]નેતિ નેતિ કરતાં રહે, તેહની જાણે સર્વ જાણ ૭

કૂટસ્થ આત્મા બ્રહ્મ કેવલ, તેહનો સર્વ પસાર;
જેહને વિશેષણ એકે[11] ન લાગે, તે વિલસી રહ્યો સંસાર. ૮

જે કેવો એ કહેવાયે નહિ, શબ્દાતીત સદાય;
અનિર્વચનો વચન બોલે, જે નાવે વાણીમાંહે. ૯

એ પ્રીછણહાર[12] વિના [13]પ્રીછવું, પદારથવિહોણી જે પ્રીછ;
આપે આપનું જે નિરીક્ષણ, ઇચ્છાવિહોણી[14] જે ઇચ્છ. ૧૦

કહે અખો. એ વાણી વર્જિત નિજ સ્ફુરણ માહંતને;
એ સમસ્યા તેણે લહી, જેણે સેવ્યા હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

---

૪ ખ કરવુ
૫ ખ ગ ઘ તે
૬ ખ એહેવો
૭ ખ. ધાન, ગ ધ્યાન, ઘ ધ્યાન
૮ ખ ગ્રાહ્ય ગ્રાહાય ગ્રહાક નવ મલિ એહવૂ તે ધાંમ અનોપ; ઘ ગ્રાહાજ ગ્રાહક નવ્ય મલે એહવૂ ધાંમ અનૂપ
૯ ગ સર્વે; ઘ એ
૧૦ ક યે નેતિ નેતિ કરતા રહવૂ, ખ. નેત નેતી કરતાં રહ્યું; ઘ નેતિ નેતિ કરતા રહે
૧૧ ઘ એકો
૧૨ ઘ. પ્રીછણહારા
૧૩ ઘ પ્રીછવો
૧૪ ક. બ્યહોંણી; ખ. વીહુણી, ગ બ્યહોણી, ઘ. વેહોણી

કૈવલ્ય-સૂર તપે સદા, અને માયા તે મંદિર કાચ;
ઈશ્વર નામ તે તેહનુ, [13]જીવ થઈ માન્યું [14]સાચ. ૯
અધિઠાન તે તમો સત્ય સ્વામી, તેણે એ ચા'યુ જાય;
ત્યાંહાં અણછતો જીવ હું હું કરે, પણ ભેદ ન પીઠે પ્રાય. ૧૦
કહે અખો: તમો નાથ નિર્ગુણ, સગુણ થયા સેવ જંતને;
એ કલા તમારી પ્રીછવા, જન[15] સેવે[16] હરિ-ગુરુ સંતને ૧૧

કડવું ૨૦

એમ એ નાટક ચાલ્યું જાયેજી,
જહીના સ્વામી તમો પ્રભુ[1] રાયેજી,
કૈવ'ય ઈશ્વર ભૌતિક કાયેજી,
અણછતો ઊભો મધ્યે જીવ થાયેજી. ૧

ઊથલો અણછતો જીવ થાયે ઊભો, તે જાયે હરિને જાણવા;
નરને ઊછાઈયો[2] કયમ કળે, તે હીડે બુદ્ધમાંહા આણવા. ૨
જ્યમ છો ત્યમ તે તમો પ્રભુજી, કાયા માયા સ્વે' આપ;
બિંબ પ્રતિબિંબ બે થાયે દર્પણે, ત્યમ તમારો વ્યાપ ૩
કૈવલ્યપદ તમો નિજ રૂપે, અને ઈશ્વરપદ તે અનત,
મોટુ સામર્થ્ય માયા કેરુ, ત્યાહા ઊપજે મિથ્યા જંત ૪
તે જંતને બહુ કામના વ્યસન મારે તે જીવ:
દેહ આસક્તિ તેહને અતિગણી, જાણે આયુ વાધે થૈયે શિવ ૫
તે પંડને બહુ પરભવે, અને કરે તે કર્મકલેશ[3];
ચિરજીવી થાવા[4] હીડે, પતેને મોટા મન ઉદેશ ૬

૧૩ ગ જેણે જીવ
૧૪ ઘ તે સાચ
૧૫ ખઘ જત
૧૬ ઘ સેવો
૧ ગ હરિ
૨ ક ઊછાઈ ઉ, ખ આઠાઈયો, ઘ કહાડયો
૩ ક કમાકલેશ, ઘ કર્મકીલેશ
૪ ઘ તે થવા
૫ ખ ભાઈ મોટો—

મૂત ભવિષ્યની વાત સહેવા અતિ ઘણો[૬] મન કોડ;
ઈશ થવાની આશ મોટી, સાધે પિંડ મન મોડ. ૭

સિદ્ધિને કાજે તે કરે અતિ ઘણા ઉપાયે;
તેણે અહંતા વાધે અતિ ઘણી, જીવ જાડેરો થાયે. ૮

માયા સાધે મન વડે, જાણે એ જ પરમાતમપદ;
મમતા તણાં તેણે પડ[૭] ચઢે, ત્યમ ત્યમ વાધે મદ. ૯

એવા પ્રકાર અનંત તણા, સાધે તે જીવ અપાર;
નાટકમાં નર નાચ નાચે, [૮]એમ સરાહે સંસાર. ૧૦

કહે અખો : પદ મૂલગે પહોંચ નહી એ જંતને;
મર્મ મૂલગો તે જ પામે,[૯] જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૫

રાગ ભૈરવ

મર્મ સમઝ રે મનૂઆ મેરા, તામે સમાસ હોવે જબ તેરા;
મન જગતકા ધરનહારા, મન મૂઆ નીમડા સંસારા[૧]
મર્મ સમ૦ ૧

ચૌદ લોક રચ્યાં હે મનકું, તાથે મન પાવે બંધનકું;
મન મૂઆ તબ હે સબ રામા, ઇહલોકી પરલોકી ભાગી કામા.
મર્મ સમઝ૦ ૨

મન મુએથે રહે જો મનવા, સો હરિ રૂપ [૨]જાનીજે જનૂઆ;
કહે અખો રહ્યા નાહીં બાકી, જબ હિકમત[૩] બૂઝી ઘર વાકી.
મર્મ સમઝ રે૦ ૩

૬ ઝરણું
૭ ગ પડલ, ઘ પદ
૮ ક. સરાહે; ખ. ઉંમ સારાય; ગ ત્યમ સરાહે; ઘ. એમ સરાહે
૯ ખ. સમઝે; ગ. સમઝે
૧ ક. સસરા; ખ. ફંધારા
૨ ક. છાની જે જનૂઆ, ખ. આંગી જિ જનૂઆ; ઘ. લાંની જે જનુઆં
૩ ક.ખ.ગ. હિકમત

કૈવલ્યસૂર તપે સદા, અને માયા તે મંદિર કાય;
ઈશ્વર નામ તે તેહનું, [13]જીવ થઈ માન્યું [14]સાચ. ૯
અધિષ્ઠાન તે તમો સત્ય સ્વામી, તેણે એ ચાલ્યું જાય;
ત્યાહાં અણછતો જીવ હું હું કરે, પણ ભેદ ન પાડે પ્રાય. ૧૦
કહે અખો: તમો નાથ નિર્ગુણ, સગુણ થયા વેષ જંતને;
એ કળા તમારી પ્રીછવા, જન[15] સેવે[16] હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

કડવું ૨૦

એમ એ નાટક ચાલ્યું જાયેજી,
જહીના સ્વામી તમો પ્રભુ[1] રાયેજી,
કૈવલ્ય ઈશ્વર ભૌતિક કાયેજી,
અણછતો ઊભો મધ્યે જીવ થાયેજી. ૧

ઊથલો અણછતો જીવ થાયે ઊભો, તે જાયે હરિને જાણવા;
નરને ઊછાઇયો[2] કયમ કળે, તે હીંડે બુદ્ધમાહાં આણવા. ૨
જ્યમ છો ત્યમ તે તમો પ્રભુજી, કાયા માયા સ્વેં આપ,
બિંબ પ્રતિબિંબ બે થાયે દર્પણે, ત્યમ તમારો વ્યાપ ૩
કૈવલ્યપદ તમો નિજ રૂપે, અને ઈશ્વરપદ તે અનંત;
મોટું સામર્થ્ય માયા કેરું, ત્યાહા ઊપજે મિથ્યા જંત ૪
તે જંતને બહુ કામના વ્યસન માટે તે જીવ,
દેહ આસક્તિ તેહને અતિગણી, જાણે આયુ વાધે થૈયે શિવ ૫
તે પંડને બહુ પરભવે, અને કરે તે કર્મકલેશ[3],
ચિરજીવી થાવા[4] હીંડે, [5]તેને મોટો મન ઉદ્દેશ ૬

---

૧૩ ન. જેણે જીવ
૧૪ ધ તે સાચ
૧૫ ખધ જત
૧૬ ધ સેવો
૧ ગ હરિ
૨ ક ઊછાહડે, ખ ઓઠાઈયો, ધ ફેઠાઈયો
૩ ક કમકલેશ, ધ કર્મંકીલેશ
૪ ધ તે થવા
૫ ખ ભાઈ મોટો—

એ[૧૬] તો[૧૭] અરૂપ[૧૮] કેરું રૂપ[૧૯] બંધાયે, પાછું[૨૦] રૂપ અરૂપ થઈ જાય;
ઊપન્યા પછી તેનું નામ પાડે, પણ થયું શાનું આપ. ૬

એ[૨૧] વિચારી જોતે થકે, જેવો[૨૨] એ ઘનસાર[૨૩]
રૂપ બધાઈ[૨૪] રમે રમાડે, પણ ક્ષણોક્ષણુ[૨૫] ખગાકાર. ૭

ભાઈ,[૨૬] જગતનાં કારણ ઘણાં, પણ થયા પછી ધરે નામ;
કહે પંચભૂતનાં પૂતળાં, એ બ્રહ્મા કેરાં કામ. ૮

પણ વિરંચિ આદ્યે વિશ્વ સઘળું, ઘડ્યો[૨૭] કેનો ઘાટ;
એ[૨૮] વિચાર્યે બુધ્ય બૂડે, અતિ[૨૯] નિરાળો નાટ. ૯

ભાઈ, જે છે તે તો એ જ છે, બીજો વિચાર[૩૦] મનનો ઘડ્યો;
કરતા[૩૧] કોણુ કહું કહે[૩૨] તણો, જો અન્ય પદારથ નવ જડ્યો? ૧૦

કહે અખો : એ કળા મોટી, તો જ ઊપજે જંતને;
રૂપ અરૂપી આપ દેખે, જો સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

---

૧૬ ઘ.મા નથી
૧૭ ગ.ઘ.મા નથી
૧૮ ગ રૂપ
૧૯ ગ તે રૂપ
૨૦ ઘ મા નથી
૨૧ ગ. એહેવું
૨૨ ગ. ભાઈ જેહેવો, ઘ ભાઈ જેહવો
૨૩ ક.ખ ઘ. ઘણ્સાર
૨૪ ખ બધાયે
૨૫ ક ક્ષણુક્ષણ્યે, ગ ક્ષણેક્ષણે; ઘ. ક્ષણુક્ષણે
૨૬ ગ એમ, ઘ માં નથી
૨૭ ગ ઘડ્યો તે
૨૮ ખ.મા નથી
૨૯ ક ખ ઘ. અત્ય, ગ. અંત્યે
૩૦ ઘ હપાએ
૩૧ ખ કરતા તે, ગ. નિયતા
૩૨ ક. કહે, ઘ. કેહ

કડવું ૨૧

દેશી ચાલની

વળી કહું પૂરણ પદ મહિમાયેજી,
કોટિ[૧] બ્રહ્માંડ જો નવાં રચાયેજી;
પણ[૨] અદકું ઓછું કાંઈ ન થાયેજી,
જોતાં[૩] જોતા જો[૪] વિલાઈ[૫] જાયેજી. ૧

ઊથલો: વિલાઈ જાતા વિણસે[૬] નહી, નવા[૭] થાતા નવ વધે;
પ્રાપે વસ્તુ અરૂપ અણુલિંગ, હેતુ[૮] વિના કારણ નિંદે ૨

હેત વિના કારણ[૯] તણું દષ્ટાન્ત વિધ્યે કરી;
આકાશ વિષે જયમ અભ્ર નાના થાયે જાયે પાછા ફરી ૩

નીલ પીત ને શ્યામ ઉજ્જ્વલ રક્ત ભાત અનંત,
વિચિત્ર પેરે વિનસે,[૧૦] પણ[૧૧] ત્યા જ[૧૨] આવે અંત. ૪

[૧૩]પણ વ્યોમ ત્યમનુ ત્યમ થાતે, જાતે તે[૧૪] ત્યમનું ત્યમ,
વારક પ્રેરક નહી અભ્રને, વસ્તુ જાણેવી[૧૫] એમ. ૫

---

૧ ગ કોટિક
૨ ગ મા નથી
૩ ખ વળી જોતા
૪ ખ ગ ઘ. તે
૫ ક વિલઈ જાયેજી, ખ વિલાયજી, ગ વીલે જાયેજી, ઘ વિલે જાએજી
૬ ક વ્યણસે, ખ બણસે, ગ વણસે
૭ ઘ. વળી નવા, ગ અને નવા
૮ ક ખ હેત, ગ જે હેતુ, ઘ તે હેત
૯ ગ કારણ નિધ્ય તણુ
૧૦ ક વિધ્વસે, ખ વીનસિ, ગ વીલશા
૧૧ ખ ઘ વળી, ગ મા નથી
૧૨ ગ તે
૧૩ ઘ મા નથી
૧૪ ગ મા નથી
૧૫ ક જાણેવી, ખ ગ ઘ જાણવી

જેમ દરપણ મુખગે સામસામા, તે પ્રતિબિંબે એકએકમાં,
તે અન્યોઅન્યે અનંત થાયે, જો દૃષ્ટિ પહોંચે જઈ છેકમાં ૬

તે દરપણ દરપણ માંહે[16] રચના દીસે પ્રગટ પ્રમાણ
એકએક માંહે અગણા[17] અગણા ચંદ્ર તારા ભાનુ[18] જાણ ૭

અનંત ભાસે સામસામા, એકના ઉદરમાં[19] એક,
સિદ્ધાંતને તમો એમ જાણો, કહું વસ્તુવિવેક ૮

આદર્શ[20] નિર્મળ અતિઘણું, પરબ્રહ્મ[21] સ્થાને તેહ,
ત્યાં અજા આછી અણુછી, આવી[22] ભાસી એહ.[23] ૯

તે અજા મધ્ય ઉપાધિ બહોળી, તે જાણે[24] અહંકૃત્ય,
જેમ મકરમાહે[25] અનંત દીસે રૂપની[26] સસ્ત્ય ૧૦

કહે અખો સહુ કો[27] સુણો, સંસૃતિ ન ભાસે જંતને,
એ ગીતાનું હાર્દ પ્રીછે, જો[28] સેવે હરિગુરુસંતને ૧૧

---

૧૬ ગ માહા
૧૭ ઘ અનગા અલગા
૧૮ ખ ભેહુ
૧૯ ક ઊર—
૨૦ કખ આદશ, ઘ આદરશ
૨૧ ગ પરિબ્રહ્મ
૨૨ ખ ભાઈ આવી, ગ આવીને
૨૩ ખ તેહ
૨૪ ગ જાણજ્યો
૨૫ ખ આદર્શમાહિ ક દરપણમાહે
૨૬ ગ જ્યમ રૂપની
૨૭ ખ સહુ સામનો, ક સહુ સામલો
૨૮ ગ જે

કડવું ૨૨

એ અનુભવ મોટા મોટા[૧] જાણેજી,
બુધ્ય તે બાપડી થયું પ્રમાણેજી;
[૨]દીઠું સાંભળ્યું સહુ વિખાણેજી,
પણ[૩] અણુચર્ચ્યું કો એક ઉરમાં આણેજી. ૧

ઊથલો ચક્ષુ[૪] જ[૫] નથી તેને ચરિત્ર શાનાં? એ તો આભામે છે અણુજનાં;[૬]
અણુલિંગી એ અર્થ સમઝે, કહું દષ્ટાંત જે પહોંચતા[૭] ૨

અધિષ્ઠાન ઉત્કૃષ્ટ માટે ચૈતન્યતા[૮] ત્યાં અતિ ઘણી;
તેણે[૯] અરૂપ ભાસે રૂપ સરખું, ત્યાં અહંકૃત્ય[૧૦] ઊઠે આફણી ૩

તે અહંકૃત્ય થાયે અનંત રૂપે, પોઢી થઈને પાંગરે;
તેનો લક્ષ નરને કહું, કો ધીમંત રહ્યા ધરે. ૪

ભાઈ,[૧૧] દષ્ટાત આવે બુધ્યમા, તો[૧૨] સિદ્ધાન્ત[૧૩] સમઝે સહી;
જે[૧૪] દષ્ટત સમઝી[૧૫] નવ શકે, તેને ઉકેલ હોયે નહીં. ૫

---

૧ ખઘ તે મોટા
૨ ખ માં આ લીટી નથી
૩ ખ ગ ઘ મા નથી
૪ ઘ. અચક્ષુ
૫ ગ મા નથી
૬ ખ અણુજનો
૭ ખ પહોચનો
૮ ક ચૈતનતા, ખ ચૈતન, ઘ ચૈતના
૯ ખ ગ ઘ.મા નથી
૧૦ ક અહંકાય, ખ અહંકૃત, ગ અહંતા
૧૧ ગ જેહેને
૧૨ ઞ તે
૧૩ ગ સિદ્ધાનને
૧૪ ઘ તે
૧૫ ઘ. પ્રીછી

કડવું ૨૩

વળી કહું પરબ્રહ્મ[1] પદ નિર્વાણજી,
જ્યાં[2] નવ પહોંચે મન ને વાણ્યજી,
ત્યાં[3] નવ હોય ઉત્પત્ય[4] સ્થિત્ય[5] ને હાણજી,
સ્વસ્વરૂપની[6] જ્યાં છે જાણજી. ૧

ઢાળ: સ્વસ્વરૂપનાં[7] જાણ એવી, જ્યાં જગગુણદારો સ્વે રહે;
અણછતું[8] તે છતું[9] થાયે, અને[10] છતું તે[11] બ્રહ્મ અગ્નિ[12] દહે. ૨

સિદ્ધાન્તનું સિદ્ધાન્ત એહજ, માહાનુભાવની[13] સ્થિત્ય[14] જાંહાં;
આકાશ[15] આધેરું[16] જેહ પદ, તે કહ્યું ન જાયે પરું આંહાં. ૩

તે[17] વેત્તા વેણ વેત્ર વિના પૂરણ પદ નિર્વાણ;
જેને ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ નહીં, જાણ[18] વિહોણી જાણ. ૪

---

૧ ગ પૂરણ
૨ ગ. ત્યાહાં
૩ ગ. જાહાં, ઘ. તીહા
૪ ક. ઉતપતિ, ખ ગ ઉતપત્ય
૫ ગ.મા નથી
૬ ક.ખ. સસ્વરૂપની, ગ સ્વે સ્વરૂપની, ઘ. સશ્વરૂપની
૭ ક.ખ. સસ્વરૂપની, ગ સ્વે સ્વરૂપની, ઘ. સસ્વરૂપની
૮ ઘ અણછતો
૯ ઘ. છતો
૧૦ ગ જે, ઘ માં નથી
૧૧ ગ ઘ મા નથી
૧૨ ક. અગ્નિ, ખ. અગ્નિ, ઘ. અગ્ની
૧૩ ક.ખ માહાનભાવની
૧૪ ક.ગ સ્થિતિ, ખ.ઘ. સ્થીત્ય
૧૫ ગ. આકાશથી
૧૬ ક. ઘેરૂ, ખ. આરેરુ, ગ ઘ આઘેરૂં
૧૭ ગ માં નથી
૧૮ ગ એ જાણ્ય

તેને ઓપમા[૧૯] દીજે કશી, જો તે વડે સર્વ કોય?
જે કહીએ તે અણુછતું, ભાઈ, તે તા[૨૦] તેહ[૨૧] ન[૨૨] હોય ૫

દૃષ્ટાન્ત ઓપમા જે[૨૩] દીજે, તે તા[૨૪] સર્વ રહે અરૂ,
શુ કરે એ મુખ્ય બાપડી, જો આદ્યાથી દસ ડગ પરૂં. ૬

જેમ આકાશમાં ઊડે વિહંગમ, એક એકથી આઘો વટે,
બલ દેખાડે બહુ પ્રકારે, પણ[૨૫] સરે સામર્થ્ય તે ઘટે ૭

જેમ[૨૬] અગમ અગાધ અનંત અ મર, ત્યમ વસ્તુ[૨૭] અનત[૨૮] અપાર,
તેને શા સરખો કહે કવિજન, કહેવુ[૨૯] તે મુખ્યનો[૩૦] અણુસાર[૩૧] ૮

જેમ મરતકની[૩૨] ગત જાણે મરતક,[૩૩] જે જન જીવતથો[૩૪] ટળ્યો,
ત્યમ જ્ઞાતાની ગત જાણે જ્ઞાતા, જે અ તરમા પાછો[૩૫] વળ્યો ૯

ભાઈ,[૩૬] સાને સમજે સત શૂરા, પણ કર ગ્રહીને નથી આલના,
એ તો પોતે હોકારો દે પોતાને, તો જાય કેને ઝાલવા? ૧૦

---

૧૯ ગ ‌ ઉપમા
૨૦ ગ તો
૨૧ ગ ત્યાહા
૨૨ ગ નલ
૨૩ ગ જે જે
૨૪ ગ તો
૨૫ ખ ઘ મા નથી
૨૬ ગ ઘ મા નથી
૨૭ ક વસ્તે, ખ વસ્તુ
૨૮ ક અસક્ષ
૨૯ ગ કહે
૩૦ ખ મૂર્ખ
૩૧ ખ અનૂસાર, ગ અનુસાર, ઘ અનસાર
૩૨ ખ મૂતકની, ગ મતકની
૩૩ ક મર્તક, ખ મૃતક, ગ મતક, ઘ 'મરતક' પછી 'જાણે' આવે છે
૩૪ ગ જીવનથી
૩૫ ક પાછો
૩૬ ઘ મા નથી

કડવું ૨૩

વળી કહું પરબ્રહ્મ[1] પદ નિર્વાણજી,
જ્યાં[2] નવ પહોચે મન ને વાણજી,
ત્યાં[3] નવ હોય ઉત્પત્ય[4] સ્થિત્ય[5] ને હાણજી,
સ્વસ્વરૂપની[6] જ્યા છે જાણજી. ૧

ઉથલો સ્વસ્વરૂપના[7] જાણ એવી, જ્યા જાણણહારો સ્વે રહે,
અણછતું[8] તે છતું[9] થાયે, અને[10] છતુ તે[11] બ્રહ્મ અગ્નિ[12] દહે ૨

સિદ્ધાન્તન સિદ્ધાન્ત એહ જ, મહાનુભાવની[13] સ્થિત્ય[14] જાહા,
આકાશ[15] આધેરૂ[16] જેહ પદ, તે કહ્યુ ન જાયે પરુ આહા ૩

તે[17] વેત્તા વેણ વેઝા વિના પૂરણ પદ નિર્વાણ,
જેને ગ્રાહ્ય ગ્રાહક ભાવ નહી, જાણ[18] વિહોણી જાણ ૪

---

૧ ગ પૂરણ
૨ ગ ત્યાહા
૩ ગ જાહા ઘ તીહા
૪ ક ઉતપતિ, ખ ગ ઉતપત્ય
૫ ગમા નથી
૬ કખ સસ્વરૂપની, ગ સ્વેસ્વરૂપની ઘ. સશ્વરૂપની
૭ કખ સમ્વરૂપની ગ સ્વેસ્વરૂપની, ઘ. સસ્વરૂપની
૮ ઘ. અણછતો
૯ ઘ છતો
૧૦ ગ એ ગમા નથી
૧૧ ગ ઘ.મા નથી
૧૨ ક અગ્નિ, ખ અગ્નિ, ઘ અગ્ની
૧૩ કખ માહાનભાવની
૧૪ કગ સ્થિતિ ખ ૨ સ્થીત્ય
૧૫ ગ આકાશથી
૧૬ ક ધેરૂ ખ આરેરુ ગ ઘ આધેરૂ
૧૭ ગ મા નથી
૧૮ ગ એ જાણ્ય

તેને ઓપમા[૧૯] દીજે કશી, જો તે વડે સર્વ હોય?
જે કહીએ તે અણુજતું, ભાઈ, તે તાં[૨૦] તેહ[૨૧] ન[૨૨] હોય. ૫

દ્દષ્ટાન્ત ઓપમા જે[૨૩] દીજે, તે તાં[૨૪] સર્વ રહે અરું;
શું કરે એ બુધ્ય બાપડી, જો ચાલ્યાથી દસ ડગ પરું. ૬

જ્યમ આકાશમાં ઊડે વિહંગમ, એક એકથી આઘો વટે;
બલ દેખાડે બહુ પ્રકારે, પણ[૨૫] સરે સામર્થ્ય તે ઘટે. ૭

જ્યમ[૨૬] અગમ અગાધ અનંત અંબર, ત્યમ વસ્તુ[૨૭] અનંત[૨૮] અપાર;
તેને શા સરખો કહે કવિજન, કહેતું[૨૯] તે બુધ્યનો[૩૦] અણુસાર.[૩૧] ૮

જ્યમ મરતકની[૩૨] ગત જાણે મરતક,[૩૩] જે જન જીવતથો[૩૪] ટળ્યો;
ત્યમ જ્ઞાતાની ગત જાણે જ્ઞાતા, જે અંતરમાં પાછો[૩૫] વળ્યો. ૯

ભાઈ,[૩૬] સાને સમજે સંત શૂરા, પણ કર અહીંને નથી આલવા;
એ તો પોતે હોંકારો દે પોતાને, તો જાય કેને ઝાલવા? ૧૦

---

૧૯ ગ.ઘ. ઉપમા
૨૦ ગ. તો
૨૧ ગ. ત્યાંહાં
૨૨ ગ. નવ
૨૩ ગ. જે જે
૨૪ ગ. તો
૨૫ ખ.ઘ.માં નથી
૨૬ ગ.ઘ.માં નથી
૨૭ ક. વસ્તે; ખ. વસ્તૂ
૨૮ ક. અસંખ્ય
૨૯ ગ. કેહે
૩૦ ખ. બુધ્ય
૩૧ ખ. અનૂસાર; ગ. અનુસાર; ઘ. અનસાર
૩૨ ખ. મૃતકની; ગ. મતકની
૩૩ ક. મર્તક; ખ. મૃતક; ગ. મતક; ઘ. 'મરતક' પછી 'જાણે' આપે છે
૩૪ ગ. જીવનથી
૩૫ ક. પછો
૩૬ ઘ.માં નથી

કહે અખો : સહુ કો સુણો,[૩૭] અકલ[૩૮] કલા મહંતને;
મરી જીવ્યાનો[૩૯] મર્મ લહેવા સેવો હરિ-ગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૨૪

વળી કહું એક અપૂર્વ સારજી,
વણ કર્મે હોયે પથને પારજી,
જ્યાં ન લાગે શબ્દ ઉચ્ચારજી,
તે જાણેવો[૧] બોલણહારજી. ૧

ઉપલો : બોલણહાર ને બોલવું જાણજો[૨] જુક્તે[૩] કરી;
એ સમઝયે સિદ્ધાન્ત થાયે, જો જુએ જન પાછો ફરી. ૨

ભાઈ[૪], પરા પારથો[૫] શબ્દ ઊઠે, તે જુક્તે[૬] જાડો થાય,
[૭]પાર છે પરમાતમા, તે સ્વે ચૈતન ઘન રાય. ૩

તે મન દ્વારા મહાતમ ધરે, તે મનને ઊઠે કલ્પના;
[૮]કલ્પનામાં કામના[૯] છે[૯], તે કરે[૧૦] બહુ જલ્પના

---

૩૭ ઘ. સાંભળો
૩૮ ઘ એહવી અકલ
૩૯ ખ. જીવવાનો.
૧ ગ. જાણવો, ઘ જાણેવોબોલણહારજી
૨ ગ. તે જાણજો, ઘ. તે જાણો
૩ ક. યુક્તે, ખ. યુગતિ, ઘ. જુગતે
૪ ગ. એ
૫ ઘ પરથો
૬ ક યુક્તે; ખ યુગત્યે, ગ જ્યુગત્યે
૭ ગ તેહને પાર
૮ ખ અનિ કલ્પનામા, ગ. તે કલ્પનામા, ઘ. અને કલ્પનામાહે
૯ ગ. છે કામના
૧૦ ગ કરે છે

પરાતીતશું હોગે પોષણ, તે શબ્દ રૂપ પરા[૧૧] કરે,
પશ્યંતીઓ[૧૨] તે[૧૩] થાગે પોઢો[૧૪], અરૂપ ફીરી[૧૫] રૂપ ધરે ૫

મધ્યમાએ ઘાટ ઘડાયે, અને વૈખરીથી[૧૬] વીપરે;
સસૂત્ય વાધે શબ્દ કેરી, અનંત[૧૭] પ્રકારે[૧૮] ઊચરે. ૬

અક્ષર બાવન અનંત રૂપે વેદ પુરાણ સ્મૃતિ લખે,
મંત્ર જત્ર ને વિદ્યા અવિદ્યા કાંઈ નોહે વાણી પખે ૭

ખટદર્શનના મત નાના એમ વાણી[૧૯] મન તણા,
પશુ પખી ને[૨૦] નર[૨૧] નાગ[૨૨] સુર લગે ભેદ સર્વ એના ઘણા. ૮

પરાત્પર[૨૩] તે[૨૪] પર રહ્યો, એ રામત્ય[૨૫] વાણી મન તણી,
મધ્યે માની લીધું જીવડે,[૨૬] અણહૂતો[૨૭] થયો ધણી. ૯

મોટું સામર્થ્ય મહાપ્રભુનું,[૨૮] વણચક્ષાવ્યું ચળવળે;
જ્યમ સૂર્ય[૨૯] વડે સર્વ કામ ચાલે, પણ કિરણી[૩૦] કેમાં નવ ભળે ૧૦

---

૧૧ ક.ગ.ઘ પરા
૧૨ ગ. પશ્ય તીયેથી
૧૩ ગ.મા નથી
૧૪ ક.ગ. જાડો, ઘ પ્રોઢી
૧૫ ગ ફૂલો, ઘ. માહે
૧૬ ગ. વૈખરીયેથી, ઘ વેખરી
૧૭ ગ પછે અનત, ઘ આનંદ
૧૮ ખ. રુપે, ઘ. રૂપે
૧૯ ગ એ વાણી
૨૦ ખ.ગ.ઘ.મા નથી
૨૧ ક મા નથી
૨૨ ઘ નાર
૨૩ ગ. પરાતપરથી
૨૪ ગ.મા નથી
૨૫ ક રામત્ય, ગ. રમત્ય
૨૬ ગ. જીવે
૨૭ ગ જે અણહૂતો, ઘ તે અણહૂતો
૨૮ ખ. માહે૦
૨૯ ઘ. સૂર્ય
૩૦ ક.ગ. કીરણી, ખ.ઘ કરણી

કહે અખો, એ મર્મ મોટો, એમ સમજો અનંતને;[31]
એ[32] સમઝયાથી સ્વે થાયે, જો સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૬

રાગ દેસાખ[1]

મર્મ મોટો પરબ્રહ્મનો[2] [3]રસનાએ નાવે;
શબ્દ વેધી સુરતા ખરા તેને લક્ષ આવે. મર્મ૦ ૧

જેણે સ્થલ કાંઈ[4] નથી, તેણે[5] સ્થલ સ્વામી;
ધ્યાતા ન રહે શેષ જે[6], તેણે વસ્તુ પામી. મર્મ૦ ૨

શબ્દ વિના સોહં સદા, [7]વેત્તા વિના વેનું;
જાણે કો સંત સીધી કલા, આકાશ વસેવું. મર્મ૦ ૩

ગુરુ શિષ્ય વિનાની સંજ્ઞા,[8]સૂધો શિષ્ય પ્રીછે;
તે સદ્ગુરુ કહી શકે, જે ગુરુપણું ન ઈછે. મર્મ૦ ૪

જે વાચા બોલે અવાચ્યને, તે વાચા નોહે;
સ્વસંવેદ્ય જાણે અખા, જો ગુરુગમ હોએ. મર્મ૦ ૫

---

૩૧ ઘ. અનંત હે
૩૨ ક. એમ સમઝયે સ્વે જ થૈએં; ખ. એમ સમઝિ તે સ્વે જ થાય; ઘ. એમ સમઝ્યાથી સ્વે જ થૈએ
૧ ક.ખ. દેસાક; ગ. દેશાખ કેદારો; ઘ દેશાખ પદ
૨ ગ. પરિબ્રહ્મનો
૩ ગ. તે તો રસનાયે
૪ ગ. કેહેવા
૫ ક. તણે; ખ. તેણિ
૬ ઘ.માં નથી
૭ ઘ. વેત્તાનો ભાવેજ્યૂં
૮ ઘ. સૂધો સૂધો

કડવું ૨૫

દેશી ચાલની

હવે કહું મોટા પરબ્રહ્મ[૧] ભેદજી,
જેણે કરી [૨]દ્વૈતનો હોય[૨] ઉચ્છેદજી[૩],
જેને કહે અગમ અગોચર વેદજી,
તે પદ જાણો સ્વસંવેદ્યજી[૪] ૧

ઊથલો સ્વસંવેદ્ય[૫] તે પદ સદા, આપે લહે તે આપને,
જ્યમ ધૂંધૂતો[૬] હોયે[૭] અગ્નિ[૭] અચાનક થાયે[૮] શિખા તેજ તાપને ૨

તેને[૯] જ્યોતજ્વાલા અતિ ઘણી, અને[૧૦] દીસે[૧૧] તે[૧૨] જાજુલ્યમાન,[૧૩]
[૧૪]ફટકીને થયો ફરરરો, તેણે કાઢ્યું રૂપનિદાન ૩

પરબ્રહ્મ[૧૫] વહ્નિ એમ જાણો, ઘટઘટ રહ્યો સમાઈ,[૧૬]
જ્યમ છે કાષ્ઠ પાષાણ માંહિ, તે દેહ સાથેથો જાઈ[૧૭] ૪

---

૧ ગ પરિબ્રહ્મ
૨ ક દ્વૈતનો હુઇ, ગ ૦ હોયે દ્વૈતનો, ઘ દ્વૈત ન હોએ
૩ ઘ અછેદજી
૪ કઘ સસંવેદ્ય, ખ સસંવેદ
૫ ક સસંવેદ્ય, ખઘ સસંવેદ
૬ ક ધૂધૂંતો, ખ ધૂંધોતો ગ ધૂંધવતો
૭ ક હોએ અગ્નિ, ખ હોય અગ્ની, ગ અગ્નિ હોય, ઘ હોઇને
૮ ગ ધરે
૯ ગ જેહને
૧૦ ખ ગ મા નથી
૧૧ ખઘ દીસે, ગ. દીસંતો
૧૨ ખ ગ ઘ મા નથી
૧૩ ક જજુલ્યમાન ખ જાજુલમાન ગ જાજુલમાન
૧૪ ગ તે ફટકીને
૧૫ ગ પરિબ્રહ્મ
૧૬ ખ ગ સમાય
૧૭ ખ ગ જાય

કહે અખો, એ મર્મ મોટો, એમ સમજો અનંતને;[૩૧]
એ[૩૨] સમઝયાથી સ્વે થાયે, જો સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૬

રાગ દેસાખ[૧]

મર્મ મોટો પરબ્રહ્મનો[૨] [૩]રસનાએ નાવે;
શબ્દ વેધી સુરતા ખરા તેને લક્ષ આવે. મર્મ૦ ૧

જેણે સ્થલ કાંઈ[૪] નથી, તેણે[૫] સ્થલ સ્વામી,
ધ્યાતા ન રહે શેષ જે[૬], તેણે વસ્તુ પામી. મર્મ૦ ૨

શબ્દ વિના સોહં સદા, [૭]વેત્તા વિના વેત્તું;
જાણે કો સત સીધી કલા, આકાશ વસેવું. મર્મ૦ ૩

ગુરુ શિષ્ય વિનાની સંજ્ઞા,[૮]સુધો શિષ્ય પ્રીછે,
તે સદ્‌ગુરુ કહી શકે, જે ગુરુપણું ન ઈછે મર્મ૦ ૪

જે વાચા બોલે અવાચ્યને, તે વાચા નોહે,
સ્વસંવેદ્ય જાણે અખા, જો ગુરુગમ હોએ. મર્મ૦ ૫

---

૩૧ ઘ અનંત હે
૩૨ ક. એમ સમઝયે સ્વે જ થૈએ, ખ એમ સમઝિ તે સ્વે જ થાય; ઘ. એમ શમઝાથી સ્વે જ થૈએ
૧ કખ દેસાક, ગ દેસાખ કેદારો, ઘ દેસાખ પદ
૨ ગ પરિબ્રહ્મનો
૩ ગ. તે તો રસનાયે
૪ ગ કેહેવા
૫ ક તણે, ખ. તેણિ
૬ ઘ.માં નથી
૭ ઘ. વેત્તાનો આવેષ્યૂ
૮ ઘ સુધો સુધો

કડવું ૨૫

દેશી ચાલની

હવે કહું મોરો પરબ્રહ્મ[૧] ભેદજી,
જેણે કરી [૨]દ્વૈતનો હોય[૨] ઉચ્છેદજી[૩];
જેને કહે અગમ અગોચર વેદજી,
તે પદ જાણો સ્વસંવેદ્યજી.[૪] ૧

ઊથલો : સ્વસંવેદ્ય[૫] તે પદ સદા, આપે લહે તે આપને;
જયમ ધૂંધૂતો[૬] હોયે[૭] અગ્નિ[૭] અચાનક થાયે[૮] શિખા તેજ તાપને. ૨

તેને[૯] જ્યોતજ્વાલા અનિ ઘણી, અને[૧૦] દીસે[૧૧] તે[૧૨] જાજ્વલ્યમાન;[૧૩]
[૧૪]ફટકીને થયો ફરફરો, તેણે કાઢ્યું રૂપનિદાન. ૩

પરબ્રહ્મ[૧૫] વહ્નિ એમ જાણો, ઘટઘટ રહ્યો સમાઈ;[૧૬]
જ્યમ છે કાઠ પાષાણ માંહે, તે દેહ સાથેથો જાઈ.[૧૭] ૪

---

૧ ગ. પરિબ્રહ્મ
૨ ક દ્વૈતનો હુઈ; ગ. ૦ હોયે દ્વૈતનો; ઘ. દ્વૈત ન હોએ
૩ ઘ ઉચ્છેદજી
૪ ક.ઘ. સસંવેદ્ય; ખ સસવેદ
૫ ક. સસંવેદ્ય; ખ ઘ. સસવેદ
૬ ક. ધૂંધૂતાં, ખ. ધૂંધાતો; ગ. ધૂંધવતો
૭ ક હોએં અગ્નિ; ખ. હોય અગ્ની; ગ અગ્નિ હોય; ઘ હોએતે
૮ ગ. ધરે
૯ ગ. જેહને
૧૦ ખ.ગ.માં નથી
૧૧ ખ.ઘ. દીસે; ગ. દીસંતો
૧૨ ખ ગ ઘ.માં નથી
૧૩ ક જાજ્વલ્યમાંન; ખ જાજુલમાંન, ગ. જાજુલમાંન
૧૪ ગ. તે ફરકીને
૧૫ ગ. પરિબ્રહ્મ
૧૬ ખ ગ સમાય
૧૭ ખ ગ. જાય

કદી ધૂધૂનો[૧૮] ધોખે ભર્યો, તે શૂન્યવાદીનો પદ,
ધૂમ્રભર્યો અગ્નિ ધૂંધળો[૧૯], તે ચાલ્યો જાયે અનાદ.[૨૦] ૫

તે કાષ્ઠ નોહે અને[૨૧] કસાણુ નોહે, અને કરે તે ઘેર અવાર,
[૨૨]દારના દલથી ટળ્યો[૨૩], અને ઝબકો[૨૪] નહી જાનકાર ૬

ત્યમ[૨૫] શૂન્યવાદી તે સત્તા ખરી, પણ આતમ નહી ઉદ્યોત;
કથે પણ તેહનો કલેશ ન ટળે, જેવી ચિત્રામણની જ્યોત. ૭

જ્યમ ચિત્રદીપ દીસવા લાગે, પણ અજવાળું નવ થય,
ત્યમ[૨૬] શૂન્યવાદી સર્વ નાસ્તિ કહે, પણ મૂળમહિમા ન પ્રિછાય. ૮

તે પ્રપચને મિથ્યા કહે, અને[૨૭] પરમાત્માને તે[૨૮] કહે નથી,
કર્મધર્મને તે નવ[૨૯] પરે, કહે જગત પ્રગટે શૂન્યથી. ૯

કહે શૂન્ય[૩૦] ઊપજે શૂન્ય[૩૦] સમાયે, શૂન્યમાં સહુ સ્થિત કરે,
શૂન્યમય[૩૦] આશય છે તેહનો,[૩૧] કહે મૂકે[૩૨] ફરી નવ અવતરે. ૧૦

કહે અખો એ શૂન્યવાદી ન પામે મૂળ તંતને,[૩૩]
એહ પરમારથ તે જ પામે,[૩૪] જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

---

૧૮ ખ ધૂધૂતો, ગ ધૂધૂતો
૧૯ ખ. ધૂસરો, ઘ. ધોખયો
૨૦ ઘ. અનાદ
૨૧ ગ ઘ મા નથી
૨૨ ખ તે દારુકના, ગ તે દારના, ઘ. દારુકના
૨૩ ખ ગયો
૨૪ ખ. ઝબકો, ઘ ઝબકે
૨૫ ઘ.મા નથી
૨૬ ઘ પણ
૨૭ ગ ઘ મા નથી
૨૮ ખ.માં નથી
૨૯ ક ગ ન, ખ.ઘ. નવ્ય
૩૦ ગ શૂન્યમાહા
૩૧ ગ જેહેનો
૩૨ ગ.ઘ. મૂકો

કડવું ૨૬

હવે કહું અધમ જે[1] શૂન્યવાદીજી,
જેહને[2] શૂન્યનીયે[3] શોધ[4] ન લાધીજી;
જેણે[5] મિથ્યા બુધ્ય જ સાધી જી,
પરપંચ ન ટળ્યો અને[6] નિંદા વાધીજી. ૧

ઊથલો : તે પરપંચ મિથ્યા કહે, પણ રુદે[7] જગત સાચું સહી;
અધમ નામ તે માટે એહનું,[8] જે[9] શૂન્યવાદીયે પૂરા નહીં. ૨

તે કર્તવ્યથા નવ ઓસરે,[10] ઉત્તમ તજે ને મધ્યમ ભજે,
દેહાસક્ત[11] રહે સદા, સુખદુખ પામે જે[12] — વિજે.[13] ૩

[14]જગત જગતના[15] દોષ દેખે, [16]પોતા પ્રત્યે તે વસે;
અજ્ઞાનને તે જ્ઞાન માને, ઇન્દ્રીના સુખને ધસે. ૪

ક્યારે કહે તે આતમા,[17] ક્યારે કહે તે[18] શૂન્ય છે;
ક્યારે કહે એ જગત[19] સાચું, ક્યારે કહે અહીં[20] મૌન છે. ૫

---

૧ ખ જો
૨ ગ. તેહને
૩ ક. ૦યે; ખ.ગ.ઘ.મા 'એ' નથી
૪ ક. સોધ્ય; ખ સીધ, ગ. સોધ્ય; ઘ. શુધ્ય
૫ ગ. તેણે
૬ ખ ગ માં નથી; ઘ ને
૭ ક. રદે; ખ. રુદિ; ગ. રુદેમા
૮ ખ તેહનુ
૯ ઘ તે
૧૦ ક. ઉસરે; ખ ઓસરિ, ઘ. ઓસારે
૧૧ ગ દેહાસક્તને; ઘ. દેહ આસક્ત તે
૧૨ ક. જે; ગ જાય; ઘ. જીવ
૧૩ ખ. વજિ, ગ. વીજે; ઘ. જે
૧૪ ખ.ગ. તે જગત
૧૫ ઘ. જગતા
૧૬ ગ જે પોતામાંહીં સર્વે વરે
૧૭ ખ. આતમા છે; ગ. આતમા
૧૮ ગ. એ
૧૯ ક. જકત
૨૦ ગ. એહ

કહી ધૃધૂતો[૧૮] ઘોખે જાપો, તે શૂન્યવાદીનો વાદ,
ધૂમ્રમગો અતિ ધૂંખનો[૧૯], તે ચાહ્યો જાગે અનાદ્ય.[૨૦] ૫

તે કાઇ નોહે અને[૨૧] કસાણુ નોહે, અને કરે તે ઘોર અવાર,
[૨૨]દારના દલથી ટળ્યો[૨૩], અને ઝનકપો[૨૪] નહી ઝાતકાર. ૬

ત્યમ[૨૫] શૂન્યવાદી તે સત્તા ખરી, પણ આતમ નહી ઉદ્યોત,
કથે પણ તેહનો કનેશ ન ટળે, જેવી ચિંતામણની જ્યોત ૭

જ્યમ ચિત્રદીપ દીસવા લાગે, પણ અજવાળુ નવ થાય,
ત્યમ[૨૬] શૂન્યવાદી સર્વ નાસ્તિ કહે, પણ મૂનમહિમા ન પ્રિછાય ૮

તે પ્રપચને મિથ્યા કહે, અને[૨૭] પરમાત્માને તે[૨૮] કહે નથી,
કર્મધમને તે નવ[૨૯] પરકે, કહે જગત પ્રગટે શૂન્યથી ૯

કહે શૂન્ય[૩૦] ઊપજે શૂન્ય[૩૦] સમાયે, શૂન્યમા સહુ સ્થિત્ય કરે,
શૂન્યમય[૩૦] આશય છે તેહનો,[૩૧] કહે મુઉ[૩૨] ફરી નવ અવતરે. ૧૦

કહે અખો એ શૂન્યવાદી ન પામે મૂલ તતને,[૩૩]
પ્રભુ પરમારથ તેજ પામે,[૩૪] જે સેવે હરિ-ગુરુ સતને ૧૧

---

૧૮ ખ ધૂકૂતો ગ ધૂધૂતો
૧૯ ખ ધૂનો ઘ ઘોષયો
૨૦ ઘ. અનાદ
૨૧ ગ ઘ મા નથી
૨૨ ખ તે દારુકના । તે દારના, ઘ દારુકના
૨૩ ખ ગયો
૨૪ ખ. ઝનકો ઘ ઝનકે
૨૫ ઘ મા નથી
૨૬ ઘ પણ
૨૭ ગ ઘ મા નથી
૨૮ ગ મા નથી
૨૯ ક ગ ન ખ ઘ નવ્ય
૩૦ ગ શૂન્યમાહા
૩૧ ગ જેહેનો
૩૨ ગ ઘ. મૂઓ
૩૩ ક.ગ તતુને
૩૪ ગ પ્રીછે

કડવું ૨૬

હવે કહું અધમ જે[1] શૂન્યવાદીજી,
જેહને[2] શૂન્યનીયે[3] શોધ[4] ન લાધીજી;
જેણે[5] મિથ્યા મુખ્ય જ સાધી જી,
પરપંચ ન ટળ્યો અને[6] નિંદા વાધીજી. ૧

ઊથલો : તે પરપંચ મિથ્યા કહે, પણ રુહે[7] જગત સાચું સહી;
અધમ નામ તે માટે એહનું,[8] જે[9] શૂન્યવાદીયે પૂરા નહીં. ૨
તે કર્તવ્યથા નવ ઓસરે,[10] ઉત્તમ તજે ને મધ્યમ ભજે;
દેહાસક્ત[11] રહે સદા, સુખદુખ પામે જે[12]—વિજે.[13] ૩
[14]જગત જગતના[15] દોષ દેખે, [16]પોતા પ્રત્યે તે વસે;
અજ્ઞાનને તે જ્ઞાન માને, ઇન્દ્રીના સુખને ધસે. ૪
ક્યારે કહે તે આતમા,[17] ક્યારે કહે તે[18] શૂન્ય છે;
ક્યારે કહે એ જગત[19] સાચું, ક્યારે કહે અહી[20] મૌન છે. ૫

---

૧ ખ ગો
૨ ગ. તેહને
૩ ક. ન્યે; ખ.ગ ઘ.મા 'એ' નથી
૪ ક. સોધ્ય, ખ સીધ, ગ. સોધ્ય; ઘ. શુધ્ય
૫ ગ. તેણે
૬ ખ ગ મા નથી, ઘ ને
૭ ક. રહે; ખ. રુદિ; ગ. રહેમા
૮ ખ તેહનૂ
૯ ઘ તે
૧૦ ક. ઉસરે, ખ. ઓસરિ; ઘ. ઓશરે
૧૧ ગ દેહાસક્તને ઘ. દેહ આસક્ત તે
૧૨ ક જે, ગ જ્ય; ઘ. જીવ
૧૩ ખ. વજિ, ગ. વાજે, ઘ. જે
૧૪ ખ.ગ. તે જગત
૧૫ ઘ. જગતા
૧૬ ગ જે પોતામાંહાં સર્વે વસે
૧૭ ખ. આત્મા છે; ગ. આત્મા
૧૮ ગ. એ
૧૯ ક. જક્ત
૨૦ ગ. એહ

વાદ કરે તે સ઼ જ[૨૧] સાથે, નિંદે પણુ નક્ષ[૨૨] નર લહે
બ્રહ્મવિદ્યાનો ભેદ ન જાણે, વેદવિટક તેહને કહે ૬

નાસ્તિ કહે નારાણુને રચન, પણ[૨૩] પ્રપંચ ન છૂટે મનથી,
[૨૪]સંસારના સુખ અતિ વલ્લભ, [૨૫]મન ગયુ પાપપુણ્યથી ૭

નમે નહી[૨૬] મહાપુરુષને, દોષ દે તે અણુજ્ઞા,
[૨૭]અજ્ઞાનને આગળ કરીને,[૨૮] પરમોધે[૨૯] પોતા[૩૦] હૂતા ૮

આચારજ[૩૧] થઈ[૩૨] અન્યને વાત કહે તે નાસ્તિની,
ભાવ ભરૂસો નહી જ કેનો, જુક્ત ન સમજે આસ્તિની ૯

અધમ શૂન્યવાદીના એ[૩૩] લક્ષણુ[૩૪] તે શૂન્યવાદીયે પૂરા નહી,
ખરા શૂન્યવાદી તેહને કહીએ જે વસ્તુ વિશ્વ[૩૫] જે[૩૬] ન કરે સહી ૧૦

કહે અખો સહુ[૩૭] કો સુણો, એ સમઝપે સુખ બહુ જતને,
સમી સમઝણુ તે જ સમજે, જે સેવે હરિ ગુરુ સતને ૧૧

---

૨૧ ઘ મા નથી
૨૨ ઘ લક્ષણુ
૨૩ ખ અનિ ર અને, ગ મા નથી
૨૪ ઘ મા આ લીટી નથી
૨૫ ખ અનિ મન્ય
૨૬ ખ નટી તે
૨૭ ગ અનાનને તે જ્ઞાન માને
૨૮ ઘ કરી
૨૯ ક પરમોધે, ખ પ્રબોધ્યિ ગ પ્રતિબોધ
૩૦ ગ પોતે
૩૧ ખ આચાર્ય ગ આચારજય
૩૨ ઘ થૈને
૩૩ ગ એ જ
૩૪ ક લખ્યણુ
૩૫ ખ વીશ્વવસ્તુ ઘ વિશ્વવસ્તુ
૩૬ ક બહે ખ બિહિ ગ ર બેહુ
૩૭ ઘ શહુ શાભલો

કડવું ૨૭

હવે[૧] કહું આધો અનુભવ જેહજી,
જે જે સમઝયા[૨] પુરુષ વિદેહજી;
[૩]કો એક જાણે મર્મ તાં એહજી,
જે[૪] જઈ નીસરે[૫] શૂન્યને છેહજી. ૧

ઢાળ: શૂન્ય મધ્યે છે વાટ એની,[૬] પરમાતમ પદ તે સદા;
અગમ અગાધ મન મહામનોહર, જ્યાં ન મળે દ્વૈતની આપદા. ૨

તેહને જગત[૭] નહીં તો શૂન્ય શું કહે, ગુણદોષ તે કેના ગણે?
પરમારથ આવ્યો[૮] બીજમાં, તો[૯] આપ વિના અન્ય શું ભણે? ૩

જ્યમ રાતાંબરને રાત ન[૧૦] મળે,[૧૦] તો દિવસ પરઠે શા વડે?
એ તો[૧૧] કાલ માપે ભૂતલવાસી, પણ સૂર્યને[૧૨] કાંઈ[૧૩] નવ અડે. ૪

ત્યમ વિશ્વરૂપી[૧૪] મિથ્યા કહે[૧૫]છે[૧૫], આસત્ય જાણીને[૧૬] જકતની,[૧૭]
નિઃકાલ તેહને નથી જડતો, તેણે પેર બાંધી મુક્તને.[૧૮] ૫

---

૧ ક. વલી; ગ. હાલે
૨ ધ. સમરા
૩ ધ.માં આ પંક્તિ નથી
૪ ગ. તે
૫ ગ. નીસરયો
૬ ગ. જેહેની; ધ. જેહની
૭ ખ જગ
૮ ક. આવ્યૂ; ગ આવ્યૂં
૯ ધ.માં નથી
૧૦ ખ ધ. રોહે
૧૧ ધ માં નથી
૧૨ ખ ધ. તેહને; ગ. કપરાણીને
૧૩ ખ. કોઈ
૧૪ ખ જાંણીને
૧૫ ખ. કેહે; ગ. કેહ છે
૧૬ ગ. જાંણી; ધ. જાણે
૧૭ ખ.ગ. જગતની; ધ. ન જુક્તની
૧૮ ખ.ગ. મુક્તની; ધ. મુગતની

ભાઈ,[૧૯] અણુલિંગીને આપ ન મળે, તો વ્યાપ પરંદે કે' તણો;
અણુચવ્યું[૨૦] આપ અનાદ્ય[૨૧] વર્જિત એવો લક્ષ આવ્યો ઘણો. ૬

શૂન્યવાદી તે શરીર દેખે, પણ કૃત્ય ન[૨૨] માને દેહનું;[૨૩]
અંધ લક્ષ આવ્યો ન આવે, ન સમજે કારણ ઉંહનું ૭

જ્યમ કાષ્ઠ મથતે ઉષ્ણતા પ્રથમ પ્રગટે માંહેથી;
પછે પ્રગટે ધૂમ્ર તેહને, મૂળ અગ્નિને દાહેથી. ૮

ઉષ્ણતા તે જ[૨૪] અગ્નિ જાણગો[૨૫], પણ આવ્યો આદર નવ લહ્યો;
ત્યમ જક્ત[૨૬]જક્તના[૨૬] કૃત્યદીઠાં, પણ[૨૭]આતમ અણજાણ્યો રહ્યો. ૯

શૂન્યવાદી તે એમ જાણ્યો, દે' સુધી તેની[૨૮] દષ્ય છે;
પણ પરમારથમા પહોચ નોહે, જેહની પુષ્ટ્યે પુષ્ટ્ય છે. ૧૦

કહે અખો : એ[૨૯] લક્ષ[૩૦] સમજે,[૩૧] તે[૩૨] જ પામે અંતને;[૩૩]
પરપંચ પાર તે રહ્યો[૩૪] બોલે, [૩૫]કહ્યા મોટી સંતને. ૧૧

---

૧૯ ગ જો
૨૦ ગ. અચવ્યૂ
૨૧ ગ. તે આદ્ય
૨૨ ગ.મા નથી.
૨૩ ઘ દેહનો
૨૪ ગ.મા નથી
૨૫ ગ માન્યો, ઘ. માન્યો
૨૬ ખ દેહદેહના, ગ. જગત જગતના, ઘ જગત જગતા
૨૭ ઘ માં નથી
૨૮ ઘ તે
૨૯ ઘ.મા નથી
૩૦ ખ. કહ્યા
૩૧ ગ ઞાવે
૩૨ ગ. તો
૩૩ ગ. અનંતને
૩૪ ગ રહી
૩૫ ગ. તે કહ્યા

કડવું ૨૮

વળી વિદેહી તણાં કહું ચેહેનજી,[૧]
જ્યા નવ પહોચે વાણી[૨] મંનજી;
જેને[૩] વિશે[૪] ન મળે રયણી[૫] દંનજી,
જે વેત્તા તે તનમે તંનજી. ૧

ઢાળ: તનમે તન તે માટે એણે, તે કહું દૃષ્ટાંતે કરી,
ઝ્યમ ભાસ્કર ભાસે[૬] તો[૭] ભાડે, પણ ત્યાનો ત્યા જોતે ફરી ૨
તે વારિમાંહેથો વાયુ[૮] યોગે ડોલતો દીસતો[૯] ઘણું;
પણ તરણી[૧૦] ત્યમનો ત્યમ પ્રાયે અચલ મંડલ આપણું ૩
તે તપ્તજલમાં તપ્ત[૧૧] નોહે,[૧૧] અને[૧૨] શીતલતા નોહે[૧૩] શીતથી;
[૧૪]રક્ત જલમાં નોહે રાતો, [૧૫]પીળો નોહે પીતથી ૪
તો[૧૬] અશુચિ જલમા ભાસ્યા માટે અશુદ્ધતા પામે નહી;
વારિ વિષધર માહે દીઠે અતરમા આમે[૧૭] નહીં. ૫

---

૧ ક ખ ચહંન– ઘ. ચીહ્ન–
૨ ગ. વાંણીને
૩ ગ જે
૪ ગ. સ્થલ
૫ ક રૈંઆણી, ખ. રેણી, ગ રેણી ને
૬ ગ. ભાસ્યો, ઘ. ભાસતો
૭ ઘ મા નથી
૮ ક. વાઈ, ખ વાય, ઘ. વાએ
૯ ગ. દીસે
૧૦ ગ. તરુણી
૧૧ ગ. નોહે તપ્ત
૧૨ ગ માં નથી
૧૩ ગ. ન પામે
૧૪ ઘ. તે રક્ત
૧૫ ઘ. અને પીયો
૧૬ ગ.મા નથી
૧૭ ખ. આમિ, ગ આમે, ઘ. આને

ભાઈ,[૧૯] અણુલિગીને આપ ન મળે, તો વ્યાપ પરે કે' તણો,
અણુચ્યુ[૨૦] આપ અનાદ્ય[૨૧] વર્જિત એવો લક્ષ આનો ઘણો ૬

શૂન્યવાદી તે શરીર દેખે, પણ કૃત્ય ન[૨૨] માને દેહનું,[૨૩]
અધ લક્ષ આવો ન આવે, ન સમજે કારણ ઉહનું ૭

જ્યમ કાષ્ઠ મથતે ઉષ્ણતા પ્રથમ પ્રગટે માહેથી,
પછે પ્રગટે ધૂમ્ર તેહને, મૂગ અગ્નિને દાહેથી ૮

ઉષ્ણતા તે જ[૨૪] અગ્નિ જાણ્યો[૨૫], પણ આવો આદર નવ લહ્યો,
ત્યમ જક્ત[૨૬]જક્તના[૨૬] કૃત્યદીઠા, પણ[૨૭] આતમ અણજાણ્યો રહ્યો. ૯

શૂન્યવાદી તે એમ જાણો, દે' સુધી તેની[૨૮] દૃષ્ટ્ય છે,
પણ પરમારથમા પહોચ નોહે, જેહની પુષ્ટ્યે પુષ્ટ્ય છે ૧૦

કહે અખો એ[૨૯] લક્ષ[૩૦] સમજે,[૩૧] તે[૩૨] જ પામે અતને,[૩૩]
પરપંચ પાર તે રહ્યો[૩૪] બોને, [૩૫]કહ્યા ભોગી સતને ૧૧

---

૧૯ ગ જો
૨૦ ગ અચ્યૂ
૨૧ ગ તે આદ્ય
૨૨ ગ મા નથી
૨૩ ઘ દેહનો
૨૪ ગ મા નથી
૨૫ ગ માન્યો ઘ માન્યો
૨૬ ખ દેહદેહના ગ જગત જગતના ઘ જગત જગના
૨૭ ઘ મા નથી
૨૮ ઘ તે
૨૯ ઘ મા નથી
૩૦ ખ કહ્યા
૩૧ ગ જાણે
૩૨ ગ તો
૩૩ ગ અનતને
૩૪ ગ રહી
૩૫ ગ. તે કહ્યા

કડવું ૨૮

વળી વિદેહી તણું કહું ચેહેનજી,[1]
જ્યા નવ પહોચે વાણી[2] મંનજી,
જેને[3] વિશે[4] ન મળે રયણી[5] દંનજી,
જે વેત્તા તે તનમે તનજી. ૧

ઊથલો : તનમે તન તે માટે એણે, તે કહું દ્રષ્ટાંતે કરી,
જ્યમ ભાસ્કર ભાસે[6] તો[7] ભાડે, ફ્ણ ત્યાનો ત્યા જોતે ફરી ૨
તે વારિમાંહુંથો વાયુ[8] યોગે ડોલતો દીસતો[9] ઘણું;
પણ તરણી[10] ત્યમનો ત્યમ પ્રાયે અચલ મંડલ આપણું ૩
તે તપ્તજલમાં તપ્ત[11] નોહે,[11] અને[12] શીતલતા નોહે[13] શીતથી;
[14]રક્ત જલમાં નોહે રાતો, [15]પીળો નોહે પીતથી ૪
તે[16] અશુચિ જલમા ભાસ્યા માટે અશુદ્ધતા પામે નહી,
વારિ વિષધર માહે દીઠે અંતરમા આમે[17] નહીં. ૫

---

૧ ક ખ ચહેંન– ઘ. ચીહ્ન–
૨ ગ વાણીને
૩ ગ જે
૪ ગ સ્થલ
૫ ક રૈંઆણી, ખ. રેણી, ગ રેણી ને
૬ ગ. ભાસ્યો, ઘ. ભાસતો
૭ ઘમા નથી
૮ ક વાઈ, ખ વાય, ઘ. વાએ
૯ ગ. દીસે
૧૦ ગ. તરુણી
૧૧ ગ. નોહે તપ્ત
૧૨ ગ માં નથી
૧૩ ગ ન પામે
૧૪ ઘ. તે રક્ત
૧૫ ઘ. અને પીળો
૧૬ ગ.મા નથી
૧૭ ખ. આમિ, ગ આમિ, ઘ આવે

સુર સરી કેરા નીર માટે પવિત્ર ન હોયે દિનમણી;
[18]સુધારસમાહે ભારયા માટે[19] [20]અમર ન થાયે અદર્ધણી. ૬

પાત્રમા હેકે[21] દીઠે [22]પાતાલ માહિં નથી પડયો;
અણુલિંગી પદ એમ જાણો વિત્રેક કારણ પરવર્યો.[23] ૭

[24]અર્ક ત્યાં ઉપાધ્ય ન મળે ઉત્તમ મધ્યમ અવની તણી;
મહાપદનુ[25]તા માહાતમ એનુ[26], જ્યા પક્ષ ન મળે અન્ય આપણી. ૮

વિશેષણ જેટલા[27] કહ્યા[27] તે રહ્યા મૂના મૂ વિશે,
વિત્રેક નાવે વાણીં માહે, અન્વય[28] પદમાં એ ખપે. ૯

અતિ આધો લક્ષ વપુ વિના સમઝયા [29]સરખો સાર[30] છે,
વિદેહી કેરી વાત મોટી [31]શબ્દ કેરે[32] તે[33] પાર છે. ૧૦

કહે અખો સહુ કો[34] મુણો,[34] એ સમઝ છે માહંતને;
એ અથને[35] [36]સમઝતે [37]રહે પાર વેદાંતને ૧૧

---

૧૮ ક. ૦માહા, ગ ૦મા
૧૯ ક ભારા માટે, ખ. પ્રતીબબિં, ગ ઘ. ભારા માટે
૨૦ ગ. અમર ના હોયે એ ધણી
૨૧ ઘ. હેતુ
૨૨ ગ પણ પાતાલ
૨૩ ક પડવડો, ખ પડવડો, ઘ પિંડ વડે
૨૪ ખ જાહા અર્ક
૨૫ ઘ માહાપદનો
૨૬ ઘ. એહથી
૨૭ ગ કહીયે જેટલા
૨૮ ખ અનવિ, ગ. અનુભવ, ઘ. અનવે
૨૯ ક ખ. સરખૂ, ગ તે સરખો, ઘ શરણુ
૩૦ ઘ સારસે
૩૧ ગ. તે શબ્દ, ઘ. શબ્દ
૩૨ ઘ. કરે
૩૩ ગ.મા નથી
૩૪ ખ ઘ. શાભળો
૩૫ ખ. અર્થ
૩૬ ખ સમઝિ, ગ. તે જ સમઝે
૩૭ ગ જે રહ્યો

પદ ૭

રાગ સારંગ

સંતો, બાત બડી મહાપદકી.
શબ્દ સ્થાન કછૂ નહિ[1] લાગત,
ઐસી સ્થિતિ બેહદકી[2].
સંતો, બાત બડી ૦ ૧

દશાતીત દંત સા[3] ભાસે,[4]
કહા કહૂં કોબિદ[5] કી ?
આપ અવાચ્ય વાચા કરી[6] બોલત,[7]
અજબ કલા મહાનિધકી સંતો ૦ ૨

જહા કછૂ નાહી તાહિ મેં તરીઆ,
હામ નહી જહાં[8] હદકી
શૂન્યાતીત સુરતકી હિ લગન
ચેતજ ગ્રહો[9] ચિદઘનકી. સંતો ૦ ૩

ગ્રાહક[10]ગ્રહણુ[11]ગ્રાહ્ય[12]નહી તામેં,[13]
વાણી પુગી જહા શ્રુતિકી;
રૂપ અરૂપી આપ[14] આપા હે,
બુઝ બડી [15]એ ગદકી સંતો ૦ ૪

---

૧ ગ ન
૨ ક. બેહદકી, ગ. બેહધકી
૩ ગ સો
૪ ગ ભાસત
૫ ખ કોવદ, ગ ઘ. કોવિધ
૬ ઘ કર
૭ ગ. બોલે
૮ ખ તાહાં
૯ ગ. ગ્રહી
૧૦ ક ગ. ગ્રાહક, ખ. ગ્રહાક
૧૧ ખ. ગ્રાહાંણુ, ગ ગ્રોહાંણુ, ઘ. ગ્રાહાણ
૧૨ ખ. ગ્રહાવ, ગ. ગ્રાહાન્ય, ઘ ગ્રાહાવ
૧૩ ગ. જયા મૈ
૧૪ ગ આપે
૧૫ ગ અગાધકી

કડવું ૨૯

રાગ ચાલની

જે ઘટ ઊપન્યું એનું[1] જ્ઞાનજી,
ત્યાં તાં[2] થયું સર્વે સમાનજી;
જીવ ઈશ્વરનું પામી[3] નિદાનજી,
ત્યાંથી[4] ટળિયું પ્રકૃતિનું ભાનજી. ૧

ઊથલો : પ્રકૃતિનું ભાન ટળ્યું ત્યાંથી[5] જ્યારથ જ્યમત્યમ થયું;
હવે કહું દરશન ખટ જે [6]અપૂરવ અમગું રહ્યું. ૨

ન્યાય પાતંજલ મીમાંસા વૈશેષિક સાંખ્ય વેદાંત,
[7]દરશન ઉપદરશન ભેદ કીધા, તે જાણજો તમે સંત. ૩

શૈવ સાખ્ય [8]મીમાંસા ચારુવાક બૌદ્ધ ને જૈન,
એ ઉપદરશનના ભેદ જાણો.[9] તે[10] શરીરસંબંધી ચેહેન. ૪

જટિલ મુંડિત[11] માલધારી[12] [13]ધરે ખંચન કેશ;
કો[14] વાલાગરડાં શીશ[15] વીંટે, [16]કંઠ લિંગ શિવ ઉપદેશ. ૫

---

૧ ગ. એહેનુ
૨ ગ. તો, ઘ મા નથી
૩ ખ. પાનૂ, ગ પામ્યું, ઘ. પાનુ પામ્યો
૪ ક. ત્યાંહા તાંહાથી
૫ ગ.માં નથી
૬ ગ. એક અ૦
૭ ગ. ષટ દર્શનના ભેદ૦
૮ ગ. નેં યજ્ઞ કરતા, ઘ. ને મીમાસા
૯ ખ. કીધા
૧૦ માત્ર ગ.મા
૧૧ ક. મ ડીત; ખ.ગ. મૂ ડીત
૧૨ ક. મલાધારી
૧૩ ગ. કો કરે
૧૪ ગ ઘ.માં નથી
૧૫ ખ. શીર
૧૬ ખ. કો ''

છ દરશન તે[17] મૂળગા, ભાઈ,[18] શાસ્ત્ર કેરા નામ,
તેના થયા પાખંડ છન્નું, તે ચાલ્યા ગામે ગામ. ૬

તે[19] પાખંડના બહુ ફેડસઆ, ગણતા તે[20] નાવે છેક,
તે મત ભાખે જૂજૂઆ, પણ સાધ્ય ન મળે એક. ૭

એક એક ન દે માંહોમાંહે અને પોતાનો કહે સાર,
એમ[21] ખટે દરશન[22] ખટપટે, પણ[23] ન કરે મૂળ વિચાર ૮

ભણી ભણી ને ભેદ પાડે, અક્ષર તણી લે ઓટ,
સિદ્ધાંત નાવે સમઝમા, બાધા[24] રહ્યા ખટકોટ ૯

ખટે કરે વાદ માંહોમાંહે, ત્યારે સહુને પોષે માઈ[25]
સમાસ માયા આપે સરખો, [26]હાર્યો કોય[27] ન જાય. ૧૦

કહે અખો સહુ કો[28] સુણો,[28] મત[29] નોહે મહતને,
નિર્દાવે[30] નારાણ મળશે, [31]સેવો હરિગુરુસતને. ૧૧

---

૧૭ ગ એ
૧૮ ગ અને ઘ મા નથી
૧૯ ,,
૨૦ ગ ન્તા ન આવે
૨૧ ગ ઘ.મા નથી
૨૨ ગ દર્શન થૈ
૨૩ ઘ.મા નથી
૨૪ ક બાધી ઘ. બાધા
૨૫ ગ માયે
૨૬ ગ ઘ પણ હા૦
૨૭ ક ખ કોણ, ઘ કોઈ
૨૮ ખ ઘ શાભળો
૨૯ ઘ પણ મત
૩૦ ક નર્દાવે, ખ નીર્દાવે, ગ નિરદાવે, ઘ નરદાવે
૩૧ ગ તો સેવો

કડવું ૩૦

શ્રુતિ [1]સ્મૃતિ તે એમ વખાણેજી,
જીવને જીવના કર્મ પરમાણેજી,
કર્મ[2] અનુસારે[3] જીવને જાણેજી,
એવો[4] સિદ્ધાંત અગારે[5] પુરાણેજી. ૧

ઉથલો સિદ્ધાંત કીધો[6] વેદપુરાણે, કર્મ ને વળી જીવનો,
કહે કર્મ ને જીવ ચાલ્યા જાયે, એ રાહ છે સદૈવનો ૨

જ્યે પરઠી ચાને આધા, કર્મને જાડા કરે,
[7]કર્મ ત્યાં[8] તા જીવ સાચો, એમ જગત જે[9] પરવરે[10] ૩

[11]વેદ થાપ્યો જીવ સાચો, સ્મૃતિએ પડ પરઠ્યો ખરો
કર્મ ધર્મ આચરણ લખિયા, એમ[12] પ્રોઢો[13] પરપંચ પરવર્યો ૪

[14]પણ આદ્ય ન કાઢી જીવની, જે પ્રયે[15] જંત[16] શાનો ઘડ્યો
નિયતા કોણ ને[17] નિમિત્ત શાથી [18]એવડો ખપ કરવો પડ્યો ૫

---

૧ ગ ને સ્મૃતિ
૨ ગ. કર્મને
૩ ગ ન અનુસારે
૪ ક એહેવુ ખ એવુ ગ એહવુ
૫ ખ અગાર
૬ ગ કથીંુ
૭ ઘ અને કર્મ
૮ ઘ તીહા
૯ ગ તે
૧૦ ઘ ઉપર વરે
૧૧ ગ અને વેદ
૧૨ ક મા નથી
૧૩ ક પોઢો ખ ગ પેઢો
૧૪ ગ પણ માણે આદ—
૧૫ ક પ્રઈ ખ પ્રાએ
૧૬ ખ ઘ જીવ
૧૭ ગ મા નથી
૧૮ ખ વડો ગ જે એવડો

એ[૧૯] પરંપરા[૨૦] કો[૨૧] ન[૨૨] જુએ, અને જુએ તે[૨૩] જંત નવ રહે;
જયમ વાયે વાંસ ઘસાયે માહોમાંહ્યાં, [૨૪]વહ્નિ વન આખું[૨૫] દહે.[૨૬] ૬

નૈયાયિકનો ન્યાય[૨૭] સાચો, તે ન્યાયે જીવ પરહરે[૨૮] ખરો;
તે કૃત્ય[૨૯] દેખી[૩૦] જીવ દેખે, [૩૧]દીઠા માટે ઊચર્યો.[૩૨] ૭

દેખે તે તાં[૩૩] કહે ખરું[૩૪], ન્યાયવાદી નામ તેહનું;[૩૫]
હવે[૩૬] પાતંજલી[૩૭] જે[૩૮] પ્રાણ સાધે, [૩૯]કૃત્ય માને દેહનું. ૮

[૪૦]તે દેહ પ્રાણને કહે સાચા કહે : જીવ વિના દેહ[૪૧] કેમ રહે?
[૪૨]પંડ હેણી જીવ પરહે પાતંજલી તાં એમ કહે. ૯

---

૧૯ ગ. તે
૨૦ ગ. પરાપારય
૨૧ ક કોએ; ગ. કોઈ
૨૨ ગ. નવ્ય; ઘ. જન
૨૩ ઘ.માં નથી
૨૪ ખ. વહ્ની, ગ. ત્યમ વહ્નિ—
૨૫ ખ. દેહે, ઘ આખો
૨૬ ખ. દેહે
૨૭ ક. ન્યાએ
૨૮ ગ. પરહર્યો, ઘ. પરહરો
૨૯ ગ. કર્મ
૩૦ ખ. દેખિ અનિ; ઘ દેખને
૩૧ ગ.ઘ. તે દીસ
૩૨ ઘ. ઉચરે
૩૩ ગ ત્યાંહા
૩૪ ગ. સાચૂ (?), ઘ. ખરો
૩૫ ગ એહનૂં
૩૬ ગ. હાવે
૩૭ ક. પાંતંજલી, ગ. પાતાંજલી, ઘ. પાંતલી
૩૮ ગ તો
૩૯ ગ. તે કૃત્ય
૪૦ ખ. તે પ્રાંણ દેહને
૪૧ ઘ પિંડ
૪૨ ગ તે પડય, ઘ પિંડ

મીમાંસા[૪૩] કહે જીવ નોહે તો સ્વર્ગભોગ કોણ ભોગવે ?
પુરજન [૪૪]પ્રાયે જ છે, તો[૪૫] [૪૬]સંસારને રચો ભોગવે ૧૯

કહે અખો એ શાસ્ત્ર સઘળાં સત્ય થાયે જતને,
નિર્વાણ પદ તો પ્રગટે, જો સેવે[૪૭] હરિ ગુરુ સંતને ૨૦

કડવું ૩૧

વૈશેષિક કહે જત વિશેષજી,
જત વિના નોહે નાના વેષજી,
[૧]એમ તે ગણે ગુણના લેખજી,
[૨]કોણે જ[૩] નોહે જીવનો[૪] ઉવેખજી ૧

ઉથલો કોણે જ નોહે ઉવેખ જીવનો, સહુ જ દેખે દેહને,[૫]
હવે[૬] કહું સિદ્ધાંત મોટું, [૭]સાંખ્ય બોલે તેહને ૨

[૮]સાંખ્ય સંખ્યા કાઢે તત્ત્વની અને[૯] જીવ કેરું રૂપ કહે,
કહે માયા સમલિત[૧૦] બ્રહ્મ છે [૧૧]કર્મભારને તે વહે ૩

---

૪૩ ક મિમાંસા, ખ મીમાંસકિ
૪૪ ગ તો પ્રાયે
૪૫ ગ મા નથી
૪૬ ગ તે સંસારને
૪૭ ક શેવા, ખ. શેવિ
૧ ગ તે એમ—
૨ ઘ. પણ કોણે—
૩ ઘ.મા નથી
૪ ઘ. જીવ
૫ ગ એહને
૬ ગ હાવે
૭ ગ જે સાંખ્ય—
૮ ગ. હાવે સાંખ્ય
૯ ગ ઘ.મા નથી
૧૦ ક માયાએ મલીસુ
૧૧ ઘ તે કર્મ૦

[૧૨]માયા કેરો સંગ છૂટે, તો પ્રાપે વસ્તુ[૧૩] જ[૧૪] છે સદા;
એ[૧૫] તો આવરણના[૧૬] વિક્ષેપ[૧૭] માટે[૧૮] ભોગવે છે આપદા. ૪

[૧૯]વેદાંત કહે છે વાત મોટી, એ તો અજા રમે છે[૨૦] અણછતી[૨૧];
કરતાકારેતા[૨૨] એ જ માયા, દીસે છે જતી[૨૩] આવતી. ૫

એ[૨૪] માયાને માયા[૨૫] સ્ફુરી છે, કર્મ જીવ ને ફલ અજા;
જે જે કર્તવ્ય એ[૨૬] માયાનું,[૨૭] જો ધર્મની બાંધિ[૨૮] ધજા ૬

એ[૨૯] મૂળ મત [૩૦]દરશનનું શાસ્ત્ર કેરું કહ્યું રહે;
જે[૩૧] અર્વાકી એહના[૩૨] ઉપાસક, તે મનના મત બોહોળા વહે. ૭

---

૧૨ ગ. જે માયા—
૧૩ ગ.ઘ. શીવ
૧૪ ગ. જે, ઘ. તે
૧૫ ગ.ઘ.માં નથી
૧૬ ક.ઘ. બને
૧૭ ક. બિખેપ, ખ. વખેપ, ઘ. વીક્ષેપ
૧૮ ખ. પાખે, ઘ. પાધે
૧૯ ગ. હાવે વેદાંત
૨૦ ઘ.માં નથી
૨૧ ક.ખ. અછતી
૨૨ ખ. કર્તાકારીતા, ગ. કરતાકારવતા, ઘ કરતાકરતા
૨૩ ગ. જાતી
૨૪ ગ.ઘ. એ તો
૨૫ ગ. માયા જ
૨૬ ગ તે, ઘ એ જ
૨૭ ઘ. માયા
૨૮ ગ. બાધી
૨૯ ગ.મા નથી
૩૦ ગ એ દરશનનૂં, ઘ. દરશન કેરૂં
૩૧ ગ.ઘ. પણ
૩૨ ઘ. જેહના

જીવ થાપ્યો મત સઘળે, પછે આગળું જૂજૂઆં[33] આચર્યાં;
પણ[34] જીવ રૂપે માના[35] ઉદરથી અળગા કો[36] નવ[37] નીસર્યા. ૮

સાંખ્યને આંખ[38] પા વિસાની, [39]જો ચાલે તો ચાલી શકે,
વેદાંતને વાટ[40] સૂઝે સૂધી, જો માયા મુખથી નવ બકે. ૯

એક એક માહોમાંહાં ખટપટે, પણ હાર્દ હેત મળે નહી,
મધ્યે બેઠી માયા મોગી, તે અપત્યને રાખે અહીં. ૧૦

કહે અખો: સહુ કો સુણો, એ સમજ છે માહતને,
એહનું[41] હાર્દ તો હાથ આવે, જો સેવો[42] હરિ-ગુરુ સંતને ૧૧

કડવું ૩૨

સંતનો મોટો અતિ મહિમાયજી,
સીઝે કારજ[1] સંત પસાય[2]જી;
સંતના યશને ગીતા ગાય[2]જી,
સાધુ સેવતા કાર્ય થાય[2]જી. ૧

ઊથલો કાર્ય થાયે ને ગેહેન[3] પળાયે, જ્ઞાન જથારથ ઊપજે;
નિર્મલ નેત્ર તે[4] કરે હરિજન, જો ભાવે સંતજનને[5] ભજે. ૨

---

૩૩ ઘ અલગા
૩૪ ગ ઘ મા નથી
૩૫ ગ માયાના
૩૬ ગ. કોયે
૩૭ ગ ના
૩૮ ગ. આખ્ય તે
૩૯ ગ અને જો
૪૦ ગ વાત
૪૧ ઘ. ૦નો
૪૨ ગ ઘ સેવે
૧ ક. કારય, ખ. કાર્ય
૨ ક ગ ઘ. ૦યે.
૩ ક. ગહેન, ગ ગહન
૪ ગ.મા નથી
૫ ખ. હરીજનનિ

ભાઈ,[6] ભાવ ન ઊપજે જ્યાં લગે[7] તૃષાવંતને જયગ તોયનો[8],
ભાવ વિના પુંશ્ચલી-તન જેવો કહાવે નહી તે કોઈનો. ૩
ભાઈ,[9] રત વિના રામ નવ મળે, ખરી કીધા વિના ખેપ,
જયમ પિપાસા જાયે પાન કીધે, શું હોય કીધે જલલેપ ? ૪
ભાઈ,[10] આદર વિના આવે નહિ[11] રવે' આતમારામ;
સંતને [12]સેવી કાર્ય સાધો, [13]સુખે પામો નિજધામ. ૫
[14]સંતસંગ કીધા વિના, જેવો[15] વનમાંહાંનો[16] પશુ,–
ઊપજે ખપે તે વનનો વનમાં, પણ[17] વસ્તીનું સુખ નહિ કશુ. ૬
સંતસગે સર્વ સમઝે, પશુ ટળી થાયે પાત્ર;
સંત કૃપાદૃષ્ટિ કરે, તો નવપલ્લવ થાયે ગાત્ર. ૭
કામ ક્રોધ લોભ મોહ તાપે બળી રહ્યા જે[18] મંન,
તે[19] જીવને ટાઢા થવાને સંત તે પરજન્ય. ૮
[20]મમતા-ધાણી જોતર્યા જીવ ચઢ્યા તે[21] કાળને હાથ;
તેને [22]સત કૃપાદૃષ્ટિ કરીને કાપી મૂકે નાથ. ૯

---

૬ ખ. એહવો, ગ.મા નથી
૭ ખ જેહવૂ ત્રીત્રાવંતનિ–, ગ. જયમ ત્રખાવતને—
૮ ખ તોયાનૂ
૯ ગ.મા નથી
૧૦ ક માં નથી
૧૧ ક સ્વિ૦; ખ આત્મા કેરૂ જ્ઞાન, ગ. સ્વે તે આત્મા૦, ઘ આતમાનું જ્ઞાં૦
૧૨ ઘ. સેવા કાજ સીધા
૧૩ ગ તો સુખે
૧૪ ખ ભાઈ સત૦
૧૫ ખ. જેહવૂ; ગ. જેહવા
૧૬ ખ વનમાહાનૂ, ગ વનમાહાના
૧૭ ખ ગ ઘ તેહને
૧૮ ગ જેહેના
૧૯ ક. યે
૨૦ ગ મમતા તે ધાણીયે—
૨૧ ખ ઘ મા નથી
૨૨ ખ ઘ માહાજન કીપા કરી૦

જેમ કેસરી[૨૩] કેરા ગંધથી, ભાઈ,[૨૪] કરી પળાયે કોડ;[૨૫]
ત્યમ સંત કેરા શબ્દ સુણ્યાં બંધન જાયે બહુ [૨૬]ખોડ. ૧૦
કહે અખો: એ કામ મોટો કરવાનો છે જંતને,[૨૭]
કરી કામ ત્યારે જ[૨૮] બેસે,[૨૯] જ્યારે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

પદ ૮

રાગ સિંધુડો[૧]

હરિ હરિજન અજાગા કરી રખે ગણ્યો,[૨]
[૩]સંત સેવ્યા તેણે સ્વામી સેવ્યા,
નિર્ગુણ બ્રહ્મ સગુણ સંત જાણવા,
જેમ વહ્નિથી તેજવંત[૪] થાયે દીવા.
હરિ હરિજન૦ ૧

જેમ[૫] અગ્નિથી [૬]દીપ થાયે બહુ જ આદર કર્યે,
પણ દીપથી દીપ થાયે અતિ[૭] સહેનો;
ત્યમ જ્ઞાની[૮] મૂર્તિ તે જાણો[૯] ગોવિંદની,
ત્યાહાં[૧૦] ભગવાન[૧૧] ભેટે જ વહેનો.
હરિ હરિ૦ ૨

---

૨૩ ક ખ કેહરી, ઘ કોહરી
૨૪ ઘ.મા નથી
૨૫ ક ગ. કોડય, ઘ કોડ
૨૬ ગ ભવ સોડય
૨૭ ઘ જતુને
૨૮ ખ ઘ.મા નથી
૨૯ ઘ વરી
૧ ક સિંધુડો, ખ શીધૂડ, ગ સિંધૂડો, ઘ શીધધો
૨ ખ જાણ્યો
૩ ગ જેણે સંત
૪ ગ. વંત તે
૫ ગ.ઘ મા નથી
૬ ગ દીપ તે
૭ ગ. મા નથી
૮ ગ. જ્ઞાનીની
૯ ક. જાણે
૧૦ ગ. તેણે
૧૧ ગ ભગવાનને

દૃષ્ટિ[12] ઉપદેશ તે[13] આપે મોટી કલા,
[14]જોઈ તે[15] જંતના કાજ સીઝે;
સેવતાં સુખ હોયે અતિશે[16] ઘણું,
જો સદ્‌ગુરુ[17] તણું [18]મન રીઝે.
હરિ હરિ૦ ૩

પ્રત્યક્ષ રામ તે તત્ત્વવેત્તા વિષે,
[19]જયમ કુંડલ ને કનક દીસે;
મન કર્મ વચને જે કો ભજશે અખા,
તેહનું દ્વૈત દેખી મન નહીં જ હીંસે.
હરિ હરિજન૦ ૪

કડવું ૩૩

દેશી ચાલતી

સતસંગ કીજે વળી વળી જનજી,
[1]અનુભવ વાધે આઘો ઘનઘનજી,
માયા ઉપરથી ઊતરે મનજી,
હરિ શું ટળે ભિન્નાભિન્નજી[2]

---

૧૨ ખ દૃષ્ટ, ગ દૃષ્ટ, ઘ. દૃષ્ટે
૧૩ ગ માં નથી
૧૪ ગ જોઈ કરી
૧૫ ખ ગ ઘ માં નથી
૧૬ ગ અતિ
૧૭ ઘ સદા ગુરુ
૧૮ ગ ત્યાંહાં મન
૧૯ ગ જ્યમ કનકને કુંડલ ભીન્ન દીસે
૧ ગ. તો અનુ૦
૨ ક. આ વાક્ય નથી, ખ. ભીનાભીનજી, ઘ ભીન્નાભીન્નજી

ચપલા : ભિન્ન[૩] ટળે ને[૪] પરને[૫] મળે, મોટો મહિમા હરિજંનનો;[૬]
ચૈતંન સાગરમાંહે[૭] ભળે, અધ્યાસ ટળે એ[૮] તંનનો[૯]. ૨
શોભે જીવિતવ્ય[૧૦] સંતજનનું,[૧૧] ભવમાહે તે અતિ,
સુખદાયક તેહને હોયે સહુ કો, જેહને સંત સાથે રતિ. ૩
[૧૨]આપ સરીખો કરી મૂકે, એહવી સંતની રીત;
જ્યમ[૧૩] વહેરો ન કરે વરસનાં, એહવી[૧૪] ધનની નીત[૧૫] ૪
ગીચે[૧૬] સરખા સહુ જને, તેણે ફળે[૧૭] તે ભાર અઢાર;
હરિ હરિ તે કરી મૂકે, એહવી સંતસંગતિ સાર[૫] ૫
સૂકે જવાસા[૧૮] તેણી[૧૯] રત્યે, તો મેઘનો શો વાંક?
[૨૦]પરજન્ય પાયે પય ઘણું, પણ પી ન શકે તે ટાંક. ૬
ત્યમ[૨૧] અસંત સંતસંગતિ કરે, [૨૨]પણ લાગે નહિ તેહને સંગ;
મેલ ન દે માયા મધ્યેથી, જ્યમ ત્યમ પડે[૨૩] તેહને[૨૪] ભંગ. ..

૩ ક વચન, ખ. ભીન, ઘ. બીન
૪ ખ ગ.મા નથી
૫ ખ ગ વસ્તુ
૬ ખ સતનો
૭ ખ ૦માહા
૮ ગ આ
૯ ખ જ તનો
૧૦ ક થીવતવ્ય, ખ.ઘ જીવતવ્ય, ગ જીવન તે
૧૧ ખ સતજન કેરુ
૧૨ ગ સત આપ
૧૩ ખ મા નથી
૧૪ ખ જમહિ, ગ જ્યમ છે, ઘ જેમ છે
૧૫ ક નાત્ય
૧૬ ઘ સરચે સરષા—
૧૭ ઘ ફૂલે
૧૮ ખ.ગ. જવાસો
૧૯ ગ તેણી જ
૨૦ ગ. પર્જન્ય તો પય પાયે—
૨૧ ગ જે
૨૨ ગ. તેહને ન લાગે—
૨૩ ગ ઘ. પાડે
૨૪ ગ.ઘ માં નથી

જ્યમ તેલ કુસુમે[૨૫] કરી[૨૬] વાસીએ,[૨૭] તેણુ[૨૮] સઘળે તે[૨૯] લાગે વાસ;
તે મધ્યે આવે કાંકરો તેહને[૩૦] ન લાગે આભાસ.[૩૧] ૮

જ્યમ સલિલ મધ્યે શિલા રહે, પણ[૩૨] અંતરે ન ટળે આગ,[૩૩]
તો નીર તેહને[૩૪] શું કરે, [૩૫]જો ભેદવા નહિ જાગ. ૯

જ્યમ ચંદનને ગંધે કરી થાયે ચંદન આક પલાશ;
પણ ગાંઠચ હોયે રદે[૩૬] વાંસને[૩૬] [૩૭]તેહને ન લાગે વાસ. ૧૦

કહે અખો: હરિ કૃપા હોયે, તો જ[૩૮] સમુ પડે [૩૯]જંતને;
દોષદરશન નોહે તેહને [૪૦]સેવે હરિ-ગુરુ સંતને. ૧૧

કડવું ૩૪

સંતસંગ કરતા વિલંબ ન કીજેજી,
જ્યમ ત્યમ કરીને હરિરસ પીજેજી,
મહાજન સંગે કાર્ય સીઝેજી,
વસ્તુરૂપ થૈને તો જીજે જી ૧

---

૨૫ ધ કુશુમ
૨૬. ધ. કરી
૨૭ ગ. પાસીએ
૨૮ ગ. તેહને
૨૯ ગ ધ. મા નથી
૩૦ ક. સેણું; ખ. તેહનિ; ગ.ઘ. તરેને
૩૧ ગ. પાસ
૩૨ ખ. પણ તેહનિ અં૦; ગ. તેહનેં અં૦
૩૩ ક અગ્ય, ખ ગ. આગ્ય
૩૪ ધ. રેહને
૩૫ ગ. ભાઈ ભેદવાનિ —
૩૬ ધ. તે રદે વાસની
૩૭ ખ તેહનિ લાગિ નહી; ધ. તેહને ધાગે નહી
૩૮ ગ.ઘ માં નથી
૩૯ ગ. તે જંતનેં
૪૦ ગ જે સેવે; ઘ. અને સેવ

ઊથલો : વસ્તુરૂપ થૈને છીએ—તે કળ[1] આપે મહંત;
તત્વ સઘળાં એમ દીસે, જ્યમ પટ વિષે તંતુ[2] ૨

જ્યમ છીપને રત્ય [3]ખરી ઊપજે,[4] તો ઉપર આવે જળમાંહિથી;
તેહની[5] [6]સુરતનો તાણ્યો તે[7] પરજન્ય [8]આવી વરસે ક્યાંહિથી. ૩

તેહનાં મુખ વિકસી[9] રહે[10] [11]સેવા કાજે બિંદુને,
તો[12] મુક્તા નીપજે મનોહર,[13] [14]પામે નિજઆનંદને.[15] ૪

જે મહેરામણથી બહાર નાવે, તે તાં ઠાલી રહે ખરી;
ત્યમ હરિ–હરિજનને[16] જે ન સેવે, તે ન પામે નિશ્ચે હરિ ૫

તે જ વર્ષાના બિંદ બીજાં [17]પડે અહિના મુખ વિષે;
તેહનું હલાહલ થૈ નીમડે,[18] તેણે અંત[19] પામે જે કો[20] ભખે[21] ૬

---

૧ ગ કલા
૨ ખ ગ વત
૩ ગ. ઉપજે ખરી
૪ ઘ ઊજે
૫ ઘ મા નથી
૬ ઘ. સુરતનુમાખણૂ તે
૭ ગ.મા નથી
૮ ગ તે આવી—, ઘ આવે ક્યાહાથી
૯ ખ. વલ્લશી
૧૦ ગ રહ્યા
૧૧ ગ લેવા તે—
૧૨ ગ તો જ
૧૩ ગ મહામનોહર
૧૪ ગ. તે પામે
૧૫ ક નિજયાનદને, ખ નીજ આનદનિ, ઘ નીજ આ૦
૧૬ ખ. હરી ગુરૂ સતનિ
૧૭ ગ. તે પડ્યાં—
૧૮ ગ. નીમડ્યુ, ઘ. નીપજે
૧૯ ગ ઘ. મુવ્યુ
૨૦ ગ. કોઈ
૨૧ ગ ભખે, ઘ ભખ્યે

સંત વચન તે કહે જથારથ; જો[૨૨] વાંકું મહે ખત બુધ્ય વડે,
તો[૨૩] પાત્રયોગે ભનુંભૂંડું; [૨૪]ક્ષેત્રનો વહેરો પડે. ૭

ભાઈ, નિર્મલ[૨૫] બુધ્યે[૨૬] હરિ[૨૭] સેવીએ, તો ઊપજે નિર્મલ જ્ઞાન;
મનસા વાચા કર્મણાએ રાખો હરિ વિષે[૨૮] ધ્યાન. ૮

જ્યમ કુંજી મૂકે ઈંડાં, તે દૂર જઈ ચારો કરે;
તેહની સુરત [૨૯]રહે સરખા માહેમાંહાં, તો[૩૦] અપત્ય ત્યાંથાં ઊછરે. ૯

વણુસેવ્યે સેવાયે બાળક, ત્યમ[૩૧] કૃપા આવે ગુરુ તણી;
એમ[૩૨] સલક્ષણાને[૩૩] મળે શ્રી હરિ, જેહનું[૩૪] મન રહે ગુરુચર્ણ ભણી. ૧૦

કહે અખો : સહુ [૩૫]કો સુણો, એ[૩૬] કહ્યું છે બુધ્યવંતને;[૩૭]
જે સુણતામાં [૩૮]ઝડપે વચનને [૩૯]સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૧

---

૨૨ ગ પણ
૨૩ ગ પણ
૨૪ ગ. તે ક્ષેત્રનો —
૨૫ ક નિર્મલ, ખ નીર્મલ, ર નીરમલ
૨૬ ક. બૂધે, ખ બુધિ
૨૭ ખ. સત
૨૮ ગ સાથ્યે
૨૯ ગ સરખી રહે —
૩૦ ગમા નથી
૩૧ ગ તે
૩૨ ખ ગ ત્યમ, ઘ. તેમ
૩૩ ખ સલક્ષણા
૩૪ ઘ તેહનુ
૩૫ ખ. ક સાભલો
૩૬ ગ એહેનુ
૩૭ ઘ. ધીમ તને
૩૮ ગ વચન ઝડપે
૩૯ ગ જે સેવે

કડવું ૩૫

સંત [1]સેવે તો સર્વ સુખ પામેજી,
મન ન લાગે બીજે ભામેજી,
જનમ મરણ ને[2] સુખદુઃખ વામેજી,
જ્યમ જલ ઢળી આવે નીચે ખામેજી 1

ઢાળ · જ્યમ[3] નીચી ભૂમે જલ ઢળી આવે, ત્યાંહી ખામા માટે રહે ભર્યું;
ત્યમ રામ રદેમાં રહે વામે,[4] ત્યા[5] ગુરુ ગોવિંદે [6]ઘર કર્યું. 2

જ્યમ ભક્તને ભગવાન વહાલા, ત્યમ ભક્ત વહાલા ભગવાનને,
અતર માહેંનો આશે જાણી, શકે ન મૂકી ધામને 3

જેવા[7] ભક્તને ભગવાન દુર્લભ, એવો[8] ભક્ત દુર્લભ રામને,[9]
ભક્ત બીજા છે[10] ઘણા,—ઇચ્છે ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામને[11] 4

સકામ[12] જે સ્વામીને ભજે, આશ્ચર્ય એહનુ નહી કશું;
નિષ્કામ વહાલા નાથને, હેત[13] તેનું[14] મન વસ્યું. 5

જે અણુનિગની ભક્તિ બ્યાશીમી, દો એક જાણે તે કરી,
ત્યા ધ્યે ધ્યાતાનુ કારણુ ન રહે, તે[15] જાણે,[16] જેણે આચરી[17]. 6

---

1 ખ. સેવિ તે, ગ સેવતા
2 ખ ઙનિ, ગ ઙના ઘ ઙનુ
3 ગ ઘ મા નથી
4 ખ વાસિ, ગ વાસો
5 ખ ગ ઘ મા નથી
6 ખ તાહા ઘર—, ગ જ્યાહા ઘર—, ઘ ત્યાહા ઘર—
7 ગ જ્યમ
8 ખ ક. તેહવો, ગ ત્યમ
9 ક ગ રામ, ઘ રામ
10 ઘ.મા નથી
11 ક ઘ. કામ ગ. કામ
12 ખ સકામી, ગ સકામિ
13 ખ હેતે, ગ હેતે
14 ગ. જેહેનુ
15 ઘ એ તે
16 ઘ જાણ
17 ગ. આદરી

ભાઈ,[૧૮] સંતસંગ પ્રતાપ મોરો,[૧૯] રસના તે બાપડી શું કહે?
જેહને વીતશે[૨૦] તે જાણશે, [૨૧]અખો તાં એટલું લહે. ૭

જેહને કૃપાનિધાન કૃપા કરે, તેહને[૨૨] સંત ને સદ્‌ગુરુ મળે;
સદ્‌ગુરુ [૨૩]મળે તો પાર પામે, [૨૪]જીવ બ્રહ્મમાંહે ભળે. ૮

જીવ[૨૫] બ્રહ્મમાંહે ભળ્યાનો અખેગીતામાં[૨૬] ભેદ છે;
એ[૨૭] અનુભવતાં[૨૮] અદ્વૈત[૨૯] થાયે, અવિચલ વાણી વેદ છે.[૩૦] ૯

કાયક્લેશ કીધા વિના, કૃષ્ણમાં[૩૧] તે[૩૨] જન[૩૩] ભળે;
એ ગીતાનો[૩૪] ભેદ[૩૫] સમજે[૩૬], તે નર[૩૭] જીવ તત્ક્ષણ ટળે. ૧૦

કહે અખો: એ ગીતા કેરી [૩૮]ગમ થાયે તે જંતને,
તેહને રામ રુદયા ધરે પ્રતાપ હરિ-ગુરુ-સંતને.[૩૯] ૧૧

---

૧૮ ગ.મા નથી
૧૯ ક. મોટા
૨૦ ક. વીચશે, ખ. વીત્ય (?) સિ; ઘ. વીચશે
૨૧ ઘ. ભાઈ અખા—
૨૨ ગ. તે; ખ. તેહનિ
૨૩ ક.ઘ. મલતે; ખ. મલિ તે
૨૪ ગ. અને જીવ
૨૫ ગ. જીવને
૨૬ ઘ. અખેગીતામાહે
૨૭ ગ. એહેવું
૨૮ ગ. અનુભવતામાંહા
૨૯ ક. અદ્વીત
૩૦ ઘ. વદે છે
૩૧ ગ. હરી કૃષ્ણમાહે
૩૨ ગ.માં નથી
૩૩ ગ. જંતુ
૩૪ ગ. નું
૩૫ ગ. દાઝ
૩૬ ગ. પ્રીછે
૩૭ ગ.માં નથી
૩૮ ગ. ગમ્ય છે માંહે તને
૩૯ ગ. સદ્‌ગુરુસંતને

કડવું ૩૬

અદ્વૈત[1] પદ તે વાણીમા નાવેજી,
જે આવે તે દ્વૈત[2] જ કહાવેજી,
એ ગીતા તે દ્વૈત[2] સમાવેજી,
વાગ્જાલ વામે [3]મારો લક્ષ આવેજી ૧

ઊથલો [4]વાગ્જાલ તે વિશ્વમાહે[5], એ[6] અણુજ્યુ જાણો સહુ;
નાનાવિધની વાણ્ય ચાલી, મનના મન બોલ્યા બહુ. ૨

[7]વસ્તુ વિચાર્યે વિશ્વ નહી, તો કૃત્ય તેના શાં ખરા [8]
એ તો વંધ્યાપુત્રે પોતા કેરા ચરિત્ર લખી સાચા[9] કર્યા. ૩

સંસાર સુત વંધ્યા[10] તણો [11]જાણજ્યે નિર્ધાર,
[12]પોતે કહે, પોતે સાભળે [13]વાક્યનો વિસ્તાર ૪

[14]ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામ લખિયા ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન,
બ્રહ્મચારી[15] ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ સન્યાસી એ વંધ્યા[16]સુત નિદાન ૫

---

૧ ક અદ્વૈત
૨ ક. દ્વૈત
૩ ક ને ન્યારુ લક્ષ આવિજી
૪ ખ ક બાઈ વાગ્જાલ
૫ ક વ્માહા
૬ ગ મા નથી
૭ ખ ગ બાઈ વસ્તૂ
૮ ક શીખરા
૯ ખ ઉભા
૧૦ ક વ્યંજ્યા, ખ. વંધ્યા
૧૧ ગ તે જાણજ્યો ઘ. બાઈ જાણજે
૧૨ ગ અને પોતે
૧૩ ગ. એ વાક્યનો, ઘ એ વાણનો
૧૪ ગ તેણે ધર્મ
૧૫ કઘ બ્રહ્મચાર
૧૬ ક બિંદયા, ખ વંધ્યા

અંડજ ઉદ્‌ભિજ્જ સ્વેદ જરાયુજ,—ચાર ખાણુ, ચોરાશી લક્ષ,
સ્વર્ગમૃત્યુ પાતાલ દશે દિશ[૧૭],—સર્વ[૧૮] વંધ્યા[૧૯]-સુતની પક્ષ. ૬

જન્મ મૃત્યુ ને દેહકર્મ ગુણુ [૨૦]નથી કાંઈ પ્રાય,
મંત્ર જંત્ર ને યજન-યાજન એ વંધ્યા[૨૧]-સુતની કાય ૭

દાતા ભોક્તા[૨૨] દેશકાલ કર્મફલ સર્વ જાણો એહ,
—થયુ નથી તેનો થાપ શાનો?—એ તો [૨૩]મિથ્યા પુરુષનો દેહ ૮

ભાઈ, વસ્તુ વિચારે[૨૪] કાંઈ[૨૫] નથી; એ તો અણછતુ[૨૬] થાય, રહે, જાય,
પણુ[૨૭] શિવ તો ત્યમનો[૨૮] ત્યમ[૨૯] સદા, [૩૦]જેહને લિંગ નહી પ્રાય ૯

જેહને[૩૧] ગ્રાહ્ય ગ્રાહક[૩૨] ભાન નહી [૩૩]અન્ય વિના ગ્રહે તે કોણુ?
આરોપણુ[૩૪] એ વિશ્વ સઘળું,[૩૫] એ તો સ્ફુર્યાં છે ત્રણ ગુણુ ૧૦

કહે અખો · એ વસ્તુ વિચાર્યે ન મળે [૩૬]કાંઈ સ્થલ જંતને,
જ્યમ છે ત્યમ તે શિવ સદા નિજ સ્ફુરણુ માહંતને ૧૧

---

૧૭ ક. દસે દશ, ખ. દસિદસ્ય, ગ. દશોદિશ
૧૮ ગ. એ
૧૯ ક. વ્ય ઝા
૨૦ ગ. તે નથી
૨૧ ક. વ્યંજ્યા
૨૨ ક.ખ. ભુક્તા, ઘ ભુક્તા
૨૩ ગ ૦નરનો, ઘ વંધ્યા સુતનો
૨૪ ગ. ૦ વિચે, ઘ. ૦ વીચે
૨૫ ગ. કાંઈ ચે, ઘ. કેહેવા
૨૬ ઘ. અણછતો
૨૭ ગ.મા નથી
૨૮ ક. ત્યમનૂ, ઘ. તેમનો
૨૯ ઘ. તેમ
૩૦ ખ. ભાઈ જેહને
૩૧ ખ. ત્યાહાં
૩૨ ક. ગ્રહાજ્ય ગ્રાહક, ખ ગૃહાય ગ્રાહક, ઘ. ગ્રાહાય ગ્રાહક
૩૩ ખ. ત. અન્ય વ્યણુ—
૩૪ ખ આરોપીત
૩૫ ઘ સારો
૩૬ ઘ સ્થલ કાંઈ—

પદ ૯

રાગ મારુ

એ ચિદ[1] જ્યુંકા[2] ત્યુંહી સદાઈ,
જ્યાંહા આપાપર ન મગે અહનિંશ,
બેહદ હદ ન કહાઈ.
એ ચિદ[3] ૦ ૧

દ્વન્દ્વાતીત અપર[4] નિર્ગુન ગુન
એ સમ કહેવે[5] તાઈ;
આપાપર બીચ[6] રમત નિરંતર,
નહી પંચભૂત ન કાંઈ.[7]
એ ચિદ ૦ ૨

જાતાયાત[8] નહી તાહા[9] રહેણી,
ગયા સકે[10] નહી આઈ;
[11]થોભણુ થોભ સ્થલ બિન સ્થિરતા,
નહીં ઇચ્છક ઈછાઈ.
એ ચિદ ૦ ૩

---

૧ ઘ વેદ
૨ ક ચુંકા, ખ જ્યૂકા, ગ ? [છેકછાક છે], ઘ જૂકાં
૩ ખ મા નથી
૪ ક ખ ઘ અપરસ
૫ ક. કહે બે, ખ કહેવે, ગ. કેહેવે, ઘ કહેવે
૬ ગ વીન, ઘ. બિન
૭ ક ખ.ગ કાઈ
૮ ક. જાતા આયાત, ખ જાત અયાત, ઘ ઝાતા આયાત
૯ ગ જ્યાંહાં
૧૦ ક સકે, ખ સકિ, ગ સકત
૧૧ ક. થોભ એ થોભ, ગ થોભણ સ્થોભ

[૧૨]જ્ઞાતા જ્ઞાન જ્ઞેય બિન જે ઘર,
[૧૩]જ્યાં પહોંચત નહીં ગીરાઈ[૧૪];
લક્ષાલક્ષ અખા જ્યાંહાં નાહીં,
સદા સદોદિત સાંઈ.
એ ચિદ ૦ ૪

કડવું ૩૭

દેશી ચાલતી

વસ્તુ કેરું વક્તવ્ય કીધું ન જાયજી,
જેહનો મહિમા મોટો પ્રાયજી;
જ્યમ અર્ણવનું નીર જમાયજી,
પણ્બાધે[૧] સાયર[૨] ત્યમ રહ્યો જાયજી. ૧

ઊથલો : સાયર જ્યમનો[૩] ત્યમ સદા,[૪] ત્યમ માહાપદની મોટમ ઘણી;
તીરે કહીં એક લવણ જાગ્યું, તો શી ઓછમ સાગર ભણી ? ૨
જમાતાં[૫] કાંઈ જાન નોહે,[૬] [૭]નીર નથી ઓછું થતું;
સહજ ઐશ્વર્યમાંહે નીપજે,[૮] ન જણાયે જતું આવતું. ૩
ત્યમ જગત જગદીશ માંહિ, ઉત્પત્ય સ્થિત્ય [૯]દીસે ખરી;
[૧૦]ઓછું અદકું કાંઈ ન થાયે, સાગર[૧૧] દૃષ્ટાંતે કરી. ૪

---

૧૨ ક. જ્ઞાવા જ્ઞે ગ્યાંન બીન યે ઘર, ખ. જ્ઞાંતા જ્ઞાન જ્ઞે વણ જ ઘર;
ગ. ૦ બીન૦; ઘ. ૦ જ્ઞે બીન૦
૧૩ આટલું ઘ.માં નથી; ગ.માં 'જ્યાં' નથી
૧૪ ખ. અરાઈ
૧ ક. બાધુ, ખ. બાંધો; ઘ. બાધે
૨ ઘ. અરણવ
૩ ક.ખ.ઘ. ત્યમનો
૪ ખ. છિ; ઘ. છે સાઈં
૫ ક. જમાતે; ખ. જમાતિ; ઘ જેમાતે
૬ ક. ન હોય
૭ ગ. અને નીર
૮ ક. નીપય: ગ. નીપજાયે; ઘ. નીપજે
૯ ગ. લય દીસે
૧૦ ખ. તાંહાં ઓછું; ગ. ખગ૦
૧૧ ઘ. સમુદ્રે

અતિ[૧૨] મોટમ સ્વામી[૧૩] કેરી, રસનાએ [૧૪]નથી કહી જતી,
સૂરતે[૧૫] જે સમઝી શકે છે, તે વાણીમા નથી આવતી ૫

ભાઈ, મોટી દશા[૧૬] જો પ્રગટે, તો[૧૭] [૧૮]કાઈ એક મોટમ લહે,
મોટા અનુભવ પાખે એ ઘુષ્પ કાંઈનું કાઈયે કહે ૬

જો અનત કોટિ બ્રહ્માડ છે, તો તેણી મોરે તણે[૧૯] નથી,
એવી[૨૦] મહા મોટમ મહારાજ કેરી, જો ચાની શકે મન[૨૧] હદથી ૭

રસનાએ કહ્યાથી[૨૨] જાણવામા ભાર, ભાઈઓ, છે ઘણો,
બ્રહ્માડ કેરી ભાવના મૂકી કરે વિચાર જો[૨૩] એ તણો ૮

[૨૪]જો મહાપદમાહા[૨૪]સ્થિત્ય કરીને પછે જુએ બ્રહ્માડને,
તો બ્રહ્માડને ઠામ અણુ ન દીસે,–તો પરમાણું શું પડને[૨૫] ૯

જ્યમ આકાશે કો નર ચઢે અતિશે તે આઘો જાય,
અવનીના અંકુર[૨૬] નાના ન દેખે તે પ્રાય ૧૦

કહે અખો [૨૭]સહુ સાભળો, આકાશ રહ્યું માહતને,
પડ બ્રહ્માડ સતતર થઈને દેખે તેહના અતને ૧૧

---

૧૨ ગ માહા, ખ ત્યમ
૧૩ ગ મહારાજ
૧૪ ગ કહી નથી જતી
૧૫ ક સુત્યં, ખ શ્રૂત્ય, ગ સૂત્યેં, ઘ સ્તુત્ય
૧૬ ગ ઘ દિશા
૧૭ ક ખ ન તે
૧૮ ક કાઈ એક મોટયમ્ય, ખ કાઈ અક માહાત્મ ગ કાઈક મોટમ્ય, ઘ કાઈ મોટિમ
૧૯ ગ કાઈ
૨૦ ક ખ ન મા નથી
૨૧ ગ ઘ બુધ્ય
૨૨ ઘ કયાહાથી
૨૩ ઘ જે
૨૪ ક યે પદમાહે ખ જે કો પદમાહા, ઘ જે પદમાહે
૨૫ ખ માડનિ, ગ મડને, ઘ મડને
૨૬ ગ અકુર
૨૭ ગ સહૂકો સુણો, ઘ શહુકો શણો

કડવું ૩૮

એ અનંતને બોલ્યો ન જાયેજી,
મહતા નાવે વાણી માહેજી,
વચન ન લાગે તો કેમ કહેવાયેજી,
મહા ચૈતનઘન નહી મન કાયેજી[૧] ૧

ઊથલો કાયા મન કોણ કહે તેહને, જ્યાં કહણહાર કહેવું નથી?
અધઊર્ધ્વ તે શું શાથી, જ્યાં ગ્રહણહાર ગ્રહેવું નથી? ૨
દૂર નિકટ તે શા થકી શું,[૨] જે મધ્યે પદારથ નહી કશો?
સદા નિરંતર છે જ સરખો, વસ્તુ વિચાર્યે એ અશો ૩
[૩]પૂરણ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યો છે, જગત નથી નિર્ધાર,
પરહણહાર [૪]પ્રહવું નથી, નહી વિચારાવિચાર[૫] ૪
ચક્રાતીત ચિંતવ્યે ચકે, [૬]રહે તે અદભદ વસ્ત[૭],
અતુલ ચારો અનંત મોટો, ત્યાં[૮] નહી ઉદે ને અસ્ત ૫
[૯]ઉદે અસ્ત બ્રહ્માંડ માહે [૧૦]દિનકર વડે દિનરાત,
[૧૧]દિનરાતે કરી કાલમાપન, મરણજીવણ ભાત ૬
એ સ્થૂલ ભોગ બ્રહ્માંડ માહેનો,[૧૨] ચૌદ લોક કેરી કૃત્ય,
અનિર્વચની ત્યાં વચન[૧૩] ન લાગે,[૧૪] નથી ત્યાહાં સત્ય ૭

---

૧ ક કાયથી, ખ કાયજી, ઘ કાએજી
૨ ગ માં નથી
૩ ખ, એ તો પૂર્ણ
૪ ખ પરહવું નથી, ગ વીના પરહવું, ઘ પરહવુ નથી
૫ ઘ વિચાર વિચાર
૬ ન બાઈ રહે
૭ કેખઘ વસ્તુ
૮ ગ જ્યાહાં
૯ ઘ બાઈ ઉદે
૧૦ ખ જેમ દિનકર
૧૧ ગ દીનરાત્ય કીધી કાલમાપન એ મરણ જીવન બહુ ભાત્ય
૧૨ ક માહેથી, ખ માહેલો ઘ માહે
૧૩ ખ વાણ, ગ વાચા, ઘ વાણ
૧૪ ખ પોહોંચે, ગઘ પોહોંચે

સતંતર સ્વામી સદા, ત્યાં જ્યમ છે ત્યમનું ત્યમ,
થયું ગયું કંઈયે[15] નથી, [16]સહેજે જ એ છે એમ ૮
આપાપર કોયે[17] નથી, નથી[18] જીવ જીવવિગ્રહે કશો;
પૂર્વ પશ્ચિમ નથી કહેવા, [19]વસ્તુ વિચાર્યે એ અશો. ૯
જ્ઞાન જ્ઞેય[20] જ્ઞાતા વિના, [21]જ્યમનું ત્યમ સદાય,
એ પૂરણની પૂરણતા, [22]વેત્તા વેણ વિનાય ૧૦
કહે અખો બ્રહ્મ અનિર્વચની, વચન નહી અનંતને,
અક્ષરાતીત આનંદ પદની[23] ગમ છે મહંતને ૧૧

કડવું ૩૯

સત સયાણા મહાપદ જાણેજી,
તે આપ ન દેખે, અન્ય ન વખાણેજી,
આપ અણુઅણુ તે પરમાણેજી,[1]
ગુણ નિર્ગુણને ઉરમાં નાણેજી[2] ૧

ઊથલો · ગુણ નિર્ગુણ [3]કાંઈયે નથી, [4]સમતત્ત્વ સમઝયા સહી
પ્રાયે નહીં તેનો પ્રભાવ શાનો? [5]રજુએ નહીં તો શો અહિ? ૨

---

૧૫ ક ધ કાંઈ
૧૬ ક સહેયે જ એ છે યમ, ખ સદા છિ એમ, ગ સહેજે એ જ છે એમ
૧૭ ખ કોય, ગ કાંઈયે
૧૮ ખ મા નથી
૧૯ ગ ભાઈ વસ્તુ૦, ઘ કારજ કારણ વિન અશો
૨૦ ક ખ ઘ જ્ઞે
૨૧ ખ ભાઈ જમનૂ૦, ગ ત્યાહા જ્યમ છે ત્યમ સદાયે
૨૨ ગ ભાઈ વેત્તા વેણ વીજાયે
૨૩ ગ અનંતપદની
૧ ખ ન પ્રમાણિજી
૨ ગ ન આણેજી
૩ ખ કાંઈ ન દીશે, ગ કાંઈ ના કહે તે
૪ ગ જે સમતત્વ
૫ ગ ભાઈ રજૂયે

એ તો અણછતાને અણછતું ભાસ્યું'તું ભમે કરી,
તે જથારથ જયમતયમ થયું; પ્રાય જયમ છે ત્યમ હરિ. ૩

[૬]પરપંચ કેરું પેખતું, [૭]મરીચી જલવત સદા;
તે ઉલેચ્યે ઓછું ન થાયે, સમઝયે શ્રમ ગયો તદા. ૪

ભાઈ,[૮] સમઝયે સાધન થાયે સર્વે, પાર આવે પંથનો;
જયમ રંચ[૯] વહ્નિ વન દહે, ત્યમ મહા વિચાર મહંતનો. ૫

એ અંધ ધંધ[૧૦] ત્યારે ટળે, જ્યારે ગુરુગમ હોયે ખરી;
બ્રહ્મવેત્તા મળે જ્યારે, ત્યારે જ[૧૧] મન[૧૨] બેસે ઠરી. ૬

સદ્‌ગુરુ વિના [૧૩]બહુ મરે કાયા, આપ ઉદ્યોત થયા વિના;
સતસંગ પ્રતાપ મોટો,[૧૪] અવેવ ફરી જાયે જંતના. ૭

જયમ શરદકાળે અંબર ઓપે, નીર[૧૫] નિર્મલ હોયે ઘણું;
[૧૬]ત્યમ સદ્‌ગુરુ સંત પ્રતાપ પ્રાપે, એહવું[૧૭] કરે મન જનતણું. ૮

[૧૮]ભવદ:ખ વામે, મહાસુખ પામે, અંતરથી આમય[૧૯] ટળે;
જીવ શિવ તે એક[૨૦] હોયે, [૨૧]જયમ સલિલમાં શર્કરા ભળે ૯

---

૬ ગ. એ પરપચ
૭ ગ. એ મરીચી; ઘ. તે મરીચી
૮ ગ માં નથી
૯ ખ. રચિક
૧૦ ખ. ધૂધ, ગ. ધૂધ
૧૧ ગ.માં નથી
૧૨ ખ.ગ. જત
૧૩ ખ. બેહુ મરિથ જ કાયા; ગ. મહે બહૂ કાયા
૧૪ કઘ. મોટા
૧૫ ક. નિરે; ખ. વલી નીર; ગ. અને નીર
૧૬ ગ. ત્યમ સંતસગ પ્રતાપ—
૧૭ ગ. મન કરે
૧૮ ગ. એ ભવ૦
૧૯ ક. આંમેં; ગ. આમે; ઘ. આઈમે
૨૦ ક. એંમ
૨૧ ગ. જ્યમ સરીતા સાગરમાંહાં ભલે

નરનારાયણ એક વરતે, વંદની[૨૨] તે નર સદા;
દુસ્તર-તારક નાવ[૨૩] હરિજન, નિઃકારણમાંહે[૨૪] મુદા. ૧૦

કહે અખો: [૨૫]સુખે ટોયે યોગક્ષેમ મહંતને;
દેહધારી [૨૬]સરખા તે દીસે, પણ રહે પદ અનંતને. ૧૧

કડવું ૪૦

અખેગીતા[૧] જે નર[૨] ગાયેજી,
અણ આયામે[૩] નર હરિ[૪] થાયેજી,
સાંભળતામાં ગેહેન પળાયેજી,
એવો ગ્રંથનો છે મહિમાયેજી. ૧

ઊથલો: ગ્રંથનો મહિમા તે[૫] મોટો, સાંભળતામાં સદ્ય ફળે;
જો[૬] મનસા વાચા કર્મણાએ, સ્રુત[૭] દઈને સાંભળે ૨

રામ તારકમંત્ર જે, તે[૮] જ[૮] [૯]અખેગીતાનો ભાવ,
જનમ છેદ્યો [૧૦]જેને હોયે, તેને મળે પ્રસ્તાવ. ૩

---

૨૨ ક ખ ઘ વદની
૨૩ ઘ નામ
૨૪ ઘ મા 'માહે' નથી
૨૫ ગ. એ સુખે
૨૬ ગ તે સરખો દીસે, ઘ. શરીર તે ભાસે
૧ ઘ. અક્ષેગીતા
૨ ખ ઘ. જન
૩ ખ અણ આસિ
૪ ખ. હરચ; ઘ. હર
૫ ગ. છે
૬ ક ખ ઘ મા નથી
૭ ક. પે સુત્યં; ખ. જે શ્રુત્ય, ઘ. જે ક્રુત્ય
૮ ગ. એ
૯ ઘ અક્ષેગીતાનો
૧૦ ગ. હોય જેહને

સંસારરૂપી મોહ[११]–નિશાને નિવર્તાવના[१२] કાજ[१३]
દિનમણિ છે અખેગીતા,[१४] પામે સદા[१५] સદોદિત રાજ[१६] ४
એમાં જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય છે, માંહે[१७] માયાનિરીક્ષણ દૃષ્ટ્ય,[१८]
જીવન્મુક્ત[१९] ને મહામુક્તના[२०] [२१]ચિહ્ન ને વળી પુષ્ટ્ય[२२] ५
પદ દશ ને ચાલીસ કડવાં છે પરમપદની વાટ,
સંસારસાગર ઉપરે એ સેતુ બાંધ્યો ઘાટ ६
એણે ઘાટે જે આવી ચઢશે, તે સુખ પામશે[२३] પાર
ન બૂડે તે બિરદ બાંધી કહે અખો નિર્ધાર ७
[२४]બાર ઊણાં પાંચસે છે અખેગીતાના[२५] ચરણ
ચરણે ચરણે આત્મવિદ્યા, અશરણ કેરું શરણ ८
નાથ નિરંજન ગ્રંથ કરતા, [२६]અખો તે નિમિત્ત માત્ર,
જ્યમ વાજું દીસે વાજતું, પણ વજાડે ગુણપાત્ર ९
જે પૂરણ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યો છે ઘટઘટ બોલણહાર,
તેણે આપે આપનું વર્ણન[२७] કીધું,—સ્વસ્વરૂપ નિર્ધાર १०

---

११ ક મોહો
१२ ક નિવર્તાવા ગ નિરર્તાવ ચ નિવરતાવા
१३ ઘ કાયે
१४ ચ અક્ષેગીતા
१५ ખ સાદા
१६ ખ રાય ચ રાયે
१७ ક માહો ખ માહી ચ માહે
१८ ખ દ્રષ્ટ છિ
१९ ક ચીવનક્ત
२० ઘ આહા મુક્તને
२१ ગ માહે ચિહ્ન
२२ ખ પૂષ્ટ છિ
२३ ગ પામે
२४ ખ બારે० ગ પચીસ આગના પાચરો ઘ० પાચરોહે ४८८
२५ ઘ અક્ષેગીતાના
२६ ખ પ-તુ અરે
२७ વર્ણવ ચ વરણવ

[૨૮]સંવત સત્તર પંચોતરે, શુક્લપક્ષ ચૈત્રમાસ,
સોમવાસર,[૨૯] રામનવમી,—[૩૦]પૂરણ ગ્રંથ પ્રકાશ. ૧૧
કહું નિરંજન અખેગીતા,[૩૧]—સ્વસ્વરૂપ નિજ સંતને;
અખાને શિર નિમિત્ત દેવા, ઇચ્છા હુતી અનંતને. ૧૨

પદ[૧] ૧૦

રાગ ધનાશ્રી[૨]

ઢાલ[૩] વધામણાનો[૪]

અભિનવો આનંદ આજ,
અગોચર ગોચર હવું એ,
જે[૫] પરપંચ પાર મહારાજ,
તે પૂરણ બ્રહ્મ[૭] હુ ત્યનું એ. ૧

હરિહર અજ ભુવનેશ,
તે તણો ઈશ અજાપતિ એ,
તે જાણ્યો[૮] અગ[૯] ઈશ,
જેને ગાયે નિત્ય શ્રુતિ એ ૨

---

૨૮ ક સંવત સતર પંચોતરે ॥ ૧૭૫॥, ખ સંવત ૧૭૭૫ પંચોતરો, ગ. સંવત સતર ૧૭૫ પચમે ('પંચોતરે'નું ઉમેરી અને બદલીને), ઘ. સંવત્ સતર પંચોતરે ૧૭૭૫.

૨૯ ખ. સોમવાસ, ગ સોમવાસર, ઘ સોમવાસરે

૩૦ ગ. હવો પૂરણ

૩૧ ઘ અક્ષેગીતા

૧ ખ.માં નથી

૨ ક.ઘ ધન્યાશી, ગ. ધન્યાશી

૩ ક. ઢાલો, ઘ.મા નથી

૪ ક વધામણાનો, ઘ માં નથી

૫ ગ જે હવૂ એ

૬ ગ મા નથી

૭ ગ બ્રહ્મને

૮ ઘ જાણ્યો

૯ ગ. અંગે

[૧૦]રવે ચેતન ઘન રાય,
શૂન્યમા સોહામણો એ;
તે નાવે વાણીમાહે,
તે[૧૧] નહી વિરાટ ને વામણો[૧૨] એ. ૩

તે જાયે ન આવે ક્યાંહિ,
સ્થિર પૂરણ અવિનાશ છે એ;
ઝિંગલ ગ તે માહે,
જે વડે આકાશ છે એ ૪

તે જાણ્યે ગયુ[૧૩] જંજાળ,
જથારથ જ્યમાત્યમ થયું એ,
જ્યાં કર્મ ન લાગે કાળ,
સભર[૧૪] ભરાઈ તે રહ્યુ[૧૫] એ ૫

ત્યા હવુ[૧૬] મન લેલીન,
[૧૭]જે ચૈતન સભરા ભર્યું એ
નહી કો દાતા [૧૮]દીન,
તન્મયસહેજે[૧૯] સહેજ[૨૦] કર્યું એ ૬

પ્રગટ્યા કોટિ કલ્યાણ,
આપાપર વિના રવે રહ્યુ એ
[૨૧]સદા સદોદિત ભાણ,
ઉદે–અસ્ત કારણ ગયુ એ. ૭

---

૧૦ ગ. તે સ્વે
૧૧ ગ. ગ ર મા નથી
૧૨ ઘ. વામણ્
૧૩ ખ ઘ ગયો
૧૪ ખ. સુભર
૧૫ ખ. રહો
૧૬ ક ગે ડ્
૧૭ ગ. ચૈતન્ય સભરા ભરાઈ રહ્યૂ એ, ઘ. જે ચૈતન્ય સભરા ભરો એ—
૧૮ ખ. દેન, ઘ. ને દિન
૧૯ ખ સહેજ
૨૦ ગ. સજ
૨૧ ખ ત્યાહા સદા

કહે અખો આનંદ
અનુભવીને લહેવા તણો[૨૨] એ.
પૂરણ પરમાનંદ
નિત્ય સરાહો[૨૩] અતિ ઘણો[૨૪] એ.

---

૨૨ ગ તણું
૨૩ ક સરાહો, ખ. સરાયુ, ગ સહરાઓ, ઘ સરાહો
૨૪ ગ ઘણું

વિવરણ

વિવરણ

અખેગીતા—અખાકૃત ગીતા. 'અક્ષયગીતા' અને 'અક્ષેગીતા' પાઠાન્તર પણ મળે છે. અક્ષયતત્ત્વ-બ્રહ્મતત્ત્વ એ 'અખેગીતા'નો વિષય છે એ અર્થ પણ લઈ શકાય એમ છે. 'ભગવદ્ગીતા'નાં પદ્ય રૂપાન્તર આપણી ભાષામાં ધનદાસ આદિએ આપેલાં છે. તે ઉપરાંત પણ સ્વતંત્ર ગીતાઓ કવિઓએ આપી છે. અખાના પુરોગામી નરહરિએ 'ભગવદ્ગીતા' ઉપરાંત બીજી સારાત્મક અનુવાદની કૃતિ 'વસિષ્ઠસારગીતા' આપી છે અને સ્વતંત્ર 'જ્ઞાનગીતા'ની રચના પણ કરી છે.

કડવું ૧

હરિ, ગુરુ અને સંતની સ્તુતિ

ગ્રંથારંભે ગણપતિ, સરસ્વતી, ગુરુ આદિની સ્તુતિ કરવાની પ્રણાલિકા હોય છે તેને અખો પહેલા કડવામાં અનુસરે છે, પણ પોતાની રીતે. ગણપતિને નહિ પણ ત્રિગુણપતિને (પરબ્રહ્મને) એ પાયે લાગે છે. સરસ્વતીની સ્તુતિ કરવા વખતે તે બ્રહ્મતત્ત્વની આનંદદાયિની ચિત્-શક્તિની સ્તુતિ કરે છે અને ગુરુને સ્તવવા પ્રસંગે પણ ગુરુ એ જ ગોવિંદ છે, પરબ્રહ્મ છે, એવી ગુરુ અને બ્રહ્મની એકતા સમજીને તેમની સ્તુતિ કરે છે. ગુરુ એ પ્રત્યક્ષ અનુભવાતી બ્રહ્મની મૂર્તિ છે અને ગુરુ—ગોવિંદની એકતાબુદ્ધિ કેળવનાર સહેજે હરિને પામે છે એમ કહી અખો હરિ અને ગુરુની જ નહિ પણ હરિ, ગુરુ અને સંતની એકતા કહવાને અંતે ગાય છે.

૧. ત્રિગુણપતિ—ત્રણે ગુણો(સત્ત્વ, રજસ્, તમસ્)નો સ્વામી. સામાન્ય પરંપરા કાવ્યારંભે ગણપતિનું સ્તવન કરવાની છે. પણ અખો તો એક જ બ્રહ્મતત્ત્વને સ્વીકારતો હોઈ, 'ગણપતિ'ના નામનો અણસાર આવે એવા શબ્દપ્રયોગ દ્વારા, બ્રહ્મતત્ત્વને જ સ્તવે છે.

૨. ચિદશક્તિ બ્રહ્મનંદની: ૧. બ્રહ્મતત્ત્વની આનંદદાયિની ચિત્-શક્તિ; ૨. બ્રહ્માની પુત્રી, સરસ્વતી. સરખાવો અખાકૃત 'અનુભવબિંદુ'ના આરંભની સ્તુતિમાંના 'ચિદશક્તિ મહાસરસ્વતી'—એ શબ્દો, જે 'બ્રહ્મનંદની' શબ્દ

'મહાસરસ્વતી'ને સ્થાને યોજાયાનું સૂચન કરે છે વળી પ્રથારંભે અનુક્રમે ગણપતિ, સરસ્વતી અને ગુરુ એ ત્રણની સ્તુતિ કરવાની પ્રણાલિકા પણ 'બ્રહ્મનંદની'ના ઉપર કરેલા અર્થને પુષ્ટિ આપે છે બીજી બે પ્રતોનો પાઠ 'બ્રહ્માનંદની' છે, તે સ્વીકારાય તોપણ 'બ્રહ્મા–નંદની'—બ્રહ્માની પુત્રી—સરસ્વતી એ અર્થ ઇષ્ટ છે અત્યાર સુધી 'બ્રહ્માનંદની' પાઠ જ પ્રચલિત હતો અને એ શબ્દમા અખાના બ્રહ્માનંદ નામના ગુરુનો શ્લેષથી ઉલ્લેખ થયો છે એવો અર્થ ઘટાવવામાં આવતો, પણ તેને અવકાશ નથી એ જોઈ શકાશે આ અંગે જુઓ 'સંસ્કૃતિ' સપ્ટેમ્બર ૧૯૬૫મા ઉમાશંકર જોશીનો લેખ "'બ્રહ્માનંદની' નહીં પણ 'બ્રહ્મનંદની'" અણછતો—જે હકીકતમા છે જ નહીં એવો—અખો સ્તવનના શબ્દો આરોપે છે તે તો બ્રહ્મતત્ત્વની પોતાની લીલા જ છે

૩. ગુરુની સ્તુતિ અહીં અખો 'ગુરુ ગોવિંદ, ગોવિંદ ગુરુ' એમ કહે છે, અને પછી ચોથી કડીમા 'ગુરુ તે બ્રહ્મ' એમ સ્પષ્ટતા કરે છે જુગમ–યુગ્મ, જોડકુ બુધ્યમાને–બુદ્ધિના માન (માપ) વડે

૮. ચાહીન–ચિહ્ન સમી–સરખી

૧૧. હીંડો–ચાલો માગો જંતને–પ્રાણીભાવને, જીવભાવને આરતશુ–આર્તિપૂર્વક હરિ ગુરુ સંતને–અખો ગુરુને હરિથી અભિન્ન લેખે છે એટલુ જ નહિ સંતમાત્રમા પણ ગુરુ અને હરિને જુએ છે અને ત્રણેની એકતા અનુભવે છે 'અખેગીતા'ના કડવાંને અંતે બહુશ અખો આ એકતામંત્રનુ પુનરુચ્ચારણ કરે છે ગ્રંથરચનામા આવી નિરૂપણરીતિ પ્રચલિત લાગે છે સરખાવો પુરોગામી નરહરિની જ્ઞાનગીતા'ના કડવાંને અંતે બહુશ જોવા મળતા 'વિરને જોગીન્દ્રે લહ્યું'–એ શબ્દો 'હરિગુરુસંત' એ સમાસ પણ પ્રચલિત લાગે છે જુઓ નરહરિકૃત 'વસિષ્ઠસારગીતા' 'હરિગુરુસંત પ્રતાપથી ટળે તે કર્મકલેશ' (૧–૫) 'તે સેવે હરિગુરુસંતને એમ કહે નરહરિદાસ' (૧–૨૨)

કડવું ૨

નવા કવિઓની ઔપચારિક નમ્રતા: અખાની ઉક્તિ

અમારી ઉત્તમ કવિઓ થઈ ગયા છે તેમની આગળ પોતે કાંઈ વિસાતમાં નથી એવુ નવકવિઓ કહે છે અને એવાં વચનો દ્વારા પોતે કેવા

નમ્ર છે એવું એક રીતનું આત્મગૌરવ કરે છે અખો એકરાર કરે છે કે પોતે તો માત્ર કાષ્ઠપૂતળી છે અને કોઈ સૂત્રધાર (ભગવાન) કળ ચાંપે તે પ્રમાણે નાચે છે—બોલે છે

૧. આગે—આગળ જુગતે—યુક્તિપૂર્વક ખટદર્શન—સાંખ્ય, યોગ, ન્યાય, વૈશેષિક, પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસા એ છ દર્શનો કવીતા—કવયિતા, કવન કરનાર, કવિ નવે—નવા(કવિ)ઓએ બ્હોળા ધર્યાં—મોટા કરીને આગળ ધર્યાં

૨. ખદ્યોત—આગિયો નીત્ય—નીતિ

૩. વહેકળો—વોકળો, નાનો વહેળો સુરતરુ—કલ્પવૃક્ષ બદરી—બોરડી પારિજાતક—હારસિંગારનું વૃક્ષ અરણી—એક વૃક્ષ, જેને ઉનાળામાં ફૂલ આવે છે એમાંથી અગ્નિ પ્રગટાવતા

૪. કુરરી—ગીંટોડી ઘૃપ—ઘી

૫. બાવનાચંદન—ઉત્તમ ચંદન, બાવના 'બાવના' એ કન્નડ ભાષાનો શબ્દ છે અને એનો અર્થ 'ચંદન' એવો થાય છે* બેહેક—મહેક, સુગંધ કરીર—કેરડાનું કાંટાળું ઝાડ રસકૂપિકા—ધાતુને સુવર્ણથી રસતું પ્રવાહી ધરાવતી કુપ્પી

૬. કેહી—કઈ, શી અખેપાત્ર—અક્ષયપાત્ર

૭. ગલિત—ગળેલું નમ્ર બાળકબુધ્યે—બાળક જેવી બુદ્ધિએ

૮. મગણ—ત્રણે ગુરુ શ્રુતિવાળો ગણ, દા ત 'માતાજી' જગણ—અનુક્રમે લઘુ, ગુરુ લઘુ શ્રુતિનો ગણ, દા ત 'જગાત' મગણજગણ—પિંગળશાસ્ત્ર તુક—અન્ત્યાનુપ્રાસ ચોજ—વ્યંગ્ય, રહસ્ય (?) લહ્યા—સમજ્યા

૯. ગલિતપણે—નમ્રતાથી ગુરુઆ—ગૌરવવાળા, ભાવાર્થ જે કોઈ નવો કવિ આવે છે તે ગ્રંથના આરંભે બીજીથી આઠમી કડીમાં છે તે જાતનાં વચનો બોલે છે અગાઉ થઈ ગયેલા કવિઓ મોટા છે, તેમની આગળ પોતે અલ્પ છે અને પોતે પિંગળશાસ્ત્ર જાણતા નથી અને અલંકારશાસ્ત્રનો ઉપયોગ

*જુદી જુદી ભાષાના બે શબ્દો ઉપરથી થયેલા અનુવાદ-સમાસ જૂની ગુજરાતીમાં પ્રચલિત હતા વિશેષ માટે જુઓ ડૉ ભોગીલાલ સાંડેસરાકૃત 'શબ્દ અને અર્થ', પૃ ૧૫૧–૧૫૨

સમજ્યા વિના જેમ તેમ પોતે કરતા નથી—એવા શબ્દો દ્વારા આભાસી નમ્રતા દાખવીને ઊલટા પોતાનું એક રીતનું આત્મગૌરવ કરે છે અને પોતાની કોઈ ઊણપો હોય તે માટે દયા યાચવાની ભૂમિકા તૈયાર કરી લે છે. પણ અખાની વાત તો સીધી છે. હું વળી જો મને કવિ માનતો હોઉં તો મારે તો ચોખ્ખી આટલી જ એક સ્તુતિ કરવાની છે—

૧૦. —કે હું તો દાર(કાષ્ઠ)ની પૂતળી છું અને ઘણાં નખરાં કરું છું, પણ એ બધું તો સૂત્રધાર (ભગવાન) કળ દબાવે છે એના પ્રતાપે.

સરખાવો : 'જ્ઞાનેશ્વરી'ના પહેલા અધ્યાયને આરંભે જ્ઞાનેશ્વરની ઉક્તિ :

आतां देइजो अवधान।
तुम्हीं बोलविल्या मी बोलेन।
जैसें चेष्टे सूत्राधीन।
दारुयंत्र ॥ ८१

—"હવે ધ્યાન આપો. તમે (શ્રીગુરુ નિવૃત્તિનાથ) મને બોલાવો છો ને હું બોલું છું. જેમ કઠપૂતળીના અભિનય સૂત્રધાર દોરી ખેંચે તેને આધીન હોય છે—."

૧૧. જંતને–દેહભાવને, જીવભાવને. આપણે જીવભાવે વર્તીએ છીએ તે પણ પાછળથી સૂત્રધારે દબાવેલી ચાંપથી નાચતી પૂતળીની પેઠે જ. આ રીતે કડવાને અંતે કર્તા પોતાના વિષય ઉપર આવે છે.

આ કડવામાં બીજીથી આઠમી કડીમાંના ઉદ્ગારો અખાએ પોતાને વિશે કર્યા છે અને પોતે મગણુજગણ જાણતો નથી વગેરે પોતાને વિશે એ કહે છે એ રીતે કરવામાં આવના અર્થઘટનને અવકાશ નથી. આ કડવું યોગ્ય અવતરણ ચિહ્નો સાથે છાપ્યું છે તે ઉપરથી એ પ્રતીત થશે.

કડવું ૩

વેદાંતજ્ઞાનની પ્રાચીન પરંપરા : વસ્તુજ્ઞાનની અનિવાર્યતા

આપણાં ધર્મશાસ્ત્રોમાં નિરૂપાયેલી જુદી જુદી સાધનાઓનો વીગતે ઉલ્લેખ કરીને અખો આ કડવામાં વસ્તુજ્ઞાન—પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન—મેળવવા ઉપર ભાર મૂકે છે.

૧. શરે-સરે, અંતે. છેવટ જોતાં જીવાત્માનું કોઈ પદ (સ્થાન) છે નહિ, તો બોલે શું ? જે કાંઈ વર્ણવાય છે તે પોતે જ કરેલું પોતાનું વર્ણન છે. સાંખ્ય અને યોગ તપાસતાં પણ છેવટ તો હરિ જ ઊગરે છે—શેષ રહે છે.

૨. અજ — બ્રહ્મા

૩. શિવના તન કાર્તિકેય એ જ ષડાનન — છ મુખવાળા. સ્કંદ, ગુહ વગેરે નામોથી પણ એ પ્રચલિત છે. દત્તાત્રેયે 'ગુરુગીતા'રૂપે કાર્તિકેયને આપેલા ઉપદેશનો ઉલ્લેખ છે.

૪. શ્રીરામને વસિષ્ઠે બોધેલા અધ્યાત્મગ્રંથ યોગવાસિષ્ઠનો ઉલ્લેખ.

૫. 'ભગવદ્ગીતા' માં શ્રીકૃષ્ણે નિષ્કામ કર્મયોગનું શાસ્ત્ર ભારતને—અર્જુનને સમજાવ્યું એનો સંદર્ભ.

૬. કૃષ્ણદ્વૈપાયન વ્યાસનો પુત્ર શુકદેવ, જેમણે જનક પાસેથી જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. ભેવ-ભેદ, સાચું તત્ત્વનું જ્ઞાન.

૭. મહાભારતના શાંતિપર્વમાં ભીષ્મે શરશય્યા પરથી આપેલો તત્ત્વબોધ. હારદ—હાર્દ, રહસ્ય, મર્મ; અહીં મર્મવેદના.

૮-૯. શ્રીમદ્ ભાગવતની રચનાનો ઉલ્લેખ છે. (જુઓ શ્રીમદ્ ભાગવત પ્રથમ સ્કંધ અધ્યાય ચોથો-પાંચમો.) વ્યાસે પ્રજાના બધા વર્ગોને સુગમ પડે એ દૃષ્ટિએ એક વેદમાંથી ચાર વેદ કર્યા અને ત્યાં સુધી પણ ન પહોંચી શકે એવાઓ માટે ઇતિહાસ તથા પુરાણનો પાંચમો વેદ રચ્યો અને મહાભારત આખ્યાન રચ્યું છતાં તેમને સંતોષ થયો નહિ. તેમના આશ્રમમાં આવેલા નારદજીને તેમણે પોતાના આત્માના અપરિતોષનું કારણ પૂછ્યું. નારદજીએ જણાવ્યું કે તેમણે (વ્યાસે) વેદ-મહાભારતની રચના કરી હોવા છતાં હજુ ભગવાનના ગુણાનુવાદ ગાયા નથી. આ ઉપરથી વ્યાસે ભાગવતની રચના કરી.

૧૦. શિવે શિવાને — પાર્વતીને જે ઉપદેશ આપ્યો એનો ઉલ્લેખ છે.

૧૧. અખાને આપણી અધ્યાત્મ-પરંપરાનો અને જુદી જુદી સાધન-પ્રણાલીઓનો કેવો પરિચય હતો તે ટૂંકાણમાં પણ સચોટતાપૂર્વક ઉપર ઉલ્લેખાયો છે. પણ અખો ભાર મૂકે છે 'વસ્તુતાન' ઉપર — મૂળ પદાર્થ ઉપર—પોતાને ઓળખવા ઉપર. મનુષ્ય જ્યાં સુધી પોતાને ન ઓળખે—આત્મતત્ત્વને ન પિછાને ત્યાં સુધી બીજી ધાર્મિક વિધિ-પરંપરા એને સાચી શાંતિ—કુશલતા—સંપડાવી શકે નહિ.

કડવું ૪

માયાનો પ્રભાવ : જીવની સ્થિતિ

માયા વડે મોહિત થઈને મનુષ્ય જીવભાવે વર્તે છે પોતાનું સાચુ સ્વરૂપ વીસરી જઈને ઇન્દ્રિયનાં ભ્રામક, આભાસી સુખો પાછળ એ દોટ મૂકે છે આવશ્યકતા છે માન મોટા ફેર કરવાની પોતાનું અસલ રૂપ ઓળખી ને પરમાત્મા પ્રત્યે વળવુ જોઈએ એમ આ કડવામાં સૂચવાયુ છે

૧. જત-જીવ દશ-દિશા મોડ્યો-ભૂલ્યો જેણે પોતાનો આત્મા જાણ્યો નથી એ માયાના સગમા ભટક્યા-ભમ્યા કરે છે જે રાત્રે (અજ્ઞાનરૂપી નિશામા) ભૂલો પડયો હોય તે પ્રાતમા (જ્ઞાનોદયરૂપી સવારમા) પોતાનુ ઘર (અસલ સ્વરૂપ) પામે, પણ જે દિવસે જ દિશા ભૂલ્યો હોય તે તો ઊલટુ રાત્રે ઘણું ભમ્યા કરે। અખાની અભિવ્યક્તિની વેધકતા અહી જોવા મળે છે માયાની ભ્રાન્તિમાથી અને માની લીધેલા જ્ઞાનમાંથી નિર્ભ્રાન્ત થવાનું એ સૂચવે છે કડવાનો મુખ્ય વિષય આ એક પહેલી કડીમા અસરકારક રીતે સ્ફુટ થયો છે

૨. આતમથો-આત્માથી માયાવતો-માયાવાળો અજ્ઞાને આવર્યો-અજ્ઞાનથી ઢંકાયેલો સરખાવો अज्ञानेनावृत ज्ञान तेन मुह्यन्ति जन्तव । (ગીતા, ૫-૧૫) ઓતગીને-દૂર જઈને

૩ પચે-મગ્ન થાય સરખાવો 'રચ્યોપચ્યો'

૪. અસભાવના બે પ્રકારની હોય છે (૧) પ્રમાણગત અને (૨) પ્રમેયગત આ વિશે નર્મદાશકર મહેતા કહે છે 'અસભાવના વેદાન્તશાસ્ત્રમા બે પ્રકારની વર્ણવી છે વેદાન્ત વાક્યો એટલે ઉપનિષદ જે પ્રમાણવાક્યો છે, તે જીવબ્રહ્મના અભેદને જણાવે છે, કે બીજા કોઈ તાત્પર્યને—સેવ્ય સેવકભાવને અથવા ઉપાસનાને—જણાવે છે-એવો સંદેહ તે પ્રમાણને લગતી અસભાવના તે ઉપનિષદોને બરાબર અવતોકવાથી એટલે શ્રવણ કરવાથી દૂર થાય છે પ્રમેય એટલે જાણવા યોગ્ય જીવબ્રહ્મનો અભેદ, જે ચાર વેદનાં ચાર મહાવાક્યો (૧) પરમેશ્વર જ્ઞાનમય છે (प्रज्ञान ब्रह्म), (૨) હુ બ્રહ્મ છુ (अहं ब्रह्मास्मि), (૩) તુ તે છે (तत्त्वमसि), અને (૪) આ દેહમા રહેલો આત્મ બ્રહ્મ છે (अयमात्मा ब्रह्म) જણાવે છે તેનો એ‌ગ્સે પ્રમેયનો સંદેહ ઉપરના સિદ્ધાન્તની ઉપર

મનન કરવાથી દૂર થાય છે. આ બંને અસંભાવના 'હું સંસારી બ્રહ્મરૂપ શી રીતે હોઉં?' એવી અવળી ભાવનાને નિદિધ્યાસન અથવા શુદ્ધ ધ્યાન-યોગ દૂર કરે છે." ('અખાકૃત કાવ્યો'-ભાગ ૧, પૃ ૬૪)

થોડે ગજે-ઓછી શક્તિને લીધે.

૫. પંચ-પરવા-"પાંચ પેરવારી, પાંચ ભાગ વાળી, જેમ આંગળીના વેઢા હોય, જેમ શેરડીનો પેર હોય, તેમ મૂળ માયા-અવિદ્યાના પાંચ વિભાગ હોય છે. પહેલા મૂળને અવિદ્યા કહે છે. તેમાંથી 'હું કોઈ જુદો પદાર્થ છું'. – એવી ભાવના સ્ફુરે છે, તેનું નામ અહંકાર અથવા અસ્મિતા; ત્યાર પછી હું જુદો અભિમાની છું તેને અનુકૂલ તે પ્રતિ રાગ અને જે પ્રતિકૂલ તે પ્રતિ દ્વેષ એવા બે પર્વો ત્રીજા-ચોથા ઊગે છે. છેવટે હું જે સ્વતંત્ર અભિમાની છું તે અજરામર રહું અને મારો નાશ ન થાય એવી ભાવના અથવા મરણભાવ પ્રગટે છે તેને અભિનિવેશ નામનું પર્વ કહે છે આ પ્રમાણે મૂળ અવિદ્યા, અસ્મિતા, રાગ, દ્વેષ, અને અભિનિવેશવાળી 'પંચ પર્વા' અવિદ્યા કહેવાય છે. સાંખ્યયોગની આ સંજ્ઞા છે, અને તેને શ્વેતાશ્વતર ઉપનિષદ્‌માં (શ્વે શ્વ અ ૧-૫) સ્વીકારી છે, તેથી વેદાંતીઓ તેને સ્વીકારે છે." ('અખાકૃત કાવ્યો'-૧, પૃ ૬૫.) મણિ નિગમ્યે-મણી નીકળી જવાથી અહીં – સાપ

૬. મૂર-મૂર્ખ, અણુધ

૮. આપોપું-પોતાપણું, આત્મત્વ, સ્વ-રૂપત્વ પરમાત્મા પ્રત્યે મોહું કરવાને બદલે જીવાત્મા ઇન્દ્રિયો પ્રત્યે મોહું ફેરવે છે અને પરમાત્મા સામે તો પૂંઠ જ કરે છે પરિણામે દિનપ્રતિદિન ઇન્દ્રિયો વિષય તરફ એને ખેંચે જાય છે અને જીવાત્મા પોતાના મૂળરૂપને વીસરે છે

૯. વિષે-વિષય. વગૂતો- ગૂંચવાયેલો સરખાવો વિગુતણે

૧૦. જાન-નુકસાન પ્રાણપતિ – પરમાત્મા

પદ ૧

જીવદશા

આ પદમાં જીવનું મૂળ વિચારવા કહ્યુ છે માયાથી મોહિત થયેલો જીવ પોતાનું સાચું સ્વરૂપ વીસરીને ભવસાગરમાં ભટક્યા કરે છે.

૧. ઘર—સર્પ.

૨. ઓતજે—દૂર જાય. સત્રધાર—સુથાર.

૩. હાથથી વાત વટકી—વાત કાબૂ બહાર ગઈ. નેડે : નેડો આ શબ્દના ૧. પાસે, ૨. સ્નેહ, ૩. બારીક તપાસ, એ અર્થ મળે છે. પ્રસ્તુત સંદર્ભમાં આ અર્થ બંધબેસતા નથી. 'નક્કી'એ અર્થ અહીં લઈ શકાય? સરખાવો 'નેટ'=નક્કી.

૪. ગુરુ અને ગોવિંદનું શરણુ લેવું સૂઝતું નથી. માયારૂપી મા ઘણી વહાલી લાગે છે. પણ એ મા એવી છે કે જન્મ આપીને પછી આંતરો રાખે છે.

કડવું ૫
દગાખોર માયાની મોહશક્તિ

માયાના મોહપાશમાં જીવ કેવો સપડાય છે તે આ કડવામાં ઘેટા અને ખાટકીનું દૃષ્ટાન્ત આપી સમજાવ્યુ છે. ઘેટો (એરી, મીંઢો) ખાટકી ઉપર વિશ્વાસ રાખી જેમ મરણુ નોતરે છે તેમ જીવ પણુ માયા ઉપર વિશ્વાસ રાખી સંસારમાં ભટક્યા કરે છે અને એના રઝળપાટનો અંત આવતો નથી. માયાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવાનો પ્રયત્ન અહીં થયો છે. જીવને ઘેટા કે બકરા સાથે સરખાવ્યો છે અને માયાની મોહ પમાડવાની શક્તિનું—એના પ્રભાવનું વર્ણન કર્યું છે. કસાઈ જેમ વધ કરતાં પહેલાં બકરાને ખવડાવી પિવડાવીને ખૂબ તાજોમાજો કરે છે. ખાટકી બકરો કેવો હૃષ્ટપુષ્ટ થયો છે એ જોવા માટે એના ઉપર હાથ ફેરવે છે ત્યારે બકરાને તો એમ લાગે છે કે એ પોતાના ઉપર કેવું વહાલ કરે છે! ગામનું મહાજન બકરાને છોડાવવા જાય છે ત્યારે પણુ બકરો તો પેલા ખાટકીની સાથે જ જાય છે. બકરો જેમ પોતાનો વેરી કોણુ અને હિતસ્વી કોણુ એ સમજી શકતો નથી તેમ જીવ પણુ પોતાનું સાચું હિત જોઈ શકતો નથી. લોભનો માર્યો વિષયગર્તમાં તે ઊંડે ઊતરતો જ જાય છે. જીવની ભોગતૃપ્તિને અંત નથી. અનેક ભોગ ભોગવતો તે મહાભોગ શી રીતે પમાય એવો પ્રશ્ન કહેવાતા પંડિતને કરે છે. માયા પંડિતનું રૂપ ધારણુ કરીને એને કર્મની જટાજાળમાં ગૂંચવી દે છે. આ બધામાંથી છૂટવા માટે અખો હરિ–ગુરુ-સંતને સેવવાનું કહે છે

૩. વારુ—સારુ. એરી—ઘેટો. ખાટકી—કસાઈ. અજા—માયા.

આ કડવામાં ખાટકીને હાથે વધ પામતા- ઘેટા-બકરાનું ચિત્ર છે. જૈન આગમ સાહિત્યના ગ્રંથ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના સાતમા અધ્યયન(ઔરભ્રીય અધ્યયન)ની ગાથા ૧ થી ૪ માં આ દૃષ્ટાન્ત વિસ્તારપૂર્વક આપેલું છે.

૪. મીંઢો—ગોળ શીંગડાંવાળો ઘેટો. અખો ઘેટા માટે 'એરી', 'મીંઢો' એ શબ્દો યોજે છે. વધ્ય પ્રાણી માટે 'અજ'–બકરો, શબ્દ પણ તે યોજે છે. મોટમ-મોટાઈ

૬. હીતુ—હિતસ્વી. સૂતા—કસાઈ.

૭. વપુએ—શરીર વડે.

૮. નેટ—ચોક્કસ, નક્કી.

૯. સરે–અંતે.

૧૦. કીરત્ય–કીર્તિ.

૧૧. ગેહેન–ધેન. વામવા—નાખી દેવા. વહાણ ડૂબતું હોય ત્યારે તેને બચાવવા સામાન દરિયામાં ફેંકી દે તે ક્રિયાને 'વામવું' કહે છે.

કડવું ૬

માયાજાળમાં જીવની ફસામણી

ભવચક્રમાં જીવ માયાથી કેવો છેતરાઈ જાય છે એ અહીં બતાવ્યું છે. માયા અનેક રૂપો ધારણ કરીને જીવાત્માને એના ફંદમાં સંડોવે છે. માનવીના મનમાં ઊઠતા સંકલ્પ-વિકલ્પો એ પણ માયાના જ પુત્રો છે. અને આ સંકલ્પ-વિકલ્પ અનેક રીતે જીવને ફોસલાવે છે સ્વર્ગની લાલચ આપીને અને નરકની બીક બતાવીને માયા કૂવાના રેંટની જેમ જીવને ફેરવે છે. માયાના હાથમાં જીવ એક સાધન બની જાય છે. કર્મ, ધામ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, માતપિતા, પુત્ર, ભાઈ, જાતિ, વેષ, રૂપ, દેવવંદના, પૂજાઅર્ચન આદિ તેમ જ પંડિતાઈ, કવિપણું, વ્યવહારુ ગુણજ્ઞતા કે ઉદારતા એ સૌ માયાની આરાધનાનું પરિણામ છે. ભિક્ષુની પાછળ મર્કટ તણાતો આવે છે એમ અનેક ભવોમાં માયાથી ભ્રાન્ત થયેલો જીવ ભટકયા કરે છે. માયાનું સ્વરૂપ યથાતથ સમજી શકાય તો જ એની જાળમાંથી જીવ છૂટી શકે એ બને હરિગુરુસંતને સેવવાથી.

૧. પુરંજન–દેહરૂપી નગરીમાં જન્મેલો જીવ. જુઓ, 'ભાગવત', ચતુર્થ સ્કંધ, અધ્યાય ૨૫થી ૨૯.

૩. જયે–અકળ્ય જીવને માયા બંધનમાં જ રાખે છે.

૪. ઇન્દ્રજાળ–ઐન્દ્રજાલિક, જાદુગર. ગેટકાં–ગોળીઓ ઐન્દ્રજાલિક જેમ ન હોય ત્યાંથી પદાર્થો રજૂ કરે છે તેમ જીવાત્માને ભરમાવતી માયા મનરૂપે સંકલ્પ વિકલ્પ જન્માવે છે સકલ્પ વિકલ્પમાં અટવાતો જીવ મૂળ પદાર્થ પ્રત્યે અભિમુખ થઈ શકતો નથી

૫. માયાની ઐન્દ્રજાલિક પ્રવૃત્તિઓ વિશે વધુ માયા જીવના મનમાં અમુક કર્મનું અમુક ફળ આવે એમ ખોટુ ખોટું સ્થાપે છે એમા વિષયતૃષ્ણાનું તત્ત્વ ઉમેરાય છે. આખા જગતને માયા એ રીતે ભેડવે–ટકરાવે છે ભેડવે–ભીડવવું (જોડવું, ટકરાવવું) ઉપરથી

૭. દમણુ–દમણી, ઠવણી, વાચની વખતે ધર્મપુસ્તક મૂકવાની ઘોડી

૮. ચૌદ વિદ્યા ન્યાય, મીમાંસા, પુરાણ, ધર્મશાસ્ત્ર અને શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરુક્ત, જ્યોતિષ, છંદ એ છ વેદના અંગો અને ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ એ ચાર વેદ મળી ચૌદ વિદ્યા ગણાય છે

કડવું ૭

માયાનુ સ્વરૂપ : બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ

માયાનું સ્વરૂપ કેવું છે, બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઈ અને પરબ્રહ્મ તત્ત્વ તો કેવું યથાવત્ અપરિવર્તિત છે એ ત્રણ બાબતનો આ કડવામા રજૂ થઈ છે માયા મોટી નટી છે, 'સમઝી ન જાયે એસી' છે દેખાતી નથી, વસ્તુત છે પણ નહી અને તે છતા ભારે સામર્થ્યવાળી છે, ૧ ચિત્‌શક્તિ, ૨ શૂન્યસ્વામિની, અને ૩ પ્રકૃતિરૂપે આ સચરાચર સૃષ્ટિની એ આદ્ય જનની છે આ નામરૂપવાળી સૃષ્ટિ તે બ્રહ્મનું માયાશક્તિથી શબલિત (વિવિધ રંગે રંગાયેલ) રૂપ છે, વસ્તુત પચીસ તત્ત્વોથી બનેલી એ સૃષ્ટિ કરતા નિરાળો એવો 'છવીસમો પરમાત્મા' છે બ્રહ્મતત્ત્વ તો એ બધાથી પર છે અને તે જેમનું તેમ છે નથી એમાથી કાઈ જન્મતું, નથી એમા કંઈ પરિવર્તન થતું આ વાત સમજવામા આવે તો માણસનું કામ સરે—માયાનું સામર્થ્ય એની સામે લેશ પણ ચાલે નહી અને એ બ્રહ્મભાવથી વર્તી શકે

૧. હરિહર અજથી૦—વિષ્ણુ, મહાદેવ અને બ્રહ્માથી પણ એ આગળ પહોંચેલી છે જુઓ કડી ૩નું વિવરણ

૨. ચૌદે લોકને પ્રથમ જન્મ આપનારી એ માયા જ છે ૐકારની પણ પહેલાં એ હતી અખાએ પોતાના 'પંચીકરણ'મા બતાવ્યુ છે કે બધી સૃષ્ટિ ૐકારમાથી થયેલી છે

વસ્તુ વિષે સ્વભાવે શૂન્ય તેમાહા પ્રણવ ઊઠે ધૂન્ય
તે ઓંકાર જાણે ત્રિવર્ગ, તત્ત્વ તે તેહેનો ઉપસર્ગ ૪

બ્રહ્મવસ્તુ તો સ્વભાવે શૂન્ય છે તેમા પ્રણવની–ૐકારની ધૂન ઊઠતા ત્રણ ગુણો (ओम् ના अ, उ અને म् અનુક્રમે સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્) અને તેમાથી મહાભૂતો આદિની સૃષ્ટિ સર્જાય છે

૩. અખો માયાને ત્રણ સ્વરૂપે ઓળખાવે છે

૧ ચિદશક્તિ બ્રહ્મચૈતન્યની સ્વભાવ સામર્થ્યવાળી સ્ફુરણશક્તિ, 'ચિદશક્તિ ચતુરા ચરાચર'

૨ શૂન્યસ્વામિની માયા બ્રહ્મવસ્તુ જે સ્વભાવે શૂન્ય છે તેની સ્વામિની—પત્ની—નુ રૂપ આ શૂન્યસ્વામિની એ સત્ત્વ, રજસ્ અને તમસ્ એ ત્રણ ગુણની પહેલા હતી, એટલે કે ૐકારની પહેલા હતી ગુણોને એણે જ જન્મ આપ્યો તણ ગુણમૂર્તિવાળા દેવો—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહાદેવ—ને પણ એણે જ જન્મ આપ્યો પણ પછી આવરણના પ્રભાવે એ જ માયાશક્તિ સરસ્વતી, લક્ષ્મી અને કાલીના રૂપ ધારણ કરે છે અને તે દેવોની યોષિતા–પત્ની બને છે આમ જનનીરૂપે પોતે જેને ઉછેર્યાં હતા તેમને જ એ વરે છે

૩ પ્રકૃતિ કડી ૬–૧૦ સુધીમા જેનુ વર્ણન છે તે

નર્મદાશકર મહેતા('અ કા '–૧ પૃ ૬૬–૭૦)ના આધારે આ નોધ લખી છે તેઓ 'ગુણજન્મી'ને સમાસ ગણી તેનો અર્થ ગુણોમાથી જન્મેલાઓ—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ મહેશ્વર એવો કરે છે

૫. જેમ કરોળિયો પોતાની અદરથી જ તતુ કાઢી જાળ ગૂથે છે એમ માયા (બ્રહ્મની સ્ફુરણશક્તિરૂપ ચિદશક્તિ, શૂન્યસ્વામિની અને પ્રકૃતિ એ ત્રણ રૂપે) બધુ પોતાનામાથી ઉત્પન્ન કરવા અને પોતાનામા લય કરવા સમર્થ છે

૬–૯ બ્રહ્મ 'માયા સમલિત'—માયાશક્તિથી શબલિત—થતા આ નામ રૂપવાળી સૃષ્ટિરૂપે વિલસે છે જેમ ઠડીને લીધે પાણીમા જડતા પ્રગટે અને એ બરફરૂપે પ્રતીત થાય તેમ બ્રહ્મ જ માયા શબલિત થતા સૃષ્ટિરૂપે પ્રતીત થાય છે

· ત્રણ ગુણમાંથી ચોવીસ તત્ત્વ પ્રગટે છે. તમોગુણમાંથી પાંચ ભૂત અને પાંચ તન્માત્રા, રજોગુણમાંથી પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો (તે તેના દેવતાસમેત) અને સત્ત્વગુણમાંથી મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર એ ચાર અંતઃકરણ પ્રગટે છે.

આ ચોવીસ તત્ત્વો ઉપરાંત 'પ્રકૃતિ તે પચવીશમી'. એ રીતે કુલ પચ્ચીસ તત્ત્વો અખો ગણાવે છે.

૧૦. સૃષ્ટિના કારણરૂપ પચ્ચીસે તત્ત્વો બ્રહ્મનું માયાશબલિત રૂપ બતાવે છે. પણ જાગ્રત સ્વપ્ન જેવું ચિત્તે પ્રકલ્પેલું નામરૂપની સૃષ્ટિવાળું માયાશબલિત બ્રહ્મનું રૂપ સાચા જ્ઞાનના પ્રભાવથી શમી જતાં, એ બધાથી પર 'છવીસમો પરમાત્મા' (પરબ્રહ્મ) જેવો હતો તેવો, યથાસ્થિત, જેમનો તેમ અનુભવગોચર થાય છે. નથી એમાંથી કાંઈ જન્મતું, નથી એમાં કશું પરિવર્તન થતું આ રીતે, અખો આ કડવામાં ગૌડપાદાચાર્યના અજાતિવાદ પ્રમાણેનું અને ઓમ્કાર અથવા પ્રણવ અથવા શબ્દબ્રહ્મ વડે જગતનાં સર્જન સ્થિતિ લય નિર્દેશતા પ્રણવાનુસન્ધાનના વિચાર પ્રમાણેનું પોતાનું દર્શન નિરૂપે છે. જુઓ ગૌડ-પાદકારિકાનું પ્રથમ આગમ પ્રકરણ.

કડવું ૮

માયાનો પ્રભાવ : કાલમાયાનું નાટક

જગતમાં જે કાંઈ દેખાય છે અથવા તો જેનું આપણને જ્ઞાન હોય છે તે સઘળું માયા વડે ઉત્પન્ન થયું છે અને અંતે એના વડે નાશ પામે છે સામાન્ય કીટથી માંડીને બ્રહ્મા સુધી જે કાંઈ ઉત્પન્ન થયું છે એનો નાશ નિશ્ચિત છે. દેવ, દાનવ, ચંદ્ર, સૂર્ય કશું જ સ્થાયી નથી. મોટા મોટા સાધકની પણ જ્યારે આ જ ગતિ છે ત્યારે સામાન્ય માણસનું તો પૂછવું જ શું ? મેઘ, અર્ણવ, કૃષિકારનાં દૃષ્ટાન્તો આપીને અખો પ્રતિપાદન કરે છે કે સમગ્ર સૃષ્ટિ અને એમાં થતી રહેતી હલચલ માયાને કારણે છે પણ એ બધાથી બ્રહ્મ તો અસ્પૃષ્ટ જ રહે છે માયાની આ આભાસી લીલાનો અંત આવે તો જ પોતાનું સાચું સ્વરૂપ— બ્રહ્મસ્વરૂપ ઓળખી શકાય.

૨. માટ–માટે શ્રુત્ય૦–શ્રુતિનો, સાંભળેલો.

૩. જાયો–જન્મ્યો. મેટ જે–મિટવું, મટવું ઉપરથી ? 'અમર સંશે મેટ જે'નો અર્થ સ્પષ્ટ થતો નથી

૪. જાયે વસે—જન્મે અને પાછાં વળે. યોગ અષ્ટાંગ ૦—યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ, એ યોગનાં આઠ અંગો.

૫. લીલાવપુ—"સ્વેચ્છાથી વિશ્વની વ્યવસ્થા અર્થે જગતના આરંભમાં જે શરીર પ્રગટ થઈ બ્રહ્મદેવને આત્માચક્રના સ્ફુરણ વડે પ્રબોધ આપે છે તેવા ઈશ્વરના શરીરને લીલાવપુ કહે છે." ('અ.કા.'–૧, પૃ. ૭૭.)

૬. કરસણી–કૃષિકાર, ખેડૂત. કરસણ–કૃષિ, ખેતી. પખે–સિવાય.

૮. ઊઘલી–ઊછળી.

૯. વિત્રેક કારણ—"વ્યતિરેક કારણ...જે અધિકરણમાં અથવા આધારમાં કાંઈ જાતનો ફેરફાર થયા વિના બીજો પદાર્થ ભાસે તે આધાર અથવા અધિષ્ઠાનને 'વ્યતિરેક કારણ' કહે છે. તેનું બીજું નામ 'વિવર્ત કારણ' છે... માયા જગતનું અન્વયી અથવા ઉપાદાન કારણ છે; પરમાત્મા વ્યતિરેક અથવા વિવર્ત કારણ છે." ('અ.કા.'–૧, પૃ. ૭૭.)

૧૦. માંલે–માહાલે. અપત્ય–સંતાન. ધંધોલીઆં–નાનાં ઘર. 'હેમચંદ્રકૃત દેશીનામમાલા'(૨–૧૦૫)માં ધંઘ (= ઘર, ગૃહ) નોંધાયેલો છે. પ્રાકૃતકોશ 'પાઇઅસદ્દમહણ્ણવો'માં ઘઘસાલા (=અનાથમંડપ) મળે છે. 'ધંધ'ને 'ઓળિયું' પ્રત્યય લાગીને 'ધંધોલિયું' શબ્દ થયેલો છે. સરખાવો: બચ્ચું–બચોળિયું; ડાભ–ડાભોળિયું; સાપ–સાપોલિયું વગેરે.

પદ ૨

માયામાંથી છૂટવા પરબ્રહ્મની આરાધનાની આવશ્યકતા

માયાનો પ્રભાવ વર્ણવ્યા પછી આ પદમાં અખો સર્વોત્તમભાવે સદ્‌ગુરુ–સંતનો આશ્રય લઈ પરમાત્માની આરાધના કરવાનું કહે છે. જેમ અગ્નિની હાજરીમાં ઠંડી લાગે નહિ તેમ ગુરુપ્રતાપે પરબ્રહ્મનો ભેટો થાય તો માયારૂપી ઘેન જતું રહે. પરબ્રહ્મની અનન્ય આરાધના કરવાથી માયા પરાસ્ત થઈ જાય છે અને કશી પીડા કરી શકતી નથી.

૧. અંત–ચિત્ત. પૂરે–પૂર્ણરૂપે. આદર–સન્માન. મંન સરે–ખરા મનથી.

૨. માન મૂકી બ્રહ્મદ્રવ્ય પીજે—માનાપમાનને દૂર કરી બ્રહ્મરૂપી દ્રવ્ય પીવાનું અહીં કહેવાયું છે. બ્રહ્મનો અનુભવ, અખો નિરૂપે છે એ પ્રમાણે,

સ્વયં અનુભવ છે અને એ અનુભૂતિમાં રસના ઘૂંટડા જ રહ્યા છે એ અર્થ લઈ શકાય 'પ્રબાદવ'–પ્રબારૂપી પ્રવાદી—એ પાઠ પણ મળે છે.

૩. જ્યેત–જ્યોત માયારૂપિણુ ધેન–આભાગી અજ્ઞાન તિમિર

૪. સાહે–પકડે, ગ્રહે

કડવું ૯

આંતર અભીપ્સાનું સ્વરૂપ : તીવ્ર વિરહવૈરાગ્ય

સાધનામા પરમાત્મા માટેની તીવ્ર ઝંખના કે તાલાવેલીનું ઘણું મહત્ત્વ છે આ વસ્તુ સૃષ્ટિના પદાર્થો પ્રત્યે સાચો વૈરાગ્ય જન્મે ત્યારે જ શક્ય બને છે દૃઢ વૈરાગ્યવાળી મન સ્થિતિમા રાગદ્વેષ ટકી શક્તા નથી આ આરતનો–પરમેશ્વરથી હું વિખૂટો છે એવા દુ ખભાનનો—આંતર અભીપ્સાનો અગ્નિ એ ઘણી મોટી વસ્તુ છે અખો 'આતુરતા મન અતિ ઘણી' એ શબ્દોમા એ સ્થિતિને વર્ણવે છે માછલાને બાજપક્ષી ઉપાડીને કિનારા ઉપર નાખે ત્યારે પાણી વગર એને કેવી વેદના થાય! કોઈ એને કામધેનુના દૂધમા મૂકે તોપણ એને શાતિ મળે નહિ એ તો બસ પાણી જ ઝંખે છે સર્વભાવે પરમાત્મા માટેની ઝંખના–પરમાત્માનો વિરહ 'તડફડે', 'તલપે', 'ફડફડે', 'કળકળે' જેવાં ક્રિયાપદોના ઉપયોગ દ્વારા અસરકારક રીતે નિરૂપાયો છે

૧. આરત–આર્તિ, દુ ખ લાગ–અવસર, પ્રસગ નહી આતુરતા૦–એ આતુરતાનું વર્ણન કર્યું કરાય એવુ નથી

૨. વિછર્યું–છૂટુ પડયુ બિછર્યું–સરખાવો હિ દી બિછડ઼ના મી ચાણો–બાજપક્ષી

૩. ગ્રેહ વિરહ સર–સૂર્ય

૫. પસ્આડે–પડખે પસ્આડુ–પસવાડુ, પાસુ.

૬. આપન્યા–શાતા મકર–માછલુ

૭. ધણુ (સ ઘુણ)–કાષ્ઠ કોરી ખાતો કીડો, ઊધઈ

૮. પરમાત્માના વિરહથી અહિક સૃષ્ટિપદાર્થોમા ઉદાસીન રહેતા જીવની સ્થિતિનું ચિત્ર ભૂખ ભાગી–ભૂખ શમી ગઈ, તૃપ્તિ વળી ગઈ

૯. ઊપન્યો–ઊપજ્યો.

૧૦. કૃષ્ણાગર–કાળું અગર–ચંદન. વિરાગ–વૈરાગ્ય.

૧૧. નિર્વેદ ટાળે જંતને–નિર્વેદ–વૈરાગ્ય જંતને–જીવભાવને ટાળે છે.

કડવું ૧૦

ભક્તિસ્વરૂપ, ભક્તિમહિમા

ભગવાન માટેની તીવ્ર ઝંખનાની વાત આ કડવામાં અખો આગળ ચલાવે છે અને એની સાથે ભક્તિને જોડી દે છે. એ રીતે અખાએ નિરૂપેલો વૈરાગ્ય નિષેધાત્મક નથી પણ એક પરમ વિધેયાત્મક મૂલ્ય બને છે. સાંસારિક પદાર્થો પ્રત્યેનો દૃઢ વૈરાગ્ય પરમાત્મા પ્રત્યેના અભિસારમાં એકાગ્રતા લાવે છે. વળી હરિનું–પરમાત્માનું સાચું સ્વરૂપ ઓળખાને જે ભક્તિ થાય તેને જ અખો ખરી ભક્તિ ગણે છે. જ્ઞાન અને વૈરાગ્યનો ભક્તિ સાથે અંગાંગી સંબંધ છે એ અખો ભક્તિને પંખિણી તરીકે ઓળખાવીને અને જ્ઞાન-વૈરાગ્યને તેની બે પાંખો સાથે સરખાવીને દર્શાવે છે. અને સદ્ગુરુ તો અખાને મન એ પંખિણીની આંખને સ્થાને છે. આવી શુદ્ધ ભક્તિ જેનામાં પ્રગટે તે સર્વત્ર સમ્યક્ વિલસતા પરબ્રહ્મની સઘન અનુભૂતિ કરવા પામે છે.

૩. ઉપરે આદર્યો–ના વિષયમાં પ્રયત્નશીલ થયો.

૫. આદરે–આરંભે, પ્રયત્નશીલ થાય.

૭. નરસિંહરાવ પોતાનાં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનોમાં અખાની આ કડી સાથે દયારામની 'રસિકવલ્લભ'માંની નીચેની પંક્તિઓ સરખાવે છે:—

> 'એ ભક્તિના બે પુત્ર છે, જ્ઞાન વૈરાગ્ય કહાવે,
> જ્યાં ગાય ઘરમાં આવી, સહેજે વત્સ ચાલ્યાં આવે.'

અને એ ઉપરથી દ્વૈતવાદી અને અદ્વૈતવાદી કવિઓની ભક્તિ વચ્ચે રહેલા ભેદનો નિર્દેશ કરે છે.

૮. પાદુપાણિ–પગ-હાથ.

૯. અખાની આ કડીમાં પરબ્રહ્મની વ્યાપકતા વિશેના નીચેના સુભાષિત-ની છાયા રહેલી છે:

जले विष्णुः स्थले विष्णुः विष्णुः पर्वतमस्तके।
ज्वालामालाकुले विष्णुः सर्वं विष्णुमयं जगत्॥

જલ ને માલ—ઉપરના સુભાષિતમાં પણ 'જ્વાલામાલાકુલ' શબ્દનો અર્થ ચર્ચાસ્પદ બનેલો છે. તૈત્તિરીય આરણ્યક(૧૦, ૧૧, ૨)માં આ શબ્દ 'જ્વલંત તેજે પ્રકાશતું' એવા અર્થમાં વપરાયો છે, એ જોતાં ધખધખતી અગ્નિજ્વાળામાં પણ વિષ્ણુ રહેલા છે, એવો અર્થ લઈ શકાય. અખાએ 'જલ' અને 'માલ' એ શબ્દો અલગ અલગ યોજ્યા છે તે કદાચ છંદ અને પ્રાસની દૃષ્ટિએ હોય. ન. દે. મહેતા કહે છે, "જલ અને માળનો અગ્નિની જ્વાલાપંક્તિ એવો અર્થ કેટલાક સ્થળે વર્ણવ્યો છે તે બરાબર નથી. આખી પંક્તિનો ભાવ એવો છે કે વનમાં અને ઘરમાં પરબ્રહ્મ ઓળખાય છે." ('અ.કા.'-૧, પૃ. ૭૮.)

૧૦. પરબ્રહ્મ વિના નહિ કામ કાલો—પ્રચલિત ઉદ્ગાર. સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા', (પદ ૬·૯): 'પૂરણ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યો, કાલો નહિ અણુ કામ.'

કડવું ૧૧

સર્વાત્મભાવયુક્ત પ્રેમલક્ષણાભક્તિ

ભક્તિનું સ્વરૂપ અને એનો મહિમા વર્ણવ્યા બાદ આ કડવામાં અખો સર્વત્ર પરમાત્માનું દર્શન કરતા ભક્તનું હૃદયસ્પર્શી ચિત્ર આલેખે છે. બધે જુદે જુદે રૂપે પરમાત્માને જ વિલસી રહેલો એ જુએ છે, પછી કોઈનીય ઉપેક્ષા કરવાનું એને માટે શક્ય જ નથી. પોતાનો પ્રિયતમ જ બધે રહેલો એ જુએ છે. જેનું હૃદય નવનીત સમું સુકોમલ છે, જેના હૃદયમાં હેત ઊભરાય છે, જેની આંખોમાં પ્રેમામૃત ભર્યું છે એવા, 'નિત્ય રાસ નારાયણનો' જોતા ભક્તજનનું સુરેખ ચિત્ર અહીં અપાયું છે. આવો ભક્ત સંસારનાં પ્રવાહપ્રાપ્ત કર્મો તો કરે જ છે પણ એના અભિગમમાં મોટો ફેર પડી ગયો છે. સંસારી કામો કાંઈક શિથિલ બને છે પણ જે કાંઈ એ કરે છે એ પૂરા રસથી કરે છે. ફેર છે તે એ કઈ ભૂમિકા પરથી એ કામો થાય છે તેને લીધે છે. પોતાના પ્રેમીમાં લુબ્ધ બનેલી પ્રેમિકા ગમે તે કામ કરતી હોય

તોપે આખો વખત એનું ચિંતવન તો એકમાત્ર પોતાના પ્રિયતમનું હોય છે, એ રીતે ભક્તનું ચિત્ત પણ પરમાત્મામાં જ સતત વળગેલું રહેતું હોય છે.

૪. પોતે–પોતથી.

૫. હીસે–હર્ષ પામે.

૭. સરખાવો, નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (૧૭·૭): 'હરખાશ્રુ ગદ્‌ગદ કંઠે, તેહનાં હોય રોમાંચિત અંગ.'

૧૧. અંતને–ચિત્તને. મહાવર્નુ–મહાવ–માધવ–નું.

કડવું ૧૨

જ્ઞાનપ્રકાશથી ભેદદૃષ્ટિનો નાશ

જુદાં જુદાં દૃષ્ટાન્તોથી અખો સ્ફુટ કરે છે કે જ્યાં સુધી જ્ઞાનપ્રકાશનો ઉદય થયો હોતો નથી ત્યાં સુધી અજ્ઞાનાવરિત ભેદદૃષ્ટિ રહે છે. જ્ઞાનનો ઉદય થતાં ચરાચર વિશ્વમાં એક જ આત્મા લીલા કરી રહેલો જણાય છે, યથાર્થદર્શન શક્ય બને છે અને આવા શ્રેયાર્થીને માયા કશી પીડા કરી શકતી નથી.

૧. વનવીથિમંદર્મા–વનમાં, માર્ગમાં અને મંદિર(ઘર)માં. ઉજાસો–ઉજાળો. હૃદયાકંદર્મા–હૃદયરૂપી કંદરા-ગુહામાં.

જેમ ચંદ્રમાના પ્રકાશનો ઉજાળો થતાં એનાં કિરણ વનના માર્ગમાં તેમ જ ઘરમાં સરખી રીતે પ્રસરી જાય છે તેમ કીટ(કીડા)માં અને ઇંદ્રમાં એકસરખો આત્મા રહ્યો છે એવું જ્ઞાન હૃદયરૂપી ગુહામાં પ્રગટ્યું.

૨. પાલટો–પલટો.

૩. પાલો તે પાણી થઈ રહે: પાલો–બરફનો કરો સૂર્યના તેજથી પાણી થઈ જાય છે તેમ જેને પરમાત્મદૃષ્ટિ લાધે તે માયાના દોષને સહેજે બાળી નાખે છે. સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (૧૬–૯):

"જ્યમ પાણીથી પાલો હોયે, પાલો તે પાણીરૂપ,
ઈમ નિર્ગુણ સગુણ પરમાત્મા, જાણે તે સત્ય સ્વરૂપ."

૪. જેમ ગતયૌવન૦–યૌવને પહોંચેલી સ્ત્રી પ્રસૂતિ સુધી વધતી રહે છે,

તેમ જ્યાં સુધી આત્મા જાણ્યો હોતો નથી ત્યાં સુધી જ માયાનો પ્રભાવ વધતો લાગે છે.

૫ આજ્ય-ઘી તક-છાશ

૬. ગહેન-ઘેન. સદ્‌વિચાર-સત્ તત્ત્વનો-પરમાત્માનો વિચાર ઊપનો-ઊપજ્યો. નવનીત-માખણ.

૭. પ્રાભવ-પરાભવ.

૮. અર્ક-સૂર્ય. ઉદે-ઉદય થયે પતાયે-જતું રહે

૯. અણછતા-જેનું અસ્તિત્વ નથી તેવા નાના-વિવિધ પ્રકારના. જોગવે-મેળવે, ચલાવે

૧૦. જેમ નિદ્રા ચાલી જતા સ્વપ્નાવસ્થાની આળપંપાળ જતી રહે છે અને જાગ્રત અવસ્થાની સભાનતા રહે છે, તેમ તુરીયાવસ્થામા (જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીયા, એ ચાર અવસ્થાઓમાની છેલ્લી અવસ્થામા) ભેદદષ્ટિનો લોપ થઈ જાય છે અને અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર જતો રહે છે આ અનુભૂતિ થતાં ચિત્ત ચમકી ઊઠે છે અને 'તું' અને 'તે' એવી પૃથક્‌દૃષ્ટિ જતી રહે છે

૧૧. દરિદ્ર-દારિદ્ય, ગરીબી

પદ ૩

સદ્‌ગુરુની કલાનો મહિમા

ગુરુ એ તો પારસમણિ જેવા છે ગુરુનો ભેદ જે લહે છે તે માયાની જાળમાથી છૂટે છે શબ્દપ્રપંચથી એ દૂર રહે છે સદ્‌ગુરુની કલાને પ્રતાપે એ પોતાની અંદર જ માયાના અધિપતિ બ્રહ્મને જુએ છે અને પોતાપણુ ટાળીને બ્રહ્મભાવમા રમે છે

૧. ગુરુભેવ-ગુરુનો ભેદ, ગુરુનુ રહસ્ય ગોનુ-વાણીનું.

૨. વંતોલ-વંટોળ. ભર્મે-ભરમાય. વ્યર્મે-વિરમે, દૂર જાય સદ્‌ગુરુ બાલ-સદ્‌ગુરુનો બાળક, શિષ્ય, મુમુક્ષુ

૪. પેરણ-યુક્તિ વડે પરનાલિકા-પ્રણાલિકા ધરની-ભૂમિની, અસત્ય વસ્તુની

૪૫૫૧૯

કડવું ૧૩

દેહભાવરહિત જીવન્મુક્ત

જેણે બ્રહ્મઅગ્નિમાં પોતાપણું બાળી નાખ્યું છે તે સાધક સંસારમાં રહેવા છતાં નિર્લેપ રહી શકે છે—તટસ્થ રહી શકે છે. દેહના ધર્મો બજાવતો હોવા છતાં તેનો દેહભાવ તો ક્યારનોય વર્જ્ય થયો હોય છે. જેમ સમુદ્રમાં રહેતો મગરમચ્છ સપાટી ઉપર આવીને પાછો પાણીમાં ચાલ્યો જાય છે તેમ મુમુક્ષુ સદૈવ આત્મામાં જ રમમાણ રહે છે, જીવભાવે બાહ્ય કામો કરતો લાગવા છતાં એની સ્થિતિ તો આત્મતત્ત્વમાં જ હોય છે. સાપ અને કાંચળીનું દૃષ્ટાંત આપીને પણ અખો એ વસ્તુ ઉપર જ ભાર મૂકે છે કે દેહભાવ–જીવભાવથી સાધક વેગળો થઈ જાય છે. સંસારમાં હોવા છતાં સંસારથી તે લેપાતો નથી, કર્મ કરવા છતાં કર્મના બંધનમાં આવતો નથી. જીવન્મુક્ત-દશાનું આવું વર્ણન અહીં થયું છે.

૨. જાણનહારો–જાણવાવાળો, પરમાત્મા.

૩. ધ્યે–ધ્યેય, ધ્યાનનું લક્ષ્ય. ધ્યાતા–ધ્યાન કરનારો. સુરત–સુરતા, ધ્યાન. ચળેવળે–ચાલેહાલે, હિલચાલ કરે. ઇંદ્રી આરામ–ઇંદ્રિયારામ, વિષયાસક્ત. વૃત્ય–વૃત્તિ.

૫. જેનામાં આવી તટસ્થવૃત્તિ ઊપજી હોય તે જ જીવન્મુક્ત છે. જીવનમાં રહેવા છતાં તે તો ન્યારો ને ન્યારો જ રહે છે. જેમ આકાશ જુદા આકારોમાં બધે વ્યાપેલું હોવા છતાં નિર્લેપ છે, તેમ જીવન્મુક્ત પુરુષની સ્થિતિ છે.

૬. મહાજલમાં રહેતો મગરમચ્છ આમ તો પાણીમાં ઊંડે રહે છે. કોઈ વાર સપાટી ઉપર પણ આવે તેમ છતાં એની સ્થિતિ તો જલમાં જ હોય છે, એમ જીવન્મુક્ત પુરુષ પણ ચેતનાની સપાટીથી સંસારના ધર્મો બજાવતો લાગે પણ એની આંતરસ્થિતિ તો પરમાત્મતત્ત્વમાં જ છે.

૮. જેમ સાપને કાંચળી સાથે એકતાનો સંબંધ રહેવા પામતો નથી, તેમ જીવન્મુક્તના ચૈતન્યને દેહ સાથે એકતાનો સંબંધ રહેતો નથી.

૧૦ જીવન્મુક્તને દેહ છે અને દેહ નથી. દેહના ધર્મો એ બજાવે છે એ અર્થમાં દેહ છે, પણ દેહભાવે તે વર્તતો નથી એ અર્થમાં દેહ નથી.

ફુણુંગ–ફણુંગ, ફેણવાળો સાપ, નાગ.

કડવું ૧૪

આત્મરત જીવન્મુક્તની મહાકલા

સાચા સંત પુરુષો, જેમનાં હૃદયમાં સત્યજ્ઞાન ઉદય પામ્યું છે તેઓને કોઈ વસ્તુની કમીના રહેતી નથી. પરમ તત્ત્વમાં જ તેઓ જીવે છે. જેમ માછલાને પાણીમાં જ અવકાશ મળી રહે છે તેમ આનંદસાગરમાં જીવતા જીવન્મુક્તોને માટે એ જ જીવનતત્ત્વ છે. તેમને કોઈ જાતની ભૌતિક ભાવના—ઐહિક જીવનની લાલસા—એના પદાર્થો પ્રત્યે આસક્તિ—હોઈ શકતી નથી. આત્મજ્ઞાન થયા પછી અભેદદૃષ્ટિ થઈ જાય છે અને એ દૃષ્ટિએ જોતાં જગત પણ બ્રહ્મમાંથી ઊપજેલું ભાસે છે અને બ્રહ્મમાં સમાઈ જતું અનુભવાય છે.

૧. જીવન્મુક્તનાં લક્ષણો આગળ વર્ણવાયાં છે. ઉદ્યો–ઉદય પામ્યો, ઊગ્યો. ભાણ–સૂર્ય. વસ્તુ–આત્મતત્ત્વ.

૨. તેણે–તે વડે. ન્યૂનતા–ખોટ. આશે–આશય.

૩. જેમ અગ્નિમાં લોઢું નાખવાથી લોઢું પણ અગ્નિ થઈ જાય છે, તેમ શિવમાં જીવ પોતાની જાતને સમાવે ત્યારે કેવળ શિવ જ રહે છે, જીવ અને શિવનો અભેદ થઈ જાય છે.

૪. આપાપર–આપ અને અપર, પોતે અને અન્ય. પ્રીછ–(નામ) ઓળખ, જ્ઞાન.

૫–૬. ભૌતિક ભાવના–ભૌતિકતાની દૃષ્ટિ. જેમ પાણીમાં રહેલું માછલું રૂંધાઈ જતું નથી, પાણી એ જ એનો અવકાશ બની રહે છે, તેમ જીવન્મુક્તને ભૌતિક ભાવના ટળી જતાં સર્વત્ર ચિદાકાશ જ ભાસે છે. ઊકાસ–અવકાશ.

૭–૮. હેમ–હિમ, બરફ. ખાણ–દર. જેમ બરફના પર્વતની મધ્યમાં ઉંદર ચાલે તો તેને ખણીને પોતાને રહેવા માટે દર તૈયાર કરવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણ કે ઉંદરની ગરમીથી જ બરફ ઓગળી જાય છે અને એને માટે જગ્યા થઈ જાય છે, તેમ અણુલિંગી આત્માનો અનુભવ થતાં ભૌતિક ભાવનાઓ આપોઆપ નામશેષ થઈ જાય છે. ઉંદર પાસે આ મહાકલા છે. અખો પ્રાણીસૃષ્ટિમાંથી અને વનસ્પતિસૃષ્ટિમાંથી દૃષ્ટાંતો લઈને પોતાનું કથયિતવ્ય રજૂ કરે છે, એમાં મૂર્તતા પણ આવે છે.

૯. આત્મા અણુલિંગી છે. જ્યાં સુધી દેહભાવ હોય છે ત્યાં સુધી સંસારના પદાર્થો પ્રત્યે આસક્તિ રહે છે પણ આત્મામાં સ્થિતિ થતાં દેહના

રાગાવેગો ટકી શકતા નથી. લિંગ — "જે વડે કોઈ પણ પ્રાણીપદાર્થની ફુટ થાય અથવા જુદા રૂપમાં ઊગી નીકળે અથવા જન્મે તેનું નામ લિંગ." લિંગ ચાર છે: મહાકારણ, કારણ, સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ. (જુઓ 'અ. કા.'–૧, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૫૩–૫૪.)

૧૦. જેમ બરાસ વાયુરૂપમાંથી–અરૂપમાંથી રૂપ બંધાઈને ગાંગડો થાય છે અને એ ઊડી જાય છે ત્યારે અરૂપ થઈ જાય છે, તેમ જીવન્મુક્તને સઘળું બ્રહ્મમાં નિવસી રહેલું જણાય છે અને એ પાછું નામરૂપાત્મક જગતથી ભિન્ન એવું કેવળ બ્રહ્મ થઈ રહે છે.

કડવું ૧૫

જીવન્મુક્તની અસંગ દશા

આત્મજ્ઞાનીનું પોતાપણું બ્રહ્મમાં ગળી જાય છે અને સૃષ્ટિના પદાર્થોમાં એને મારાપણાનો કે પરાયાપણાનો ભાવ નહિ હોવાને કારણે દેહમાં રહ્યા છતાં દેહભાવથી એ પર રહે છે માનાપમાન આદિ દ્વંદ્વોથી તે મુક્ત હોય છે. ઉદાસીનભાવે તે કર્મપ્રવૃત્ત થાય છે અને સદાય અસંગી રહે છે.

૧. પરપંચ-પ્રપંચ વસ્તુ–આત્મતત્ત્વ. પાછો ન થાયજી–જેને ફરી વાર જન્મવાનું રહેતું નથી, જીવનમરણનો ફેરો ટળે છે

૨. આપ ગળિયું આપ માહે–પોતાપણું આત્મતત્ત્વમાં વિગલિત થઈ ગયું. દ્વંદ્વાતીત રહ્યા સુખે–બધાં દ્વંદ્વોને અતિક્રમીને આનંદમાં રહે છે.

૩. મનો — મત, મતમતાંતરો. વાર્ય–વારિ, પાણી. નહીં તરેવા સાધ્ય — તરી શકાતાં નથી.

૪. ઉનાળાનો સૂર્ય તપે તોપણ સમુદ્રનું પાણી ગરમ થતું નથી તેમ તત્ત્વદર્શી પુરુષના દેહને દોષ સ્પર્શી શકતો નથી.

૬. દેહભાવ તત્ત્વદર્શી પુરુષને સ્પર્શી શકતો નથી–દેહ હોવા છતાં દેહભાવનો આત્યંતિક અભાવ હોય છે.

૭. સ્ફટિકના મણિ પાસે જુદી જુદી જાતના રંગો મૂકીએ તો તે એમાં ભળી ગયેલા જેવા ભાસે છે પણ મણિ પોતે તો રંગ વગરનો જ હોય છે તેમ તત્ત્વદર્શી પુરુષ ઉપાધિ-આવરણથી લેપાતો નથી, તે તો ઉદાસીન જ રહે છે.

૮. જેમ ચશ્માંના પડથી દૃષ્ટિ ઢંકાતી નથી, ઊલટું એથી એને પોષણ મળે છે, તેમ અણુવિંગી આત્મતત્ત્વમાં સ્થિતિ થયાથી સાંસારિક કામો કથળતાં નથી. ચૈતન્ય ભૂમિકાએથી એ કર્મો પણ નવી જ ક્ષમતાપૂર્વક થાય છે.

૯. અંતર–ભીતર. અનુભવી પુરુષને ભીતર પોતાપણું રહેતું નથી પોતાપણાનો ભાવ જ જનો રહ્યો હોય છે એનો આશી–આશય અમલ–નિર્મલ–પવિત્ર હોય છે. માત્ર એને સાંસારિક કામોમાં ઊલટ થતી નથી ઉદાસીનભાવે તે પ્રવૃત્ત થતો લાગે છે.

૧૦. આત્મજ્ઞાનીના પરિચયમાં–સંગમાં જે આવે છે તેને તે સિદ્ધાંતજ્ઞાન વડે પોષે છે અને પ્રેમ વડે પવિત્ર કરે છે, આત્મવિદ્યાનો ઉપદેશ આપે છે. એની વાણી સહજભાવે પ્રવૃત્ત થાય છે. આત્મજ્ઞાનીનું લોકહિતચિંતકસ્વરૂપ અહીં વર્ણવ્યું છે

૧૧. માન — માનાપમાનનો ભાવ

કડવું ૧૬

કલ્પવૃક્ષ સમા જીવન્મુક્ત

જીવન્મુક્તદશામાં દેહભાવ જતો રહેવાથી કીટ–પતંગથી માંડીને બ્રહ્માંડ સુધી એક જ પૂર્ણ આત્મા દેખાય છે. જ્ઞાનદૃષ્ટિ આવવાથી પોતાના દેહને પણ તે અન્ય દેહ જેવો અલગ જુએ છે એકત્વ દૃષ્ટિગોચર થવાથી જીવન્મુક્ત માયાની વિવિધ ભાતમા ફસાતો નથી આવો આત્મદૃષ્ટિવાળો સાધક કલ્પવૃક્ષ જેવો છે. એના સત્સંગ વડે સઘળી સાત્ત્વિક ભાવનાઓ ફળે છે. પોતે આત્મતત્ત્વમા લીન રહે છે એટલું જ નહિ પણ એનો દેહભાવ અને અન્ય સ્થૂલતા પણ આત્મતત્ત્વમા ઓગળી જાય છે, આત્મતત્ત્વરૂપ થઈ રહે છે

૧. જેની અહંતા અને અમર્ષ (ક્રોધ, અસહિષ્ણુતા) જતા રહ્યાં છે એવો તત્ત્વદર્શી પુરુષ સ્વભાવથી જ કલ્પવૃક્ષ જેવો છે, કલ્પાંતકાળે પણ એ બ્રહ્મસ્વરૂપે જ રહે છે.

૨. જે દેહમા આત્મતત્ત્વરૂપે પોતે બિરાજમાન છે તેને તે અન્ય દેહોની જેમ જ જુએ છે

૩. પોતાનો દેહ આઘો કરીને–પોતાનો દેહભાવ સૌ પહેલાં વર્જી કરીને.

૪. દષ્ટ તત્ત્વ–દેખાતું તત્ત્વ તે બ્રહ્મ છે એવું યથાર્થ જ્ઞાન. 'ગુરુશિષ્યસંવાદ' (ચોથો ખંડ, કડી ૨૭થી ૪૩)મા અખો આ વિષય નિરૂપે છે એમા ગુરુ કહે છે:

દષ્ટિતત્ત્વ તે એનુ નામ, જે દેખી જે દષ્ટે ધામ,
દષ્ટ દેખે તે જ અસત્ય, બાકી તે અનુમાને નૃત્ય.

૫–૬. જેમ જન્મથી આંધળો હોય તેવો માણસ રૂપને જાણતો નથી, દેહાકૃતિ સાથે તેને અધ્યાસ નથી, તે તો માત્ર શબ્દના ભણકાર સાંભળે છે તેમ જ્ઞાની પુરુષને દેહાધ્યાસ નહિ હોવાથી તેને પોતાપણાનો અને પારકાનો ભાવ હોતો નથી. દેહભાવનાળી વ્યક્તિ તો સર્વત્ર કર્મથી લેપાય છે અને પાપપુણ્યથી ખરડાય છે.

૭. અંજનવિદ્યા—"આંખમા આંજવાથી પૃથ્વી માહેનો ખજાનો નજરે પડે એવા સિદ્ધાંજનની વિદ્યા" (ભ૦ગો૦કોશ) ન દે મહેતા છાન્દોગ્ય ઉપનિષદ(૮–૩–૨)નાં વચનો તરફ ધ્યાન ખેંચે છે "દાટેલા ધન ઉપર ફરતાફરતા છતાં મનુષ્ય નિર્ધન રહે છે, અને જેને તે ધનનું દર્શન થાય છે તે ધનવાન રહે છે, તેમ અખંડ સુષુપ્તિ સમયે બ્રહ્મ સંબધમા પ્રજા આવે છે છતા બ્રહ્મથી વિખૂટી રહે છે" ('અ કા.'–૧, પૃ. ૭૯)

૮. સતંતર–સ્વતંત્ર

૯. અણુવંગી અભ્યાસ–અણુવંગી એવા આત્મતત્ત્વ પ્રતિ વળવું તે

૧૦ દેહના અધ્યાસ(મિથ્યા આરોપણ)મા બધા દોષ છે. દેહબુદ્ધિ છે ત્યાં સુધી સંસાર છે, માયા સાચી લાગે છે

પદ ૪

જ્ઞાની પુરુષનો અકલ કલા

જેમ સમુદ્રમા ફરતી નાવડીનુ લક્ષ ધ્રુવ તારા ઉપર જ હોય છે તેમ સંસારસાગરમા વિહરતા જ્ઞાની પુરુષનુ લક્ષ પણ પરમાત્મામા જ હોય છે. જેમ બરફ ઓગળીને પાણી થઈ જાય છે તેમ જ્ઞાની પુરુષ પણ પરમાત્મામાં સમાઈ જાય છે જેને આદિ, અંત અને મધ્ય નથી અને જ્યા ગનવાણી પહોંચી શકતાં નથી એવા પરમાત્મામા જેની સ્થિતિ થઈ છે એવા જ્ઞાનીઓની બ્રાહ્મી અવસ્થા જ્ઞાની પુરુષ જ જાણી શકે

૨. તત્ત્વસમાસ–તત્ત્વ(પરમાત્મા)માં સમાસ થવો.

કડવું ૧૭

બ્રહ્મતત્ત્વની અનિર્વચનીયતા-૧

અનિર્વચનીય બ્રહ્મ(અખો જેને 'વસ્તુ' કહે છે)તત્ત્વને આ સત્તરમા અને હવે પછીના અઢારમા કડવામા નિરૂપ્યુ છે. ઉપનિષદની 'નેતિ નેતિ'— 'આ નહિ, આ નહિ'—વાણીનો અહી રણકાર સભળાય છે બ્રહ્મ અવાચ્ય છે, અનુભવથી જ એ ગમ્ય બને છે

૧. થકે-થાકી જાય સ્વે-પોતે તેણી પતકે-તત્ક્ષણ તકે-તાકયે, તાકવાથી 'યાકે'નુ જેમ 'થકે' તેમ 'તાકે'નુ 'તકે' થયુ હોય 'તક મળ્યે' એવો અર્થ પણ લેવો શક્ય છે

૨. અમય-શુદ્ધ અનામ-નામરૂપાદિથી પર

૫. ઘનરાત્ય-દિનરાત ભાત્ય-ભાત (પૅટર્ન)

૮. પ્રેહ-સ્પૃહાવાળો નિસપ્રેહ-નિઃસ્પૃહ

૧૦. અવસ્થા ચાર-જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ અને તુરીયા એ ચાર અવસ્થાઓ

૧૧. તેજ-'તે જ વાચવુ'

કડવું ૧૮

બ્રહ્મતત્ત્વની અનિર્વચનીયતા-૨

બ્રહ્મ મન-વાણીથી પર છે તેનામાં સઘળુ છે—એ બધામાં રહ્યુ છે અને છતા બધાથી પર છે બ્રહ્મ તો અનુભવ વડે જ જાણી શકાય. બ્રહ્મની અનિર્વચનીયતા વિશેનુ અખાનુ આ નિરૂપણ પરોક્ષ રીતે મુમુક્ષુને અનુભવ તરફ પ્રેરવાનુ છે

૧. પ્રભુ-બ્રહ્મ પામણહારો પામે વિનારેજી-બ્રહ્મને પામનારો અતે બ્રહ્મમાં સમાઈ જાય છે આશે-આશય

૨. સહરાયે-ગટીપયીના જેવો આનદ પામે અયચ્યો-અચર્વિત, ન કહેલો

૪. વસ્તુગતે-વસ્તુ બ્રહ્મમા ગતિ થયેથી પહોચ્યેથી અનૂપ—અનુપમ

૭. જાણુ-જ્ઞાન

કડવું ૧૯

જીવ અને બ્રહ્મની એકતા: જીવનું પરમાત્માને સંબોધન

વસ્તુતઃ તો જીવ અને બ્રહ્મ એક છે પણ જીવ જ્યારે પરમાત્માને સંબોધે છે ત્યારે દ્વૈતને ગૃહીત કરીને ચાલવું પડે છે. અખાએ આ કડવામાં એમ કરીને પણ છેવટે તો જીવ-બ્રહ્મની એકતાનું જ વર્ણન કર્યું છે. છેલ્લાં બે કડવાંથી જે બ્રહ્મતત્ત્વનિરૂપણ ચાલ્યું આવે છે એ જ આ કડવામાં પણ આગળ ચાલે છે. ફેર માત્ર એટલો છે કે જીવ અને બ્રહ્મની એકતાના સંદર્ભમાં બ્રહ્મના—અનિર્વચનીય પરમાત્મતત્ત્વના—સ્વરૂપને વધુ સ્ફુટ કરવાનો પ્રયત્ન થયો છે.

૧. સપાણે-સંગાથી

૨. વિગતું કરીને-વ્યક્ત કરીને. ગારડી-ગારુડી, મદારી મહુઅર-મોરલી જેમ મદારી મોરલીમાં પોતે જે બોલે છે તે જ અવાજ પાછો બહાર નીકળે છે તેમ જીવ અને બ્રહ્મ એક હોઈ બ્રહ્મની સ્તુતિ થાય છે ત્યારે પોતે જ પોતાનું વર્ણન કરતો હોય એવું થાય છે.

૩. દેહમાં તો સ્વયં પરમાત્મા છે તો જીવ ક્યાંથી આવ્યો? અને જીવને પિંડ ક્યાંથી હોય? જે હલનચલન છે, ગતિ છે તે તો તાહારું—હે પરમાત્મા, તમારું—ચિદ્રૂપ છે મડ-માંડણી(?). આ બધી માંડણી પોતામાંથી બ્રહ્મે કરી છે

૫. 'દીસું' અને 'થાઉં'ને બદલે શુદ્ધ પાઠ 'દીસો' અને 'થાઓ' છે.

૬. અણુછતી-જેનું અસ્તિત્વ નથી તેવી "કૈવલ્ય અથવા નિત્ય મુક્ત બ્રહ્મપદ ઈશ્વરરૂપે, માયારૂપે અને જીવરૂપે ભાસે છે કૈવલ્યપણું-બ્રહ્મ-બીજ જ્યારે માયામાં પડે છે ત્યારે ઈશ્વરભાવ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેના ઐશ્વર્ય વડે અનેક આભાસરૂપ જીવો સ્ફુરે છે શુદ્ધ ચૈતન્ય સૂર્યબિંબ જેવું રહી તેનાં કિરણો કોઈ પચરંગી કાચના મંદિરમાં પેસે અને વિચિત્ર રૂપો દેખાય તેમ જીવોના અનેક આભાસો માયાના મંદિર વડે દેખાય છે...શુદ્ધ કેવલપદ તે સાચો સૂર્ય (નિર્ગુણ) માયાના પચરંગી કાચમાં જે દેખાય, બિંબનાં જે કિરણ જાય ઊતરી અનેક રૂપે સૂર્યબિંબ પલટાય તે સગુણ ઈશ્વર, અને તે ઈશ્વરના અનેક રંગોમાં સાચાપણું માન્યા કરે એવો આભાસ તે જીવ. આ બધા ખેલ

એક જ કૈવલ્યપદના માયા દ્વારથી ઊભા થાય છે." ('અ. કા.'–૧, પ્રસ્તાવના, પૃ. ૩૬–૩૭.)

નરસિંહરાવે એમનાં ઠક્કર વસનજી માધવજી વ્યાખ્યાનોમાં અખાની આ પંક્તિઓ સાથે શેલીના 'Adonais'ની નીચેની પંક્તિઓના આશ્ચર્યજનક સંવાદનો નિર્દેશ કર્યો છે:

"The one remains, the many change and pass.
Heaven's light for ever shines. Earth's shadows fly;
Life, like a dome of many-coloured glass,
Stains the white radiance of Eternity,
Until Death tramples it to fragments."

કડવું ૨૦

સંસારનાટકના સૂત્રધાર, કૈવલ્યસ્વરૂપ પરમાત્મા : એ ભૂલીને જીવના સિદ્ધિ માટે ઉધામા

વાસ્તવિક રીતે તો જીવનું અસ્તિત્વ જ નથી. એ અણછતો–આભાસી છે. કેવળ બ્રહ્મ જ આ ચરાચર સૃષ્ટિમાં વ્યાપ્ત છે, એ ભૂલીને સિદ્ધિ માટે જીવ ઉધામા કરતો હોય છે.

૧. આ માયાવી નાટકના નિયામક–સૂત્રધાર તો કૈવલ્યપદના સ્વામી પરમાત્મા છે. એ તો જીવ પણ નથી અને ઈશ્વર પણ નથી. આ બે તો પરમાત્મામાંથી ઉદ્‌ભવેલી માયાશક્તિએ સર્જેલા આભાસો છે. ઈશ્વર અને ભૌતિક કાયા પાછળ મૂકો તો કૈવલ્ય છે, અને જેનું અસ્તિત્વ જ નથી એવો જીવ પણ ઊભો થાય છે.

૨. ઉછાંછળો–ઓછાયો. 'ઓછાયો' જેવા અર્વાચીન શબ્દોના વિકલ્પ 'ઓ'ને સ્થાને મધ્યકાલીન ગુજરાતીમાં 'ઉ' લખેલો મળે છે. જીવ હરિને જાણવાનો ઉધામો કરે છે, પુરુષ ઓછાયાને જાણી શકે પણ ઓછાયો પુરુષને શી રીતે જાણી શકે? તે બુદ્ધિમાં આણવાનો પ્રયત્ન કરે છે.

૩. પરમાત્મા તો અવિકારી છે. એ તો જ્યમનો ત્યમ છે. દેહ અને માયા એ પોતે જ છે. જેમ આરસીમાં પ્રતિબિંબ પડે એમ દેહ અને માયાનાં પ્રતિબિંબ પડે એવો પરમાત્માનો વ્યાપ છે. પરમાત્મા એ બિંબ

છે અને દેહ તથા માયા એ પ્રતિબિંબો છે. પ્રતિબિંબ આભારી છે, મૂળ બિંબ-પરમાત્મા જ સત્ય છે.

૪. પરમાત્મા તો કૈવલ્યરૂપ છે અને ઈશ્વરસ્વરૂપે તે અનંત દેખાય છે. એમાં તો પરમાત્માની ચિતશક્તિ માયાનું સામર્થ્ય છે. મિથ્યા જીવો પણ ત્યાં ઊપજે છે. "...જીવનું જીવત્વ ખરી રીતે ચૈતન્યના આભાસરૂપ છે, જોકે તે આભાસમાં પોતાના ઉત્પાદક બિંબભાવને ઓળખવાનું સામર્થ્ય છે. અખો કૈવલ્ય બ્રહ્મપદ, ઈશ્વરપદ અને જીવપદ એ ત્રણેનો વિવેક કરી પહેલાને પરમ સત્ય, બીજાને વ્યવહાર સત્ય અને ત્રીજાને પ્રાતિભાસિક સત્ય માને છે." ('અ. કા.'–૧, પૃ. ૩૭.)

૫. જીવના ચિરંજીવ થવાના ઉધામા વિશે હવે કહેવામાં આવ્યું છે. ઘણું આયુષ્ય વધે એટલે શિવ થઈ જઈએ એવી કામના જીવો કર્યે જાય છે.

૬. પોતાનું જે સ્વરૂપ છે એને છોડીને વિવિધ કર્મોમાં રચ્યાપચ્યા રહેવાથી પરમાત્મા ક્યાંથી મળે? સ્વ-રૂપ-ચિંતન એના ઉપર અખો ભાર મૂકતો લાગે છે.

૭. મોડ–(૧) મરડ; (૨) મોડ, મુગટ. ૧. શરીરમનને ક્લેશપૂર્વક મરડે છે. ૨. જીવ મનથી મુગટધારી–ઈશ જેવો—બને છે.

૮. જીવ જાડેરો થાયે–જીવભાવ હૃષ્ટપુષ્ટ થાય છે!

૯. માયા સાધે મન વડે–પરમાત્મસિદ્ધિ માટે નીકળેલો જીવ પોતાનું મનમાન્યું કરીને માયાને જ સાધે છે. એ જ પરમાત્મપદ છે એવી ખોટી ભ્રમણામાં રહે છે.

૧૦. સરાહે–પ્રશંસા કરે.

૧૧. પદ મૂલગે–કૈવલ્યપદે.

પદ ૫

મનનો વડચો સંસાર

મન વડે જ સંસાર છે. મન વડે જ જગત ધારણ કરાય છે. આ લોક અને પરલોકની બધી કામનાઓ મન છે ત્યાં સુધી જ છે. મન મારવાનો કીમિયો કરવો જોઈએ. મન મરી જાય એ પછી જે બાકી રહે તે—એટલે કે આત્મા—હરિરૂપ છે.

૧. નીમડા–નીમટયો, નિવૃત્ત થયો.

૩. જનૂઆ—જન, મનુષ્ય. હિકમત—કીમિયો. ઘરવાળી—વઢ ઘર કી, એ ઘરની, પરમાત્માની.

કડવું ૨૧

બ્રહ્મની સ્વયંપૂર્ણતા

બ્રહ્મ નિશ્ચલ, અવિકારી, નિત્ય, શુદ્ધબુદ્ધ અને મુક્ત છે. કરોડો બ્રહ્માંડ રચાય કે નાશ પામે તો પણ એ પરમતત્ત્વમાં કંઈ વધઘટ થતી નથી. જગત પણ તત્ત્વતઃ તો બ્રહ્મ જ છે પણ જગતમાં થતાં રહેલાં નાનામોટાં સંચલનો બ્રહ્મને કોઈ રીતે સ્પર્શી શકતાં નથી. એ તો અવિકારી જ રહે છે. જુદાં જુદાં ઉદાહરણો આપીને અખાએ આ કડવામાં બ્રહ્મને વર્ણવ્યું છે.

૧. વિલાઈ જાયેગ—નાશ પામે.

૨. વિણસે—વણસે, વિનાશ પામે, લોપ પામે. પ્રાયે વસ્તુ અરૂપ અણુલિંગ—બ્રહ્મનું વર્ણન "બાહ્ય ઇન્દ્રિય વડે પ્રત્યક્ષ થાય તે પદાર્થ 'રૂપી'. તેથી ઊલટો એટલે પ્રત્યક્ષ ન થાય તે 'અરૂપ'. કોઈ હેતુ વડે એટલે સાધન વડે કાર્યનું અથવા સાધ્યનું અનુમાન થાય તે લિંગ. કાર્ય અથવા સાધ્ય તે લિંગી. જેમ કે ધૂમ વડે અગ્નિનું અનુમાન થાય છે, તેથી ધૂમ તે લિંગ અને અગ્નિ તે લિંગી. જે અનુમાન વડે પણ ગ્રહણ ન થાય તે 'અણુલિંગી'. 'હેતુ વિના કારણ નિપે.' સામાન્ય રીતે જે વસ્તુ પોતે વિકારી થઈ અથવા પલટાઈ નવું રૂપ દેખાડે તે કારણ કહેવાય છે. જેમ કે બીજ પલટાઈ અંકુરનું રૂપ પકડે તેથી બીજ કારણ કહેવાય. આવી ખરી કારણતા જેમાં નથી, છતાં જેના વિના કાર્ય અનુભવાય નહિ તે વસ્તુ હેતુ વિનાનું કારણ કહેવાય. જેમ કે ખારી જમીન સૂર્યના તાપથી તપેલી હોય ત્યાં જલનો ભાસ થાય છે. આ મૃગજલ એક પ્રતીતિ અથવા કાર્ય છે. પરંતુ ખારી જમીનરૂપ અધિષ્ઠાન વિના તેવો ભ્રમ થતો નથી તેથી મૃગજળનું 'હેતુ વિનાનું કારણ' ખારી ભૂમિ કહેવાય. તેવી જ રીતે આકાશમા મેઘની પ્રતીતિમાં આકાશ હેતુ વિનાનું મેઘનું કારણ કહેવાય."—ન. દે. મહેતા ('અ. કા.'–૧, પૃ. ૭૯–૮૦).

૩–૪–૫. આકાશમાં જેમ જુદા જુદા રંગનાં વાદળો દેખાય છે પણ થોડી જ વારમાં તે જતાં રહે છે. આકાશ વગર વાદળોની હસ્તી નથી એ રીતે બ્રહ્મને લીધે અને બ્રહ્મમાં સઘળું સમાવિષ્ટ હોવા છતાં એ પોતે તો યથાસ્થિત—જયમનું ત્યમ જ રહે છે. ઉપરના દૃષ્ટાન્ત અનુસાર વસ્તુ—બ્રહ્મને જાણવું જોઈએ.

૬. અરૂપ–નિરાકાર બ્રહ્મમાંથી જ રૂપ–સાકાર થાય છે અને એ સાકાર પાછું નિરાકાર બને છે. રૂપ બંધાયા પછી એનાં વિવધ નામો પડે છે પણ એ શામાંથી થયું એનો, અર્થાત્ મૂળ બ્રહ્મનો, વિચાર કરવો જોઈએ.

૭. ઘનસાર–કપૂર.

૯. વિરંચિ–બ્રહ્મા.

કડવું ૨૨

માયાની સંસૃતિ બ્રહ્મ

બ્રહ્મ જ જીવ, ઈશ્વર અને માયારૂપે ભાસે છે. બ્રહ્મની ચિત્‌શક્તિ માયા અનંત રૂપો ધારણ કરે છે. બુદ્ધિ પાંગળી છે, એ તો જે દેખાય છે એને જ સત્ય માને છે, જ્યારે બ્રહ્મતત્ત્વ વાણીમાં ઊતરી શકે એવું નથી. બ્રહ્મની શક્તિ વડે માયા જે આભાસવાળાં રૂપો રચે છે તેને મનુષ્ય સાચાં માની ચાલે છે. અખો આ કડવામાં બ્રહ્મનું સત્ય સ્વરૂપ ઉદાહરણો આપી સમજાવે છે. અરૂપ બ્રહ્મ સૃષ્ટિનાં વિધવિધ રૂપો ધારણ કરે છે અને મનુષ્ય એથી લોભાય છે અને એનામાં અહંકૃત્ય–અહંકૃતિ–અભિમાની વૃત્તિ–પેદા થાય છે. આ અહંકારનો પછી વિસ્તાર થાય છે. બ્રહ્મ તો દર્પણ સમાન છે, માયા વડે એમાં પ્રતિબિંબો પડે છે અને એકમેકની મદદથી અનંત થાય છે, એ રીતે સંસાર અસ્તિત્વમાં આવે છે. આ બધાં દેખાતાં રૂપો એ માયાથી છે અને એની પાછળ એક જ અરૂપ બ્રહ્મ વિલસી રહ્યું છે એ વસ્તુજ્ઞાન ઉદ્ભવે તો સંસાર કે એની માયાજાળની હસ્તી રહેતી નથી.

૧. બુધ્ય બાપડી–પરમાત્માને ઓળખવા માટે બુદ્ધિ એ પાંગળું કરણ છે. અણચવ્યું–ન કહેલું, બ્રહ્મ.

૩. સમમ બ્રહ્માંડનું અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ ઉત્કૃષ્ટ હોઈ ત્યાં ચૈતન્યવિલાસ ઘણા સઘન રૂપે છે. તેના વડે જ અરૂપ એ રૂપવાળું ભાસે છે અને નાનાવિધ રૂપોને કારણે અહંકારવૃત્તિ આફણી–પોતાની મેળે—ઊભી થાય છે.

૪. પેઠી–મોટી. (વિશેષણ.)

૬. જેમ સામસામાં દર્પણ ગોઠવીએ તો એકબીજામાં પ્રતિબિંબો પડી પ્રતિબિંબોની એક સૃષ્ટિ રચાય છે તેમ બ્રહ્મરૂપી દર્પણમાં માયાશક્તિને

કારણે મિથ્યા પ્રતિબિંબોની એક આખી સૃષ્ટિ રચાય છે, પણ તત્ત્વત તો તે આભારી છે એકમાત્ર બ્રહ્મપદાર્થનુ જ અસ્તિત્વ છે

૯. બ્રહ્મરૂપી અરીસો તો સ્વચ્છ છે જેનું અસ્તિત્વ જ નથી એવી માયા એની વિવિધ રૂપલીલાને કારણે મિથ્યા હોવા છતાં વાસ્તવિક ભાસે છે

૧૦. મકર-મુકુર, દર્પણ સસૃત્ય-સસૃતિ, સસાર.

કડવું ૨૩

પરબ્રહ્મપદ વર્ણન

પરબ્રહ્મપદનું વર્ણન શક્ય નથી. આ પદ એવુ છે કે જ્યાં મન અને વાણી પહોંચી શકતા નથી જે કોઈ ઉપમા આપવામાં આવે તે બ્રહ્મને વર્ણવવા અપૂરતી છે, કારણ કે બધુ જ બ્રહ્મ છે સૃષ્ટિના સઘળા પદાર્થોમા બ્રહ્મ છે અને એ બધાથી એ પર પણ છે આકાશમા ઊડતા પક્ષીઓ અનત અગાધ આકાશનો પાર પામી શકતા નથી તેમ બ્રહ્મનો પાર પામવો શક્ય નથી

૧. ઉત્પત્ય-ઉત્પત્તિ સ્થિત્ય-સ્થિતિ હાણ-હાનિ, લય

૩. આકાશ આધેરૂ જેહ પદ-પરબ્રહ્મપદ, કૈવલ્યપદ. પરુ-દૂર આંહાં-અહીં

૪. વેત્તા-જાણનાર વેણ-વચન વેદ્ય-વેદ્ય, જાણવાની વસ્તુ, જ્ઞેય જાણ વિહોણી જાણ-જ્ઞાન વિનાનુ જ્ઞાન "જ્ઞેય વિનાનું જ્ઞાન Objectless or contentless consciousness —ન દે મહેતા ('અ કા'-૧, પૃ ૮૦)

૫. ઓપમા-ઉપમા

૬. અરુ-પાસે દસ ડગ પરુ-સરખાવો अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ।

૭. વટે-જાય સરે૦-છેવટે એનું સામર્થ્ય ઓછું થાય છે

૮. બ્રહ્મનું વર્ણન કરવુ એ તો બુદ્ધિવ્યાપાર છે, અને બ્રહ્મ તો બુદ્ધિથી પર છે

૯. મરતક-મૃત જ્ઞાતાની ગત-જાણનારની ગતિ-અવસ્થા

૧૦. સતજનો તો સાનમા સમજી જાય છે, પણ આ વસ્તુ હાથમાં પકડાવી શકાય એવી નથી એ તો પોતે જ પોતાને અનુસાર આપે છે

૧૧. અકળ કળા-બ્રહ્માનુભવની ન કળી શકાય એવી કળા

કડવું ૨૪

શબ્દબ્રહ્મ અથવા પ્રણવની મદદથી પરબ્રહ્મપદપ્રાપ્તિ

પરમાત્મા વાણીથી પર છે વૈખરી, મધ્યમા, પશ્યંતી અને પરા એ ચાર પ્રકારની વાણી છે. પણ પરમાત્મા તો એની પાર છે વૈખરી ઉચ્ચારો દ્વારા (કડી ૧), મધ્યમા જલ્પના દ્વારા (કડી ૪), પશ્યતી કામના દ્વારા (કડી ૪), પરાવાણી કલ્પના દ્વારા (કડી ૪) અને પરાપારનો શબ્દ ચૈતન્ય દ્વારા (કડી ૩) વ્યક્ત થાય છે પરમાત્મતત્ત્વનો બોધ પ્રણવાનુસંધાન દ્વારા શક્ય છે પેલી ચારે જુદી જુદી જાતની વાણી પણ પોષણ તો પરમાત્મામાથી મેળવે છે પણ એ એનું જ્ઞાન આપવાને સમર્થ નથી વેદ, પુરાણ, સ્મૃતિ આદિ ધર્મશાસ્ત્રો અને મંત્રજંત્ર કે વિદ્યા-અવિદ્યાના નિરૂપણમા વાણીનો વિસ્તાર છે. ૭ દર્શનો પણ પરમાત્માને પામવાનો માગ બતાવવાનુ કરે છે, પણ એ 'બાવન બહાર'નો છે એ તો બધી મન અને વાણીની લીલા માત્ર છે જેમ સૂર્ય વડે સૃષ્ટિનો ચરખો ચાલે છે પણ સૂર્ય પોતે તો અલિપ્ત જ રહે છે, તેમ અનંત પરમાત્મા પણ સૃષ્ટિના ચાલક-વિધાયક હોવા છતા એ બધાની પાર છે

૧. જ્યા શબ્દનો ઉચ્ચાર નથી,-બલ્કે તે જ બોલનાવાળો-પરમાત્મા છે

૪. મન દ્વારા મહાતમ ધરે-એ મન વડે મહિમા ધરે છે

૫. પોઢો-પ્રૌઢ, વિસ્તીર્ણ

૭. સરખાવો "બાવનનો સઘળો વિસ્તાર, અખા ત્રેપનમો જાણ્યે પાર"—અખાના છપ્પા (૨૪૭)

૯. રામત્ય-રમત

૧૦. કિરણી-સૂર્ય

પદ ૬
પરબ્રહ્મ વસ્તુ સ્વસંવેદ્ય છે

પરબ્રહ્મનો મર્મ વાણીથી પામી શકાય એમ નથી જેઓ એકાગ્ર ચિત્તે બ્રહ્મનું ધ્યાન ધરે છે તેઓ જ એનો લક્ષ પામી શકે છે જે સ્થળે કાંઈ નથી ત્યાં પરમાત્માના જ ડેરા છે પરમાત્માનું ધ્યાન કરતા ધ્યાન કરનારો જ ન રહેવા પામે ત્યારે પરબ્રહ્મ વસ્તુ હાથ લાગી એમ ગણાય અહીં ગુરુ શિષ્યની સંજ્ઞા નથી શિષ્ય જ પોતાની મેળે પ્રતીતિ મેળવી શકે છે જે ગુરુને ગુરુપણાની ઇચ્છા નથી હોતી તે સાચો ગુરુ છે પરમાત્મા સ્વસંવેદ્ય છે અખો કહે છે કે ગુરુની વાત પૂરી મનમાં ઊતરી હોય તો પોતાની જાતે આનો અનુભવ કરો

૧. રસના–જીભ

૩. વે'વુ–જાણવું (?) વસેવુ–વસવું

૪. સધો–સીધો

કડવું ૨૫
પરબ્રહ્મનો ભેદ : શૂન્યવાદીનો પૂર્વપક્ષ

અગાઉના પદમાનું પરબ્રહ્મના સ્વરૂપ વિશેનું નિરૂપણ આ કડવામાં આગળ ચાલે છે અને એની સાથે શૂન્યવાદીનો પૂર્વપક્ષ આપી એ વાદનું નિરસન કર્યું છે જેને વેદ અગમ-અગોચર કહે છે તે પરબ્રહ્મ તો પોતાની મેળે જ જાણી શકાય તેવું — સ્વસંવેદ્ય — છે અને એને જાણવાથી દ્વૈતનો નાશ થાય છે જેમ ધૂંધવાતો અગ્નિ એકદમ મોટો થાય છે અને જ્વાળાઓ કાઢે છે અને વિસ્તૃત થાય છે એ એના અસત્ રૂપથી અભિન્ન છે, એમ પરબ્રહ્મ વહ્નિ પણ પ્રત્યેક ઘટમાં રહેલો જ છે જેમ લાકડામાં, પથ્થરમાં એ રહ્યો છે તેમ એ દેહ સાથે જ જન્મેલો છે શૂન્યવાદીનો મત સૃષ્ટિને ચૈતન્યજ્વાલાને બદલે ધુમાડાના ગોટેગોટરૂપે બનાવે છે તેઓ આત્માનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા નથી ચિત્રના દીવાથી જેમ અંધારાનો નાશ થતો નથી તેમ શૂન્યવાદીના મતથી સંસારક્લેશનો નાશ થતો નથી જગત તો શૂન્યમાંથી પ્રગટે છે પરમાત્મા જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, કર્મધર્મનું મહત્ત્વ નથી બધું

શૂન્યમાથી જન્મી, શૂન્યમા ધારણ કરાઈ, શૂન્યમા પરિણમે છે અને મરેને ફરી જન્મતો નથી—એવુ એવુ શૂન્યવાદીઓ કહ્યા કરે છે, પણ મૂળ તત્ત્વને તેઓ કદાપિ પામી શકતા નથી

૨. ધૂધૂતો–ધૂંધવાતો

૩. ઝાજુલ્યમાન–ઝાજ્વલ્યમાન ફટકીને–ફટાક અવાજ કરીને ફરફરો–સ્ફુરી રહેતો (?)

૫. ધોખે ભર્યો–ધૂવાડાથી ભરેલો ધૂખનો–ધૂવાડિયો શૂન્યવાદીનો વાદ—"..પુદ્ગલ એટલે શરીરની અદર કોઈ પુરુષ અથવા સાચો સ્થિર આત્મા નથી, તેમ બાહ્ય ધર્મ એટને અર્થમા પણ કોઈ સ્થિર વસ્તુતત્ત્વ નથી, એવો બને પક્ષમા (બાહ્ય અને આતર) નૈરાત્મવાદનું સ્થાપન કરનારો સિદ્ધાન્ત તે શૂન્યવાદ" —ન દે મહેતા ('અ કા'–૧, પૃ ૮૧)

૬. કસાન–કૃશાનુ, અગ્નિ દાર–દારુ, કાષ્ઠ. દલ–સમૂહ ઝલકયો–ઝકારયો ઝાતકાર–ઝગારા

કડવું ૨૬

અધમ શૂન્યવાદીનાં લક્ષણ

આ કડવામા અખો શૂન્યવાદીના લક્ષણો વર્ણવે છે આ તે કેવા શૂન્યવાદી કે જેને શૂન્યની પણ શોધ લાગી નથી! આ વાદ તો મિથ્યા વિતડાવાદ છે શૂન્યવાદી પ્રપચને મિથ્યા ગણે છે, પણ તેના હૃદયમા તો જગત જ સાચુ છે આવા લોકો પૂરા શૂન્યવાદી પણ નથી એટને એમને તો 'અધમ'જ કહેવા જોઈએ ઇન્દ્રિયોના સુખોમા એ રચ્યાપચ્યા રહે છે, જય-પરાજય, સુખદુખ આદિ દ્વદોમા ફસાય છે આ શૂન્યવાદીઓ કોઈ મહાભ્રમમા ફસાયેલા છે અજ્ઞાનને તેઓ જ્ઞાન માને છે અને ઇન્દ્રિયોના સુખો પાછળ આધળી દોટ મૂકે છે પાપપુણ્યનો ભેદ તેમને નથી મહાપુરુષને તે નમે નહિ અને તેમનામા ન હોય તેના દોષ આપ્યા કરે પોતે અજ્ઞાનમા ગળાડૂબ અને આચાર્ય થઈ બેસે! તેમને કોઈના ઉપર વિશ્વાસ

નથી અને આસ્તિકતાની — પરમાત્મની હસ્તીના વાદની જુક્તિ તે સમજતા નથી આ તો પૂરા શૂન્યવાદી પણ નથી દેહસુખો ભોગવવા માટે શૂન્યવાદનુ તો તે ઓઠુ તે છે એના કરતા જેઓ પરમાત્મા અને વિશ્વનુ ભિન્નત્વ સ્વીકારતા નથી એવા આસ્તિકતાવાળા જ્ઞાનીઓ જ ખરા શૂન્યવાદી છે

૩ જે વિજે–જયવિજય

૬ વેદવિંડ–વેદની વિતંડા કરનારો

૮ 'પરમોને' છાપભૂલ છે 'પરમોધે' વાચવુ પરમોને–પ્રબોધે, ઉપદેશ આપે પોતા હૂતા–પોતા થકી

૯. આચારજ—આચાર્ય નાસ્યની—નાસ્તિમ્તાની, નાસ્તિભાવની જુક્ય–જુક્તિ આસ્યની–આસ્તિમ્તાની, અસ્તિભાવની

કડવું ૨૭

આત્મજ્ઞાનીનો અનુભવ · શૂન્યવાદીના સંદર્ભમાં

આ મતાનીના અનુભવનું વર્ણન કરતા અખો કહે છે કે શૂન્યના છેડે જઈ આવ્યા પછી જ એનો મર્મ મનુષ્યને સમજાય છે આ પરબ્રહ્મપદને પરમ અદ્વૈત અનુભવના સદર્ભમા જ સમજી શકાય છે અહી દ્વૈતનુ કોઈ દુ ખ નથી આ તો આત્યંતિક આનદાનુભવ છે એને કોઈ જગત નથી તો પછી શૂન્ય શી રીતે કહેવાય? અને ગુણદોષ પણ કોના ગણાય? અહી કોણ કોનુ વર્ણન કરે? સૂર્યને રાત્રિ નથી તો પછી એ દિવસને શા વડે જાણે? શૂન્યવાદી તો માત્ર શરીરને જ જુએ છે પણ નવાઈની વાત તો એ છે કે પોતાના કૃત્યો એ શરીરના માનતો નથી! એની આછી દૃષ્ટિ જે છેવટનુ કારણ–બ્રહ્મ–તેને પામી શકતી નથી ઉષ્ણતાનો દાખલો આપીને અખો કહે છે કે કાષ્ઠને ઘસવાથી ગરમી પેદા થાય છે, પછી ધૂમ પેદા થાય છે અને પછી અગ્નિ પેદા થાય છે શૂન્યવાદી તો ઉષ્ણતાને જ અગ્નિ લેખે છે એથી આગળ એની મતિ જતી નથી તે તો જગત અને જગતના કૃત્યો જુએ છે પણ જેની શક્તિ વડે એ સક્રિય થાય છે તે આત્મા તો એને માટે અણજાણ્યો જ રહે છે શૂન્યવાદીની દૃષ્ટિ દેહ સુધી જ પહોંચે છે જેની પુષ્ટિ વડે આ સઘળુ પુષ્ટ થયુ છે તે પરમ અર્થ–આત્મા–સુધી જવાનુ

એનું ગજું નથી. આત્મતત્ત્વની ખોજ વગર અધ્યાત્મયાત્રા થઈ શકે નહિ એ પાયાના વિચાર ઉપર અખો ભાર મૂકે છે.

૧. શૂન્યને છેહ–શૂન્યના છેડા સુધી.

૨. મત–અભિપ્રાય, ધર્મમત.

૪–૫. રાતાંબર–સૂર્ય. સૂર્યને રાત્રિ જ નથી, તો દિવસને એ શા વડે જાણે? તે રીતે જેને માટે જગત જ નથી, તે મુક્તિ શામાંથી મેળવે, મુક્તિનો વિચાર જ એને શી રીતે આવે? જેને મન જગતની હસ્તી છે, તેને આ બધું વિશ્વ જોઈ એને મિથ્યા કહેવાનું પ્રાપ્ત થાય છે, અને એને સમસ્યાનો ઉકેલ આ મિથ્યામાંથી મુક્તિ મેળવવા દ્વારા જ લાધે છે. અખો અહીં जगन्मिथ्या લેખતા શાંકરમત કરતાં જગત કે કશું જન્મ્યું જ નથી એવા અજાતિવાદનો પુરસ્કાર કરતો જણાય છે.

૬. વ્યાપ–વિસ્તાર. કે'તણો–કોનો. આત્મતત્ત્વ વાચા દ્વારા વ્યક્ત થયું નથી અને અનાદિ છે. વર્જિત–બધાં લક્ષણોથી રહિત. એવો લક્ષ આધો ઘણો–આત્મજ્ઞાનીનું દર્શન એટલું બધું દૂર સુધીનું–બૃહત વિશાળું છે. આ કડી લખતાં અખાના મનમાં ગીતાના ૧૩મા અધ્યાય ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞયોગના ૧૨થી ૧૪ શ્લોકની અસર કદાચ હોય. સરખાવો — अनादिमत् परं ब्रह्म न सत् तन्नासदुच्यते। ... सर्वमावृत्य तिष्ठति ... सर्वेन्द्रियविवर्जितम्।

૭. અંધલક્ષ આધો ન ચાલે–એ આંધળું દર્શન દૂર સુધી પહોંચતું નથી.

૧૦. દે' — દેહ.

કડવું ૨૮
વિદેહીનાં લક્ષણ

આ કડવામાં વિદેહીનાં–મુક્ત 'માહંત'નાં લક્ષણ વર્ણવ્યાં છે. સંસારમાં રહેવા છતાં એ એમાં લિપ્ત થતો નથી. એનો પરમાત્માનુભવ મન અને વાણીથી પર છે. જાણનારો એમાં તન્મય રહેલો છે. સૂર્યનું દૃષ્ટાંત આપીને અખો કહે છે કે ગમે તેવા અશુદ્ધ જળમાં એનું પ્રતિબિંબ પડે તો એથી એ અશુદ્ધ થતો નથી. એના હૃદયમાં કોઈ પણ જ્ઞાનની ગ્રંથિઓ હોતી નથી. આ એક સ્થિતિ છે. દેહભાવ ત્યાગવાથી એનો અનુભવ થાય છે. આવા વિદેહીનો અનુભવ શબ્દની પારનો છે.

૧. ચેહેન–ચિહ્ન. રયણીદંન-રજનીદિન. તનમે–તન્મય.

૨. તો– તો', તોય, પાણી. ભાંડ–વાસણ.

૩. તરણી–તરણિ, સૂર્ય. પવનના યોગથી પાણીમાં પડેલું સૂર્યપ્રતિબિંબ ડોલે છે તેનું ચિત્ર. આપણું–પોતાનું.

૫. વિષ ધારણ કરતા પાણીમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડ્યું હોય તો તેથી સૂર્યને પોતાની અંદર કશો આમે–આમય–રોગ વરતાતો નથી.

૬. સુરસરી–ગંગા, અહર્પણી–દિનનાથ, સૂર્ય.

૭. વિત્રેક–વ્યતિરેક. વિત્રેક કારણ—જુઓ કડવું ૮, કડી ૯ ઉપરનું વિવરણ.

૧૦. અતિ આથો લક્ષ વપુ વિના–દેહદષ્ટિ ન હોય તો દર્શન દૂર સુધીનું થઈ શકે છે.

૧૧. રહે પાર વેદાંતને–વેદાંતજ્ઞાનની પારનો એ અનુભવ છે.

પદ ૭

મહાપદ

પરમાત્મ અનુભવને આ પદમાં 'મહાપદ'રૂપે વર્ણવ્યું છે. પોતે દ્વન્દ્વાતીત છે પણ દ્વૈત જેવો ભાસે છે, પોતે અવાચ્ય છે પણ વાચા ધારણ કરીને બોલે છે. અહીં ગ્રાહ્ય, ગ્રાહક કે ગ્રહણ નથી. બધું એક તત્ત્વ જ છે. તે રૂપ અને અરૂપ બંને છે. આવા અદ્વિતીય એકાત્મતાવાળા અનુભવને વર્ણવવા શ્રુતિ પણ અસમર્થ છે.

૧. મહાપદ–પરબ્રહ્મ-સાક્ષાત્કાર. સયાંન–એંધાણ, ચિહ્ન ('સ+અભિજ્ઞાન'માંથી?). બેહદકી–નિઃસીમની, ભૂમાની.

૨. કોબિદ–કોવિદ, નિષ્ણાત. મહાનિત્ર-મહાનિધિ.

૩. તકીઆ–આશ્રયસ્થાન, વિસામો

૪. બૂઝ–સમજ. એ ગદકી–(?) સં. ગદ=રોગ. ભવરોગ અંગે એ મોટી સમજ છે. (?) 'અગાધકી' એ પાઠ લેતાં, અગાધ એવા પરમાત્માની–એ અર્થ થાય.

કડવું ૨૯

ષડ્દર્શનશાસ્ત્ર : શાસ્ત્રવિધાનની મર્યાદા

આ કડવામા અખો છ દર્શનો, છ ઉપદર્શનો અને એમના અનુયાયી ઓની વેશભૂષાનો ઉલ્લેખ કરીને એ છ દર્શનોના છન્નુ પાખંડ થયા છે અને વળી એના પણ ઉપભેદો થયા છે અને એમ એની વણઝાર ગામેગામ ચાલ્યા કરે છે એનુ વર્ણન કરે છે આ મતમતાંતરોમા સપડાયેલાઓ અંદર અંદર વાદવિવાદમા અને પોતાનો કક્કો ખરો કરવામા પોતાનુ સાર્થક્ય સમજે છે પણ જે ખરો સાધક છે તે આમા ફસાતો નથી એને તો બ્રહ્મ જ્ઞાન સાથે જ નિસ્બત છે અખો કહે છે તેમ 'મત નોહે માહતને', એ તો મૂળ વિચાર જ પકડી લે છે આ બધી આળપંપાળ તો માયાની જ લીલા છે

૧. જ્યારય જ્યમ ત્યમ થયુ–સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (૧૪–૨૦) 'ઇમ યથાર્થ જ્યમ ત્યમ થયુ' અપૂરવ અમથુ રહ્યુ–અપૂર્વ એવો બ્રહ્માનુભવ તો બાકી જ રહ્યો

૩. (૧) ન્યાય (૨) વૈશેષિક, (૩) સાંખ્ય, (૪) યોગ, (૫) પૂર્વ મીમાસા અને (૬) ઉત્તરમીમાસા—એ છ દર્શનોનો ઉલ્લેખ

૪. છ ઉપદર્શનોમા અખો (૧) શૈવ (૨) સાંખ્ય, (૩) મીમાસા, (૪) ચાર્વાક, (૫) બૌદ્ધ અને (૬) જૈનનો સમાવેશ કરે છે આ વિશે નર્મદાશંકર મહેતા કહે છે 'શૈવ ઉપદર્શનમા તે પાશુપત મત ગણે છે, જે ખાસ વેદવાદી નથી, સાંખ્ય ઉપદર્શનમા તેણે સાત્વત અથવા પાચરાત્ર વૈષ્ણવ મત ગણેલો હોવો જોઈએ મીમાંસકના પણ બે ભેદ છે કેવળ નિરીશ્વર કર્મવાદી, અને સેશ્વર મીમાસક પહેલા છ આસ્તિક દર્શનોમા [કડી ૩ મા ગણાવ્યા મુજબનાં] જો સેશ્વર મીમાસક ગણીએ તો નિરીશ્વર મીમાસા ઉપદર્શનમા આવે ચાર્વાક, બૌદ્ધ અને જૈન—એ ત્રણ ઉઘાડા નાસ્તિક ઉપદર્શનો છે" ('અ કા'–૧ પૃ ૮૨) ચારુવાક–'ચાર્વાક' શબ્દ આ રીતે લખાયો હોય ચારુ જેની વાક છે તેવા—રૂડુ બોલનારા—એ કટાક્ષયુક્ત અર્થનો લાભ પણ 'ચારુવાક' રૂપને મળે છે

૫. "જટિલ–એ પાશુપત મતના છે મુંડિન–તે ત્રિદંડી સંન્યાસી છે, માળાધારી–ગીવો અને વૈષ્ણવો છે, વાનાગરડા શીશ વીંટે–એ જટાધારી

સાધુઓ અથવા ગોસાંઈઓ છે; કંદલિંગ શિવ ઉપદેશ—એ લિંગાયત અથવા વીરશૈવો છે.'' ('અ. કા.'—૧, પૃ. ૮૨—૮૩.) કરે ખંચન કેશ—કેશ ખેંચી કાઢે છે. જૈનયતિઓનો ઉલ્લેખ.

૬. પાખંડ છન્નું—સરખાવો કબીરની પંક્તિઓ :

"તે પુનિ રચિનિ ખંડ બ્રહ્મંડા,
છ દર્શન છાનબે પખંડા."
('અંતર જ્યોતિ શબ્દ યક નારી' પદમાં.)

૭. ફડસૂઆં—ફાડિયાં. જૂજુઆ—જુદા જુદા. ચાલ્ય ન મળે એક—એમના વચ્ચે એકમતી નથી.

૮. એમ ખટે દરશન ખટપટે—સરખાવો કબીરની પંક્તિ : 'ષટ દર્શન સખ શબ્દ કરત હૈ.' ('શબ્દહિ ગુરુ, શબ્દ સુનિ સિખ લે...' એ પદમાં.) મૂળ વિચાર—બ્રહ્મનો વિચાર.

૯. ખટ કોટ—છ કિલ્લાઓ, છ દર્શનોના છ ચોકા.

૧૦. માઈ—માતા, માયા.

૧૧. નિર્દાવે—દાવા વગર—મારું જ શાસ્ત્ર સાચું એવા અહંમૂલક દાવા વગર.

કડવું ૩૦

ત્રિવિધ શાસ્ત્રમતોનું વૈતથ્ય—૧

ત્રિવિધ શાસ્ત્રમતો જીવનું અસ્તિત્વ કોઈ ને કોઈ રૂપે સ્વીકારે છે પણ જીવ શાનો બન્યો છે એ વિશે વિચાર કરતા નથી. દેહની દૃષ્ટિથી તેઓ આગળ જતા નથી. આ રીતે સંસારના ભોગ ભોગવાય છે પણ મોક્ષનો વિચાર થતો નથી. આત્મતત્ત્વનો અસલ વિચાર થતો નથી. આત્માની ખોજ વગર નિર્વાણ શી રીતે મળે? વિવિધ શાસ્ત્રમતોનું વૈતથ્ય સંક્ષેપમાં અહીં બતાવાયું છે.

૧. શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણોના કર્મવાદનું નિરૂપણ.

૩. જથે—જથાબંધ.

૪. પંડ—પિંડ, દેહ—પુદ્દગલ. પ્રોઢ—પ્રૌઢ.

૫. આદિ ન કાઢી જીવની-જીવનું મૂળ ન શોધ્યું જગત-જીવ બંધ-પ્રયત્ન

૬. જેમ વાંસ અંદરોઅંદર ઘસાઈ અગ્નિ પેદા થાય તો તે આખા વનને બાળી મૂકે છે, તેમ આત્મજ્ઞાનનો ઉદય થાય તો બધી સાંસારિક વાસનાઓ બળીને ખાખ થઈ જાય છે અને પછી જીવનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી

૭. પ્રત્યક્ષ કર્મના પ્રમાણ ઉપરથી જીવનું અસ્તિત્વ નક્કી કરવાની નૈયાયિકોની પદ્ધતિ

૯. યોગશાસ્ત્ર પ્રાણને કેળવવા ઉપર ભાર મૂકે છે, દેહ વગર પ્રાણ શી રીતે હોય એટલે દેહને સ્વીકારે છે, પણ જીવ વગર દેહ શી રીતે હોય એ રીતે જીવને સ્વીકારે છે પ્રાણ-દેહ-જીવ એ ત્રણેની સ્વીકૃતિ યોગમાર્ગમાં છે પણ જીવ શાનો બનેલો છે, એનો નિયંતા કોણ છે, કયા નિમિત્તે જીવ ઉત્પન્ન થયો છે, આદિ પાયાના પ્રશ્નો બાકી રહે છે 'સાચા' પછી પૂર્ણવિરામ જોઈએ

૧૦. પૂર્વમીમાંસા યજનયાજન કર્મકાંડની વાત કરે છે અને જીવ ન હોય તો સ્વર્ગના ભોગ કોણ ભોગવે એમ માની જીવનું અસ્તિત્વ સ્વીકારે છે

કડવું ૩૧

વિવિધ શાસ્ત્રમતોનું વૈતથ્ય-૨

આ કડવામાં બીજાં શાસ્ત્રો — વૈશેષિક, સાંખ્ય અને વેદાંત — ના મતો તપાસી તેમનું વૈતથ્ય બતાવવામાં આવ્યું છે માયા જ એ બધામાં રહેલી છે અને મૂળ વિચાર તરફ જવામાં વિક્ષેપ કરી રહી છે

૧. વૈશેષિક મતવાળા જીવને જ વિશિષ્ટ માને છે જીવ વગર આ બધા વિવિધ ભેદ હોઈ શી રીતે શકે ? — એમ તે પદાર્થોના ગુણોની વાત કરે છે (લેખાં ગણે છે) જીવ પ્રત્યક્ષ છે તો એ જીવની હસ્તી ઉપર આવીને ઊભા રહે છે, જીવની ઉપેક્ષા કરી શકતા નથી પણ એથી આગળ પણ જતા નથી

૩. સાંખ્યશાસ્ત્ર સૃષ્ટિના પદાર્થોની સંખ્યા નક્કી કરે છે અને જીવનું સ્વરૂપ બતાવે છે બ્રહ્મ એ તો માયા વડે સબલિત-શબલિત-રંગાયેલું છે અને કર્મભારને વહે છે

૪. માયાનો સંગ છૂટે તો કેવળ બ્રહ્મ જ દેખાય છે. માયા એને ઢાંકી દે છે અને વિક્ષેપ કરે છે એને કારણે પુરુષ આપત્તિ ભોગવે છે.

૬. જો ધર્મની બાંધે ધજા—જો, માયા કર્મકાંડવાળી ધર્મની ધજા બાંધે છે.

૭. રદે-હૃદય, રહસ્ય. અર્વાચી-અર્વાચીનો. શાસ્ત્રોનો મૂળ મત તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જ છે. પણ જે મતનો પોતે ઉપાસક હોય તે મતનો પોતે વિસ્તાર કરે છે.

૮. બધા મતોએ જીવને સ્થાપ્યો.

૯. દર્શનશાસ્ત્રોમાં સાંખ્ય અને વેદાંત કંઈક કામનાં હોય એમ અખાને લાગે છે. સાંખ્યને આંખ—જોવાની દૃષ્ટિ—છે, પણ અતિ અલ્પ ત્રીજી કડીમાં કહ્યા પ્રમાણે જીવના રૂપની અને ક્રમભારની વાત કરવાને બદલે બ્રહ્મતત્ત્વ ઉપર જ ભાર મૂકે તો એ દૃષ્ટિ કામ આપી શકે. વેદાન્ત પણ માયા માયાના રટણથી છૂટે તો એ સાચો રસ્તો પામે.

કડવું ૩૨

સત્સંગ મહિમા

દર્શનશાસ્ત્રોના વિવિધ મતોનું સંક્ષિપ્ત બયાન કર્યા બાદ અખો સતનું મહિમાગાન કરે છે અને સત્સંગની અનિવાર્યતા ભારપૂર્વક સમજાવે છે. અહીં પણ અનુષંગે ભક્તિ ઉપર ભાર મુકાયો છે અને પરમાત્મા પ્રત્યેના અભિસરણમાં ઉત્કટતાની આવશ્યકતાનું મહત્ત્વ થયું છે.

૧. પસાય-પ્રસાદ, કૃપા.

૩. તરસ્યો માણસ જેમ પાણી વગર રહી ન શકે એ પ્રમાણે જ્યાં સુધી પરમાત્મા માટે ઉત્કટ ભાવ ન જન્મે ત્યાં સુધી એ મુમુક્ષુ પુંશ્ચલીતન જેવો—વંઠેલી સ્ત્રીના પુત્ર જેવો—છે, જેનું કોઈ રણીધણી થતું નથી—એ કોઈનો કહેવાનો નથી. અર્થાત્ સાધક નથી રહેતો સંસારનો કે નથી રહેતો ભગવાનનો.

૪. જેમ પાણીનો લેપ કરવાથી તરસ ન છીપે એમ ખરી સાધના કર્યા વગર ભગવાન મળે નહિ. એ માટેની પણ પળ હોય છે. ધૃતિયુક્ત સાધના ઉપર અખો ભાર મૂકે છે.

૮. જે મન કામ-ક્રોધ-લોભ-મોહ આદિના તાપથી બળી રહ્યાં છે તેને તો સંતજનરૂપી પર્જન્ય-મેઘ જ શાતા અર્પે છે. સંતની પરોપકાર-વૃત્તિ અને શામકતાનું કેવું આહ્લાદક ચિત્ર આપ્યું છે!

૯. જીવો એ તો મમતારૂપી ઘાણીએ જોતરેલા બળદ છે અને તે કાળના હાથમાં આવી પડ્યા છે એમ કહીને અખો સંસારના તાપમાં સિઝાતાં મનુષ્યોની વેદનાનું વેધક ચિત્ર આપે છે. પણ બીજી પંક્તિમાં તે સક્રિય આશા-વચન પણ ઉચ્ચારે છે કે સંતની કૃપાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય તો તેઓની નાથ એ કાપી નાખે છે, પછી ઘાણીના બળદની જેમ એમને ભવચક્રમાં ફરવાનું રહેતું નથી.

૧૦. જેમ સિંહની ગંધથી હાથીનું ટોળું પલાયન કરી જાય છે તેમ સંતના શબ્દ સાંભળતાં જીવનાં બંધન જતાં રહે છે. ખોડ-ક્ષતિ.

પદ ૮

ગુરુ-ગોવિંદની એકતા

આ પદમાં સંત અને સ્વામીની, ગુરુ ગોવિંદની, જ્ઞાની અને પરમાત્માની એકતા બતાવી છે. હરિ અને હરિજન અળગા નથી. પરમાત્મા જો નિર્ગુણ છે, તો એનું સગુણ સ્વરૂપ તે સંત છે. જેમ અગ્નિ વડે દીવો પેટાવવો હોય તો વાર લાગે છે પણ દીવા વડે દીવો જલદી સળગે છે એ પ્રમાણે ગુરુ વડે-જ્ઞાની સંતની મદદથી-આત્મજ્ઞાનની જ્યોત સહેલાઈથી પ્રગટે છે અને ભગવાનની પ્રાપ્તિ જલદી થાય છે. સંત દૃષ્ટિઉપદેશ આપે છે—આચાર દ્વારા જ અનુભવમાં ગતિ કરાવે છે—ગુરોઽસ્તુ મૌનં વ્યાખ્યાનમ્. આવા તત્ત્વવેત્તામાં પરમાત્મા પ્રત્યક્ષરૂપે રહ્યો હોય છે. જેમ સોનું અને કુંડલ તત્ત્વતઃ એક જ છે, તેમ જ્ઞાની અને પરમાત્માનું સ્વરૂપ સમજવું. આવા સંતને જે ભજશે તે દ્વૈત દેખી હરખાશે નહિ. અદ્વૈતમાં એની સહજ-સ્થિતિ થશે.

કડવું ૩૨

સંત અને અસંતનો ભેદ : સંતનો મહિમા

સત્સંગનું મૂલ્ય ઘણું મોટું છે ભગવાન સાથે પૂર્ણ એકતામાં એ મૂકી આપે છે, અને દિવસે દિવસે આત્માનુભવ વધતો જાય છે સતજનની ખૂબી એ છે કે તે સાધકને પોતાના જેવો કરી દે છે મેઘ વર્ષે છે ત્યારે એ વહેરોવંચો કરતો નથી, તેમ સતજનની કૃપાનું અમીવર્ષણ પણ સર્વત્ર સરખું જ થાય છે એના વરસવાથી અઢારે ભારની વનસ્પતિ ફૂટે છે પણ વર્ષાઋતુમાં જ જવાસાનો છોડ સુકાઈ જાય તો એમાં મેઘનો શો વાંક? મેઘ તો મસ્તક વરસે કે પણ એ જે સે'જ પણ પી શકે નહિ તો એમાં મેઘ શું કરે? એ પ્રમાણે અસત સતગુરુનો સંગ કરવા જાય તો ધાર્યું પરિણામ આવતું નથી માયા છેડતી એને માટે મુશ્કેલ બને છે અને એ ભંગ પડાવે જ છે ત્રણ ઉદાહરણો આપી અખો સ્ફુટ કરે છે કે હરિની કૃપા હોય તો જ જીવને સમું પડે છે–સત્સંગ તેને લાભદાયી નીવડે છે

૧. આવો–દૂરનો, ઊંડો ઘન ઘન–દિવસે દિવસે ભિન્નાભિન્ન–પરમાત્માથી પોતે ભિન્ન છે અથવા અભિન્ન છે એવો અભિનિવેશ સહજ બ્રહ્મભાવ વિનમી રહે એ અર્થ છે.

૨. ભિન્ન–ભેદ વસ્તે–વસ્તુમાં, પરબ્રહ્મમાં

૪. વહેરો–આંતરો, ભેદભાવ નીત–નીતિ

૫. ભાર અઢાર–અઢાર જાતની વનસ્પતિ

૬. જવાસા–એક જાતનો કાંટાળો છોડ, જે ઉનાળામાં ખીલે છે અને ચોમાસામાં કરમાય છે રસ–ઋતુ ટાંક–પૈસાભાર

૭. મેવ–મેઘ

૮. વાસીએ–સુગંધિત કરીએ

૯. જાગ–જગ્યા

૧૦. આક–આકડો પનારા–ખાખરો

કડવું ૩૪

સત્સંગ માટેની આરત : સંતની કૃપા

આ કડવામા અખો સત્સગ કરવામા ઢીલ ન કરવાનુ કહે છે સસગ
વડે જ પરમાત્મા મળે છે પરમાત્મા સાથે એવો અભેદ અનુભવીને જ જીવન
જીવવુ જોઈએ અને એવી અધ્યાત્મની ચાવી—આત્મજીવનની કળા—સતોના
સગથી હાથ લાગે છે આમ, સત્સગનો યોગ્ય મહિમા કરવા છતા અગત
પુરુષાર્થનુ મહત્ત્વ અખો ઓછુ આકતો નથી છીપનુ ઉદાહરણ આપીને એ
વસ્તુ તે સ્ફુટ કરે છે સમુદ્રના તળિયે પડેલી છીપમા જો ખરી રતિ—
તાલાવેલીવાળો પ્રેમ—ઊપજે તો તે જળમાથી બહાર આવે છે અને એની
આરતની ઉત્કટતા મેઘને એની તરફ ખેચી લાવે છે એમા જો મેઘના બિંદુ
પડે તો મહામનોહર મોતી નીપજે છે પણ જો એ સમુદ્રમાથી બહાર જ
ન આવે તો ઠાલી ને ઠાલી જ રહે છે। એ પ્રમાણે જે હરિ—હરિજનને
(બને એક જ છે એવો અખાનો દૃઢ પ્રત્યય છે) સેવતો નથી તે હરિને
પામી શકતો નથી હરિને પામના માટે છીપ જેવી નિર્મળતા અને સાચી
આરત જોઈએ એમ અખો કહે છે સર્પ જેવા અપાત્રમા પડેલુ સ્વાતિબિંદુ
મૌક્તિકને બદને, ઝેર નીવડે છે સતના વચનમા વિશ્વાસ રાખી નિર્મલ બુદ્ધિએ
હરિને સેવીએ તો નિર્મલ જ્ઞાન મળે કુજડી દૂર રહ્યે સ્નેહચિંતવન દ્વારા
બચ્ચાને ઉછેરે છે એમ ગુરુ પણ સાધકને સહાય થાય છે

૧. સીઝે—સિદ્ધ થાય જીવીજે—જીવીએ (જૂની ગુજરાતીના જૌવિજ્જઇ

૨૫ ઉપરથી)

૬. ઋત—મૃત્યુ બિદ—બિંદુ અહિ—સાપ નીમડે—નીવડે

૭. વાકુ ગ્રહે ખન બુધ્ય વડે — ખન (માણુસ) બુદ્ધિ વડે વાકુ સમજે
પાત્રયોગે ભલુ ભૂડુ — સતનો ઉપદેશ પાત્ર અનુસાર ભલો કે ભૂડો થાય
છે ક્ષેત્રનો વહેરો પડે—જે ક્ષેત્રમા, જે પાત્રમા સતનો ઉપદેશ પહોચે છે
તેને લીધે પરિણામમા તફાવત પડે છે

૯—૧૦. કુજડી ઈંડા મૂકીને દૂર જઈને ચારો ચરે છે પણ એની સુરતા
—ધ્યાન તો એ ઈંડામા જ હોય છે, પરિણામે ઈંડા દૂર રહ્યે રહ્યે પણ સેવાય
છે અને બચ્ચાં ઊછરે છે એ પ્રમાણે જેનુ મન ગુરુના ચરણમા લાગેલુ છે
તેને ગુરુકૃપા મળે જ છે અને આવા સમજણને એ ગુરુકૃપા હરિનો
ભેટો કરાવે છે

કડવું ૩૫
સંત સેવવાનું ફળ

સંતને સેવવાથી બધા પ્રકારના સુખો મળે છે, જન્મમરણનો ફેરો ટળે છે અને સાંસારિક સુખદુઃખનાં દ્વન્દ્વો પીડી શકતાં નથી. હૃદયમાં અહર્નિશ ભગવાનનો વાસ રહે છે ભક્તને ભગવાન દુર્લભ છે, તો ભગવાનને પણ સાચો ભક્ત મળવો દુર્લભ છે. કેટલાક ધર્મ, અર્થ, મોક્ષ અને કામ એ ચારે પુરુષાર્થોની સિદ્ધિ અર્થે ભગવાનને ભજે છે આવી સકામ ભક્તિ પણ હોઈ શકે છે, પણ ભગવાનને તો નિષ્કામ ભક્તો વિશેષ પ્રિય છે આવી અહૈતુકી ભક્તિનો અખો મહિમા કરે છે. તે એને 'બ્યાશીમી' ભક્તિ કહે છે. આવા સંત-સદ્‌ગુરુ મળવા એ પણ પરમાત્માની કૃપા જ લેખાય. એમના સત્સંગથી પરમ પ્રાપ્તવ્ય-જીવબ્રહ્મ ઐક્તા-સુલભ થાય છે. આ 'અખેગીતા' ગ્રંથમાં એનું જ રહસ્ય આપ્યું છે

૨. મન ન લાગે બીજે ભામેણી—મન બીજી ભમણામાં-માયાના ભ્રમમાં જતું નથી ખામે-ખામણામાં.

૩. જેમ ભક્તને ભગવાન વહાલા છે તેમ ભગવાનને ભક્ત પ્રિય છે. ભગવાન ભક્તના હૃદયનો આશય જાણીને ભક્તના હૃદયમાં જ હમેશાં રહે છે-એ ધામ (ભક્તનું હૃદય) તે છોડી શકતા જ નથી !

૪-૫. સરખાવો ગીતા (૭.૧૬-૧૭)

> चतुर्विधा भजन्ते मां जना सुकृतिनोऽर्जुन ।
> आर्त्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥
> तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।
> प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥

૬. જે કરે તે જ જાણી શકે એવી બ્યાશીમી ભક્તિ તો અણુવિગીની છે અહીં ધ્યાન કરનારો અને જેનું ધ્યાન કરાય છે તે બન્નેનો અવકાશ રહેતો નથી—એક તત્ત્વ જ રહે છે. 'બ્યાશીમી ભક્તિ' વિષે ન દે મહેતા કહે છે: "એકાશી પ્રકારની ભક્તિનો ઉલ્લેખ ચિત્તવિચારસંવાદમાં ૩૯૦મી કડીમાં આવે છે એકાશી પ્રકારની ભક્તિ સગુણ પરમેશ્વરની છે, અને બ્યાશીમી નિર્ગુણ પરમેશ્વરને લગતી છે. મૂળ ભક્તિ અથવા પરમેશ્વર સંબંધની પ્રીતિના પ્રકાર નીચે મુજબ ત્રણ પડે છે:—(૧) સાત્ત્વિક, (૨) રાજસ,

(૩) તામસ. આ ભેદ અધિકારીના ચિત્તના સ્વરૂપ ઉપર બંધાયેલા છે. સાત્ત્વિક મનુષ્ય પ્રભુભક્તિ ત્રણ પ્રયોજન અર્થે કરે છે : (૧) કર્મના ક્ષયને અર્થે, (૨) પ્રભુની પ્રીતિ મેળવવા અર્થે, (૩) ઈશ્વર ભજનીય છે એવા વિધિવાક્યને વશ વર્તવા અર્થે. રાજસ મનુષ્ય પ્રભુભક્તિ ત્રણ હેતુ સિદ્ધ કરવા કરે છે : (૧) ઇષ્ટ વિષયની પ્રાપ્તિ અર્થે, (૨) યશને અર્થે, (૩) ઐશ્વર્યને અર્થે. તામસી મનુષ્ય પ્રભુભક્તિ ત્રણ પ્રયોજન અર્થે કરે છે : (૧) અનિષ્ટ પ્રાણીની હિંસા અર્થે, (૨) દંભને અર્થે, (૩) માત્સર્ય વડે અથવા પોતાની બીજા કરતાં સરસાઈ કરવા અર્થે. આ નવ પ્રકારની ગુણ-ત્રયવાળી ભક્તિના શ્રવણ[૧], વંદન[૨], કીર્તન[૩], પાદસેવન[૪], અર્ચન[૫], સ્મરણ[૬], દાસત્વ[૭], સખ્યત્વ[૮] અને આત્મનિવેદન[૯]—એવા ભજનના નવ પ્રકાર સાથે મેળવતાં ૯×૯=૮૧ પ્રકારની ભક્તિ થાય છે. આ સર્વ પ્રકારો અપરા ભક્તિના છે. બ્યાસીમી ભક્તિ પરા, અગવા સહજ રતિ રૂપ છે, અને તે પરમેશ્વરના આનંદસ્વરૂપ સાથે અખંડ જોડાયેલા રહેવાની ઉત્કટ ભાવના છે. તેને અખંડ 'વિરહવેદના' તરીકે અખો ઘણે સ્થળે વર્ણવે છે." ('અ. કા.'–૧, પૃ. ૮૩–૮૪).

૯. ભેદ–રહસ્ય

૧૦. તે નર૦–તે પુરુષનો જીવભાવ તત્ક્ષણ નાશ પામે.

કડવું ૩૬

અદ્વૈતપદ : વાચાતીત વસ્તુવિચાર

આ કડવામાં વાણીની પાર રહેલા પરબ્રહ્મનો અને એની સાથેના અદ્વૈતનો વિચાર રજૂ થયો છે. 'અખેગીતા'નું હાર્દ પણ એ જ છે. એ સિવાયનું સઘળું તો વાગ્જાલ છે. સંસાર, ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચતુર્થ પુરુષાર્થ-વ્યવસ્થા; ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન એ કાલગણના; બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, અને સંન્યસ્ત એ ચાર આશ્રમો; અંડજ, ઉદ્ભિજ્જ, સ્વેદજ, જરાયુજ એ ચાર પ્રકારનાં પ્રાણીઓ અને ચોરાસી લાખના તેમના આવાગમનના ફેરા; સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણ લોક અને દશે દિશાઓ—આ સઘળું વંધ્યાસુતની વાત કરવા સમાન છે. એ જ પ્રમાણે જન્મ, મૃત્યુ, દેહકર્મ, ગુણવ્યવસ્થા, મંત્ર-જંત્ર ને યજન યાજન, દાતા-ભોક્તા,

દેશકાલ ને કર્મફલ એ સઘળુ પણ વધ્યાસુતને આકાર આપવા જેવુ છે વાસ્તવિક રીતે આમાનુ કાંઈ નથી શિવતત્ત્વ તો જ્યમનુ ત્યમ છે એ કશાથી લેપાતું નથી અખો એથી કરીને જે મૂળ વસ્તુ–બ્રહ્મ–છે તેનો વિચાર કરવાનું કહે છે, જેથી જીવભાવને લેશમાત્ર અવકાશ રહે નહી ન રે મહેતા આ કડવામા "'અખેગીતા'ની 'મોક્ષદાયિની બ્રહ્મવિદ્યા'ની તિજોરી તેની અદ્વૈતનિધિ"નું વર્ણન છે એમ કહે છે

૧. એ ગીતા–અખેગીતા

૨. વાણ્ય–વાણી મનના મત જોયા બહુ–વિવિધ શાસ્ત્રમતો ઉચ્ચાર્યા

૩. ચહેન–ચિહ્ન, લક્ષણ

૪ અડજ–ઈંડામાથી જન્મેલુ ઉદ્ભિજ્જ–વનસ્પતિ સ્વેદજ–સ્વેદ–પરસેવા–માથી થયેલા જીવજતુ જરાયુજ–જરાયુ–ઓર–માથી જન્મેલુ

૮. થાપ–સ્થાપના મિથ્યા પુરુષનો દેહ–વધ્યાસુત જેવા અવાસ્તવિક પુરુષનો દેહ

૧૧. સ્થન–જગ્યા, અવકાશ જ્યમ છે૦ —એ શિવતત્ત્વ તો જેમ છે તેમ જ છે, એવો અનુભવ સતને પોતાને સહજસ્ફુરણરૂપે થાય છે

પદ ૯

અદ્વૈતપદવર્ણન

અગાઉના કડવાનુ જ અનુસધાન આ પદમા છે બ્રહ્મ–ચિત્–હમેશા જ્યમનુ ત્યમ છે ઉપનિષદની જેમ નિષેધવાચક વાણીથી જ એને શબ્દમા વર્ણવી શકાય છે ત્યા પહોચ્યા પછી પાછા આવવાપણુ નથી ત્યા સ્થન વગરની સ્થિરતા અને ઇચ્છનાર કે ઇચ્છા કશુ નથી એ નિવાસ એવો છે કે જ્યા કોઈ જ્ઞાતા, જ્ઞાન કે જ્ઞેય નથી અને જ્યા વાણી પહોચી શકતી નથી લક્ષાલક્ષ નથી, કેવળ સાઈ–ગુરુ–ગોવિદ–નો નિરતર બ્રહ્મવિલાસ જ છે

૨. તાઈ–ત્યાહી તે જ, એને જ

૩. જાતાયાત–યાતાયાત જવુ–આવવુ, અવરજવર

૪. ગીરાઈ–ગિરા, વાણી

કડવું ૩૭

યથાવત્ અનંત બ્રહ્મનો મહિમા

બ્રહ્મ અનંત છે, એનો મહિમા વર્ણવ્યો જાય એવો નથી. જેમ સાગરનું થોડું પાણી કિનારા ઉપર આવે અને ત્યાં મીઠું જામે તો સાગરનુ પાણી કાંઈ ઓછું થતું નથી એ પ્રમાણે જગત આખું જગદીશ–બ્રહ્મ–માં છે જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ જણાય છે ખરી, પણ એથી બ્રહ્મમા કંઈ વધઘટ થતી નથી, એ ઉપરના–સાગરના–દૃષ્ટાન્તથી સ્પષ્ટ છે મન એની હદથી–મર્યાદાથી આગળ જઈ શકે તો અખિલ બ્રહ્માંડના સ્વામીની મોટાઈ સમજી શકે આ મહાપદમાં સ્થિતિ કરીને મનુષ્ય જુએ તો બ્રહ્માંડને સ્થાને અણુ પણ દેખાતુ નથી, તો પછી પિંડ–જીવ–નું અસ્તિત્વ એ ક્યાથી જોવા પામે? સર્વત્ર એક જ તત્ત્વ અનુભવાય છે જેમ આકાશમા આઘે ગયેલા મનુષ્યને પૃથ્વીના અંકુરો દેખાતા નથી, તેમ જે સંત આકાશઆઘેરા વર્તે છે, અનંત બ્રહ્માનુભવ પામ્યો છે, તે પિંડ બ્રહ્માંડથી સ્વતંત્ર થઈને તેમને બ્રહ્મમાં લય પામતા જુએ છે.

૧. જમાય–જામે. બાઘે–બધે પાઠાંતર ‘બાઘો’–બધો ‘બાધો’–બાંધ્યો–મર્યાદામા ન ધારેલો સાયર–સાગર

૨. મોટમ–મોટપ. ઓછમ–ઓછપ

૩. સાગરનુ પાણી કિનારા ઉપર આવે અને મીઠું જામે તો તેથી સાગરનું પાણી ઓછું થતુ નથી, એને કાંઈ જાન–નુકસાન નથી બ્રહ્મના સહજ ઐશ્વર્યમાથી જગતની ઉત્પત્તિ અને સ્થિતિ થાય તો તેથી બ્રહ્મ તો અવિકારી અને નિર્લેપ જ રહે છે

૫. સુરતે–ધ્યાનાવસ્થામા

૬. પાખે–પખે–સિવાય મોટો અનુભવ થયા વગર બુદ્ધિ તો કાંઈનું કાંઈ કહે છે, બુદ્ધિના ખુલાસા ગેરરસ્તે દોરનારા છે બુદ્ધિના કરણની મર્યાદા અખો બતાવે છે

૭. મોરે–પૂર્વે, આગળ

૧૦. અંકોર–અંકુર

કડવું ૩૮

અક્ષરાતીત આનંદપદ

અનંત બ્રહ્મની મહત્તા વાણીમાં આવી શકે એમ નથી. તે શરીર કે મન નથી. તે નીચું કે ઊંચું, પાસે કે દૂર નથી. બ્રહ્મ તો સદા સર્વદા સમ્યક્ સ્થિતિમાં જ છે. સર્વત્ર પૂર્ણ બ્રહ્મ વિલસે છે. વસ્તુતઃ જગતનું અસ્તિત્વ જ નથી. બ્રહ્માંડમાં ઉદય-અસ્ત, દિવસ-રાત, મરણ-જીવન વગેરે જણાય છે. પણ બ્રહ્મ તો અનિર્વચનીય છે. તેને વચન-વાણીથી કેમ વર્ણવાય? આ તો અક્ષરાતીત પદ છે. સહજ ભાવે બ્રહ્મ તો ત્યમનું સમ છે. એમાં ફરી વધઘટ થતી નથી. અહીં જ્ઞાતા, જ્ઞાન કે જ્ઞેય નથી. છે કેવળ પૂર્ણતા. સંતજનને આની સમજ છે.

૧. મહતા–મહત્તા. કાયે–શરીરે.

૨. કહણહાર–કહેનારો. કહેવું–કથન.

૩. જો મધ્યમાં કોઈ પદાર્થ હોય તો એનાથી અમુક દૂર અને અમુક નિકટ એવો ખ્યાલ થઈ શકે, પણ જે નિરંતર છે તેની સ્થિતિ હમેશાં એકસરખી જ છે વસ્તુ વિચાર્યે એ અશો–સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાન-ગીતા' (૧૧–૧૫):

'વસ્તુ વિચારે વસ્તુ થઈએ.'

૪. પરઠણહાર–નક્કી કરનાર પ્રઠવું–પરઠવું, નક્કી કરવું.

૫. ચક્રાતીત ચિતઐ થકે–આપણા શરીરમાં ૭ ચક્રો છે: (૧) મૂલાધાર, (૨) સ્વાધિષ્ઠાન, (૩) મણિપુર, (૪) અનાહત, (૫) વિશુદ્ધ, (૬) આજ્ઞા. "પ્રપંચનો સર્વ વિલાસ આ ચક્રમય ચિતિશક્તિની ઉપાસનાથી સમજાય છે. પરંતુ પ્રપંચથી પર વસ્તુનો અનુભવ આ ૭ ચક્રોથી પર ભૂમિકામાં એટલે બ્રહ્મરંધ્રાદિ આકાશસ્થાનમાં થાય છે એવું અખાનું કહેવું છે." —ન. દે. મહેતા ('અ. કા.'–૧, પૃ ૮૪).

૧૦. વેણ–વચન. વિનાય–વિના, વગર.

કડવું ૩૯

બ્રહ્મવેત્તા સદ્‌ગુરુનો પ્રભાવ

બ્રહ્મવેત્તા સદ્‌ગુરુના પ્રભાવથી મનુષ્ય ભવસાગર તરી જાય છે. આ સદ્‌ગુરુ-સંત દેહધારી જેવા લાગે છે પણ એમની સ્થિતિ તો અનંત બ્રહ્મમાં જ હોય છે. સદ્‌ગુરુના સમાગમથી માયાની જંજાળમાં અટવાતું મન સ્થિરતા પામે છે. શરદના સ્વચ્છ આકાશ અને નીતર્યા નીર સમું એ નિર્મલ બને છે. મનુષ્યના હૃદયની ગ્રંથિઓ છૂટી જાય છે, માયાનો મૃગજળ જેવો પ્રપંચ શમી જાય છે અને જીવ અને પરમાત્માનું અદ્વૈત અનુભવાય છે. અર્થાત્ સદ્‌ગુરુ-પ્રતાપે જીવ અને શિવનું, નર અને નારાયણનું પૂર્ણ અદ્વૈત રચાય છે.

૧. અણુચ્ચર્યું-વાણીગમ્ય નહીં એવું પરમાત્મતત્ત્વ-બ્રહ્મતત્ત્વ. ગુણ૦-ત્રણે ગુણોની લીલાનો અને નિર્ગુણ બ્રહ્મતત્ત્વ વચ્ચેનો ભેદ એ પારખી શકે છે.

૨. પ્રાયે નહીં તેનો પ્રભાવ શાનો ?-જેનું અસ્તિત્વ સંભવતું નથી, તેનો વળી પ્રભાવ કેવો ?

૪. મરીચી જલવત્-મૃગજળ સમાન.

૫. રંચ-થોડો.

૬. ધંધ-ધમસાણ, ધમાલ, જંજાળ.

૮. જ્યમ શરદકાળે૦-સર૦ અખાકૃત 'અનુભવબિંદુ', કડી ૧૫; ઉપરાંત નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (પદ ૯-૩) :

"જ્યમ શરદકાળે નીર નિર્મલ આકાશ શોભે અતિ ઘણું."

૧૦. વંદનીક-વંદનીય, પૂજ્ય.

કડવું ૪૦

'અખેગીતા'ની ફલશ્રુતિ

આ છેલ્લા કડવામાં 'અખેગીતા'ની ફલશ્રુતિ, 'અખેગીતા'માં નિરૂપાયેલા વિષયો, એનાં કુલ ચરણ અને રચના-સમય આપવામાં આવ્યાં છે. આ પુસ્તકમાં પરમાત્માએ પોતે જ પોતાનું વર્ણન કર્યું છે, અને રચયિતા (અખો) તો નિમિત્ત માત્ર છે એ જાતનું નિરૂપણ આ પુસ્તકના કથયિતવ્યને અનુરૂપ જ છે એ નોંધવું જોઈએ. ગ્રંથારંભનાં વચનો સાથે એ રીતે સંવાદ પણ સધાયો છે.

૧. અણ-આયાસે-પ્રયત્ન વગર, સહજ રીતે.

૪. મોહ-નિશાને-મોહરૂપી રાત્રિને. દિનમણિ છે અખેગીતા-સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (પદ ૧૭-૬).

"જ્ઞાનગીતા રાગી હૃદયે એ."

૫. 'અખેગીતા'માં નિરૂપાયેલા વિષયોનો કર્તા ઉલ્લેખ કરે છે: (૧) જ્ઞાન, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, (૨) માયાપ્રપંચને નીરખવાની દૃષ્ટિ, (૩) જીવન્મુક્ત અને મહામુક્તના લક્ષણો અને (૪) પુષ્ટિ-પરમાત્માનો અનુગ્રહ

૬. સરખાવો अमृतस्यैष सेतुः । (મુંડકોપનિષદ ૨-૨-૫)

૭. બિરદ-પ્રતિજ્ઞા, વચન

૮. બાર ઊણાં પાચસે—૪૮૮. દરેક કડવામાં ૧૧ કડી (૪૦મામા ૧૨) હોઈ ૪૦ કડવાની કડીઓ ૪૪૧ તેમા ૧૦ પદની કડીઓ ૪૪ ઉમેરાતા કુલ કડીસખ્યા ૪૮૫ થાય છે ત્રીજા પદના ધ્રુવની જુદી કડી લેખતા સખ્યામા એકનો વધારો થાય અને કુલ સખ્યા ૪૮૬ થાય તેમ છતા ૨ ખૂટે છે, જેનો ખુલાસો આપી શકાતો નથી 'અખેગીતાના ચરણ'મા ચરણનો અર્થ પંક્તિ નહિ પણ કડી કરવાનો રહે લહિયાઓ સસ્કૃત ગ્રથનુ માપ શ્લોકના માપ ઉપરથી (એટલે કે એક શ્લોકના ૩૨ અક્ષર ગણીને) કાઢતા, તે પ્રમાણે જો બે લીટીનું 'ચરણ' લેખવામા આવતુ હોય તો કડવાના આરંભની ચાર પંક્તિના બે ચરણ થાય અને એ રીતે ૪૦ કડવાના ૪૮૧ 'ચરણ' અને ૧૦ પદોના ૪૪ 'ચરણ' મળીને કુલ ૫૨૫ 'ચરણ' થાય, જે ગ અને ઘ પ્રતના 'પચીસ આગળા પાચશે(હે)' પ્રમાણે છે

૧૧. પૂરણ ગ્રથ પ્રકાશ—સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (પદ ૧૫-૨૦) "હવો પૂરણ ગ્રથ પ્રકાશ"

૧૨. અખાને શિર નિમિત્ત દેવા—સરખાવો નરહરિકૃત 'જ્ઞાનગીતા' (પદ ૧૪-૨૦) "નરહરીને તે નિમિત્ત દીધુ"

પદ ૧૦

પરબ્રહ્મનો અભિનવ આનંદ

પરમાત્મસાક્ષાત્કારના અભિનવ આનંદનું આ ઉલ્લાસગાન છે અગોચર હતુ તે હવે ગોચર બન્યુ, એનો આનદ અખો ગાય છે પણ તે પોતે તો એવી જાણે કે સ્તુતિ જ કરે છે ! જેની આગળ મન અને વાણી થભી જાય એવા પારમાર્થિક અનુભવને અખાએ ગભીર લય-હિલ્લોળમા ઉતાર્યો છે. અનાયાસ શબ્દપસદગી-ઉચિત સ્વરવ્યંજન સકલના દ્વારા એ અનુભવને વ્યક્ત કર્યો છે

૧. સરાહે-પ્રશસ વધામા" - ન ? ક્ષવ

મહત્ત્વના શબ્દોનો કોશ

[શબ્દના ઉપયોગના સ્થાનનિર્દેશો બધા જ આપ્યા નથી.]

અર્ક–સૂર્ય. ૧૨•૮, ૨૮•૮
અખેપાત્ર–અક્ષયપાત્ર ૨•૬
અગોચર–ઇન્દ્રિયોથી ન જણાય તેવું ૫૬ ૧૦ ૧
અચવ્યો–અચિંત્ય, ન કહેવો ૧૮••
અજ–બ્રહ્મા ૫ ૭, ૭•૧
અજા–માયા ૫૬ ૩•૩, ૧૯•૬, ૨૦•૧૦, ૨૨•૯, ૨૨•૧૦, ૩૧•૫
અજાપતિ–માયાનો પતિ, બ્રહ્મ ૫૬ ૧૦•૨
અણુચ્ય-યુ–ન કહેવું, બ્રહ્મ ૨૨ ૧, ૨૭•૬, ૩૯•૧
અણુછતા–જેનું અસ્તિત્વ નથી તેવા ૧૨ ૯, ૧૪•૪, ૨૬ ૮
અણુલિંગ–લિંગ વગરનું, બ્રહ્મ ૨૧•૨, ૩૫•૬
અણુનંગી–અણુલિંગી ૧૫ ૮
અણુહૂતો–જે થયો નથી તે ૨૪ ૯
અદભદ–અદ્ભુત, અલૌકિક, પરમતત્ત્વ ૩૮•૫
અધ્યાસ–મિથ્યા આરોપણ ૧૬•૫
અધ્યારોપ–આરોપણ કરવું તે ૧•૨
અધિષ્ઠાન–સ્થાન ૧૯•૧૦, ૨૨•૩
અનોપમ–જેની ઉપમા ન આપી શકાય તેવું, સુંદર ૫૬૪•૪

અપત્ય–સંતાન. ૮•૧૦
અમલ–મલ વગરનું, પવિત્ર ૧૭•૩
અરૂ–પાસે ૨૩ ૬
અહર્પણી–સૂર્ય. ૨૮•૬
અહિ–સાપ. ૩૪•૬
અવાચ્ય–વાણીમાં ન ઊતરી શકે તેવું ૧૭•૧૧; ૫૬ ૬ ૫, ૫૬ ૭ ૨
અર્વાચી–અર્વાચીનો ૩૧ ૭
અવેવ–અવયવ ૩૯•૭
અહંકૃત્ય–અહંકૃતિ, અહંકાર ૨૨ ૩, ૨૨•૪, ૨૨•૧૦
અંકોર–અંકુર ૩૭•૧૦
આંક–આંકડો ૩૩•૧૦
આચારજ–આચાર્ય. ૨૬•૯
આજ્ય–ઘી ૧૨ ૫
આદર–આરંભ, પ્રયત્ન ૨૭•૯
આદરે–આરંભે ૧૦ ૫
આદર્યો–પ્રયત્નશીલ થયો ૧૦•૩
આપન્યા–શાતા ૯•૬
આપાપર–પોતે અને અન્ય ૧૪ ૪, ૧૫•૨, ૫૬ ૯•૧, ૫૬ ૯•૨, ૩૮•૯, ૫૬ ૧૦•૭
આપોપું–પોતાપણું, સ્વરૂપત્વ ૪•૮; ૧૦•૧, ૧૩•૧, ૧૫•૯
આપણી–પોતાની મેળે ૨૨•૩
આમય–રોગ ૩૯•૯

જાજ્વ્યમાન–જાજ્વલ્યમાન ૨૫·૩
જાડેરો–વધુ જાડો, હૃષ્ટપુષ્ટ ૨૦ ૮
જાણુ–જ્ઞાન, ૧૮·૭
જાણુનહારો–જાણનારો, પરમાત્મા ૧૩ ૨
જાતાયાત–અવરજવર ૫૬ ૯ ૩
જાન–નુકસાન ૪·૧૦, ૩૭ ૩
જાવ ને માલ–જ્વાળાની માળા (?), જાણુ અને ધરનો માગ (?) ૧૦૯
જુકુત્ય–જુક્તિ ૨૬·૯
જુગમ–યુગ્મ, જોડકું. ૧·૩
જુગતે–યુક્તિપૂર્વક, ઔચિત્યથી ૨·૧
જૂજૂઆ–જુદા જુદા. ૨૯·૭
જોગવે–મેળવે, ચલાવે ૧૨ ૯
ઝનક્યો–પ્રકાશ્યો ૨૫ ૬
ઝાતકાર–ઝગારા ૨૫ ૬
ઠણીઆ–આશ્રયસ્થાન વિસામો ૫૬ ૭ ૩
તક–ટાણું ૧૨·૫
તરણી–સૂર્ય. ૨૮·૩
તત–તત્ત્વ ૨૫·૧૧
તૂપ–ઘી ૨ ૪, ૧૨ ૬
તેણે–તેના વડે ૬ ૧. ૧૦·૫, ૧૨·૨
દ્વીપાયન–દ્વૈપાયન, વ્યાસ ૩·૯
ધંધ–તોફાન, ધમસાણ ૩૯ ૬
ધ્રૂખતો–ધુધવાટિયો ૨૫ ૫
ધૂંધૂતો–ધૂંધવાતો ૨૫ ૨, ૨૫ ૫
નાસ્ત્ય–નાસ્તિભાવ, નાસ્તિકતા ૨૬ ૯
નિર્દાવે–દાવા વગર. ૨૯ ૧૧
નિરંજન–નિર્લેપ, દોષરહિત, નિર્ગુણ બ્રહ્મ ૪૦·૯, ૪૦·૧૨
નિર્વેદ–કંટાળો, વૈરાગ્ય. ૯ ૯, ૯·૧૧
નીત–રીતિ ૩૩·૪
નીત્ય–નીતિ ૨ ૨
નીમટ્યો–નીમટ્યો, નિવૃત્ત થયો ૫૬ ૫·૧
નીમડે–નીવડે ૩૪·૬
નેટ–નક્કી ૫ ૮, ૮·૫
પચે–અંદર ને અંદર મગ્ન થાય ૪·૩
પરઠે–નક્કી કરે, ઠરાવે ૨૭·૪, ૨૭·૬, ૩૦·૭
પરઠણહાર–નક્કી કરનાર ૩૮·૪
પરનાલિકા–પ્રણાલિકા ૫૬ ૩·૪
પરમોધે–પ્રમોધે, ઉપદેશ આપે ૨૬·૮
પરપંચ–પ્રપંચ ૧૫·૧, ૨૬·૧; ૨૬·૨, ૩૦ ૪, ૫૬ ૧૦·૧
પસાય–પ્રસાદ, કૃપા ૩૨·૧
પસાઆડે–પડખે, પાસા ૫૨ ૯ ૫
પગપરવા–પાય પર્વ(પેર)વાળી, પાય સાધાવાળી ૪·૫
પંડ–પિંડ, દેહ પુદ્ગલ ૧૬·૬
પાદુપાણિ–પગ અને હાથ ૧૦·૮
પામણહારો–પામનારો ૧૮·૧
પાનરો–પનરો ૧૨·૨
પાલો–ભરણો કરો ૧૨·૩
પુરજન–દેહરૂપી નગરીમાં જન્મેલો જીવ. ૬ ૧
પોતે–પોતાથી ૩૧ ૪
પ્રરતુ–પરઠતુ, નક્કી કરતુ ૩૮ ૪
પ્રાભર–પરાભર ૧૨ ૭
પ્રીછ્ય–(નામ) ઓળખ, જ્ઞાન. ૧૪·૪
ભેદ નિરભેદ–સ્પૃહાવાળો અને નિસ્પૃહ ૧૭ ૮
ફેરવણા–ફાળિયા ૨૯ ૭
ફુખમ–ફેખવાળા સાધ. ૧૩·૧૦
બાવના ચંદન–ઉત્તમ ચંદન ૨·૫
બિરદ–પ્રતિજ્ઞા, વચન ૪૦·૭

બુધ્ય–બુદ્ધિ. ૨૨ • ૧; ૨૩ • ૬; ૨૩ • ૮
બુઝ–સમજ. પદ ૭ • ૪
ભાણુ–સૂર્ય. ૧૪ • ૧
ભામે–ફાંફાંમાં, પાખંડમાં, ભ્રમણામાં. ૩૫ • ૧
ભૂર–મૂર્ખ, અબુધ ૪ • ૬
ભૂલવણુ–ભૂલ ૬ • ૧૦
ભેડવે–ભીડવે, જોડે, ટકરાવે. ૬ • ૫
ભેદ–રહસ્ય ૩૫ ૯
ભેવ–રહસ્ય, ભેદ. પદ ૩ • ૧; ૩ • ૬
ભૌતિક ભાવના–ભૌતિકતાની દૃષ્ટિ ૧૪ • ૫
મકર–માછલુ ૯ • ૬, મગરમચ્છ ૧૩ ૬
મકર–મુકુર, દર્પણ ૨૨ • ૧૦
મતો–મન ૧૫ • ૩
મરતક–મૃત ૨૩ • ૯
મહાતમ–માહાત્મ્ય, મહિમા ૨૮ • ૮
મહાવનું–માધવનું ૧૧ • ૧૧
મહુઅર–મોરલી ૧૯ • ૨
મ ડ–માંડણી (?) ૧૯ • ૩
માહંત–મહ ત, મહાત્મા ૧૪ • ૧૧, ૧૫ ૧૧, ૧૬ • ૧૧ ૧૭ • ૧૧, ૧૮ • ૧૧, ૨૩ • ૧૧, ૨૮ • ૧૧, ૨૯ • ૧૧, ૩૧ • ૧૧; ૩૬ ૧૧; ૩૭ • ૧૧, ૩૮ • ૧૧, ૩૯ • ૧૧
મીઢો–મે ઢો, ગોળ શીંગડાવાળો ઘેટો. ૫ • ૪
મુક્ત્ય–મુક્તિ ૨૭ • ૫
મૂલગો–મૂળનો. ૨૦ • ૧૧
મેટ–મીટવું, મેટવું ઉપરથી?. ૮ • ૩
મોટમ–મોટપ, મોટાઈ. ૫ • ૪, ૩૭ • ૨; ૩૭ • ૫
મોડ–(૧) મરડ; (૨) મોડ–મુગટ. ૨૦ • ૭
મોરે–પૂર્વે, આગળ. ૩૭ • ૭
રયણી–રાત. ૪ • ૧
રયણીદંન–રજનીદિન. ૨૮ • ૧
રાતાંબર–સૂર્ય ?. ૨૭ • ૪
રામત્ય–રમત. ૨૪ • ૯
રંચ–થોડો. ૩૯ • ૫
રુચ્ય–રુચિ ૫ • ૧૧
લક્ષાલક્ષ–લક્ષ અને અલક્ષ. પદ ૯ • ૪
લિંગભ ગ–બ્રહ્મભાવની પ્રાપ્તિ. પદ ૧૦ • ૪
લીલાવપુ–લીલા માટે ધારણ કરેલું શરીર ૮ • ૫
લેલીન–લયલીન, એકાગ્ર પદ ૧૦ • ૬
વગૂતો–ગૂ ચવાયેલો ૪ • ૯
વસ્ત–વસ્તુ ૩૮ • ૫
વહે કળો–નાનો વહેળો ૨ • ૩
વ તોળ–વંટોળ. પદ ૩ • ૨
વ દનીક–વ દનીય, પૂજ્ય ૩૯ • ૧૦
વિગતું–વ્યક્ત ૧૯ • ૨
વિછ્યું–(હિંદી) बिछुडा, (કવિતામાં) बिछुरा, વિમુક્ત થયું. ૯ • ૨
વિત્રેક–વ્યતિરેક. ૮ • ૯, ૨૮ • ૯
વિનાય–વિના, વગર ૩૮ • ૧૦
વિર ચિ–બ્રહ્મા. ૨૧ • ૯
વેધ્યું–વિંધાયેલું. ૧૧ • ૯
વેઝા–વેદ્ય, જ્ઞેય ૨૩ • ૪
વેદવિટંડ–વેદની વિતંડા કરનારો ૨૬ • ૬
વેહ–વિરહ ૯ • ૧૦; ૧૦ • ૧
વૈખરી–વાણી. ૨૪ • ૬
વૃત્ય–વૃત્તિ. ૧૩ • ૫; ૩૮ • ૭
સત્તા–સતતા, હસ્તી. ૨૫ • ૭

પરિશિષ્ટ

[શ્રી. કે. કા. શાસ્ત્રીકૃત 'સંકલિત યાદી'માં નોંધેલી જે પ્રતો પાઠાંતર માટે ઉપયોગમાં લીધી છે તેના સંકેતો નીચે પ્રમાણે છે: ફા૧૪૮–ચ; ફા૩૧૧–છ; ફા૩૩૬–જ; ફા૩૪૯–ઝ, ફા૩૬૨–ટ; દે૪૨–ઠ; દે૫૭૫–ડ; દે૫૭૬–ઢ; દે૫૭૯–ણ; દે૬૯૧–ત; દે૭૧૪–થ; દે૭૪૦–દ; દે૭૫૩–ધ, દે૭૫૪–ન; દે ૮૪૫–પ.]

કડવું ૧

(૧) ઠ. અક્ષય ગીતા, ત.પ. શ્રી ત્રિગુણપતિરાયજી, ચ. તે, ડ. ચીતની લાગુ

(૨) છ.ટ. ચીતલીને, ચ. અસ્તુતિ, ણ.ત.ઢ. તે ચિદશક્તિ, ડ. અણુછેતો, જ.ડ.ત.ધ.ન.પ. તે કથા, ણ. તે કથૈ, ઠ. નીજ આણંદની

(૩) ઠ. તેના નામ જુગલ, ડ.ત.થ.ન. તેહેનુ નામ જુગલ, ણ. તેનું નામ જુગલ, ધ. તેહેનુ નામા જૂગલ, પ. તેનો નામ જુગન ચ.ટ.થ. ભુધ્યમાન, ડ.ણ.ત.ન.પ. બુધ્યમાન, ચ.ટ.ઠ.ડ ત.થ.દ ન.પ.મા 'હુ' નથી

(૪) જ.ઠ.ડ. પરિગ્રહ, ણ.ત.થ.ધ.ન.પ. પરીગ્રહ, ધ.ન.પ. અગમ, ત. અગમ, ણ.ત.થ.દ.ધ.ન.પ. તે લક્ષ

(૫) ઠ.ન. શૂકર, છ.ઝ.ટ. બીડાર, ચ ડ.ત ન.પ. બિલાડ, ટ. ટોલામાહેનો, ત.દ.ન. તેહેને તે, ડ.ઢ. તેહને તે, ણ.પ. તેને તે

(૬) ડ.ણ.ત.થ.દ.ધ.પ. ભાઈ ગુરુ, પ. મહેમા, ચ. કોએ, ડ.ઢ. ણ.ત.થ.દ.ધ.ન.પ. કોઈ, દ.ધ.ન. લાગા, પ. લાગા

(૭) ત.દ.ધ. જયેમ, ત.દ.ધ. ત્યેમ, ઝ. દેરાડે, ડ.ઢ.ણ.દ.ધ.ન.પ.થ. ગુરુ તે હરિ, પ. ગોબિંદ

(૮) ચ. ચિન, છ. ચોહીન, ઝ. ચહેન્ય, ઢ. ચિહિન, ડ.ઢ.ણ.દ.પ. ચેહેન, ત. ચેહન ઝ. સમીજે, ઠ. સંમ્યા જે, ડ.ઠ.ત. શમ્યા જે, દ.ણ. સમ્યા જે, પ. સમ્ય જે, ઠ. જે સંતના, ડ.ડ.ણ.ત.દ.પ. જે સતના,

છ. રસભર્યે, જ. રસભરે, ત.ઢ.ન. રસભરયુ; થ. રસભરયૂ, ઠ. રસભરયો, ડ.ઢ. રસભરયુ: ણ. રસભરયુ; પ. રસભરયુ; ચ. ભર્ઈ વણુ ઘડે; જ.ઝ. ત્યમ વણુ ઘડે, ઠ. વંણુ ઘડે; ડ.ઠ. તે વણુ ઘડયુ; ત. વણુ ઘડયું, થ.દ.ધ. વણુ ઘડયૂં; ન. તે વણુ ઘડયું.

(૯) ચ.ઝ.ટ.ત.દ.ધ. સુવર્ણ; ણ. સૌવર્ણ, થ. સવણ્ય, ન સુવરન, છ. અનઘણી, ત.થ.દ.ધ.ન. ગુરુના ચરણ, ટ.ણ.પ. ગુરુના ચર્ણ.

(૧૦) છ. નાદ સુવતે, જ.ઝ.ટ.ઠ.ડ. નાદસુવને, ઢ. નાદસુપને, ણ.ત.દ.ધ. નાદસુપતે, થ. નાદસૂપતે; ન. નાદસૂતને, પ. નાદસુપને. ઠ. સ્વાદ, ડ. અને સ્વાદ, ઢ.ણ.દ.ધ.ન. અને સ્વાદ, થ. અને સ્વાદ, ડ.ઢ.ણ.ત.થ.દ.ધ.ન.પ. ન હોએ, થ. રચના, પ. બિના

(૧૧) છ.ટ.ઠ. કેહે અખો કહુ વલીવલી, જ.ઝ.ડ.ઢ.ણ.થ.દ.ધ.ન. કહે અખો કહું વલીવલી, ત. કેહે અખો કડુ વલીવલી, પ. કહે અખો કહુ બલીમલી, ચ. આરત્ય સ, ચ.ઠ. તો સેવો

કડવું ૨

(૧) ઢ. કવિજન, ણ. કબીજન, થ.દ.ન. કવીજન, ચ. કરયાજી, વિસ્તરયાજી, ઓચરયાજી, ધરયાજી, ચ.ઠ. વિધિવિધિ, ણ.ત.થ. વિધિવિધ્ય, ડ. વિધિવીધ્ય, ન. વિધિવીધ્ય, ચ.ઠ.ડ.ણ.ત. યુકતે, થ. યૂકતે, દ. જુકતે, ધ. જુકતે, ન. યુકતે; ચ. પુર્વના કવિતા તે નવ્યા૦, જ.ઝ. કવિતા તેણે નામ૦, છ.ટ. કરીતા તેણે નામ૦, ઢ.ધ. કવિતા નામે બહુ ઉધ્ધરયા, ઠ. કવિના નામે બહુ ઉધરયા, ત. પૂરવાના કવિના નામે બહુ ઉધરયા. ન.પ. કવિતા નામે બહુ ઉવરયા,

(૨) ચ.પ. ઉરયા બહુ, ડ.ઢ.ણ.દ.ધ.ન. ઓધરયા બહુ, થ. ઓધરા બહુ, ઠ. ગીતી, નીતી, ચ. કહુ સુર્ય૦, છ. કહ્યુ સુર્ય૦, જ. કહ્યુ સુર્ય૦, જ. કરયો ણ.ધ. કિગે, ચ.જ.ઝ.ડ.ઢ.ણ.ત.થ.દ. બોલવાની

(૩) જ.ટ. જ્યમ બાહની, ચ.ટ.ઢ.ત.ન. વેહોકતો, ઠ. વેહેકનો, ણ.થ.દ.ધ.પ. વહોક્યો, ઝ. એમ સહનગુને, ત.પ. પારિજાતિક, દ. પારીજાતીક, ધ. પારિજાતીક. જ.થ. પામે, ઢ.ત.ન. પામે, દ.ધ.પ. પામે; છ. માહા કવીજન, ત. તેમ મહાકવિ, થ. ત્યમ માહાકવી, દ. ત્યમ મહાકવી, ધ. ત્યમ માહા કવિ, પ તેમ મહાકવી, પ. આમસ્ય યથા દું તથા.

(૪) ચ.ઝ.ટ.ઠ.ડ.દ. કુરુરી, ણુ.ત.થ.દ.ધ.ન. કરુરી, છ.જ.ઝ.ટ.ડ.માં 'જ્યમ' નથી, ચ કિંહાં, ચ.ટ.ઠ.ડ.ત.થ.ઢ.ધ.ન.પ. તેલને, પ. ત્રુપ.

(૫) છ.જ.ટ.ઢ.ણ.ત.થ.દ.ધ.ન. ચદનની; ચ. કસ્યુ; ચ.ણ. કિહા

(૬) ઠ.ણ.ત.દ.ધ.ન. પરનાપ, ચ. ક્ષુદ્રદેવની, ઝ ઠ. ક્ષુત્રદેવ, ણ. ભઈ, ઠ.ધ.પ. 'ભાઈ' નથી, જ. કર, છ. અખેપાત્ર, ચ.જ.ઝ.ટ.ઠ. અક્ષયપાત્ર, ડ.ઢ.ણ.થ.દ.ધ.ન.પ. અક્ષેપાત્ર

(૭) જ.ઝ.ટ. એમ કવીજને, ચ.જ. વચન, ઠ. બચન, પ. બચને, જ.ત. કહુ, ડ.ન. કડુ, ઠ. કોપ કીધ ઠ. બાવરણુધી.

(૮) ત.થ.ધ.પ. અમે, પ. જાગશે, ઢ.ણ.ત.દ.ધ. ચોક.

(૯) ણ.ઢ.ધ.પ. ઈમ, ચ. ગરવા, જ. ગુરુયા, ઠ.ડ.દ.ધ.પ. ગરુવા; ણ.દ.પ. અને કરુયા, દ.થ.ધ. અને કરુણા; ડ. અને કુર્ણા, ચ.જ. ટુ એટલુ, ઠ. હુ એટલુ, ડ. ટુ તો એટલ્યુ, ણ.ન. ટુ તો એટલુ, થ. હૂ તો એટલૂ; ચ. ટહિને, ડ.ત. કહિને, ઢ.ણ.થ.ઢ. કહેતો, ચ. કવીના જાણુ મુજને, જ. કવીના જાણુ મુજને, ઠ. ન જાણો મુઝને, ડ. રખે કવીતા જાણો મુજને, ઢ. રખે કવિતા જાણો મુજને, ણ.પ. રખે કવીતા જાણો મુઝને; ત. રખે કવિતા જાણો મુજને, થ. રખે કવિતા જાણો મૂજને, દ. રખે કવીતા જાણો મુજને

(૧૦) જ. દારુકેરી, ટ.ઠ.ડ.ઢ.ણ.દ.ધ.ન.પ. દારુકેરી, ચ.ઝ.મા 'તે' નથી, છ.જ.ઞ. ચાલ્યા કરે તે૦, છ.જ. તે કાષ્ટમાહો, ઝ. તે કાષ્ઠમાહા, ટ. તે કાષ્ટમા, ઠ. કાષ્ટમાહિ, ડ.ણ. કાષ્ટમાહેના, ઢ. કાષ્ટમાંહિ, ઠ. પણ કવ૦, ણ.થ.દ. સત્રાધાર, ધ. સુત્રાધાર

(૧૧) ચ. એ સમઝો, ઝ. તમો એ સમઝો, છ જ.ટ.ઠ. તમો એમ૦, ઢ.ણ.થ.દ.ધ.પ. ઈમ સમઝો, જ. પામવા તો૦, છ.ઝ.ટ. હીડો પરમપદને પામવા તો૦, ઠ. હીડો પર્મપદને પામવા તો૦, ડ.ઢ.ણ.ત.થ. પરમ પદને હીડો પામવા તહસ્યો, દ.ધ. પરમપદને હીડો પામવા તહમો

પરતખિ પાપ સમાચરઇ, મનિ ઇમ કાં રે?
બોલા ન આંણુઇ રીસ, સમઝિ મનિ ઇમ કાં રે?
પાંમી એહવઉં પાત્ર, મનિ ઇમ કાં રે?
તે માંનઇ જગદીસ, સમઝિ મનિ ઇમ કાં રે?

દૂહા
રાગ પરજીઉ

સેઠિ કહઇ, 'કિમ ના કહૂં'? જઉ નુહતરિ આવ્યુ વુહિ.
ના ન કહૂં કિમ્હઇ અહે. ખોડિ દીઉ કીમૂંહીં?
સત ન છંડુ હું કિહાઇ, જઉ પશ્ચમ ઊગઇ ભાણ.
ના ન કહૂં માગ્યા પછી, ખર નઉહઇ કેકાણ.
માન દેઈ તેડયા પછઇ નકારુ કરઇ હો,
ધુરિ પાપીડા તેહ, બોલ્યઉ જસ નવિ સંભરઇ હો.
ધર્મ ધુરિંધર તેહ, જે બોલ્યઉં પાલઇ આપણું.
પણિ બોલી પીડઇ રેહ, તે જાણુઉ કૂપણુંપણુઉં રે,
ધુરિ આડંબર હોઇ, ધુરિ માણુસ બોલઇ ઘણું.
જાંણુઇ વિગ્લઉ કોએ વચન સંભારી આપણુઉં રે.
પરતખ્યિ પશૂ સમાન, વેધવિહુણાં · માંણુસાં રે.
અંતર નવિ તૃણ ધાન; તે માણુસાં રાસભ જસ્યાં રે.
રાજ્ય જાય તુ જાઉ શ્રિયા સરીસઉ પ્રાંણીઉ રે.
વચન વૃથા મ થાઉ, જે બોલઇ નિજ વાણીઉ રે.
તવ બોલઇ ચગાવતી, "સાંમી, સાંભલિ મર્મ.
હૂં કાંમિ જાતી હતી તે કહઇતાં મુઝ શર્મ.

ચુપઇ

તેણી વાટઇ મઇ* દીઠઉ ચોર, સૂલી ઊપરિ નીંદ્ર અઘોર,
તિહાં જઈ લાવઉ તે માંસ, સંન્યાસીની પૂરુ આસ.
સુણુતખેવ માહા મંચરઇ; ધરમકાજિ એ કરણી કરઇ.

* મ

તિહા આણ્યુ ક્ષિત્રીનુ ભાવ, લીધુ પલ ઋષિઅર્થિ સુભાન
આણી પલ નારીનઇ દીઇ, સોએ માસ સ્ત્રીઇ રાધીઇ
' ઊઠઉ, સ્વામી, ભોજન કરુ, આ સસારઇ અહ્મ ઊધરુ "
વદઇ ઘ્રહ્મ જે ચોરી કરઇ, વલી નારિ પરકેરી હરઇ,
લપટ, લાચ લીઇ પર તણી બોલ ન પાલઇ, હૂઇ અવગુણી,
ધન પીમાગ લઇ છેતરી, તેહની કાયા પાપઇ ભરી
તેહનું માસ ભખઇ કુણ બાલ ? તે ઊપરિ રાચઇ ચાડાલ "
તુ સાહા સુણતા વિનખુ થયુ કરિઉ આરભ તે ફોકટ ગયુ
કહઇ 'ઊેદુ હુ વપુ આપણૂ તુ સતોખુ તનુ તુઝ તણૂ '
ઋષિ ભાખઇ ' એ મ કરે આજ, વૃધમાસિ નવિ સીઝઇ કાજ
ઋતુ માસ નઇ નારી વડી, વ્યાહણઇ મિથુન બહુ નીદડી,
તુરણ દધિ નઇ કન્યા સુર એ ભોગવતા જાઇ નૂર
તેહ ભણી એ પરહરિ દૂરિ શત્તાગાર બાર તું બૂરિ
સાભલિ સાહ અહ્મારી વાત જેહનઇ વરસ થયા હૂઇ સાત,
અંગઇ લક્ષણ જાસ બત્રીસ, તે હઇ તુ જાઇ રીસ
વલી વિશેષઇ સાભલિ, સેઠિ, ન્યાન તણી તું જો એ દ્રેઠિ
તાહરઇ પોતઇ જઉ હૂઇ તેહ તું આપીનઇ ટાલે છેહ "
સાહ વિમાસઇ નારી સાથિ, ' હવે ગંપૂરી અહ્મચી આથિ '
કહઇ કથન, નઇ આસૂ ઝરઇ, પુત્ર અંત ત્યા આવ્યુ સિરઇ
હર્ષિઇ કરમ અમારુ ફ્ર્યુઉ મન્યાસીઇ એ ઊચર્યુઉ
કુંયર ચેતઇઆની ખપ કરઇ, તુ સંતોખ્યુ જાઇ સિરઇ

દૂહા
રામગિરી

ચગાવતી કહઇ, "સાહા, સુણઉ તુહ્મે મ કરસ્યઉ શોક
એહ અનીયનઇ દહવીઇ તુ પુણ્ય થાઇ ફોક.
દીજઇ ઈછઉ એહનઇ સફલ કરુ નિજ હાથ
પછઇ આપણુ દો જણાં કરસ્યુ એહનઉ સાથ
અગારે જલધર ઝરઇ દાઝતા નિજ દેહ

આઠાં છોરુ દીઈઇ: જગિ ઊખાણુઉ તેહ.
કાયર થયાં નવિ છૂટીઇ સાહસ કેરઇ કાજિ.
જેણે સાહસ રાખિઉં હરિચંદ બ્યઇઉ રાજિ.
છોરૂ જણુતાં દોહિલાં દોહલી વેલા કાજિ;
કામ પડઇ તે છોરડાં તે ટાલઇ મન દાઝિ."
તવ કુંયર નેસાલીઉ નેસાલઇ જાઇ તેહ,
પણ્ડા પાસિ વિનય કરઇ. રખિ પાડઇ છઇ બેય.

ચઉપઈ

દેવઇ અન્ય રૂપ તિહાં કર્યઉં; કરિ કરવત્, ધોતી સિરિ ધર્યઉં;
બ્રાહ્મણવેષઇ દૂજઉ થયુ; જઈ ચેલઈઆ આગલિ રહ્યઉ.
'ચેલઈયા, સાભલિ તું વાત. તુઝ ઘરિ ધૂતારુ નિર્ઘાત
આવી બઇઠઉ છઇ વિકરાલ. તે આણેસઇ તાહરુ કાલ.
માયબાપ તેડેસઈ આજ, તાહરા માંસ તણુ જઇ કાજ.
મારી દેસઇ ઈછયઉ આહાર. નાસેવાનઉ છઇ વ્યવહાર."
તુ ચેલઈઉ બોલ્યઉ હસી. 'જોસી, વાત કહી એ કસી!
હું માવીત્રનઉ છઉં છોકરુ. એ વાણી તુહ્મે સી ઊચરુ!
માયબાપની લોપઇ આણુ, તેહનઇ, કુહુ, કિમ કહીઇ જાણુ!
માયબાપને બોલે ફિરઇ તે કુલનિ, કુહુ, કિમ ઊધરઇ!
યતઃ ।

माता यदि विषं दद्यात् पिता विक्रयते सुतः ।
राजा हरति सर्वस्वं का तत्र प्रतिवेदना ।"

સાત વરસનઉ બોલ્યુ અસ્યઉ, ઉભયપક્ષ પંચાઇણુ જસ્યઉ.
"મરણુ થકી નવિ બીહૂં. સ્વામિ; માવીત્રનઇ હું આવું કામિ.
તે ધન વાસર, પક્ષ, સુમાસ; તે ધન ઘડી; સંપૂરી આસ.
આ સિરીરથી કો લહઇ શર્મ, તુ સંપૂરુ હૂઇ ધર્મ."
સત્ત સાહસ કુયરમાં ઘણું દેખી દેવ કહઇ, 'રચું ભણું!

સમલ પુણ્ય પ્રમાણ મઝારિ, જોઉ પાર, અછઇ ઊધારિ '
અદષ્ટિ કરૂં તે વિક્રીય રૂપ ધરમા છઇ તે રહિઉ વિરૂપ
રખિ.રૂપઇ તે ધીર થઈ ઘર અગણમા બઇઠઉ જઈ

ઢાલ

રાગ મારૂણી

કરમ ન છૂટઇ રે—એ ઢાલ

ચગાવતી કહઇ, સ્વામી તિ સુણઇ " ઋષિ ઇછ્યઉ દ્યુઉ આહાર રે।
કુંયર ચેલઇ્યાનઇ તેડાવઉ જઈ પોતઇ ભરતાર
સત મ છડુસ્ય રે, કપટ મ માડુસ્યુ રે,
સત્ત મ છડુ રે

કરમ તણી ગતિ કો નવિ છૂટઇ, કરમ કરઇ તિમ થાઇ રે।
રાય રંક કો કરમ ખપ્યા વિણુ સિદ્ધિનગર નવિ જાઇ
સત્ત૦ કપટ૦ સત્ત૦

આગઇ કરમિ નડ્યા બહૂ પ્રાણી, તસ કો સાથી ન થાઇ રે।
હરિચંદ રાય તણી સુણી વાતુ આશ્ચર્ય જીવ ભરાય રે।
સત્ત૦ કપટ૦ સત્ત૦

રામઇ સીતા જે વનિ કાઢી તે પણિ જઉ વિચારી રે।
નગરલોક દેખતા લક્ષ્મણઇ વનમા લેઈ બસારી સત્ત૦
પડવનારીના ચીર કાઢયા નિજ ભરતારનઈ જોતા રે।
ઋષિ દત્તાનઇ જેહ નીપનું કર્મ ન છૂટા રોતા સત્ત૦
તે ભણી તે વિચાર સદ્દહી કુંયરનઇ બોલાવ્યઉ રે।
ઊપરવાડઇ માદ કરીનઇ વેગઉ અહીકણિ નાવઉ સત્ત૦
ગખે પિંડ્યઉ એ વાત વિચારઇ તુ ધરમઇ વિખવાદ રે।
રખિજી ભૂખ્યા, વેલા લાગઇ, તે લાગઇ નિમવાય " સત્ત૦
ચેલઇ્યઉ કહઇ પાય લાગીનઇ, "સ્યુ કહૂ છઉ મોરી માય? રે
કાજ હુઇ તે કૃપા કરીનઈ, ભાખુ મુઝનઇ તાય।' સત્ત

વલતાં ગલગલતા તે બોલઈઃ અનીથ એક ઘરિ આણુ રે।
તે તુ નંદતરીઉ પુણ્ય જાણી તેણઇ ધરમ ન જાણ્યુ રે. સત૦
તેહનઈ તુહ્મે જિમાડુ, કુંયર; માંસ તુહ્મારુ માગઇ રે.!
અવર વસ્ત બહૂલી દેખાડી જે છઇ પોતઇ આગ રે।" સત૦
તવ ચેલઈઉ કુયર જપઈ, હસતુ ફૂલ ખિરાવઇ રે।
"ધન, ધન, દીલ અમાહરું, માતા! ઋષિજી કાંમઇ આવઇ રે। સત૦
માતાપિતાને હાથે મરીઇ, રખિ ભોજન તે કીજઇ રે।
તે પુરુષનું મોટુ ભાયગ, માનવભવફલ લીજઇ" સત૦
સત્ન ધરતુ બાલક દીઠઉ, સોઅે દેવ મનિ ચિંતઇ રે।
સાત વરસનઉ બાલક નાહ્નઉ, એ તુ જગત્રવદીત. સત૦
માયાબોલઉ નઇ ગુણધારક, લક્ષણબત્રીસઉ દીસઇ રે।
બાહૂઅડાની વાણી મીઠી, દેખતા મન હીમઇ સત૦
સુખઇ સલૂણઉ, નયન સહેજ, અંગિ સુકુમાલ સુતેજઉ રે।
પાએ મોજડી, ચમકતુ ચાલઇ, ધમ્મેઇ નવિ કરઇ જેજ સત૦
પાય પાણિ કડલી રૂપાની, વીંટી અંગુલિ મોહઇ રે।
આ વીંટી સોનાની રૂડી હીરે જડી મન મોહઇ રે। સત૦
કોટઈ , કાડલા, મોતીસઈઉ, કડિ કંદોરુ રૂડઉ રે।
સોએ રૂપાનઉ સોવિન સોભિત, બાલક ચિતિ ન કૂડઉ સત૦
કાનિ વેઢલા કનકતણા તે, કાનિ ઉગનીયા તેહના રે
કેલિગર્ભચંપકનઇ વાંનઇ, સોભિત લક્ષણ દેહના સત૦
તે દેખીનઇ દુષ્ટ દેવ જે શાંત હૂઇ તતકાલ રે।
મયા હુઈ જે કરઇ પારખૂં તે હુઉ પ્રતિપાલ સત૦
યતઃ।

गाहाण रस नहि ... ...
कस्स न हरंति हृदयं ... ...

દયા કરી તેહનઇ ઊગારઇ કરી કંદર્પ અવતાર રે
સોએ અદષ્ટ કરીનઇ મુકયુ નેસાવઇ સુવિચાર. સત૦

ચઉપઇ

મડપિ કોહલુ દીઠઉ એક, દેવ લીઇ તતક્ષણુ સુવિવેક
સેઠ કામનઇ ઘરમા ગયા દેવ ચિત્તમા આણુઇ દયા
કોહલુ કુમર રૂપ તે કર્યું દેખઇ કુમર ગુણે આવર્યઉ
કૃતૃમ રૂપ માયા દેવની જૂઇ પરીખ્યા વલી સેઠની
માયાકુયર બોલઇ વાણિ 'કાહો, પિતા, કરુ તહ્મે કાણિ ?
ભૂખ્યઉ અતિથિ બારણુઇ રહ્યઉ એહ માર્ગ અહીનઉ નવિ કહ્યઉ
દાનભૂષણુ તા બોલ્યા પચ આનદાશ્રુ કરઇ બહુ સચ
બીજૂ રોમચઇ અતિ ઘણુ પ્રીય વચન જપઇ આપણુ
માન દેઈ તેડઇ ઘર માહઇ, દાન દીઇ પછઇ ઉછાહઇ
દેઈ દાન અનુમોદન કરઇ ભૂષણુ પાચઇ ઇણી પરઇ ધરઇ
લાગઇ દૂષણુ દેતા પચ તે ટાનવા મ કરુ ખલખચ
પહઇલુ આદરવિણુ દીજીઇ બીજૂ એહ વિનમ કીજીઇ
અપ્રિય વચન બોનતાં દોષ મુનિ દીઉ ક્રોધાદિક પોષ
દાન દેઈનઇ નદા કરઇ દૂષણુ પાચ જે પરિવરઇ
તે પાપીનઇ બહુલઉ પાપ કિમ દેવરાઇ પનભવિ જાપ ?
તેહભણી વિનભ મ કરુ, ભોજન દેવાનઇ મતિ ધરુ "
વલતું બોલઇ સેઠ સુજાણ, "કુયર, કિમ હરીય તુહ્મ પ્રાણ ?
અહ્મે જન્મ દીધઉ તહ્મ તણુઉ કિમ રહઇ જશ હણુતા અહ્મ ભણુ
પિતામોહ કિમ ઉછઉ થાઇ ? માતા છોરૂના ગુણુ ગાઇ
મૃગમાલક ઊપરિ મૃગપતી આવતા સાહામા દપતી
લડવા કાજિ ઉજમ કરઇ તુ માનવ કિમ પુત્ર સહરઇ ?
હણુતા અહ્મચા ન વહઇ હાથ ને વાત જાણુઇ જગનાથ "
ચેતઈઆ રૂપઇ જે બાલ વાલી બોન વદઇ તતકાર,
'અતિથિધર્મ તુ પૂરુ હસઇ, અત અહ્મારુ જઉ થાઇસઇ
વહઇના થાઉ, મ લાઉ વાર કામ સપૂર્ણ કરવુ સાર

હું તુહ્મચઇ કામઇ આવેસિ, પુણ્યભડાર સમથ પૂરેસિ "
જોજો, મેં કિસ્યઉ મતવત ! ઋષિ કાજઇ દીમઇ એકત.
લેઈ ખડગ નઈ પાર્ખાલ ફિરઇ, ડાવઇ હાથઇ ચોટી ધરિ.
છેદ્યુ સીસ કર્યઉ તે કામ કુયર હણતા કહઇ 'શ્રીરામ'
માડી દેખી કરઇ વિલાપ ભાવ ભલઉ પણિ અરિ મતાપ

દુહા

હર્ષિયડી ફાટિ, ખસાય કરિ, છાડિ ન હૈણુ વામ
વાહ્યા હાથ વઉલાવીઇ, પછઇ હુયા ઉદાસ.
હર્ષડા, તુ હૈડક હુઉ, જે મારી કરઇ વિલાપ
એહવઉ જગમા નહી હૂઇ, હુઉ ન, મોટઉ પાપ.
પુત્ર પિતાનઇ મારતા આગઇ સુણ્યા અનેક.
પુત્ર ન માગઇ કો પિતા આ તુ વાત વિછેદ
મોટઉ પાપ લગાડીઉ કરમિ અહ્યારઇ એહ,
નિજ કરસ્યુ કાતી કરી સુતનઇ દાખ્યુ છેહ
નકસિ ન જાઇ, જીવ ! તુ તે ભણી જાણ્યુ દુઃ !
એહવા પુત્ર વિયોગથી સ્યુ રહઉં, પાપિઠ

ચુપઇ

લેઈ મસ્તક નારીકરિ દીઇ અતિ રડતા તે માતા લીઇ,
" સીકઇ ધરી રાખેજો સીસ રખે આણ્યુ મનમાહઈ રીસ
રખિ જમાડી રહીઇ જદા સાથઇ, જઇસિઇ આપણુ મુદા "
પછઇ જોઇ રહઉં કાપડી 'સત ન ચૂકઇ એક ઘડી '
રૂપ કારિમા કરીયા દો એ, પાપ કારિયુ જાણ્યુ સોય
પણિ નહ લહઇ કાઇ સેઠ વિચાર ખરી પ્રતિન્યાનઉ આધાર
સીકઇ રીસ ઠવ્યુ પુત્રનઉ, સિદ્ધ કર્યઉ આમિષ અન્નનું
ઊઠઉ, સ્વામિ ! કરુ પારણું સ્વર્ગતણું લાધઇ બારણું.
એહવઇ અતિથઇ દીઠઉ તેહ, સીકઇ મસ્તક મુકયઉ જેહ

કોપ ચડયુ અતિ બોલઇ બોલઃ " એ સ્યું માંડયું કામ ઢંઢોલ?
એહ ન પ્રાસું આમિષ અહ્મે; સાર હતું તે રાખ્યું તુહ્મે.
ભુંડઇ ભોજનઇ દિન જાઇ ઘટી. એહ વાત દીસઇ અટપટી.
यतः।

कुभोजनेन दिनं नष्टो जन्म नष्टः कुभार्यया।
कुपुत्रेण कुलं नष्टं तं नष्टं ज न दीयत॥

સેઠ વદઇ "એ મસ્તક સાથિ કરું દહન રાખું છઇ તાથિ.
ત્રહ્મિઇં જણુ સાથઇ ચાલીઇ સ્વર્ગપુરી જઇનિઇ માહ્લીઇ.
એ કુંયર અહ્મ કુલ આધાર. હતું તેહનું મસ્તક સાર.
એ સંઘાતઇં બલસ્યું અહ્મે; રીસ મ કરજ્યો, સામી! તહ્મે."
કુપટી કોપ્યુ મનમાં હસઇ, " તત્વ ચ્યારિ મસ્તકમાં વસઇ.
તે મૂંકી બીજું કુણુ ખાઇ? જઉ ખાઇ તુ પાપ ભરાઇ. "
" કુંણુ તત્વ તે મસ્તક માંહઇ? " વદઇ સેઠિ, " કુહુ ઉછાહઇં."
" જિકા જાણુઇ સર્વ સવાદ, બોલી જાણુઇ નવ નવ નાદ.
ગીતગાનરસ શ્રવણે સુણુઇ; તે રસ નાટુ સહુ કો ભણુઇ.
નયનાં પ્રથમ પીતડી કરઇ; નયન પદારથ દીસઇ સિરઇ.
यतः।

नयन पदारथ नयन धन नयणे नयन मिलंति।
अणजाण्यास्युं प्रीतडी पहिलुं नयन करंति॥

નાક લહઇ પરિમલ ગુણ સર્વ; ભમરા ભોગી હૂઇ અખર્વ.
ચ્યાર તત્વ ભલાં સંસારિ દીસઇં છઇ એ સીસ મઝારિ.
દાંનદત્વ જઉ રાખુ સહી, કરુ વાત અહ્મારી કહી.
તુ મસ્તક ખાંડુ ખાંડણુઇ, જઉ સાચી વાચા તુહ્મ તણુઇ.
જઉ અંગ માંઇ તુ એ આદરુ; નહીતું અહ્મનઇ ઊતર કરુ.
કાજ કરી સકીઇ જેતલું, મુખથી કાઢીઇ તેતલું.
બેટામસ્તક બેહુ જણુ મિલી આટઉ કરુ એણી પરઇ દલી.
અતિ વઇરાગી ગાઉ ગીત; પરગટ દાખુ જગવદીત.

લોચને ખાંડું આંસૂ ખિરઇ તુ તપીઉ ભોજન નવિ કરઇ."
સુણી વચન હરખઇ બઇ જણાં, ગાત્ર ખંડાઇ તેહુ તણાં.
ઋષિકાજઇ મુખ હસતું કરઇ, પણિ ઉદરમાં ચીવટિ ધરઇ.
વાચા અવીચલ. દાનઇ સૂર, જાણે કરિ ગંગાનું પૂર.

ઢાલ રામગિરી

સીધઉ રે મસ્તક સેઠઈ તિહાંથકી રે, બોલાવી નિજ નારિ:
કુંયર ચેલઇયા.
આવ્યા રે ઊલટિ રષિનઇ કારણઇ રે ખાંડણ કેરઇ ઠાણિ.
કૂયર ચેલઇયા.
બોલઉ રે બોલઉ કુંયર અન્ન તણા રે.

મૂકી રે થાનકિ મસ્તક પુત્રનઉ રે બઇઠાં બહુ જણા તામ, કું°
ખાંડણીયાં બેહુએ કરિ ધર્યાં રે, કરવઉ માંડયઉ કામ, કું°
ગાઇ રે હાલરૂ હુલાવતાં રે પુત્ર! સાંભલેજો વાત. કું°
જેણે રે હાથે સુતનઈ તેડતાં રે, મેહલઇ તેણઇ હાથે ઘાત કું°
હઈયડઉ રે ન ફાટઇ, કુંયર! અહ્મ તણું રે કરતાં આહાવઉ કામ. કું°
હાંસુનઇ લોકા નગરઇ માંહસઇ રે કોએ ન ઘાલઇ આહીવી હામ કું°
તઈ નવિ રે લોપી આન્યા માહારી રે; તેડઇ આવ્યુ તતકાલ. કું°
વહઇલું રે વિનયૈ કીધું એવડું રે, મુઝનઈ એ કિમ ઢાલ! કું°
હુંતી રે આસ્યા બહુલી તાહરી રે જાંણ્યું રહઇસહઇ તુજથી સૂત્ર. કું°
ઘુ નઇ રે બોલ, કુંયર માહારા રે, હઈડું હીસઇ અભયઉ પુત્ર. કું°
મરણઈ ન બીહનઉ, રે બાલક બાહૂયા રે, મુખડું પુણ્યમ ચંદ. કું°
સાદ કરતાં શ્રવણે સાંભલઇ રે, મોટડઉ દીસઇ એ ફિંદ. કું°
અહ્મે રે અપુણી બૈટા વિણ હુયાં રે, જે કીધું હાથે પાંપ. કું°
તેહનું રે મસ્તક ખાંડું ખાંડણઇ રે, અહ્મે એહવાં માયબાપ. કું°
હુતા રે વછ! વિશેષઈં ગુણ ઘણા. રે દેખાડીનઇ દીધઉ છેહ. કું°
સહુડઉ રે ગુણ બહુલે તું દીકડઉ રે. તઈ કાં પાડયા હાડે વેહ! કું°

ક્ષણ એક રે અગજ ! તુ નવિ વીસરઇ રે, કઇ હોઇસિ નીસાલિ કુ૦
રુડુ રે નામ તુહ્મારુ સોહામણુ રે તોરી રામતડી મભાલિ કુ૦
આણુઇ વદનઇ રે, કુઅર ! હું ધવરાવતી રે, તે સુખ ખડુ આજ કુ૦
મોકુ રે ગાને દેતી દીકિરા ! રે તે સુઅનઇ નહીં લાજ કુ૦ ઓ૦
તુહ્મ વિણુ રે પ્રાણુ થાઇ અહ્મ આકલા રે કોણી કાલજ માહઇં કુ૦
ભીતરિ રે આગિ છાની જલઇ રે ધૂષ ન સહઇણુ રે જાઇ કુ૦ ઓ૦
નયના રે આસૂ ઘત સમ જાણીઇ રે કોણી તેણુઇ મચાઇ કુ૦
તેણુઇ રે વિરહ દાવાનલ ઊલટઇ રે અતર જ નણુ જલાઇ કુ૦ ઓ૦
આગણિ રે આવી માગુ સૂખડી રે બોલાવઉ ફરી માય કુ૦
આવઉ રે દ્યઉ સીગમણુ, વાછડા રે ! તેડઇ વાર મ લાઇ કુ૦ મો૦

દૂહા

ઇમ વલવતા ગાઇતા વિરહ વૈરાગી મોલ
મસ્તક ભૂકુ નીપનઉ એતલઇ હુઉ ગોન
મરકારી કરઇ શાક તે નીપાયુ પન તેહ,
કર જોડી માહા વીનવઇ, "નીપનૂ ભોજન એહ
ઊઠઉ રખિ કરઉ પારણૂ, ઇચ્છિયુ દ્યુ તુહ્મ ભાવિ"
તવ ચીંતઇ રખિ કારિમઉ "મન રાખ્યુ પિય ધાવિ.
મત ન ચૂક્યા, થિર રહ્યા, દીધુ કર્યું પ્રમાણિ
જગમા એ સરીખા ભના તણી નહીં કો ખાણિ
જણણી ! તઇ ભલઇ જનમીઆ માહ સગાન સમાન
પુત્ર વધી દઇ દાનવર. ધીરપણુ અસમાન
પરદુખકાતર એ મમઉ દૂઇઉ નઇહોસઇ કોએ
ત્રણિ માત્રમા પરગડઉ દાન થકી તે હોઇ.

ચુપઇ

રાખ્યુ ચિત્ત ધામિ એણુઇ ઘણું તેહનઉ વિસ્તર નેતુ ભણુઉ
પરિપરિ દરમાઉ એ સેર મત ન મૂકયઉ એણુ; તેટ

હવઇ એક ઉપાયું મર્મ; તેણઇ કરી ચૂકવીઇ ધરમ.
કરું કૂડ; મનિ ન ધરઇ રોસ, વાંત્રીઆ તણુઉ ચડાવઉ દોસ
કિમ દેસઇ એ ભોજન પછઇ ? હવઇ દીઠિરુ એહનઇ ન છઇ.
સત્ત ચૂકાંડું એ પરિ કરી" હઇયા માંહઇ વાત એ ધરી.
તવ તે દેવ રૂપતુ નિરાજ બોલઇ, "ઇમ ન સીઝઇ કાજ.
પુત્ર રહીત ઘર સનું થયું; એ શ્મશાન તુલ્ય તાં કહ્યું.
હવઇ ન લેવઉ મઇ આહાર," અપુત્રીયાનઉ દીધઉ ભાર.
પુત્ર વિના સત દીવા કરઇ તુહઇ અંધારું જાણઉ સિરઈ.
यतः ।

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ॥
तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा स्वर्गे गच्छति मानवा ॥

સેઠિ વિમાસઇ, "કરવઉ કિમ, ધર્મ રહઇ પોતાનઉ જિમ ?
નથી પુત્ર પોતઇ માહરઇ; તેહ ભણી ભોજન નહી કરઇ.
આહા માહા મડઇ તે ઘણું, પુણ્ય રહ્યું, નારી ! આપણું.
જઉ અતિથ એ પાછઉ વલઇ તુ જશ સઘલઉ જગમાં ખલઇ.
સિરિજા કાં તઈ, સરજણહાર, જઉ ન રહ્યઉ મોટઉ વ્યવહાર ?
અન્ન અવારી મુઝ ઘરિ હતું. એહનઉ મઇ નવિ કીધઉ વર્તુ
માનવભવ મુઝ વિફલી ભયુ, પુત્ર વિના વલી આકુલ થયુ.
પુત્ર વિનાસ્યુ એ રખિ માટિ, તુહઇ ન વાતુ આવી ઘાટિ.
સઇંબૂ કર્મ અહ્મારું અરયું, નિદ્દનનઉ વિમાસ્યું જસ્યઉં.
કુણુ કર્મઇ એ છલમાં પડયાં ? કીધાં કર્મ આવીનઇ અડયાં."
કહઇ સન્યાસી, "કા હો વાંણિ, દુઃખ ધરંતુ આણઇ કાંણિ
મઇલુ પુત્ર વિહુણઉ જેહ, ચોખઉ નવિ થાઈ તે દેહ.
જાતઇ મઇલઉ જે ચાંડાલ બીજઉ જીવવધીનઉ હાલ.
ત્રીજુ લોભી જે બહુ હોઇ, પરઅવગુણ બોલી મલ ધોઇ.
ચઉથઉ જે અણદીઠઉં કહઇ, આલ ચડાવઇ, પરનઈ દહઇ.
કૂડી સાખિ ભરઇ પર તણી, અછતી વાત કહઇ અતિ ઘણી.

ચાંપણિ મોસઉ, ચાડી કરઇ, પરાપવાદ ઘણા ઉચરઇ.
સ્નેહ વિચઇ જે પાડઇ ભંગ, તે મઇલઉ કર્મઇ માતંગ.
ચોરીકારક મઇલઉ કહ્યઉ; ક્રોધી, કપટી મઇલઉ લહ્યુ;
નાસ્તિકમતી તે મઇલઇ ભર્યઉ; જૂઠાબોલઉ આગલિ કર્યઉ,
મલતુ વીવાહ જેણઇ ભાજીઉ; એતલાથી મઇલઉ વાંજીઉ."
હાથ ઘસઇ સાહ, હઇડિઉં હણઇ; "પોતઇ પુણ્ય નહી આપણઇ.
ઉછઇ કર્મઇ કાં અવતર્યા ? અરથ ન સીધઉ. દુ:ખઇં ભર્યા."
સુકુલીણી નારી કહઇ, "સુણઉ, કાઇ દીન વચન તુહ્મે ભણઉ ?
રાખઉ સત નહીં ચૂકઉ ધર્મ. અછઇ સદાફલ તુમચઉ કર્મ.
મ કરુ વિમામણ એહની કસી ઉદર માહરઇ સુત રહ્યઉ વસી
સાત માસ મુઝ ઉદરઇ થયા, તે જગદીસઇ ફીધી મયા.
રખિ કહઇ તુ દેખાડુ તેહ, ફાડી ઉદરનઇ કાઢઉ એહ.
અછઇ પુત્ર એ નથઉ સહી" તતક્ષિણ શુદ્ધ છરી તવ ગ્રહી.
ઊપાડી ઘા મેહલઇ જાંમ, તતક્ષણ હાથિ ગ્રહઇ મુનિ તામ
"માગિ, માગિ વર, તૂઠા અહ્મે જે જોઇ તે માગઉ તુહ્મે
સત્વવત, નઇ સાહ સધીર, ગુણે વડુ, ધીરાતન વીર.
તુઝ ગુણ ઇંદ્ર વખાણઇ ઘણું; તેણઇ થિર મન ન રહ્યું મુઝ તણું "
પ્રત્યક્ષ દેવરૂપ તે થયુ, "વર માગુ " એ બોલજ કહ્યુ
થયુ દેવ અતિ અદ્‌ભૂત રૂપ સૂર્ય થકી તે થયુ સરુપ
સકલાભર્ણ ધર્યા નિજ દેહિ, દીઠઇ દુસ્કૃત હુયાં છેહિ.
નર નારી બે રહ્યાં કર જોડિ, "સ્વામી આ કાં કીધી ખોડિ ?
દેવ, રૂપ રખિનુ તઇ કરી, કા તઇ અહ્મ કાયા દુ:ખ ભરી ?"
કહઇ દેવ, "તત દાન પ્રભાવિ ઈંદ્રઇ વખાણ્ સહજસભાવિ.
મઇ નવિ માન્યુ એહવઉ બોલ, ઈંદ્રઇ બોલ્યઉ બોલ અતોલ.
વિક્રય રૂપ કરી મુનિતણું કર્યઉં નીર વિક્રય મઇ ઘણું.
કૂડ સબલ તુઝ માથઇ કર્યઉં, એ વિરૂપ વિક્રય મઇ ધર્યઉં.
સત્વ પરીક્ષા બહુ પરિ કરી. તાહરી મતિ તેણઇ નવિ ફિરી.

સઘળા ગુણ દીઠા તુહ્મ તણા, ઇંદ્રઇ વખાણ્યા તેહથી ઘણા.
'બહુ સુગ નામ તુહ્મારું રહ્યું' વયણ એક એ અહ્મે કહ્યું.
સત્યવંત શા હરિચંદ હુઉ. અન્નદાની તૂં સુપરિસઉ
સત્વવંત તૂં, સેઠિ! અપાર. સતી ભલી ચંગાવતી નારિ.
કુંયર માહસ ભૂરિ ઉદાર. માતપિતા વચિ નહી અવિકાર.
પિતા ભગત એહવઉ નહી કોઇ, નરનારી સઘળાં તુહ્મ હોઇ.
તે ભણી તૂઠા વર દ્યું અહ્મે, જે જોઇઇ તે માગુ તુહ્મે."
બોલ્યુ સેઠ, "સ્યું વર મુઝ કહૂ? તૂઠા ભલા. અણમાંગ્યા રહૂ.
વાહલઉ પુત્ર હતુ અહ્મ તણઉ, 'તૂઠઉ,' તૂઠઉ.' હવઇ સ્યું ભણુઉ?
વધ્યઉ પુત્ર જે નાહ્નઉ બાલ, દોહલી, દેવ, પેટની ઝાલ
કૂડ કરી મરાવ્યુ તુહ્મે, તેહ કથન સ્યું બોલું અહ્મે!"
બોલઇ દેવ, "સેઠ, તુહ્મે સુણઉ, છઇ જીવતુ સુત તુહ્મ તણુ.
કરી કારિમું કુંયર સ્વરૂપ દેખાડયઉં એહ નવિ રૂપ."
સેઠિ કહઇ, "કિહાં કૂયર સો એ?" 'નેસાલઇ ભણઇ છઇ જોઇએ.
કિસ્યુ વયર નથી આપણઇ, કાંઇ, સેઠ, કિસ્યું કણમણઇ!
ન માનઇ, તુ જો નેસાલ. હતુ તસ્યુ છઇ તિહાંકણિ બાલ."
પિતા ગયુ જોવાનઇ જામ, પુત્ર નેસાલઇ દીઠઉ તામ.
દેઇ સાદ બોલાવઇ સાહ, હતુ વિષાદ અનઇ ઊછાહ.
"ચેલઈયા, આવઉ નિજ ઘરે. માય મિલીનઈ આનંદ કરે."
આવ્યુ પુત્ર. મા હરખી ઘણું; સાંઇ દીધઉં મોહામણું.
ઉછંગ લેઇનઇ બોકા દીઇ, હર્ષાશ્રવિ મસ્તકિ સીંચીઇ.
"ભલઇ મલ્યઉ તૂં, પુત્ર! સુહેજ, સોવન કાંતિ, અનોપમ તેજ.
લોચન મન ઠરીઆં મલી આજ, તુઝ દરિસનિ શીધાં અહ્મ કાજ."
પુત્ર કહિ, 'મા, સ્યું દુખુ ધરુ? પિતા, વયણ સાચાં ઊચરુ.'
માંડી વાત કહી જે હતી, "આવ્યુ દે થઇનઇ યતી.
તેણઇ પારખું બહુ પરિ કર્યઉં; તે નવિ જાઇ હઇ ઊચર્યઉં.
વજ્રલોહ હઈઆં અહ્મ તણાં તેહ થકી કાઠાં અતિ ઘણાં.
તે કીધઉં જે ન કરઇ કોઇ, સત્વ ન ચૂકા આપણ તો એ.

પછઇ દેવ એ પરગટ થયુ, વર આપઇ છઇ વલી સામહૂઉ "
કહઇ કુંયર, "વર માગઉ, માય, રખે સત્ય ઉછેરુ થાઈ
"દાંનીપરિ મન જેહવઉ અછઇ, તેહવઉ ભાવ રાહજો પછઇ "
તે વર દીધઉ તેણઇ દેવિ ચગાવતી બોલિ સખેવિ,
' પતિવ્રતાનઉ જે પાલિવુ, તિહા મન મઇલુ મુજ ટાલિવઉ "
' માતપિતાની ભક્તિ વિશેષ હૂજો મન માહરુ સુવિશેષ "
ત્રીણઇ વર માગ્યા તે દીધા, સુર સનોખીનઇ ચાલીયા.
જઈ સુરલોકિ વખાણ્યુ સાહ ' પુણ્ય તણુ તે લઇ છ લાહ "
ઇંદ્રાગલિ વાણિ ઊચરી, સુરલોકઇ કીરતિ વિસ્તરી
હવઇ પાછનિ ધર્મનગરી માહિ નગરલોકિ સુણીઉ ઉછાહિ
વિસ્મય રૂપ કોલાહલ થયુ તસ ઘરિ બહુ જન જોવા ગયુ
સુણઉ રાય, તિહા આવ્યા ઘઇરિ, વધાવાની ખીધી પઇરિ
નગર શૃગાર કરાવિ રાય ઘરિ ઘરિ ગૂડી ઊચી થાઈ.
તલીયા તોરણ, વનરમાલ રગિત સોભઇ ઝાકઝમાલ.
ગીત ગાન બહુ નારી કરઈ, સાજન હઈડા મહૂલા કરઈ
કુકુમહથા યાચક દાન દઇ દેવગવઇ રાઅમમાન
નર માહઇ પુણ્યવત પ્રાણીઉ સગાલસાહ દીસઇ વાણીઉ
આવ્યા વધાવા ઘરિ ઘણા મામા કાકા ગોત્રી તણા
સત્વ સાભલી રીઝઇ લોક હર્ષ ધરી તનઇ મૂકઇ શોક
" સમત્વ સે૦ સરુ ઇણઇ કામિ, જાઇ પાપ તુહ્મારઇ નામિ
ધમ ન રહઇ મન માનવ તણુ, તઈ શોભાવ્યુ પુર આગણુ "
દઇ રાજા પચાગ પસાય, ઊપરિ આપિ વલી કમાહિ
નગરિ મત્રિ મુખિ થાપીઉ, તસ યશ તિહુયણમા વ્યાપીઉ
અતિ આડબર નગરઇ કર્યઉ, હીંડઇ બહુ જનસ્યુ પરવર્યઉ
આગઇ આદ દાન દઇ ઘણુ વલી માન હુઉ રાજા તણુ.
સેઠ નગર્વી દીસઇ સાર, દીન દુરછનું તે આધાર
ભુ પર સુરતમ સમાણુ સોએ તમ જમલિ નહીં બીજઉ કોએ
તિહાર પછી બહુ ચત્તુકાર ઘણુઉ જમાડઇ વર્ણ અઢાર

જતી ગૃહી જે માગઇ અન્ન પૃતસું જુગતઇ દાગઇ મન્ન.
દાંન પ્રભાવઇ સુર સવિ મિલી આવી અમૃત બોલઇ વલી.
'દાન થકી કેનામઇ નામ,' ગણુ ભણુઇ, 'દાન્ને સુપ્રકાશ.'
વદઇ વલી, 'સુર સકલ મઝાર બઇસેનુ તઇ ગની અવધારિ'
અસી આસીસ દીઇ સવિ દેવ, 'સુર નરપતિ તુઝ કરઇ સેવ'
સાહા કહઇ, "સુરનગર ન કાંમ. આપજ્યે અવિચલ સુખ ઠામ
કરવઉ ધર્મ, કહુ, મઇ તેહ, અજરામર પદ લહીઇ જેહ."
સુર બોલઇ, "તે ધર્મ ઉદાર દયામૂલ ભાખ્યુ સુખકાર.
દેવ નિરંજન જાણુઇ જેહ તે આણુઇ ભવ કેરુ છેહ"
ગપુહૃતા નિજઠામિ દેવ કરઇ સેઠ મતની સેવ.
ઇમ યૌવન પામ્યુ ચેલીઉ, પરણાવ્યુ અનુપમ મહેલીઉ,
ઘર વ્યાર કરઇ સુત સોઆે હલુકર્મી તે પ્રાણી હોઆે
ચમાવતી તીહઇ પાણિ તિમ્મ, ભવઅંતગિ સુખ લહઇસઇ જિમ્મ

ઢાલ

(ભાણેજ નઇ જવ રાજ એ)

અનુક્રમઇ તેહનઇ સાધુ મિલીઆ ધર્મ દેસન શ્રાવ એ
દયામૂલ સુધર્મ જાણ્યુ સુદ્ધ સમકિત પાવ એ
જિનદેવ સેવા, સગુરુ કેરી બ્રહ્મધારી જે હવા
બાહ્ય બીતરિ નહીં ય મમતા લહ્યા ગુરુ પણિ તેહવા
ગુરુ કહઇ, સમકિન શુદ્ધ પાલુ; રખે શકા આદરુ
તસ પાચ દૂષણ દૂરિ કીજઇ વલી બીજા પરિહરુ
મૂલ સમકિત ધર્મનુ વ્રત બાર શાખા જાણિ
આચાર બહુલા તેહના પ્રતિશાખ રૂડી આણિ
ગુણુ શ્રાવકા જે ઘણે ભેદે, આવલી એ પત્ર.
પુષ્પ સુરનરસુખ કહીઇ. ઋધિ તાસ વિચિત્ર
મુગતિ કેરા ફલ સહેજાં. તૃપ્તિ બહુલી થાઇ
જે વાવર્યાથી સકલ દોષા રોગ દૂરિ પલાઇ
સવ લોકનઇ આરાધવા ગંમ તેહ પૂજણુ ચોગિ.

હૂઇ અનંતા સુખ ભોગી કહીંઇ ન પડિઇ શોગિ "
તે સાર ગુરૂ દેસન સુણી ઘણી ખપ તિહા આદરી
કારિમા સુખ સમાર કેરા રહ્યુ સાહ તે પરિહરી
ભાવ સંયમ શુદ્ધ વેઈ લહ્યઉં કેવલ ગૃહીપણઇ
સુરદત્ત વેષઇ જહીં પૂજા પ્રકલ સુરપતિ તિહા થુણઇ
આઉ બહૂલઉ તેણઇ ભવસ્થિતિ પાલીઉં નિર્મલ થઈ
ભવ્ય પ્રાણી બૂઝવ્યા સુખ ભોગવઇ નિશ્ચલ થઈ
અનુક્રમઇ ચગાવતી નઇ સુત પામીઆ સુરલોક
એકાવતારી સો હુઈનઇ હોસઇ ગતશોક

એ સાહ સગલઉ દાનધારી વરણવઉ નહીં તે પારખઇ
તાસ ગુણ જે ભાભવઇ તે ઠામિ બઇસઇ સારિખઇ
વૃદ્ધતીરથ ગયા ગંગા, દ્વારિકા ગોદાવરી,
કેદાર બદરી, હરિદ્વાર, સાર મથુરા વગપુરી,
અન્ય અઠમઠિ સબલ તીરથ કરઈ જે ફલ હોઇ,
સાહ શ્રી સગાલ કેરુ રાસ સુણતા સોએ
વલી જૈન તીરથ કરઇ જે એહ જન તે સુણઇ એ રાસ
અધિક ફલ એ ભાભવઇ ગુણ સેઠની એ ભાસ
સુણી એહનઉ દાંન મહીમા શ્રદ્ધઇ ગુણ જે એહનઉ,
તે લહઇ સંપદ સકલ અવિચલ, થાઇ નિર્મલ તેહવઉ
એ રાસ ભણતા હર્ષ વાધઇ, સુગુણ સુણતા પામીઇ
વલી આસ પૂરણ સકલ હૂઇ અનઇ વંછિત કામીઇ,
સોલ સંવત સતસઠઇ, માસ વૈશાખઇ વલી,
વદિ બારસઇ એ રાસ પૂરણ હુઈ શુભ મનની રુલી
વૃદ્ધશાના ગુણવિશાલા × × × ગચ્છપતી,
તસ આણુપાલક કનકસુંદર કહઇતુ વઝાયા યતી
વિબુધ શ્રોતા ! રાસ સુણતા હર્ષિઇ ભાવ સુ આણજો.
શશિ સૂર મંડલ તપઇતા જાં રાસ એહ વખાણજો.

ઇતિ શ્રી સગાલસાહ રાસ સંપૂર્ણ ॥ સંવત ૧૬૭૦ લખિતં ॥

3

સુરદાસકૃત

સગાળપુરી

રાગ ગોડી

ગમરૂં વણાએક, પૂરે આશ ગવરીનંદન ગૂંજુ લીવવિલાશ.
ગજવદન ગરજો ગુંણપત સુધ બુધ જે તેહેને શત.
મુષક વાહન. તાત (નરેશ) મહેશ. ઉત્તમ મન આપો ઉપદેશ.
ચતુરમુખ તો છે જે બ્રહ્મ પ્રોહોઢા છે તેહેના પ્રાક્રમ
તેહેની તનઆ તુ, સરસ્વતી તાત તમારો પ્રજાપતિ.
હું લઘૂ બાલ છોં રે મત, કાઈ ન જાણૂ અક્ષર, શત.
ધનજી ભટને લાગુ પાએ, ગાઉં જુગજીવન જાદવ રાએ
હરી ભટનો તું રે તન નિરમલ લેખ કાઇ તાહારૂ મન
હરીઆદ માહે તાહારો વાશ તાહારી પાશે કવે સૂરદાશ.
એ કથા જે શ્રવણે ધરે, પાતિક કોટ તેહેના પરહરે
પુત્ર તણો તેહેને ન હોએ વિજોગ બૂ અવસ્થવમાં પામે ભોગ
અરજુન, ભીમ, જુધિષ્ટર, ધરમ, નીકુલ શેહેદેવ ને ઉત્તમ કર્ણ
કરણ તણું સું કરૂ વખાણ, જેહેને તાત તપે રે ભાણ
કુંતા સરખી જેહેને માત, પાંડવ પાચ સરખા ભ્રાત[1]
પ્રાતકાલ જેણે સમે થાએ, તેણે સમે દાન દેતુ કર્ણ રાએ
શવા ભાર તો આપે હેમ નખેત્ર તો તાં કુશલીખેમ.
શવા ભાર શોવણુ આપતો કાઢુ ઉભ્યાએ ફરી નહી બોલતો
જતી સન્યાસી આવે કોડ તેહેની સ્તુતિ કરે કર જોડ.
દાન દેતો ન કરે નાકાર એહેવા ખત્રી કર્ણ દાતાર
ખત્રીનું ખત્રીવટસ ચતરે વઢતા વઢતા આવ્યો અંત.
શામર્થ સધ તે કર્ણજી જાણ પડયો પ્રથ્વી તે વેધ્યુ બાણ[3]

ક્ષે૦ ૧ સધયે વીક્ષાત ૨ મન
૩ સમર્થ તે સધ તે કૃષ્ણજી જાણ પડયો પૃથ્વી ને વેધ્યૂ બાણ.

નારાએણનું લીએ છે નામ રસનાએ બોલે રામ રામ.
તેણે સમે આવ્યા શ્રી હરી બ્રાહ્મણ કેરો વેષજ ધરી.
શ્રી કૃષ્ણજીએ વાણી ઓચરી. "માનભાવ! તૂં દાનેશરી.
માહારે મન મોટો ભાવ આવઓ. તૂહુંને જાચવા હું આવઓ."
"માહરા સ્વામી! સૂં આપીએ? કાંઈ સમીપ હોએ તે લેઈ સોંપીએ.
મણી માંણેક મોતી ભંડાર. કાંઈ નથી, કેહે કર્ણ દાતાર.
" હું કરી આવ્યો મોટી આશ. કાંઇ રે, કરણ! મોકલે નિરાશ?"
સૂરજસૂત કેહે, "સાંભળ, યતી! કનક તણી માહારે દાંતે રતી.
પંડિતજી! લાવો પાષાણઃ" કુંતાકુંઅર કેહે ચતુર સુજાણ.
વલતા બોલ્યા શ્રી ભગવાનઃ એ તો કંહીએ મે નથી દીઠ્યાં દાન.
અડવડતા આખડતા કંણ ગયા, તેટલે દયાલજી પ્રગટ થયા.
" માગ, માગ, રે, તૂં રાજંન! હું તૂઝનિ થઓ તુષ્ટમાન.
દૂં તૂઝનિ તુહોરે દેવ. માગ માગ રે કણ! અસ્વમેવ."
"સ્વામી! તિલક બ્રંહ્મણને હાથે સાર. માત હસ્તક માહારો આહાર.
પુત્રતણે હાથે પંડદાન. મયા કરો મુઝનિ, શ્રી ભગવાન!
સ્થાને વાસુ, ને સુકલે જન્મ. એ તૂં પ્રસંન જનાઅરજૂન.
નયણે નવ દેખું પર વસ્ત. તાહારે ચરણે રાખૂં મત.
પરઅસ્ત્રી વેલાં નુંપૂછક થાએ. સેહેદારા સૂં જોવંન જાએ.
સ્વામીકાજ માહારૂ જાએ જંત. કુંઆરી ભોએ દેહન દે અંત.
ભક્તિ કરતાં ચંત ન ચલે સરજનો સુત સ્વર્ગ પલે.
આનંદ્યો અંગે અપાર દેખી કનક તણા ભંડાર.
સહુ દેખે સુનુ મોવણ: હૈયે હરક્ષો ખત્રી કણ.
હેમ ભલૂં ન કરાએ ભક્ષ. અન વિનાં કેમ બેસ સક્ષ?
અન્ન વિનાં રણો ટલવલી, જેમ જલછંડાવી માછલી.
ભૂખ ખત્રીની દેહને દમે. અંન વીનાં લાધણ કેમ ખમે?
અન્ન વિનાં તેહેને પડે અપવાસ. સ્થાનકે બેશી થઓ નિરાશ.
જેહેવૂં દીધૂં પોતાને પાણ, તેહેવૂં પામીજે નીરવાણ.

જેહેવું દીધું તેહેવું પામ્યા સહી; વાવ્યા પાખે કાંઈ લણીએ નહી.
કૃષ્ણ કેહે; "કર્ણ ! અવિધાર. તેં કાહાને કર્યો ઉપગાર?"
"સ્વામી ! અભ્યાગત આવ્યો એક મંદિર માહારે કરી વિશેખ.
આગતસ્વાગત કીધી અતી. શીરંણુ ન લીધું એકજ રતી.
ખુધારથી હુતો અપાર. કરે કરી દેખાડયું દ્વાર."
કૃષ્ણ કેહે રે કર્ણ ! અવિધાર. જે આંગલીએ દેખાડયું દ્વાર,
તે આંગલી મુખ માંહે ધરો. કર્ણ ! અહમારૂં કહ્યું કરો."
મુખ માંહે મેહેલતાં વાર પંચામ્રત આવ્યા ઓડકાર.
કર્ણ કેહે, "રે કૃષ્ણ ! અવીધાર. એક વાર મ્રત લોક અવતાર.
અંનદાન હું દેઉં ઘણું: ખુધારથીનું દુખજ હરૂં.
ભૂલો આવ્યો ને હાલો ગયો. તે માટે મારો દેહ દહો.
દોયે કર જોડી કેહે સુરદાસ. "અંત્રિક્ષ આવ્યા શ્રી વૈકુંઠનાથ.
કંણકથા થૈ રે પૂરી. હવે કેહેસું તે શગાલપૂરી. ૬૧

રાગ ગોડી.

કાંતી નગરી તો નીજ વાસ. તાંહાંનો લોક છે લીલવિલાશ.
ધર્મ, દયા, મત સત અપાર. અસત ન બોલે એક લગાર.
બંગાલનો સુત શગાલ શેઠ. તેહેને ચેલઓ પડઓ પેટ.
શગાલ શેઠની અસ્ત્રી ચંગાવતી, ચેલૈઆની માતા શતી.
કૂડ કવઘ મારેગ તજે. શ્રી ભગવંતને ભાવે ભજે.
પતની પતનું એકજ મંન, ચતુર ચેલૈઓ તે ધંન ધંન.
ખંડ ખંડ તેહેની ચાલી ખ્યાત તેહેને વખાણે શ્રી વૈકુંઠનાથ.
કૈલાસ વાસો વસે ત્રિપુરાર જોઉં શત એહેનું એક વાર.
જોઉં પારખું પીડા કરી. બારે મેઘ ! તંમ્યો ભાંજો ભરી.
બારે મેઘ ! તંમ્યો કરજો કાજ. ઉતાવલા થઈ વરશો આજ.
જોઉં જતી ઘેર કિમ આવશે. શેઠ શગાલ ત્યારે શત છાંડશે.

રાગ મહલાર.

બારે મેઘ આવ્યા. ઝડ કરી. ત્યારે વરસ્યો અખંડ ધાર રે.
ચંદ્ર સુરજ નહી દેખીએ. નહી ઉઘડે એક લગાર રે. ૧

ધસ્વરે અંતર જોઈઉ, કેહેવું છે એહેનું મંન રે.
એક ઉદર, પાણ પોઢા પાતલા. હરનૂં પરૂએ પચૂં છે તંન રે.
કોઢી કરૂપ કરડીઓ હરને દાંતે બાધા શેત્રાલ રે.
પરુ તણા પરવાહા વેહે હરને મોંઢે ગલે છે લાલ રે. ૩
એહેવો મેલો વેશ ધરી કરી જૈ બેઠા દેહેરા માંહે રે
આનંદ અંગે અતિ ઘણો જોવા નીશર્યા નર ને નાર રે ૪
તેહેવે દેવલ દાખઉ બેઠા દીઠા દેહેરા માંહે રે.
"સ્વામી ! દેવ તણો તૂં દેવતા હું પામી પરમ નિધાન રે, ૫
મુઝ દીન ઉપર દયા કરો જેમ ઘર પુર પાવન થાએ રે."
પછી શેઠ શગાલ ચગાવતી પેલા જતીને લાગે પાએરે.

રાગ અંદોલ ગોડી

સ્વામીજી એણી પેર બોલે છે અભ્યાગત રે,
" સાંભલો નિ સૂધી વાત રે.
હું કિમ આવૂ? જૂઓની દુખ, સું કરૂં, જો દીલે રે?
જોગ ને, જુઓ રે, ભાઈઓ ! નહી મલે રે.
રગત રાખુ ન રેહે પરૂ તણા પરવાહા વેહે,
દારુણ દૂખે દેહ " એમ કેહે રે.

રાગ મલાર

શેઠ શગાલ ચંગાવતી વલતાં બોલ્યાં વાણી એમ રે.
" માહારા શ્વાંમી ! મદિર પધારીએ હું તો શેવ કરૂં અનુદિન રે ૧
વેહેલા થાજો. વાર મ લાયો. સી માંડી પૂછાપૂછ રે!
પછે અસ્ત્રી ભરથારે ઉચલ્યો, ઓછંગે લીધો અતીત રે. ૨
અતીત અંગે ઉતરે લોહી પરૂ તણા ઓઘરાલ રે,
ચંત કેહે એહેનું (ન) ચલે ક્ષણ માત્ર એક લગાર રે. ૩
સતી તાં એહેવી શાધવીઃ તમ્યો સાંભલો માહરા નાથ રે,
જો-જો જતીને વાજતૂં રખે ધ્રૂજતા આપણા હાથ રે. ૪
જુગતે જતીને જાલવે હૈઅડે આણે અતિ હાશ રે
એમ કરતાં લેઈ આવઆં તે પોતાને આવાશ રે,
ટાઢાં પાણી; ને મધુરી વાણી; ભાવે કરે હરિની ભક્ત રે

વીઝણો લેઈને વા નાખે એહેવી કરે આગતસ્વાગત રે,
રોજ તળાઇ ઉશીશડા હરને મસુરીઆ બેહુ ગાલ રે.
એમ કરીને પાથરા, સ્તુતી કરે ગેડ શગાલ રે
પછે વલી ઉતાવલા એમ ગશાઈ નીપાઆ રે
પચામ્રત પ્રીશી કરી 'માહરા શ્વામી ! તમો જમો રે'
વલના અભ્યાગત બોલીયા "તમ્યો શાભલો શેઠ શગાન ! રે
તમારા મન માહા છે જે અનનો એ કરશે આહાર રે
અન તણી માહારે આખડી કાઈ થયા છે બહુ દિન રે
મુઝનિ પૂછો તો કહું હું તો મારા કરુ ભોજન રે"
આણૂ અપાદ અજા તણૂ તેહેને વેગે ન લાઓ વાર રે
પ્રીશીને આગલ ધરૂ હવે તેહેનો ન કરે આહાર રે
વલતા અભ્યાગત બોલીઓ 'તૂ શાભલ શગાલ શેઠ ! રે
એક અનોપમ ચેતૈઓ તે પડઓ તાહારે પેટ રે
તેહેને વધ કરો ઉતાવલો જાઓ કાઈ ન લાઓ વાર રે
મુઝનિ પૂછે તો કહું હુ તેહેનો કરીશ આહાર રે"
'સ્વામી ! પુનવાત તો પાધરી, આપણે ઘેર છે જેહ રે
માહારા સ્વામી ! શવારૂ શે ન કહ્યૂ ? ખૂધા પીડે તહમારી દેહ રે

રાગ માર

વેહેલા થાઓની માહારા નાથ ! રે
લાવો ગીઓ છે નીશાલીઆની શાથ રે ૧
માહારો લાડગેહેલડો પૂત્ર રે,
તે તો ભણુવા ગઓ છે સુત્ર રે. ૨
માહારા વાહાલા ! તૂ વેહેલો હીડે રે.
એક જતી ને ખૂધા પીડે રે ૩
એહેવી શાભલી જતીએ વાત રે
બે રૂપ ધર્યા જદુનાથ રે ૪

એક બેહુ રચ્યુ અવાશ રે
બીજુ ગઉ ચેલૈઆને પાશ રે ૫
" તૂ તો શાભલે, ચેલૈઆ ! વાત રે
તૂંને મારશે તાહરો તાત રે. ૬
ગ્રેગ આવ્યો અભ્યાગત એક રે
તેણિ વાત કરી વશેખ રે ૭
તે તો અનની વાટે ન જાએ રે
તાહરા તનનૂં અખાત ખાએ રે ૮
તૂને બાપ મારે વિશવાસી રે
તૂ તો જા ની ઘડી બે નાહાશી રે. ૯

રાગ ધન્યાશ્રી

ત્યારે નાધડીઓ નીશાલીઓ રે બોલ્યો વાણી બાલ
" માહગ શન્યાસી ! શાચૂ સૂણો રે, સ્વામીજીએ કીધી માહારી શાર ૧
હુ તો ઉમઆ અગથી ઉપનો રે, પીડાએ પ્રશાવ્યો રે પૂત્ર
માશ દશ દુખ ભોગવ્યૂ રે, માતાએ ધોયા રે મલમૂત્ર ૨
હુ તો પાલીને મોટો કર્યો રે, તેહેને કિમ દેઉ રે પૂઠ ?
કહ્યૂ ન માને માત તાતનૂ રે તે છોરૂને• નહી હોએ રે છુટ " ૩
ત્યારે કુંવરે કર ખડીઓ ગ્રહ્યો રે માથે પાટી રે સાર,
ચરણ વાહે ઉતાવલો રે, પિતાજી ને કીધો રે જુહાર ૪
ચરણ લાગો ચગાવતી રે, માતાએ દીધી રે આશીશ
"માહારા કુંવર તૂં કાડામણા ! છેદવાને આણ્યો રે તાહારૂં શીશ ! " ૫
×' માહારી જનુની ! વાગ ન લાધએ રે, વેહેલી થા રે મોરી માત !
પેલા જતીને જમાડવા રે, અભ્યોને કગો રે ઉપધાત ૬

વલણ*

ઉપધાત અભ્યોને કગો, માતા કર જોડી કુંઅર કહે,

× જનની ન્રિદિ ન લાધએ રે વેહેલી થા રે માહારી માત
• ડારિ

હવે વધ કરો ઉતાવલી. ભૂખ જતીને દેહ દહે. ૭
એહેવા માત વરસને બોલે વાણી શા માટે શાશો કરો!
હવે વિધ્ય કરો ઉતાવલી, તમ્યો માયા મનથી પરહરો ૮

વલણ

પરહરો માઆ છેદો કાઆ, હૈએ હરખ આંણી હસં
તમારે હાથે માહારા પ્રાણ જાએ તો વેગે વૈકુંઠ જૈ વસું.

રાગ કેદારો

વેગી હોરે, માત મેરી! છોરો કેહેતા હે બેરોબેરી.
ભૂખ જતીકું પીડા ભારી.
અરથ ગરથકા માત! લોભ ન કરના, ઉડ ગયા પછી માતા! પડા રે ભગાણ
હમ તમ છૌ રે માતા! દુર પૈઆંણ.
કીશકી બેણ્યુ? માતા! કીશકા રે ભાઈ? શખા મલે હી બાટ બટાઈ
જો રે જી(એ)ગે માબાપ ઓર માઈ, ત્યારે પાએગે માતા પુત્ર ભલાઈ
તબ આપોપે (માતા) મંદિર પલાઈ
કરે વિલાપ અંતર દુખ આણી. નૈયણે નીર વેહે જલપાણી

રાગ વેરાડી

ચતુર ચંગાઈને શેઠ શગાલ બોલે બેશાડો ચેલૈઓ બાલ,
ભાવે ભક્ત રામની કરી, ચેલૈએ શમર્યા શ્રી હરિ.
નાખડીઓ રાખો નિરધાર, પાલી લેઇને કરો પ્રાહાર,
પુત્ર ચેલૈઓ ચતુર સુજાણ માબાપે મલી લીધા પ્રાણ
પુત્ર અખાત પાક જ કરી માતાએ રાંધું ભાણડે ભરી
થાલી પૂરીને મૂકી પાશ, "જમો, જતી મુને દીઓ આશ"

એ તોહોએ પ્રતીત જમ્ નહી શારૂ મસ્તક રાખૂ કહી ?
એ રાખૂ તમે અમ જ શહી શારૂ મસ્તક રાખૂ નહી "
પતની પત એહુ લાગે પાએ "માહરા સ્વામી ! તમને અણુખ જ થાએ"
"તો ઉતરશે માહારી રીશ, એહુ જ્યા મલી એહેનુ ખાંડો શીશ
અનોઅન્ય ગાએ ખાડણા જો આસુ પડે તમ તણા
તોયે તમ્બોને દેઉ શ્રાપ ભૂખો ઉઠી જાઈશ આપ

રાગ પરજીઓ

દ્વાઝ પોકારે થડ ચઢી ' કાએ જનમી મોરી માએ ?
પુત્ર ! પોઢો પારણે વહવન લાગી રે પાએ
પુત્ર, પુત્ર કુલતર પુત્ર કરશણ પુત્ર આગેવાન
જેહેને પછોડે પુત્ર નહી તેહેનો ધ્રહા કુઆ નવાણ
શેઠ શગાલ કેહે રે "હૈઆ ! રહેજે હાથ તો
ટલતો રખે અગતો
મસ્તગ ખાડતા ચેનનૂ રે
ખાડણા માહે મેહેલ્યૂ છે શીશ
કાઈ નથી રીશ માએ બાપને રે
માહરા કુયર ! તાહરૂ કોમલ ખાડણૂ અગ
મિ પાપણીએ ભગ કીધૂ ચેલૈઆ રે
માહારા કુઅર ! તૂને ભમરફલી ભાવતી
બોનાવે ચગાવતી કાલા બોલ દ્યો રે
માહાગ કુઅર ! તાહારી નાશિકા તો નીરમલી
દાત તે દાડેમ કલી, માહરા ચેલની રે
માહરા કુઅર ! તાહારા અધર તા રાતા
શેઠ શગાલ કેહે આતા ! મુદને બોલ દ્યો રે
માહારા કુયર ! તાહારી કેડનો કણદોરો
તુઝ સરખો ને ગોરો કાલા ! કો નહિ રે
માહગ કુઅર ! તહ ને પાશે લેઈ જમાડતી
સીધાશણ માંડની કાલા ! બેશણ રે
મે જાણ્ મોરે પાએ વહ લાગશે
કુલને અજવાળશે માહગ કયનું રે

માહારા કૂંઅર ! તાહારી સૂખડી પહુઆ દાલીઆ
નાધડીઆ નીશાલીઆ સહુ આરોગતા રે
ખાંડણૂ ખાંડતા બાંહોડલી ગે ન તૂટે ?
આખડલી ગે ન ફૂટે ? કાલાને ખાડતા રે
પુત્ર તણા મોટા તે વિજોગ
કેમ મન ગખૂં (શોગ)? અવની વેહેર દીઓ રે
ખાંડણૂ ખાડતાં આંસડા પલાએ
રખે ઉડી જતી જાએ ઘેર આપણેથી રે

રાગ રામગ્રી

ચતૂર ચેલેંઓ શૂર શીશ તેહેનો કીધો ચૂર
ખાડીઉ માબાપ મલી રાધઉ આપ
આગલ તે મેહેલ્ કીધી
બોલ્યા તે વાણી હસી'
વહેલા થઈને આરોગો માહરા સ્વામી ! સન્યાસી !
હવે કાંઈ કાઢો વાંક ?
સુન્ત જિમ કરે રાંક
વાઝીઆનું અન કિમ લીજીએ અમજ પાક ?
લીઓ અન તમ પહરે
માહરિ પાછો હું પરવરૂ
વીમાસા વીના એહેવૂ સૂં કહૂં ને સુ કરૂ ?
તમારૂ ન આવે કાજ,
પાણી પીવાને અમાજ.
વાઝીઆનું અન તો કીજીએ ત્યાજ
માથે લાગુ રે કરંમ
હવે કીજીએ સુ કર્મ ?
લાભની હુતી વલી આસ્યા મુનગા ખોહીએ રે કર્મ.
શતી કેહેરે 'કથ આણ
અથવી ખેહુ પડીઆ પાણ
પુત્રની તે હવી હાણુ જતી જમ્યો નહી નિરવાણુ'

શતી કેહે શીશ નામીઃ
શાંભળો, શંન્યાસી ! સ્વામી !
હજી હું વાંઝણી નથી. માહરા સ્વામી ! સંન્યાસી !
બોલૂં નહી સ્વામી જુઠું
દેખાડું નિ તમે ઉડુ
માહારી કુખે છે સ્વામી ! બીજુ રે બેટુ.
ચતૂર ચગાઈ મતી
હાથ માંહે લીધી કાતી
ઉદર વાહે તાં વલગા શ્રી કમલાપતિ.
માગ માગ રે તું વર
તુંને તુઠા શ્રી શીશંભર
બોલાવ ચેલૈઓ તાહારો પૂત્ર સુંદર.
તેડતાં તે આવ્યો તન
અંગ દીધૂં આલિંગન
સ્વામીજીએ પૂત્ર આપો જેહેવાં આપણ પામ્યા તન
માએ બાપ તે ચેલ પૂત્રને નરખે
પાશેયા દઆલજીના ચરણ પેખે.

રાગ ધન્યાશ્રી

દીનાનાથ દઆ કરી, શાહેલડી, ભવદુખ ભાજે જેહ
શેઠ શગાલ ચગાવતી શાહેલડી રે ભવદુખ ભાજે જેહ
પુત્ર ચેલૈઓ તેહ શાહેલડી રે
કાંતી દેરા લોક તે આવ્યા અમારે શાથ શાહેલડી રે !
ચોરાસી ચહુટાં ભલાં, શાહેલડી રે, જે છે કાંતી મુઝાર
તે કૈલારી વાશો વશીઆં શાહેલડી રે !
દીનાનાથ દઆ કરી
એરે કથા જે શાંભલે તેહેને દીયા હોએ મોરાર
જંનમ જંનમનાં અઘ ટલે
બે કર જોડી કેહે સુરદાસઃ અંત્રીખ આવ્યા શ્રી વૈંકુંનાથ

३-६

સૂરદાસકૃત

કર્ણ વખાણ

રાગ ગુડી.

સમરૂં વણાયગ પૂરવિ આસ ગવરીનંદન લીધવિશ્રામ
ગજવદન ગિરૂઉ ગણપતિ, સિદ્ધિ બુદ્ધિ જેહનિં નિતુ સતી.
મૂષક વાહન, તાત મહેસ ઉત્તમ મતિ આવુ ઉપદેશ.
ચાતુર્મુખ તા છિ રે ધ્રહ્મ, જેહનાં મોટાં છિ પ્રાકર્મ.
તેહની તનયા તૂ, સરસ્વતી! તૂંહનિં શેવઇ મુનિજન જતિ.
આદિ માતા! તૂ માહારી માત મૂં સુતનુ મ મૂકિસિ હાથ
જગજનની, અંબિકા તૂં. દાસ તહારૂ છૂ રે હૂં
અરે અંબા! તૂ છિ રે અનુપ દૈત્ય દલ્યા તિં આણી કોપ.
છોરૂ કછોરૂ હઇ રે આપ, તુહિ ન દિઇ છેહ માય નિ બાપ.
કમલભૂતનયા તા સોઇ કહિ સુરદાસઃ મૂસાહામૂં જોઇ
સાર કરુ માહારી, સરસ્વતી! તાત તાહારુ પ્રજાપતિ.
વૈષ્ણવજન! હૂં તાહારુ દાસ તહ્યારી દયા કરી ગાઉ અભ્યાસ
અરે, વૈષ્ણવ! મૂહનિં કરુ રે મયા, દીન ઊપરિ આણીજિ દયા
લઘુ કવિની લઘુ છિ મતિ કહી ન જાણૂ અક્ષરસુદ્ધિ
એ કથા જે શ્રવણે ધરિ,[1] પાચ પાતક તેહનિ પરિહરિઇ
સાભલતા દયા ધર્મ ઊપજિઇ, કૂડ કપટ લોભ મોહનિં ત્યજિઇ,
પુત્ર તણુ તેહનિ નુહિ વિયોગ, ભૂતલ માહિ તે પામિ ભોગ
અર્જુન ભીમ યુધિષ્ઠર ધર્મ સહિદે નકુલ નિકર્ણ ઉત્તમ
કર્ણતણૂ હૂં કરૂ વખાણુ જેહનિ તાત તપિ તા ભાણુ.
કુંતા સરિખી જેહનિં માત, પાચિ પાંડવ સરિખા ભ્રાત
પ્રાતકાલ તણુ પોહોર એક કર્ણ દાન દેતુ સવિશેખ
સવા ભાર સોનું આપતુ, જિહ્વા જૂઠ નવિ બોલતુ

[1] સુણિ

જતિ સન્યાસી આવિ કોડિ તેહની સ્તુતિ કરિઇ કરજોડિ
"મુનિ ! કહિ, મનિગમતૂ આપીઇ અપાર, સ્વામી શત લીજીઇ
દાન દેતા ન કરૂ નકાર" એહવુ કર્ણ મહી દાતાર
સોનુ આપી સંતોષિ અતિથ અન્ન ન દેતુ એ દૂષીથ
સબલ કરિઇ કર્ણ સંગ્રામ સાહમુ કોઇ ન ઘાનિ હામ
મહા પરાક્રમી, અનુપમ વાત, અતિ બલવતુ નિ વિખ્યાત,
ક્ષત્રી(નિ) ક્ષત્રીવટસ્યૂ ચત વઢતા વઢતા આવ્યુ અત
અમરથ સરુ કરણ સુજાણ અવની પડીઉ વેધ્યુ બાણિ
નારાયણનૂ લેતુ નામ રસનાઇ બોલિઇ રામ ગામ
એહવિ સમિ આવ્યા શ્રી હરિ વાડવ કેરુ વેજ ધરી
વિપ્રજીઇ વાણી ઉચ્ચરી, "મા'નભાવ ! તૂ દાનેશ્વરી
તૂ તા માહારિ મનિ ભાવીઉ, તુ તૂહનિ વાચવા આવીઉ
કાંઈ એક મૂહનિ દ્યુ રે દાન" બ્રાહ્મણ વેષિ વદિ ભગવાન
બાણિ વેધ્યુ બોલિ કર્ણ. "મયા કરૂ મૂહિ બ્રાહ્મણ !
માણિક મોતી હેમ ભડાર કાંઈ નથી" કહિ કર્ણ દાતાર,
"સ્વામી ! તૂહનિ સ્યૂ આપીઇ ? સમીપિ હૂઇ, તુ લેઈ સૂ પીઇ"
વલતૂ વચન કહિ શ્રીરગ, "પ્રાર્થ્યા પૂઠિ ન કીજિ ભગ
કરી આવ્યુ હૂ મોટી આસ કા, કર્ણ ! તૂ મૂકિ નરાસ ?"
સૂર્યસુત કાહિ, "સાભલુ, યતિ ! કનક તણી તા દાતે ગ્ની"
પડિત પેલુ લ્યાવુ પાષાણ" કૂતીકૂયર કહિ ચતુર સુજાણ
અડવડતુ અડવડતુ ગયુ, તેહવિ દયાલજી પ્રગટ જ થયુ
"માગિ, માગિ રે ! હૂ તુષ્ટમાન ભનુ ! ભલુ !" કહિ શ્રી ભગવાન
"હૂ તૂહુ તુઝનિ" કહિ દેવ, "માગિ, કર્ણ ! તૂહુ અવસ્યમેવ"
કર્ણ કહિ, "રે, શ્રી જુગદીશ ! વલી વલી તૂહિ નામૂ સીસ
સ્વામી મુઝ ! નિ શ્રી વિશ્વનાથ ! સ્તુતિ કરૂ હૂં જોડી હાથ
તિલક બ્રાહ્મણ આપુ સાર. માર્નિ પાર્ણિ મુઝ આહાર

પુત્રતણે હાથે પિંડદાન. મુઝનિ મયા કરુ, ભગવાન!
* પાત્રને હાથે માહરું પુણ્ય. માહરું મનુ તુ શુ અનુદિન
ગંગાતટિ માહરૂં પતન, કરણુ કહિ, તુ માનિ મન્ન
સ્થાનિક ? વામ; સુકુલિ અવતર્ણું; તૂં પ્રમન્ન તુ સામલવર્ણું!
નયણે દેખૂં પીયારુ માલ, તાહારે ચરણે ચિત, ગોપાલ!
પર સ્રી વેશ્યા નપુસક થાઈ. સ્વહારારયૂં યૌવન જાઇ
સ્વામી કાપિ માહારુ જાન્ને જંત દૂંયારી ભૂમિ મૂહિ દદંત,
સ્વામી! ગેનકનિ ચાપીઇ, મયા કરી મૂહિ આપીઇ"
સ્તુતિ કરતા ચિત ન ચલ્યુ. સૂર્યનું સુત સ્વર્ગિ પહ્યુ
આનંદ અંતરિ હૂઉ અપાર, અનિ કનક તણાં પેખિ ઘરદ્વાર
સ્યૂ દેખિ ? તુ, સાત સુવર્ણ. અંતરિ હરિખ્યુ ક્ષત્રિય કર્ણ
હેમદાન તા દીધૂ બહૂ કનક તણૂં તાં દેખિ સહૂ.
કર્ણતણૂ પીડાઇ તન: ભોજન ભખવા ઊપરિ મન્ન
અવટાઇ તે અનુદિન કૌતાકૂંયર ન પામિઇ અન્ન
અન્ન વિના રહ્યુ ટલવલી, જિમ જલછડાવી માછિલી.
અન્ન વિના પડીઉ ઉપવાસ. સ્થાનકિ ? નિકુ થઈ નિરાસ.
સ્તુતિ કરિ છિ ઘણી રે ઘણી, તેતલઇ આવ્યુ વૈકુંઠધણી.
કૃષ્ણ કહિઇ "કા ? દાનેશ્વરી!" કર જોડી કર્ણિઈ સ્તુતિ કરી:
"સાર કરુ માહારિ, સામલવર્ણ! સ્વામી! નથી રે ભરણ પોષણ,
પોહી પીડા, જે નહી અન્ન મયા કરુ મૂહનિં, મધુસૂદન!"
"જેહવુ તૂ ચાલ્યુ મૃત્યુલોકિ, તેહવા તુઝનિં મિલીયા યોગ
જેહવૂં દીધૂ તેહવૂં પાયા સહી: વાવ્યા વિણ કિમ લણીઇ લઈ?
જેહવૂ દીધૂ પોતાનિ પાણિ, તેહવૂ પામીજિ નિર્વાણિ
હેમ દીધૂ, તુ પામ્યુ હેમ. જે ન દીધૂં તેહનુ નિત નેમ"
"સ્વામિ! મેં અન્નદાન ન દીધ સમાર માહિ અવતરી સ્યૂં કીધ?
ધરણીતલિ હું ભૂલુ ભમ્યુ અન્ન દીધા વિણ દેહડુ દમ્યુ

* પુનપાણિં માહારૂ પાન માહારી મનિ તુ શ્ર અન્હ દાન
◦ સ્થાનકિ

મિં મૂઢિ નવિ જાણ્યુ મર્મ. મંસાર માંહિ સ્યૂં કીધુ શર્મ ?
કાલુ આવ્યુ, નિ ભૂલુ ગયુ. અન્ન દીધા વિણ દુખીઉ થયુ.
સ્તુતિ કરૂં છૂં વારોવાર. બિરદ વહિ બાલુ બ્રહ્મચારિ.[1]
પ્રાક્રર્મનુ હૂં પાર ન લહૂં. ' એક રસના '–એહવૂં કિમ કહૂં ?"
"કરણ!કહિ, તિં કીધુ ઉપગાર!""સ્વામિ! અભ્યાગત આવ્યુ ઘરબારિ
અભ્યાગત તાં આવ્યુ એક માહારિ મંદિરિ કરી વિશેખ.
અભ્યાગતનિ સ્વાગત કીધી અતિ. કનક ન લીધૂં એકિ રતી :
'ક્ષુધારથી હૂં, ભૂખ્યુ અપાર.' કરિં કરી દેખાડૂં દાર.
કૃષ્ણ કહિ, " કર્ણ ! તૂં અવધારિ તે અંગુલિ મુખ માહિ ધારિ.
કરણ ! અહ્મારૂં કહ્યું રે ! કરુ. " પ્રમાણ બોલ તે હરિનુ ખરુ :[2]
મુખ માંહિ ભુજ મેહલતાં વાર અમૃતના આવ્યા ઊડકાર.
કરણ કહિ, " રે ! ક્ષમા અવધારિ એક વાર મૃતિલોકિ અવતારિ;
અન્નદાન દેઉં અતિ ઘણું; ક્ષુધારથીનૂં દુખડૂં હરૂં.
આ વારનું આપુ અખધી." સ્વામિનિ કરણિ વાણી વદી.
બિહુ કર જોડી કહિ સૂરદાસ : વખાણીઉ કરણ લીલવિલાસ

રાગ આસાઉરી

કાંતી નગરીનુ નિજ વાસ, જિહાંના લોક છિ લીલવિલાસ.
ધર્મ દયા મતિ સતિ અપાર. અસત્ય ન બોલિ એક લગાર.
બંગાલનુ સુત સૂગાલ શ્રેષ્ઠિ, તેહનિ ચેલૈઉ ઊપનુ પેટિ.
સૂગાલની સ્ત્રી ચંગાવતી, ચેલૈયાની માતા મહાસતી.
પત્ની પતિનૂં એક જ મન, ચતુર ચેલૈઉ તેહનુ તંન
અધમ પક્ષનિં દૂરિં ત્યજિઇ; શ્રી ભગવતનિં ભાવિં ભજિઇ.
લય લાગી લક્ષ્મીવર સાથિ પુન્ય કરિ પોતાનિ હાથ.
યતિ સંન્યાસી અતિથિ અપાર તેહનિં વખાણિ વર્ણ અઢાર.
અતિથ અભ્યાગત આવિ લક્ષ; ભાવિં કરિ ભોજનનિ ભક્ષ.
સ્ત્રી ભર્તાર ભલી ભક્તિ જ કરિઇ; અમૃતવાણી મુખિ ઉચ્ચરિઇ.

---

૧ વિરદ વહિ બાલુ બ્રહ્મચારિ ૨ કરુ

પુત્ર તણી ચોટેરી વાત: વચન ન લોપે જનની તાત.
અન્નદાન દીધ તે ઘણું. સ્થાનકિ મન રાખિઇ આપણું.
ક્ષુધાર્થી ક્ષણ માત્ર ન ટલિઇ, તુહિઇ કહિનૂં ચિત્ત ન ચલિઇ.
પુત્ર, પિતા નિ[1] ચંગાવતી—કુટિલ ભાવ કુહુનિ નહિ રતી.
જતિ જમાડયુ દુખ જેહ, અન્નઉદક ઉપજાવિ તેહ;
તુ ત્રણિ જણ ભોજન ભખિઇ : એહવી અનોપમ લાગી વિખિઇ.
એહવી તેહની ચાલી વાત. તેહનિં વખાણિ વૈકુંઠનાથ.
કૈલાસવાસી કહિ ત્રિપુરારિ સત્ય જાૂઉ એહનૂં એક વાર.
જાૂઉ પારખૂં પીડા કરી. બારિઇ મેઘ! ભાંજુ જઇ ઝરી.
વેગિં વૃષ્ટિ કરુ જઈ આજ. અરે, મેઘ! કરુ એહ કાજ.
ઊતાવલા વરસુ. ખંચિ[2] ન ધાર. મ ઊઘડસ્યુ એક લગાર.
જોઊં, જતી ધરિ કિમ આવશિઇ. સાહાસિક ત્રણિ સત છાંડશિઇ.
અભ્યાગત આવી નહિ સકિઇ." કૈલાસવાસી વાણી બકિઇ.

રાગ મહુલાર

બાર મેઘ આવી ચઢવા; કાંઇ વરસિ અખંડ ધાર! રે!
ચદ સૂરજ ન દેખીઇ, અનિ મેઘ ન ઊઘડિ લગાર, રે!
શ્રેષ્ઠિ સગાલ ચંગાવતી પુત્ર ચેલૈઉ સોય રે!
વીજલડી; ઘન ઝડિ કરિઇ; અતિથ ન આવિ બારિ રે!
જતિનિ જમાડીનિ જમિ : એહવી અગડ[3] અનોપમ સાર. રે!
ચિહુંદશિ ચાલિ ચેલૈઉ; જોઇ જતીનિં અપાર. રે!
બાર ઘન ગર્જન બહુ કરિઇ. ધાર ખંચિ નહિ ક્ષણ માત્ર રે!
અતિથ આવી ન હ સકિઇ. દેત્ર વરસિ દિવા નિ રાત્રિ રે!
સત્યવાદી સહાસિક, રે! અનિ દિવસ પડિઇ ઉપવાસ, રે!
તુહિ સત્ય ન છાંડિ આપણૂં. અન્ન ભખિ નહિ એક ગ્રાસ. રે!
ભૂખ ત્રિહુંના દેહનિ દમિઇ, તુહિ અંતરિ ન આણિ દુ:ખ. રે!
જતી કહી જડિ નાહ; બીજુ મેઘ; ત્રીજી બહુ ભૂખ. રે!

૧ પોતાનુ ૨ ખંડ ૩ આગ્રહ

પધારિ અંતરિ અનભગ્યૂં : જોયૂં. ત્રિહૂનૂં છિ કેહેનૂં મંન. રે!
કોઢીણી રૂપ નિ કુષ્ટીઉ રક્તપિરુઇં પચીઉ તંન. રે!
કાલુ કછંદ નિ કૂબડુ. તેહનિ દેહિ બાધી શેવાલ. રે!
અઠોત્તર સુ વ્યાધિ આવીનિ તેહનિ શરીરિ કરી સંભાલ. રે!
બિહુ વેષ મિલુ કરી. તેહનૂં ડીલ દુર્ગંધ ગધાઇ. રે!
ઉદર પોઢૂં. પાણિ પાતલા—એહવુ દીઠુ રાજાધિરાય. રે!
નયણે નિશિ નિહાલતાં દેહરૂં દીઠૂં વનહ મઝારિ. રે!
આનંદિ અંગ ઊપનુ ઘણુ. જોવા ચાલ્યાં નર નિ નાર. રે!
શ્રેષ્ઠિ સગાલ ચંગાવતી પુત્ર ચેલૈઉ સોવ. રે!
ચાલ્યા બહુ પા

(અપૂર્ણ)

૩–મ

સુરદાસ કૃત

સગાળપુરી (૨)

રાગ ગોડી

સમરું વિણાયક પૂરે આસ ગયવરીનંદન લીલ વિલાસ
ગજવદન ચ્યરુઓ ગણુપતી સિદ્ધિ બુદ્ધિ બેહુએ જેહને ઘેર સતી
પ્રજાપતિપુત્રી પ્રણમૂં વાકચાતુરી હર્ષે કયૂં
આદિ માતા એટલૂં આપીએ અતિ અજ્ઞાન જડ કાપીએ
આગે અનુકંપા એહને કરી સાંભલ્ય કથા તે કહું વિસ્તરી
ગર્ભયોગેશ્વર શુક્ર અભિધાંન હેલાં હરિપદ પાંમ્યો નિજધ્યાંન
સુષક વાહન તાત મહેશ ઉત્તમ મતિ આપો ઉપદેશ
ચતુર મુખનો છે રે બ્રહ્મ તેહેનાં પ્રૌઢાં છે પ્રાક્રમ
તેહની તનયા તનયા તું સરસ્વતી તુહને શેવે મુનિજન યતી
આદિ માતા તું માહારી માત હું પુત્રનો મ મૂંકીશ હાથ
જક્તજનુની અંબિકા તૂં દાસ તહ્મારો છૂં રે હૂં

છોરૂ કછોરુ હોએ રે આપ પણ છેહ ન દે માય ને બાપ
કમલસુતનયા તું સોય કેહે સૂરદાસ મૂં સાંહામૂં જોય
ગાર કરો માતા સરસ્વતી તાત તહ્મારો પ્રજાપતી
વૈષ્ણવજન હું તહ્મારો દાસ તહ્મારી કૃપાએ ગાઉં અવિનાશ
અરે વૈષ્ણવો મુજને કરો મયા મુજ દિન ઉપર્ય આણો દયા
હું લઘુ કવિતી લઘુ છે મતિ કહી ન જાંણું અક્ષર સત્ય
બેહુ કર જોડી કહે સૂરદાસ ધનંજે વચને કરું અભ્યાસ
હરિહર ભટનો કહિએ તંન તેહેનું નિર્મલ છે રે મન
રવાલ માહિ તેહનુ વાસ તેહેની કૃપાએ કરી ગાએ સુરદાસ
ધનજે ભટ તાહારે લાગૂં પાય તાહારે પસાએ માહારે પદ બંધાય
એહવી કથા કો શ્રવણે ધરે પાતક તેહેનાં પંચ પરહરે
સાંભલ્યે ધર્મ દયા ઉપજે કૂડ કપટ લોભ મોહોને તજે
પુત્રતણો તેહેને નોહે વિયોગ ભૂતલ માંહિ તે પામે ભોગ

અર્જુન ભીમ જે સહોદર ધર્મ સહદેવ નિકુલ ને કર્ણ ઉત્તમ
કર્ણતણૂં કરુ રે વિખાણ જેહેનો તાત તપે રે ભાંણ
કુંતા સરખી જેહને માત પચ પાડવ સરખા જેહને ભ્રાત
પ્રાતઃકાલ તણો પ્રહર એક કર્ણ દાંન દેતો વિશેખ
સવાભાર આપતો હેમ સદા શિરોમણિ કુશલી એમ
સવાભાર સનું આપતો જિહવા જૂઠું નવિ બોલતો
યતી સન્યાસી આવે કોડિ તેહેની સ્તુતિ કરે કર જોડિ
મુનિ કહિ મનગમતુ દીજીએ અપાર સ્વામી શત લીજીએ
દાંન દેતો નવ્ય કરે નકાર એહવો ક્ષત્રી કર્ણ દાતાર
સત્ર આપી સંતોખે અતીય અન્ન ન દેતો એક દીશીય

કર્ણે કીધો સબલ સંગ્રામ સાંહામૂં કોય ન ધાલે હાંમ
માહા પ્રાક્રમી અતિ પુણ્યવંત અતિ બલીઓ ને બહુ કલવંત
ક્ષત્રીને ક્ષત્રવટશું ચ્યંત ભડતા ભડતાં આવ્યો અંત
સમરથ સુત કર્ણ સુજાંણ અવની પડિઓ વેધ્યા બાંણ

નારાયણનું લે છે નામ રસનાએ બોલે રામ રામ
તેહેવે સમે આવ્યા શ્રી હરી વાડવ કેરો વેષ જ ધરી
વિપ્રજી વાંણી ઉચ્ચરી માંનભાવ તુ દાનેશ્વરી
કાંઇ એક મુજને દે રે દાંન બ્રાહ્મણ વેષે વદે ભગવાંન
બાણે વેધ્યો બોલે કર્ણ મયા કરો મુજને શ્રી બ્રાહ્મણ
માણિક મોતી હેમભંડાર કાંઇ નથી કેહે કર્ણ દાતાર
સ્વામી તહ્મને શું આંપીએ સમીપ હોએ તો લ્યઇ સોંપીએ
વલતુ વચન કહે શ્રીરંગ પ્રાર્થ્યા પૂઠે ન કીજે ભગ
હું કરી આવ્યો મોટી આસ કાં કર્ણ મેહેલે નિરાસ
સૂર્યનો સુત કેહે સાંભલો જતી કનકતણી છે દાંતે રતી
પડિતજી લ્યાવો પાષાણ કુંતાકુઅર કેહે ચતુર સુજાંણ
વલતું વચન કહે ભગવાન એ તો કહીએ સેવા દાંન
અડવડનો અડવડતો ગયો એટલે દયાલજી પ્રત્યક્ષ થયો
માગિ માગિ રે કર્ણ તુષ્ટમાંન ભલુ ભલુ કેહે શ્રી ભગવાન
તુઠો હુ કેહે તુજને દેવ માગિ માગિ રે કર્ણ અશ્વમેવ
કર્ણ કહે રે શ્રી જગદીશ વલી વલી ચર્ણે નામુ શીશ
સ્વામી હું હોઓ સનાથ સ્તુતિ કરે કર જોડી હાથ
તિલ(ક) બ્રાહ્મણને હાથે સાર માની પાણે માહારો 'હાર
પુત્ર તણે હાથે પિંડદાન મયા કરો મુહને શ્રી ભગવાન
પાત્રને હાથે માહારુ પુણ્ય માહારૂ મતુ તુશુ અનુદિન
ગંગાને ત્રટિ માહારુ પતન કર્ણ કહે તો માને મન
રછાને વાસ કુલે અવતર્ણુ તો પ્રસન્ન સુહને સામલવર્ણુ
નયણે દેખું પરમ કૃપાલ તાહારે ચર્ણે ચિત્ત ગોપાલ
પરસ્ત્રી વેલા નપૂંછ્યક થાઇ સ્વદારાશું માહારૂં યૌવન જાય
સ્વામી કારણ માહારો જાય જંત કુઆરી ભોમિ દેહને અંત
સ્વામી સેવકને રછાપીએ મયા કરી મુજને આપીએ
ભક્તિ કરતાં ચિત્ત નવ્ય ચલે સૂર્યનો સુત સ્વર્ગે પલે
આનંદો અંતરિ અપાર કનક તણાં પેખે ઘર દાર

સૂં દેખે સોહાલું સોવર્ણ હઈડે દચ્યો ક્ષત્રી કર્ણ
હેમ દાંન તે દીધૂં બહુ કનક તણૂં તાં દેખે સર્દ
કર્ણતણૂં પીડાએ તંન ભોજન ભખવા ઉપરિ મંન
અવટાએ અંગિ નિશદિન કુંતા કુંઅર ન ચ્યવે અન્ન
ભૂખ ક્ષત્રીના દેહને દમે ઉખધી નહી જે ક્ષુધા વીમમે
ધનેશ્વરીના દેહને નડે સૂર્યના સુતને લધન પડે
અંન વિના રહ્યો ટલવલે જ્યમ જલછંડાવી માછલી બલે
અંન વિના પડ્યુ ઉપવાસ સ્વાનકિ બેઠા યે નિરાસ
સ્તુતિ કરે છે ધણી ધણી તેટલે આવ્યા વૈકુંઠધણી
કૃષ્ણુ કહે રે દાનેશ્વરી કર્ણ કર જોડી સ્તુત્ય જ કરી
સાર કરો રે સામલવર્ણ સ્વામી નથી રે ભર્ણપોષણ
પોઢી પીડા ઇ નહી અંન મયા કરો મુજને મધુસૂદન
સર્વ નિરંતર દેખું સોવર્ણ અંન ન દેખું એમ કહે કર્ણ
હેમ ભલું ન કરાવ ભક્ષ અંન વિના નવ્ય દેખું સુખ
જેહેતું હું ચાલ્યો મૃત્યલોક સના શું વ્યલીયો મંયોગ
જેહેવૂં દીધૂં તેહવું પાંમ્યો સહી વાવ્યા વિણુ ક્યમે લણીઇ નહી
જે દીજે પોતાને પાણિ તેહેવૂં પામીજે નિર્વાણિ
દીધૂં હેમ તો પાંમ્યો હેમ જેહને દીધૂં તેહનો નિત નેમ
કૃષ્ણજી મેં ન દીધૂ અંનદાંન ફોકટ ફેરો ફર્યો ભગવાંન
સ્વામી મેં અંનદાન ન દીધ તો મંસાર માંહિ અવતરી શું કીધ
ભોમિ ઉપરિ હું ભૂલો ભમ્યો અંન દીધા વિન દેહકુ દમ્યો
મે મૂઢે ન જાણ્યો મર્મ તો સંસારમા કીધો મર્મ
ઠાલો આવ્યો નેં ભૂલો ગયો અંન દીઠા વિણ દુખિયો થયો
સ્તુતિ કરે છે વારોવારિ બૃદ વહે બાલો બ્રહ્મચારિ
પરાક્રમનો પાર ન લહું એકિ રસનાઇ કિમ કહું
માનુષ રૂપ માધવ અવતરી શંખાસુર માર્યો શ્રી હરી*
ત્ય વધીને વાલ્યા વેદ ભૂધરજી અવની દુ ભેદ

* અહીંથી શરૂ થતુ અવતારવર્ણન ૩ તથા ૩-ક મા નથી; પરંતુ જુદી રીતનું ૭ મા છે.

કૌરવ રૂપ કૃષ્ણજી એ કર્યું વાસગ નાગ કર્યો નેતરૂં
મંદરાચલ રવાઇયો કીધ હાથે સુર અસુર નેં દીધ
સમુદ્ર વિરોલ્યો તેં વીઠલા ચૌદ રત્ન કાઢી કમલા
વારાહ ડાઢાએં રાખી પ્રથવી
નરહરિ રૂપ લીધૂં નરહરી પાપીએ પુત્ર પીડયો ઘેર ઘેરી
દિવા નિશા નેં ઘર બાહાર્ય ના આકાશ અવ્યતી આધારિ
અંતરિ ઉભો આદિ અનંત દ્દષ્ટિયે હવી કમલાકંત
ગર્જના કરે બગાઈ બહૂ દેવ દાનવ ભય પામ્યા સહૂ
હિરણકસ્યપને કીધો નાશ અનુચર વચને આપ્યો ઉલ્લાસ
વામન વેષ લીધુ વિશ્વનાથ યજ્ઞેં જાઇનેં ઓડયો હાથ
સુરપતિ કેરૂં કરવા કાજ ભિક્ષુક ભલો થયો મહારાજ
યજ્ઞ તણૂં કર્મ પોતેં સ્થાપિ ત્રણ્ય કર્મ મુહનેં અવિની આપિ
પગલાં ભરતાં પુહુતો નહી એક કર્મનો મારગ કયહી
પિંડ પૂરે પછેં પરહર્યો પાગ એહવો અતલીબલ રાજાધિરાજ
બલિ રાજા ચાંપ્યો પૈયાલ પછેં પોલિયો થે રહ્યો દેવ દયાલ
ફરશુરામ ફરશી કરિ કરિ ધરી એકવીસ વાર ભૂ નક્ષત્રી કરી
રાંમે સાગર બાંધી પાજ પોતાની પત્નીને કાજ
લીલા લઘુ વેલ લક્ષ્મીવર વીર સેન ઉતાર્યું સાયર તીર
સુગ્રીવ અંગદ કપી હનુમંત નલ નીલ નેં જાંબુવત
રામે રોલ્યો રણ્ય રાવણ કુટુંબ સહિત્ત માર્યો કુંભકર્ણ
વિભીષણનેં આપ્યું રાજ્ય સેવક જનનાં શીધાં કાજ
આઠમોં કૃષ્ણ અવતાર દૈત્ય સમસ્તનો કીધો સંહાર
પ્રથમ શોષી તી પૂતના ટાલ્યા મહોત્સવ તે ઇંદ્રના
ગોવર્દ્ધન તોલ્યો તે પાણિ નરકાસુર માર્યો નિર્વાણિ
અઘાસુર બકાસુર જેહ સકટાસુર સકટાસુર સંઘાર્યો તેહ
દાવાનલ ઉપાડી પીધ કાલીનેં તન કષ્ટજ દીધ
ચાણુર મુષ્ટક મલ્લ મારીયા ગજના દંત ગલિ કાઢીયા

કાલો કછત્ર ને કૂબડો તેહને દાત વલણુ સેવાલ રે
અગોત્તર સો વ્યાધિ આવી કરી શરીરે મંવાલ રે
બેહો વેષ મેલો ધરી તેહનું દીલ દુર્ગંધિ ગધાએ રે
ઉદર પ્રૌઢ પાણિ પાતલા દેહેરે બેઠો રાજાધિરાય રે
નયણે નિશ્ચે નિહાલતા દેહેરું દીઠુ વન મુઝાર રે
આનંદ અંગિ ઘણો જોવા ચાલ્યા દેઉલ માંહિ રે
શ્રેષ્ટ સગાલ ચગાવતી દેખી આવ્યા દેઉલ માહિ રે*
મગાલ લાગી ચગાવતી જતીજી દીજીએ જીવતદાન રે
માહરે દેવ તણો તાં દેવ તું હું પામી પરમનિધાન રે
શ્રેષ્ટ મગાલ સેવા કરે બે લાગા જતીને પાય રે
અમ દીન ઉપરિ દયા કરો અહ્માર તો મન હૈડુ ટાઢુ થાય રે

રાગ અંદોલ

સ્વામી એ વચતૂ ઇમ બોલે અભ્યાગત
સાંભલો ના સ્વધી વારતા એ
એમ કહે છે અતિથ એ પછે કરશો પીથાપીથ્ય
તે માટે તહ્મને પેહેલુ પ્રીછવૂ એ
અવશ છે માહારૂ અગ એકૂ નથી રૂડો ઢંગ
ભગ વ્યાધિ કરી મૂકીઉ એ
સાભનો રે સ્ત્રી ભર્તાર રૂડૂ તો નથી લગાર
વાર મ લાઉ રે વેગે વનો એ
રક્ત તો રાખ્યુ ન રહે પીરુ ના પ્રવાહ વહે
તમને દારણ દહે દેહને એ
તહ્યો મુહને લ્યઇ જાશુ આહાવા આગલ કયમ રેહેશુ
સુગ આંણશો એક જણૂ એ
તો ε તહ્મને દેઇશ શાપ ભૂખ્યો ઉઠી જાઇશ આપ
પાપ હશે તહ્મારા પિંડને એ

* ૩-૬ અત્રેથી અધૂરી છે

રાગ સામેરી

શ્રેષ્ટ સગાલ ચગાવતી બોલીયા વાણી એમ
જતીજી મંદિર પધારીએ હું કરું સેવા ત્યમ
દયા આણો દીન ઉપર્ય સ્વામી કરો રે મભાવ
વડી વારનો કરુ વીનતી એમ કહે શ્રેષ્ટ સગાલ
વેહેલા થાઉ વાર મ લાઉ કા માડી પીયાપીય્ય
પછિ સ્ત્રી ભર્તારિ ઉચ્ચથી ઉછંગિ લીધુ અતીય
તિમિ તિમ અતિથ્યનેં ઉત્તરે પ્યરુના ઓધરાલ
ચિત્ત કોહોનુ ચલે નહી ક્ષણ માત્ર એક લગાર
સતી એહવી માધવી કેહે સાભલિ માહારા નાથ
જોજયો જતીજીને વાગતૂ ખૂચતા આપણા હાથ
ઢોલ તલાઇ ઓશીસડા મશરીયા ગાલ
પ્રેમ કરીને પાગ ચાપે સ્તુતિ કરે શ્રેષ્ટ સગાલ
ટાઢૂ પાણી મધુરી વાણી ભાવે કરે બહુ ભક્તિ
વા નાખ વાણી વદે એહવી કરે આગતાસ્વાગતિ
આનંદે ઉતાવલા રસોઈ નીપાઈ રમ્ય
પચામૃત આણી પ્રીશીઉ માહારા જતી તું જમ્ય
અભ્યાગત એમ બોલિઓ સાભલો સ્ત્રી ભર્તાર
તહ્મારા મનમા એહવુ હશે અંન કરશે આહાર
અંનની માહારે આખડી તે હવા બહુ દિન
સાભલો સધૂ કહૂ તુહ્મને માસ કરુ ભોજન
આશ્ચર્યુ અખાજ્ય અન્ન તણુ તતક્ષણ તેણી વાર
આગલ્ય આણી નેં ધર્યું જતી ન કરે આહાર
પછે પુત્ર ન પેખે કયહી સુત સમો સુવર્ણ
અપતિ કો આપે નહી પછે કરે વિમાસણુ
ખડભડ કા ખોટી કરો સાભલો સગાલ શ્રેષ્ટ
એક અનોપમ કુઅર પડિઓ તહ્મારે તા પેટિ

વધ કરો વેગે કરી ઠા લાઓ છો વાર
એક જ એક કેલૈયાનૂ માસ કરીગે આહાર
પુત્રની વાત છે પાધરી હુએ પોને આપણો જેહ
માહાર સ્વામીજી મહવારેડૂ સ ન કરુ તહ્મારો ક્ષુધાએ
પીડાએ દેહ

રાગ મારૂણી

વેહેલા જાઓ ના માહાર નાથ વાહાનુ ગયો નેશાલીયાને
સાથે રે
માહારા બાહૂઅડાને બોલાવો રે કુઅરને કો સાથે કાહાવોરે
માહારો વાહાલો વેહેલેરડો હીડેરે આહા ક્ષુધા અતિથને પીડે રે
માહારો લાજ્યકવાહો પુત્ર રે વાહાનો ભણવા ગયો છે સુત્ર રે
એહવી જાંણી જતીએ વાત રે બે રૂપ ધર્યા જગનાત રે
એક મેહુ રહ્યુ અવારય રે બીજુ આવ્યુ કેલૈયા પાશ રે
તુ તો સાભલિ કેલૈયા આપ રે તુહને મારશે તાહારો બાપ રે
બારિ બેઠા સન્યાશી એક રે તેહની વાત છે વિશેખ રે
તેહને અંન એક રુચિ ન આવે રે તાહારા તનનૂ અપ્પાન્ય ભાવે રે
તુહને બાપ મારશે વિશ્વાશીરે તુ જા ના ઘડી બૈ નાહાશી રે

રાગ ધન્યાશી

નાહાનડીઓ નેસાળીઓ રે બોલીયો વાણી બાલ
ચતુર કેલૈઓ એમ કહે રે સ્વામીએ કરી રે સંભાલ
સન્યાશી સાચૂ સુણ્યુ રે એક અનોપમ વાત
છાડી ગયો છૂટ્ટ નહી રે દુ ખ ધરે ચગાઇ માત
અંમા ઉદર આવી વશો રે પીડાઇ પ્રસવે મા પુત્ર
માસ દસ દુ ખ ભોગવે રે માડી ધોયે રે મલમૂત્ર
અતિપાલી પોઢા કરે રે તેહને કયમ દીજે રે પૂઠિ
કહ્યુ ન કરે કુટબનૂ રે તો છોરુને કિમ હોઅે છૂટિ
એણી વાતે હૂ ઉરણ થયો રે મરતાં

જે જનુનીને ધાનીઓ રે તે જમશે જતીજી રૂડૂં જાણિ
પ્રાણ જહારે પરવશ થશે રે તેવારે શરીર નહી આવે આથિ
માહારા બાપજીનૂં દુખ ટાલશું રે મરશુ માતા ચગાઇને હાથ
કુંઅરે કર્યું ખડિઓ ધર્યો મસ્તકિ પાટી મેહેલી સાર
ચરણુ ઉતાવલાં ચાલવે રે કેલૈયાનેં હરખ અપાર
મંદિર આવ્યો મલપતો રે નાંહાંનડીઓ લીલવિલાસ
ચરણે લાગો ચગાઇને રે કેલૈઆનેં ચિત્ત ઉહલાસ
જનની જેડિ ન લાઇએ રે વેહેલી થા રે મોરી માત*
અતીથનેં અરોગવા અહ્મનેં કરો રે ઉપધાત

ઢાહિ

ઉપધાત અહ્મનેં કરો અંબા કર જોડી કુંઅર કહે
વધ કરો વેગે કરી ભૂખ જતીના દેહને દહે
સાત વરિષનો વદે વાણી શા માટે માસો કરો
દ્રઢ થાઓ માહારા માયબાપ રે માયા મનિથી પરહરો

(વલણ)

પરહરો માયા છેદો કાયા હઇડે હરખ આણો હશૂં
તહ્મારે હાથે માહારા પ્રાણ જાએ તો નિશ્ચે વૈકુંઠ જૈ વસું

રાગ કેદાર ગોડી

વેગ હુ મેરે મેહેતારી લરકા પોકારે વારોવારી
ભૂખ જતીકું પીરત ભારી અમકું વધો મેરે માયબાપ
માયા મોહ છારી
અરથ ગરથકા લોભ ન કરણા તરુઅર પખી જ્યુ મગિ મ્યલણા
ઉડ ચલે પખી જબ પડીયા બિહાંણા બહુત નીકસે દૂરિ પિયાંણા
અરે આઇ એસી હે સગાઈ દેખે મે ....
× × × ×

* જુઓ પાદટીપ પૃ. ૬૩.

કડવું ૧૦

× × × ×

તમ પસાએ આદિ ગાઉં ખાંડણાં
માડીના માંડણ માહારા કેલૈયા ભાઈએ
ઊખલા માંહે મેહેલ્યું પુત્રનું શીશ
લગાર રીસ નહિ માહારા બાપનેએ
શ્રેષ્ટ સગાલ ચગાવતી અંગ રે રમાડે માહારા કેલૈયા ભાઈ
ખાંડતાં ખાડતાં આંસુડાં જો પ્યરે
ઊઠીને જતી જાએ આપ ઘરે જતી જાણે તો ન કરે ભોજન
તે માટે રાખું મન દઢ કરી કુંઅર તાહારૂ અનોપમ તંન
બુંડી અરે ભગ કર્યું માહારા કેલૈયા ભાઈએ
કુંઅર તાહારી વેણી આતા ઝીણી
કેટલી રે કહું કાંહાંણી માહારા કેલૈયા ભાઈ
કુંઅર તાહાંરા કર્ણ બે કોડામણા
એકૂને નહી અલખાંમણા માહારા કેલૈયા ભાઈ
પુત્રડા તાહારૂં દીપતડું કપોલ
ચંદનના રોલ માહારા કેલૈયા ભાઈએ
પુત્રડા તાહારી ચક્ષ જશી કોરંગ
લેતી રે ઉસંગિ માહારા કેલૈઆ ભાઈએ
પુત્ર તાહારી ભ્રમરિ રૂડી ભાવતી
સ્તુતિ કરે ચંગાવતી કેલૈયા બોલ દુઅ
પુત્રડા તાહારી નાશકા ખાંડી ન સકું
બોલ દે તું આ વાર માહારા કેલૈયા ભાઈએ
પુત્ર તાહારૂં કોમલ ખાંડુ મુખ
દીઠે જાએ દુઃખ મા બાપનું એ
પુત્રડા તાહારા અધર રૂડા રાતા
વાણી દે રે આતા અમને એક વાર

પુત્રડા તાહારા દુર્લભ ખાંડુ દાંતડા
કાં સુતો રે આતા એક વાર
પુત્રડા તાહારી અમૃત ખાંડુ જીભડી
કાં દીધી રે પૂઠડી માહારા કેલૈયા ભાઈઅ
કુંઅર તાહારી કોટડી જશી કપોત
અંધારે ઉદ્યોત માહારે દીવડો
પુત્રડા તાહારા પેખતાં બેહુ પાંણિ
પેટડું પોયણ પાન માહારા કેલ ભાઈઅ
પુત્રડા તાહારી કટિ જશી શાર્દૂલ
હૈ હૈ રત્ન અમૂલ્ય આલિ ગઉ અ
કુંઅર તાહારા પાગ જશા સ્થંભ કદલી
પાંહાંની કુકાવાની માહારા કેલ આઈઅ
પુત્ર તણો તાં પોઢો વિયોગ
કિમ રીહ આરોગિ અન્નની વિર દિઅ
પુત્ર વિના ભૂંડી હું તારુણી હૈ હૈ હૈઆ ફાટે નહી અ
બોલે સગાલ તું બોલ દે મુહને
બાહુડા નાંહાંનડીઆ નિદ્રાલુઆ માહારા કેલ ભાઈઅ
ખાંડતાં ખાંડતાં આંસુ ખ્યરે
તો ઉઠીનેં રે જાએ અતીયજી રોસ ભરિઅ
અરે આતા કાં દેઈ સુતો પૂઠડી
વાર વાર બોલાવે તાહારી માવડી અ

રાગ શોક રામગિરી

પુત્ર કેલૈઓ ચતુર
શીશ તેહનું કીધું ચૂર
આગલ્ય મેહેલ્યું પ્રીશી
બોલ્યાં વાણી અશી
વેહેલા થઈનેં જ્યમો માહારા સ્વામી સંન્યાશી

હુ કાં લાવ્યાં છાં વાર
વેહેલા કરો નાં આહાર
આગલિ વધી પ્રીસુ અહારો આધાર
વલતુ ઇમ બોલ્યો જતી
માંભક્ષ સગાલ ચગાવતી
એ તો હૂ ઉપજ્‍ર્વ‍ંસ નહી એકે રતી
તુ શૂ જોઇ રે આપ
સેં રેં માંડયો સંતાપ
લ્યઇ આવ્યાં ત્યમ મુહને લ્યઇ જાઉ નહિતો તહ્મને દેઇશ શાપ
મુહુને માહારે મેહેલો આશ્રમ
ફોકટ માંડયો શ્રમ
તહિ જુ ,સવાતુ હસિ અતીથ ધર્મ
સતી કંથ જાંણી
પૃથવીએ બેહુ પડિયા પાંણિ
પુત્રની એક હોઇ હાંણ્ય
જતી ન જમ્યો નિર્વાણિ
તો આપણુ કરશું કયમ
મિથ્યા થયો ઉદ્યમ
લાભતણી મુહને આસ હતી પણ મૂલ દોકડા ગયા રે કર્મ
સ્વામી કાંઇ એક કાઢો વાંક
સ્તુતિ કરે છે જમ રાંક
આણી કાં રહ્યા છો કાંક
વાલુ ન આંક
પુત્ર પાખે હોઇ જેહ
વાંઝીઆં કહીએ તેહ
વાંઝીઆંનું મુખ ન જોઇએ પણ ત્યજીએ દેહ
તાહારું કાંઇ ન આવે કાજ

પાણી પીવા લગેં ત્યાજ્ય
ત્યાંહાં અન્ન ભખ્યવા અગ્રાહ્ય
સ્વામી કાં બોલો જાૂઠું
દયાલજી દેખાડું ઓહૂં
માહારિ કૂખિ છે રે બીજો બેટુ
એહવી રે થ ગાઇ સતી
હાથ માંહી લીધી રે કાતી
પોતાને જ્યાહારે પેટ વાહાતી
ત્યાહારે હાથે વલગો કમલાપતી
માગિ માગિ રે વર
બોલાવ્ય તાહારો કુઅર
આગલિ આવીને ઉભો કેલઐા સુંદર
તેડતા આવ્યો તન
આવતા દીધું આલિંગન
પરમેશ્વરે પુત્ર આપ્યો જે પામ્યો હુતો પતન
બેહૂ જણુ હઇડે હરખે
પોતાના પુત્રનેં ન્યરખે
સમીપ તો સ્વામીજીના ચરણ દેખિ
રાગ ઉછવ ધન્યાશી
દીનાનાથ દયા કરી હરિ હેલડી રે
ભવ દુ:ખ ભાન્યા જેહ
શ્રેષ્ટ સગાલ ચગાવતી હરિ હેલડી રે
પુત્ર કેલઉ તેહ
નગરવાશી જે હોઇ હરિ હેલડી રે
તે ઉદ્ધરાએ માહારે માથિ

અનંતજીએ આપીઉ હરિ હેલડી રે
વૈકુંઠ કેરે નાથ
જે માગ્યું તે આપીઉં હરિ હેલડી રે
મેત્રકની કીધી માર
મેડી મંદિર માલિયાં હરિ હેલડી રે
ગોખ જાલિયાં અપાર
સુરાથી ચઉટાં ભલાં હરિ હેલડી રે
જેહેવાં હુતાં કાંતી મુરારિ
તેહવાં અંતરિ વાશીયાં હરિ હેલડી રે
જીવન જગદાધાર
કાંતી કેરા લોકડા હરિ હેલડી રે
અંતરિ વાસ અપાર
સગાલપુરી જે સાંભલે હરિ હેલડી રે
નિશ્ચે થાએ નિ:પાપ
પુત્ર વિયોગ તેહનેં નોહે હરિ હેલડી રે
સંપતિ હુએ સર્વ સુખ
તે ધરિ મંગલ વરતીએ હરિ હેલડી રે
હરિ પલાએ દુઃખ
એકમના જે સાંભલે હરિ હેલડી રે
તેહેની પોહોચે આસ
ભાલાનો સુત વીનવે હરિ હેલડી રે
કર જોડી કહે સુરદાસ

૪

રૈદાસકૃત

સગાળપુરી

રાગ વંન્યાશી

શ્રી શિવ કાની રે નગરી લગા રે કાગ,
વતુલ કમલની રે દશ જોજન વિસ્તાર ૧
રત્ન કનકમે રે મણિ ગ્રહે જોત પ્રકાશ
અધ નહિ લેપે રે જેમ વધકૂઠ કહવાશ ૨

ઢાલ

કૈલાશ સુજનનિવાસ સુર મુનિ વિબુધ જન વિશ્રામ
સુખેત્ર ખિતિતલ ધરમ અરથ સકામ મોખ અભિરામ ૩
સમ પુરી માહા વિમલ થલ છે કોટિ ઉપમા જોગ
ખટદશ કલા નવ રસ નિધિ સંપૂરણ અખે ભોગ ૪
તાહા શ્રીવતા શા' શગાલ શેઠે કરૂ પુત્ર વરદાન
તેહેને સદાશિવ સતુષ્ટ થયા એ અનોપમ આખ્યાન ૫
તે કુતૂહલ કહૂ વિધિપૂર્વક ભગનરસમહિમા એ
એ કથા અઘ સવિધ સણી ત્રેતાપ દૂર પલાએ ૬
તે શગાલ સાત્વિક પૂરવ જન્મે માહા દાતા કરણ
તે પ્રથમ પેહેલા આપતો નિત સવા ભાર સોવરણ ૭
એક સમે દાનેશ્વરીની પરીખા કરી જુગદીશ
મધરાત્રે અન્ન જાચૂ અતિત વેખે ઈશ ૮
કરણ કેહે ' સોવણ લો તો અશખ્મા છે, સ્વામ !
અન્ન અરથ તો જુધિષ્ઠર ઘેર પધારો જી આમ " ૯
નરપ જુધિષ્ઠર સહુ કુટુંબ શુ જ શ્રેષ્ઠ અન્ન ભખ ભોગ,
તારે કરણ બેઠો કનક ઉપેર કશા મમ ઉપજોગ ? ૧૦
તે સમે પ્રભુ અતિત રૂપે પધારા છે તાહે
" કરણ ! કરની ત્રીજના અંગુલિ હયો મુખ માહે " ૧૧

,સુખ માંહે પયામ્રત પામો; દુઃખ વિરામું; સુખ થઈ.
અદ કહ્'તૂં ધરમનૂં, તે અંને અવસર ભૂપ પડૂં. ૧૨

રાગ રામગ્રી

કરજો વિચારૂ થીર કરી મનઃ દાન મવૈં માંહાં અદ્દૂં અન્ન
કુંજર કોટિ દએ રથ જોડ રે ગૌરી કોટિ કન્યા કોડરે ! ૧

ઢાલ

કોડ ભૂપ પયારા મેરૂ મમવ ચઉદે સ્થાન;
પણુ તોલ સમુક તુલાએ ન આવે અન્ન દાન મમાન. ૨
નિશ્રત નહિ જલનિધિએ જાચક, પ્રતિગ્રહે ત્રૈલોક;
કર ધરે આડો અન્નદાને એક શેરથી સતોખ ૩
વસ્તુગત કરી વિવેકવચને સ્તવા નિશ્વાધાર.
તારે કરણ કેહે " એક વાર અંગે શ્રતલોક અવતાર. ૪
મસાર વત્ર લેપે નહિ, તુજ ચરણુ સુ ચિત્ત એક
મુને અવર ઇચ્છા છે નહિ કરૂ અન્ન દાન વિવેક " ૫
" જા, હરી પુનરપે જન્મ વાછિત, " વાએક શ્રી દેવેશ
જાહા સુધર્મો શ્રીમાલ માહાજન કાંત નગર નિવેશ, ૬
તાહા ઉદે શાહા શગાલને ઘેર, ચગાઈ નિજ નાર
ચેલણુ પુત્ર ત્રૈલોકમોહન ધરમનો અવતાર ૭
ધનાદ છપન કોડચો શેડ લખ ટકા હેમ;
ભંડાર સવ મહે નિધિ સરખા ધરમ કુશલીખેમ ૮
રાદ હરી દયા એ આશ્રયા આચાર શીલ અભિમન.
ષહ્રસ ભોજન એક લખ પ્રતગ નિત અવારિત અન્ન ૯
સાલ દાલ સો શાક ઘ્રત રસ પયામ્રત પકવાન
દશે દશા નીરગોખ વરતે સચીત બુધ નીધાંન ૧૦
અમ્રત અન્ન અપૂરી દુરીત અતીત થઈ સ્વરૂપ
તેની પૂજા અરચા અરઘ પ્રેમે કૂર્શમ ચદન ધૂપ ૧૧

ઢાલ

ધૂપ અનુપ. સ્ત્રી, સુત, પોતે સદા સમ્યક અતિ દયા.
પ્રવાહ વેહે જેમ જાહ્નવી, એમ આનંદે કેંએક દિન ગયા.

રાગ કેદારો

એક સમે ઉમયા વર, અખિલ વિશ્વનો ઈશ,
શંકર કેહેઃ જોઉં શાહ સગાલનું રે. ૧
જગતી તણા જાચક જન જે નિતે લેતા અન્ન,
તે મનપ્રેરા સરવ અગોપ હવા રે. ૨

ઢાલ

હવા અગોપ. કો કહીઅ ન દીસે સાધ સમે મધ્યાન.
સાહાસિક શાહાશિરોમણુ કીધૂં ભોજન અરથ સ્નાન. ૩
સેવકને કેહે, "આજ અભ્યાગતે, કોહો, ભાઈ ! કો નહિ આવા.
વેગે લાવો જંહાતાંહા જઈ." વેગે વીર ચલાવા— ૪
નગરી, પરા, ગઢ બાઝ, અભિઅંતર, ચઉટાં, ચૌક, પ્રસાદ,
વાપી, કૂપ, તડાગ મનોહર, ગિરિ, મત, ગુફા અનાદ. ૫
જોગી, જતી, તપી, સંન્યાસી, દિગવાદી, ઉદાસી,
પંચ ગ્રાસી, પવનાભક્ષી, કાશી તીરથ નિવાસી,
સ્થાની પ્રસ્થાની, સમશાની, જ્ઞાની, ધ્યાની ધીર,
બ્રંમચાર જ તપ વિદ્યા અરથે ઉરધ મૂલ તરુ તીર—
કો નવ દીસે. અગાધ વૃષ્ટિ સજલ ભોમ ભઅભીત.
પાછા વલી કેહે, "સ્વામી મહારા ! આજ વાત વિપરીત.
અમો ચરાચર, સ્થાવર જંગમ, જોઆ તાંહાં અસ્વમેવ
પણુ જાચક કો નહિ જુગતીતલ જોગેશ્વર ભૂદેવ."
"તો હવે અશન, કોહો, કેહી વિધે કીજે, જો નવ દીજે દાન ?
તાં અતિત વિના અસ્રીખ અન્ન મુજને; અન્ન તે સુરા સમાન.
જો અન્ન આપા વિના જમૂં, તો કેમ સ્વરગે જાઉં ?
શો મહિમા હા ! મહારા પૂરવેજનો ? રોઉરવ નરક પચાઉં.

મહિસ્તાશ્રમને અપ અંન સાધન કાં વલી પર ઉપગાર;
અન્ન પુરખ જીવે પસુપંખી ભોમ ચઢાવે ભાર.
ભાર વચન કરી આણ્યા પ્રતગના; આણ્યા દ્દઢ વિશ્વાસ.
અતિત વિના જમવું નથી." તારે કાંપ્યો ગિરિ કઈલાસ.

રાગ દેશાખ

તવ નિજ દાસનો રે શ્રી મહાદેવે કર્યો પ્રસ્તાવ.
શીઘ્ર સાંચરા રે ભૂતલ જોવા ભક્ત સુભાવ. ૧
પાર ન પામીએ રે પુરષ પુરાતમ અવિગત ઇશ,
સ્તવે જેને સુરપતિ રે વિરંચિ મુનિજન સુર તેત્રીસ. ૨
સરજે, સ્થિતિ કરે, રે ! સંગ્રહે ચઉદ ભુવન તે ભૂપ.
વેદ શાહાત્રનુ રે તવ માહામંગલ નિજ રૂપ. ૩
તિલક નિશાપતિ; રે ! અગમદ ચંદન ચર્ચિત અંગ;
જટા મધે જાહાનવી; રે ! ભૂખણ અહિ; ગિરિજા અર્ધાંગ ૪
અગ્નિ રવિ સશી રે ત્રિનેત્ર પંચવદન પરિઘલ
પિનાએક પાણમાં રે કટીત્રટિ વાગાંબર ગજચમર; ૫
માલા, મેખલી, રે મુગટ મનોહર કુંડલ કાન.
તામસ તેજનો રે ના'વે સવિતા કોટ સમાન. ૬
પ્રીતે પૂજીએ રે પંકજ પ્રસન ફ્ખ, ત્રિખભારૂઢ.
જીવન જોગીનૂં રે કેહે કવિ રહેજો માહારે હ્રુદ. ૭
શીઘ્રે સાંચરા રે કાંતી નગરી શુભ સ્વસ્થાન
પદ્મ આસન કરી રે પૂરો શીંગી શબ્દ નિદાન. ૮
શ્રવણે સાભલી રે રીઝા પસુ પંખી હેમ વેલ.
જન ધાતા ગયા રે. "શાહા શગાલ ! ન ચિંતા, મેહેલ. ૯
કોઈ ઈશ્વરે રે પૂરો શીંગી શબ્દ નિધાન"
"તો તમે જાઓ રે લાવો પૂજી દેઈ સન્માન." ૧૦
અનુચર વેગેસુ રે આવા રે, જાંહાં એકા માહાંત.
દેવાધિદેવનો રે તવ કો નવ જાણે આદ ને અંત. ૧૧

ચરણે નમી સ્તવે રે કોટિક કરુણ દીન વચન
"પૂજ્ય! પધારીએ રે અમ ઘેર ભખેણુ લેવા અન્ન" ૧૨

રાગ

સ્વામીજી વચન તા વદે છે માહત રે!
"તમો સંત ગ્રહે જાવૂ એ કોણ સ્થાનકે રે?"
"સ્વામીજી! કાતી નગરી પ્રતિ થાહા શગાન રે
દયાલ દયા કરો તેને જી" ૧

ઢાલ

"તેને આરત હશે, તો આવશે આસંન"
સેવકે જઈ કહુ સગાલને ઓહોલાસ પામો મન ૨
સમચિત્ત શીશે સાચરો જઈ કરા દણ્ડપ્રણામ
"હૂ પતિત ને પાવન કરો પ્રભુ! પધારો નિજ ધામ ૩
તવ સન્મિલ લોચન સમાધ લાગી, વજ્ર આસન ધામ
ષટ શત્રુ ભેદી, પવન રૂંધી, શબ્દ શાસ ન સાન ૪
"હવે, કોહો, કશો ઉપાએ કીજે? જગાવાની જુગત?
અતિત વિના ગઓ દિનસ, અનરથ સમે થઓ અદભુત" ૫
તવ તજી તાલી શ્રી કપાલી પોભ, રાગ ન ઈશ
શગાલશાહે સ્તુત કરી લેઈ ચરણે મેહેલૂ શીશ ૬
"ચતુર્વર્ગ સાધન દરશણ સુર સકલ તીરથની જાત
ત્રેતાપ વામા પ્રભુ પામા વિરામા અધમાત્ર" ૭
તવ સીધ કહે છે [1]સાહાને "એવડો શો આખેપ?
જે કારજ હોએ, તે કરો સ્તુતિ ભલી સખેપ" ૮
"સ્વામી! એક વ્રત છે માહરે નહિ અતિત વિના લેઊં અન્ન
તે માટે, પ્રભુજી! પધારો, તો દીવડા થાએ ધન ૯
જોગી કહે "હૂ સરોગી છો જીરણુતા જ ન ત્રાણ
તે માટે સ્થાવર બલ વિના કેમ કરૂં પથ પયાણ? ૧૦

[1] સાધુને

તવ શિથિલ ગાત્ર, તચા જાજરી, પરિપકવ અષ્ટે અંગ
શોણિત વહે, જેમ સહસધારા હેમગિરિથી ગંગ ૧૧
ગગપતિ પ્રસંગ કહેઃ “અમો સાથે હુતા ત્રણ જણ
મુને આણે સ્થનાકે મૂકીને ગયા આશ્રમ આપઆપણ ૧૨

રાગ કેદાર ગોડી

તવ શાહા શગાલે વાત વિમાસીઃ એ તો અતિત ને અપવાસી
ાહાંથી જેમ તેમ કરી લેઈ જાઉં, તો માહાવ્રત ઓશીકળ થાઉં ૧
વ કેહે દીન વચન શીર નામી “ તૂ તો સ્વામી ! અનરજામી.
કું તો સકોમળ કડ ખુણાવું; તે મધે બેશો પ્રભુજી શીશ ચઢાવ્ ” ૨
ા, કર ” જાણે તે કહે જોગી. “તૂ તારા અરથ તણો છે ભોગી ”
; કચનકડ ઘડાવો. માહે સકોમળ પૂરપ ભરાવો. ૩
પૂજ ! પધારો બેસો મધ્ય ” તવ તાહા વચન પહતા સીધ.
ણુ, બાવા ! એક પ્રતમા માહરી લેઉં ભોજન મન ઈછાચારી” ૪
!, સ્વામી ! એ જુગતિ જાણૂ, કોહો તો ત્રૈલોકમાંથી આણુ ”
| સતવચન લેઈ હાથ જટાધર બોલ્યા, “ શી ભરા બાય ? ” ૫
જી કડ પ્રહર મા બેસ કરી લઘુવાધવી માહે પેઠા
સીધ ચઢાવા શીશ જોવાને આવ્યા સુર તેત્રીશ ૬
શિવ સંપુટ મધે બિરાજા, તતખેણુ દુદુભિ વાજા
શોણિત તણી શત ધારા, જાણે દેવી કલશે જવારા ૭
લે નિશ્ચલ કીધૂ મન પામો અખિલ વિશ્વનૂં ધન
| જીવપા અદકી જત્ન, જાણે રક હાથમાહા રત્ન ૮
ચગાઈ ધાઈ આવી અરધ અનોપમ પૂજા લાવી.
ઉતારી પૂજા પાએ ચમર ઢલાવે ને ઓછવ થાએ ૯
। ફૂલે લેઈ સમેલ ક્રિષ્ણાઅરગ અચટાવ્યાં તેલ,
દક સહિતે સ્નાન કરાવૂ કગીવટિ પીતાબર પેહેરાવૂં. ૧૦
હુતૂ તે ગઉ તતકાલ પામા દિવ્ય રૂપ વિશાળ
કસ્તુરી નિ જ ચદન દાદશ તિલક કર્યાં જુગવંદન ૧૧

હીરારત્ન જડિત પરવાલી આસન બેઠો દેવ કૃપાની
કરે આરોપી પકજમાલ કપૂર આગતી ઘટા તાલ ૧૨

ગગ ગોડી

કચનમણિમે થાલી વિશાલ સૂધ શાલિ પ્રીસી મગનાલ
ખીર ખાડ ઘ્રત અમ્રિત સમાન સો સો શાક પાક પકવાન ૧
ખાજા સેવ સજોરી તલી, પૂડા પુરી પોલી ગલી
અડદ ચણા મગ ગહૂં ઘ્રત વડા આદૃ હીંગ મેહેના શતપડા ૨
માડા મધ મોદિક કસાર કના સુનઈઆ મોહે માર
ફેણસ ચારોની સાકર કેસર ભલી લીની દ્રાખ રસાલી ગલી ૩
નાનાસ્વાદ પચ મારણા મરી મિશ્ર રસ લીંબુ તણા
તીખા તમતમા રાએતા ખાટા ખારા મન ભાવતા ૪
ટીડોરા વાહાનોલ વેંગણા સુધા પામ ગનકા વણા
કારેલા કોના કરકરા કટોના મીઘા ગેનરા
ચણા દાન સુરણ ચીભડા કોના તુરીઆ કાનગડા
નવ લીલવા ચોલીફલી રતાનુ ભાજી ફૂમલી ૬
ડોડી કાઢી પકોડી વડી તના પાપડને પાપડી
આદૃ ગરમેર ગુદા મરી કેમર રમ કેરા કાચરી ૭
બીલી બફાણા પીપેર હરી કડાશીઘ મૂલા મોગરી
કહૂં દૂધ ને બાધૂ દહી જીરુ સિંધવ શખા નહિ ૮
શેઠે સકલપ કરો તતખેવ આરોગો જી દેવાધિ દેવ !
સીધ કેહે "સુણ શાહા શગાન ! તુ તારુ વચન પ્રતિપાલ ૯
જનમ થકી મે વ્રત આચરૂ અન્ન નહિ હૂ ભોજન કરૂ
મારુ સહજ લહે સસાર હૂ માહામાસ નિત કરુ આહાર ૧૦
જો તાહારા મન માહા હોએ મદભાવ, તો એ આમ્રિષ શીઘ્રે લાવ
શેઠે વચન નહાવૂ શીશ "અશરણુ શરણુ સદા, જુગદીશ ! ૧૧
હૂ સ્ત્રી પુત્ર અરોગી ત્રણ અનલાઅક સેવક છે શરણ
માહારા પ્રભુજીને વલ્લભ હોએ જેહ દો આગના તેડાવૂ તેહ " ૧૨

રાગ આશાવરી.

"હું કદણુ માંસ પ્રાસું નહિ, જેહેના વધ શરીર રે
વીર રે ! સુકોમલ ચેલણુ વધ કરો રે. ૧

ઢાલ

'પુત્ર કાહા છે ? પ્રેમદા !' એમ કહે શાહા શગાળ રે.
"પાટી ખડીઓ નાહાધડીઓ લેઈ ગઓ છે નીશાળ' ૨
તેણે સમે એક કાપડી કારમો કર્તમ વેશ રે
નીશાળે જાઇ કહે, "ચેલણુ ! માંન મુજ ઉપદેશ. ૩
કોઈ એક જાગી સરોગી છે તમારા ઘરબાર.
તેણે તાત માતા વશ કરા, તારું માસ માગે આહાર ૪
તે માટે કહુ તુજને મ મ માગ મરણુ અકાલ.
આહાથી ઊઠી શીગ્રે જા નાશી શુધ વિમાસી, બાળ !" ૫
વચન સુણી ચેલણુ કહે, "ફટ ! મંદભાગી ! અજાણુ !
મારા માત પિતા વ્રતથી ચલે, તો ધીક માહરા પ્રાણુ !' ૬
જેહેને ઉદરે હુ રહો દશ માસ વાસ નિધાન,
પ્રસવતા પીડા સહી, પછી કરાવૂં સ્તન પાન, ૭
મલમૂત્ર મધે દિવસ રજની શ્રમ પામી માત
દેવ પ્રીત્રુ મનુશ રણુ તો છુટસુ કહે તાત. ૮
માતા ગગા, પિતા પુષ્કર, સતગુરુ કેદાર;
તેના વચન જો ઉવેખીએ, તો ભોમ ન ઝીલે ભાર ૯
આગે ઇચ્છા ઈશ્વરી. અવતાર તેહેને મરણુ
પર ઉપગારે પ્રાણુ તજે તો જોગ અશરણુ શરણુ ૧૦
આ વાગવનની રે ટલે માલા લખ ચોરાશી વાર
વિના ભાએગ ન પામીએ સંસાર સાગર પાર." ૧૧

વલણુ

પાર પામે શત્રુ નામે ભરોસો શિવશકતનો.
તે અતિત કહી અગોપ થઓ. સદભાવ જાણો ભકતનો. ૧૨

રાગ વેરાડી

તવ શ્રેહે ચાલો ચેનણ્ બાય અતિતને થાશે અતિકાલ
ચતુર ચગાઈ, થીર મન કરી, સુત લેવા સાહામી સાચરી ૧
ખધ ચઢાવી લાવી માત, જોહા બેડા સતવાદી તાત
પુત્ર પિતાને લાગી ચરણ, પછે ગઓ જોહા અશરણ શરણ ૨
વિવિધ વચન કીધી બહુ સ્તુતિ "ભલે પધારા, ત્રિભોવન પતિ !
સમસ્ત દેવ કોડ તેત્રીસ, સેહેસ્ત્ર અડાશી બ્રહ્મા ઈશ ૩
અડશેટ તીરથ, શેહેસ્ત્ર મુખ જાત, તે તુજ મુખ દરશણ માહાપાત્ર"
"હવે, માતપિતા ! તને સુધ મન કરો મીથા મોહ માઆ પરહરો ૪
પુત્ર મરણ રખે કરો વિચાર એ અનિત દેહ અલીક મસાર
એકે બ્રહ્મ ઉપદેશે કહુ નિજ ગ્નાન ઉતપતિ વિપતિ, સપતિ સમાન ૫
ઉદે, અસ્ત—સહુએ કેના એ ? દાન કીરત મત જુગ મહીમાએ
થોડા જીવા માહે ઘણૂ પદ પામશો સદાશિવ તણૂ " ૬
માહાસિક પુત્રે કરૂ સુધ સ્નાન નિધિ પૂર્વક આપા બહુ દાન
આસન બેસી સમરા ઈશ, શરણાગતવછલ જુગદીશ ૭
દઢ મન કરી શાહા શગાત ખડગે શીર છેદ્દ તતકાલ
નિત મુખ દરસન કરવા તાત, લેઈ અગોપ શીર રાખૂ માત ૮
કીધૂ અન્ન કલેવર તણૂ "ઉઠો પ્રભુજી ! કરો પાલણૂ "
ચખશ ચઢાવી કોપા ઈશ કોહો કેમ અનગૂ રાખૂ શીશ ? ૯
આકશમાત પડતા પામીઉ ઢલતુ શિવ સાનિધિ ગઉ
નરનારી જઈ લાગાં પાએ "સ્વામી ! ખેમા કરો અન્યાએ ૧૦
એ ભખા પછી સંચરો " " નરનારી ! ચિત્ત સરખાં કરો
તમથી ધન્ય તહમાગે પુત્ર જોેણે મરતા નહિ જોઈ ઘરસૂત્ર ૧૧
તેહ તણૂ શીર ઉવટ ઘણે ઉખના માહા ખાંડો ખાડણે
શોકરહિત મનમા અભિરામ હસિતવદન ગાઓ ગુણગ્રામ ૧૨
દેહી તણૂ શીર પચવા શતપાક મસ્તકનૂ મનોહર શાક "
અતિત વચન એહ બોલુ ખરૂ "દ્દ ભાગે મને ભોજન નહિ કરૂ" ૧૩

રાગ રૂઓ.

ઊઠો જી, કુઅર કોડામણા ! ભામણા લેઉં તારી માત
તું તો બોલ નિ, બાલક બાહુઆ ! તુને બોલાવે ગ્રધ તાત
ચેલણ ગુણ ગાઈએ રે ! ૧

માહારા પુત્રનૂં વદન કોડામણૂં—જાણે સોલ કલાનો ચંદ
તેજ તપે ત્રિભોવન તણૂ તેની ઉપમ ન આવે આહે
ચેલણ ગુણ ગાઈએ રે ! ૨

શીર મુગટ મણિમાણેકજડો માહે કોમખી મોલ.
તારી આખડી કમલની પાખડી કુડલ મકર કોપોલ
ચેલણ૦ ૩

કૂન ખરે મુખ બોલતા ચદહાસસ વાણી વિશાલ
જશતિલક ભાલ મ્રગમદ તણૂ કંઠે મણિમુગતાની માલ.
ચેલણ૦ ૪

અંગે ચંદન ચરચા બાવના, કનકાબંર રૂપ નિધાન
ગંભીર નાભ કટિ કકણી બલ અગદ બાહુ અ જાણ
ચેલણ૦ ૫

પદ અકુશ નેપુર નખ મણિ ઢલકતી ચાલ મરાલ
દેહી દાતા પરમ શિરોમણિ સકોમલ રૂદે દયાલ.
ચેલણ૦ ૬

હું પુત્રના ગુણ કેમ વીસરૂં રે ! જે માહારા પ્રાણ જીવન ?
નીત રમતો માહારે આગણે, તેમ રમજો મારે મન
ચેલણ૦ ૭

ઉગીને કેમ આથમો ? માહારા કુલના સુર
માહરા પુત્ર ! પરહેરિ કાંહાં સમો ? કેમ ઓલપો સાગર તીર ?
ચેલણ૦ ૮

મેં જાણ્યું હતું: રે'શે નહિ મુજ રાંક હાથે રતન.
તાપ શીત વૃષ્ટિ સમે નીત તાહારૂં કરતી જતન.
ચેલણ૦ ૯

માહારા સુત! કેમ જાશે એકલો? આ સરગની વસમી વાટ.
માહારાં ફૂટે ન લોચન લાલચી. હઈઆ! હજી શેં ન ફાટ?
ચેલણ૦ ૧૦

પુત્ર જનમ સમૂં કાંઇ સુખ નથી, જેમ રણુ વિપતને પાર.
હૂં અભાગણી માતાને ઉદરે તું મો આવીશ બીજી વાર.
ચેલણ૦ ૧૧

ગઓ દીપક અંધારૂં કરી તૂટી મુજ મનની આશ.
માહારાં મંદિર સૂનાં માલીઆ; તે પા ભલો વીર! વનવાસ.
ચેલણ૦ ૧૨

રાગ સારંગ

દુઃખ વહની દવ દેહી બલે રે નવ પલ્લવ નવ હોએ
જેહેને વીતે, તે સેહે; ભાઈ! સુખીઆ ન જાણે કોએ.
ચેલણ ખાંડવા
તારૂં અમ્રિત સરખૂં નામ. તું તો ગઓ કીહે ગામ?
ચેલણ ખાંડવા. ૧

આગે પુત્ર હવા ઘણા રે! અધુના હશે અનેક.
ચઉદ ભુવન જોતાં નહિ રે! માહારા ચેલણ તણો વિવેક.
ચેલણ ખાંડવા ૨

લજ્જા રહી માઆબાપની રે! તેં કીધૂં વચન પ્રમાણ,
અભઆગત મંતોખવા તેં ચિત્તે આપા પ્રાણ.
ચેલણ ખાંડવા. ૩

" શીશ ખંડી નવનીત કરૂં રે ! લેઈ કીધું સ્વયંપાક.
હવે ઉઠો, પ્રભુજી ! ભોજન કીજે મસ્તકનું મનોહર શાક."

ચેલણ૦ ૪

શીશ ધૂણીને જોગી કેહે, રે ! " જમતાં પડે વિચાર.
જેને વંશ ઉછેદ થઓ, તેનો ભોમ ન ઝીલે ભાર.

ચેલણ૦ ૫

વિચારજો તાં, વંઝ ભલાં ! રે ? વંઝ ન સ્વર્ગી હોએ
તેના પૂરવેજ જોઈ પાછા ફરે રે ! તેની સૂધ ન પૂછે કોએ.

ચેલણ૦ ૬

સુખ હારૂ સંસારનૂં રે ! નહિ હોએ. ગઆ સંતાન.
ધરમકરમનો મારગ ભાગોઃ પસુ પંખી તરુ સમાન."

ચેલણ૦ ૭

શાહા શગાલ ધરણે ઢલો રે ! ચઢી ગઈ ગલે ગંઠ.
શ્વાસકાશ ઊડી ગઓ. નહિ બોલે. ગદગદ કંઠ.

ચેલણ૦ ૮

સ્ત્રી ચગાઈ કેહે કંથને, રે ! " ધર ધીરજ આણ, શગાલ !
ઈશ્વર આશા પૂરશે. માહારા ઉદરમાંહાં બાલ."

ચેલણ૦ ૯

જોગી વદે, " કેમ જાણીએ પ્રતખ વિના એ પરમાણ ?"
પ્રેમદા કેહે, " પ્રભુ ! પુત્ર હશે, તે આઉધ શીઘ્રે આણ

ચેલણ૦ ૧૦

ચીરી કાઢૂં પેટ થકી રે કરી દૃઢ મન વિશ્વાસ "
ચઉદ ભુવન કૂલાહલ થઓ. તારે કાંપો ગિરિ કઈલાસ.

ચેલણ૦ ૧૧

ખડગ ઊગામૂં. જઈ કર ઝાલોઃ પ્રગટા ઉમાઈશ
ભ્રાન્ત ટલી. ભવનો ભૌ ભાગો. જોગી નઃ હોએ જુગદીશ રે !

ચેલણ૦ ૧૨

રાગ ધવલ ધંનાશ્રી

શંભુ પધારા સુર મુનિ સાથે. હાથે ચેલણ બાલ જી.
અચલ ભક્ત થાપી વર આપો ધરમદઆપ્રતિપાલ જી. ૧
શાહ શગાલ ચંગાઈ ધાઈ જઈ લાગા શિવને ચરણ જી.
"દીન દયાલ! ક્રિપાનિધિ! છો અવિગત અશરણશરણ જી." ૨
સદાશિવ કેહે "ધન ધીરજ તમારૂં. ધન ધીર પુત્રની પ્રીતજી.
મારા ચરણ વિષે ચિત્ત રાખ્યું: જાઓ સરવ અનિત જી. ૩
ચઉદ ભોવનમાં જે મનવાંછિત, તે માગો વરદાન જી."
"સ્વામી વચને સીધ સંપૂરણ સંપતિ શંભુ સમાન જી." ૪
"ઈશ્વિર આગના ભંગ ન કીજે. સીધ! દાતા!" કહે ઈશજી.
"તો આ કાંતીપુરી કમલામ વસાવોઃ સાંનિધસુર તેત્રીસજી." ૫
વિશ્વકર્મા તેડા જુગદીશે. ઈશ કેહે, "આંહાં આવો જી.
આ કાંતી પુરી સદાશિવ સાંનિધ નવનિધ કરી વસાવો જી." ૬
અંતરિખ અમરાવતી સરખી જઈ કીધી તતખેવજી.
વૈકુંઠથી વરણુનિ વિસ્તારે જોઈ રીઝા શ્રી માહાદેવજી. ૭
શાહા શગાલ પુરીપ્રજા સંઘાતે બેઠા પુષ્પ વેમાન જી.
શંભુએ કર ગ્રહી સાંનિધ લીધાંઃ કીધાં આપ સમાન જી. ૮
અદભૂત ઓછવઃ દેવ દુંદુભિઃ વરતો જેજેકાર જી.
પૂજાનાં ફલ પ્રતખ પામાંઃ સંગતિ વિશ્વાધાર જી. ૯
એ અનુભવ રસ ગાતાં સણુતાં ફલ* પાંચે જાએ ફાંસી જી.
જીવનમુગત અમર મુનિ સરખા અંતે વઈકુંઠવાસી જી. ૧૦
સંવત ૧૬ સુ બાશીઓ, આષાડ ઉજ્વલ પખજી,
પતિપદા, શનિવાર, સંખેપે પામી કથા પ્રતખજી. ૧૧
બુધમાને આખાન કરૂં એઃ વરણવા વિખ્યારૂંઢજી,
સતગુરુ વૈષ્ણુવ સંતદિપા એ કર જોડી કેહે [illegible]

* (પાપ) ફલ?

૫

જાનીકૃત

સગાલ ચરિત્ર

કડવું ૧

રાગ કેદારો

શ્રી શંકરસુત પ્રેમે પ્રણમું જેહનું નામ ગણેશ;
એકમનાં આદરે 'આરાધે પાંમે શુભ ઉપદેશ. ૧
બ્રહ્મસુતા ભારતિ શુ ભજતાં કવિકલ મનનો કાપે;
કીપા કરિ તો માહા મૂરખને અવિચલ વાણી આપે. ૨
ભોલો ભુપ સદાશિવ સમરિ કરિ કલ્યાણ તે કોડિ,
તેહ શીવનિ સ્નેહે નવિ સેવે માનુષ મોટી ખોડિ. ૩
આદિ પુરુષ અવિનાશ કેર્યાં ચરણકમલને ધ્યાઉં,
ગુજર ભાષાઇ ગુણ કર્ણના બુદ્ધિ પ્રમાણે ગાઉં. ૪
રુપવત ને ચતુર વિવેકી અધિકારિ અનેક,
દાતા યે હરે દૃખ પરનું એવો નીપજે એક. ૫

એક સમે નારદજી આવ્યા બ્રહ્માજીને પાશ,
કર જોડીને કરે વીનતી આનંદ ભરિ ઉલ્હાસ. ૬
" દાન ખંડ માંહાં મોટાં મોટાં બોલ્યાં છિ બહુ દાન.
શીરોમણિ સઘલામાં કહું છે, માને શ્રી ભગવાન ! ૭
કરુણા કરી કહો તે મુજને સાચું તમથી લહીઇ
પરીક્ષા પાખેં પ્રભુ હીરો કીતશું જો હાથ ન ગ્રહીઇ ૮
સાધન સર્વ થકી જે સારુ તે તાં કહો વીસ્તારી
હરિ મલવાની તમથી લહીઇ જે ઘણું દૂકડી બારી." ૯
એહવાં પ્રશ્ન અલોકીક કીધાં નારદજી તેણી વાર.
ઘણૂં પ્રસન થયા બ્રહ્માજી. ભાગ્ય તણો નહીં પાર. ૧૦

કડવું ૨
રાગ રામગ્રી

શૃષ્ટા બોલ્યા સુણિ વચનજી, "કુઅર, કહી તે મનાવુ મનજી
તુજથી છાનૂ નહી માહરા તન જી અતિશે ઉત્તમ એહ પ્રમનજી ૧

ઉથલો

ઉત્તમ પ્રશ્ન કરું કુંઅર તિ વેદશાસ્ત્રનું સાર
હરીકૃપા વિણુ મનનિ નાવે નિમેષ એહ વિચાર ૨
શિવપૂરાણે કથા, સુત! છે સરસ સુદર એક
અન દેવૂ ને ઈશ ભજવા વડો એહ વિવેક ૩
શિવતણી જોહા કથા પૂજા કરે પ્રેમે કોય,
આઠે નવ ને ચાર ચિંત શુ વલી ન સકે કોય ૪
ગગા આદિ નદી સઘલી તીર્થ પુષ્કર આદિ
હયમેધાદિક જાગ ત્યાહા, જાહા શિવકથા ઉલ્હાસ ૫
પુત્ર પૌત્ર ને (આ)ભૂષણુ નેહે નમતી નારી
અપલક્ષણુ એકે નહી, જેણે પુજીઆ ત્રિપુરારિ ૬
સુખ ઘણૂ મસાર માહા સુત ભોગ છે જેહ
પિહિલે ભવ શિવજી સંતોખ્યા નિશ્ચે રાખી નેહ ૭
સકલ ભારતતણૂ ભૂષણુ કરણુ કારણરૂપ
અવસાનકાલે આવીને ઉભા ત્રીભોવનભૂપ, ૮
કરકમલમાં દહન કીધુ પુરી મનની આસ
સસાર સુખ પૂરણુ પામી સ્વર્ગે પૂરો વાસ ૯
તે કરણકેરી કથા ઉત્તમ કવી જેનવ્ય કિહિવાય,
જાની સરખા જડમતિ શુ ગુજરભાષા ગાય? ૧૦

કડવૂ ૩
રાગ ગોડી

કિહિ, નારદ "કોહો તે કથા દરણુ તણી ઉત્પત્ય મર્વથા.
કોહો અવની દીધા દાંન? કેહિ પિરિ પ્રસન થયા ભગવાન?"

ઘ્રહ્મ કહે, " સુત, સાંભળિ ખરું: ચતુર કર્ણ વીસ્તરું,
જેહે સાંભસે પાતગ જાય દાતાનો મોટો મહિમાય ૨
કુંતીભોજ જાદવનૂ નામ. કુંતા પુત્રી અતિ અભિરામ.
દૂર્વાસા આવ્યા વિશ્રામ. ચાતુર્માસ રહી(આ) શુભ ઠામ. ૩
રામાઈ રુખિની સેવા કરી. પુત્રી કહી લડાવી ખરી.
' મયા કરી મુન્હે દીધું માન. કૂંતાને આપૂં વરદાન. ૪
પુત્રી, આ મંત્ર તમે ગ્રહો. અતીસ વીર્ય છે ઘણૂં, લહો.
રહી એકાંતયે સમરજો દેવ. આવી કળા રહેશે એવ. ' ૫
વર આપી વલીયા ભૂદેવ. અબલા મંન્યે વિમાશું (હિવ).
ઊંચી મેડી ઉપરિ ચઢી. રવિ દીઠા. સમરા એક ઘડી. ૬
પરીક્ષા કરવાને પ્રીત્યે જપ્યો મંત્ર રવિ જાણી રીત્ય.
' માગ્ય, માગ્ય, ' કિહિતા ધશા. આવી પદ્મિની પાસિ હશા. ૭
લજ્જા પામિ અતિ કામિની. ઉપરાઠી થઈ ભામિની.
' હું શાહાંનિ મંભારો, નારિ ? ' સૂર્ય પુછે વારોવારિ. ૮
લજ્જાઈ તે નવ્ય બોલાય આદરું તેહ નુંફલ ન થાય.
સવિતાઈ આપૂં સંતાન. કુંતાજી તવ માગે માન. ૯
' કન્યા છૂં. કેહી પિરિ કરૂં ? ધર્મ ન રહિ. ગર્ભ કયમ ધરું ? '
' હવડા પ્રસવશો એ તંન. દૂખ મ પામશો, મહિલા, મન્યિ. '

કડવૂં ૪

રાગ ગોડી દોહોરી

સવિતા સુત આપીને વલીયા. પ્રસવો તતક્ષણ બાલ:
કુંડલ, કવચ, કમલદલ લોચન, હાથ ને પાગ પ્રવાલ. ૧
માડી મુખ નરખી મોહ પામી. ચિંતાનો નહી પાર:
'આ કુંઅર હૂં કહી પરે રાખું ? ધિક મારો અવતાર. ૨
જેણે આપો તે રાખસે મસરા શ્રી ભગવાન.
નિંધણો મરજાદા મોટીઃ પરણ્યા વિના સંતાન. ' ૩

હાથ ફેરવી હઈડિ ચાંપો નયણે ઢાલી નીર.
નીસાસા મેહેલે મુખ જોતાં. ધ્રૂજે ઘણું શરીર. ૪
'પુત્રપીડે માહારું મન કયમ રિહે ? કાહો ને કયમ રિહિવાય?
મરો માત, જે પુત્ર વિજોગે પ્રાણ રહે દેહ માંહિ.' ૫
પેટીમાં પોઢાડો કુંઅર સમરી જગજીવન.
અંગોઅંગે રક્ષા રુડી કીધી જીહ્વાઈ કહી વચનઃ ૬
'જેહને પ્રભુજી હોય પાધરા, ચઢે જેહને હાથિ,
વિશ્વરુપ ! વેગલા (મ) થાશો. સવિતા ! રિહેજો સાથ. ૭
જલદેવી ! તૂં માત જગતની જગનાંની સ્વરુપ.
સગણ માટે તૂં સાંભલે હઈડૂ લહી અનૂપ.' ૮
એમ કહી જલમાં મેહેલો વેહેતો, જાંહાં પાંડવનો દેશ.
સૂત સારથી દૂર્યોધનનો જલમાં કર્યો પ્રવેશ. ૯
હરજીઈ હસ્તીનાપુર આણો. ચઢો ચતુરને હાથ.
પેટી લેઇ પ્રીયા કન્હિં આવ્યોઃ 'ફ્રોડો વૈકુંઠનાથ.' ૧૦

કડવૂં ૫

રાગ નટ

ઉચ્છવ કીધા અતિ ઘણા. હરખૂ આખૂં ગામ.
શરીરે કવચ નિ કુંડલ. કરણ રાખીઉં નામ. ૧
જાચક સર્વ સંતોખીયા કુલના જે આચાર.
કુંતાઈ કારણ સણૂં, હર્ષ તણો નહી પાર. ૨
વરશેં જે વાધે નહી, દિન દિન પોઢો થાય.
ચરિત્ર રુપ માહા મનોહર. શોભા કહી નવ્ય જાય. ૩
ચૌદ વિદ્યા, ચોસઠ કલા, ભૂધરભક્તિ વિશેષ.
સ્વલ્પ શીખવે આવડે. અવગુણ ન મલે એક. ૪
સહસ્ર કરણ કૃપા થકી દે સુવર્ણનું દાન.
પ્રથમ પ્રહર તે કરણનો. યાચકને બહુ માન. ૫

માણિક મોતી રત્નતણી નિત્ય પ્રત્યે આપે રાય.
અવર કહીઇ જાચે નહી, જે ગયો કરણની પાય. ૬
એક બ્રાહ્મણ ભુખ્યો આવ્યો. આતુર માગે અન્ન.
'જાઓ જુધિષ્ટિર પાસે, રખ્યજી.' કરણે કહ્યું વચન ૭
દેખાડું એક આંગલી ધર્મરાનું ધામ;
'સવાભાર સુવર્ણને દું આપું, જે એહ હોય કામ. ૮
બ્રાહ્મણે જે ભોજન કરું પંચામ્રત બહુ પાક.
આસ દીધી કર્ણને સરવ સ્વાદ શુભ શાક. ૯
અંનદાન માંહિ, એકલો, નારદ, થયો વિભાગ.
સ્વર્ગ વિષે સુખ પામીઓ. લક્ષ્મીવરે કર્યો લાગ." ૧૦

કડવૂં ૬

રાગ આશાવરી

નારદ કરે પ્રસંનજીઃ "પીતા, મનાવો મંનજી.
અંનનુ દાન અતિ મોટૂં કહૂં રે ૧

ઉથલો

મોટૂં દાન એક અંન કેરું, જેહ પુણ્ય તણો નહી પાર.
વસ્તૂં કર્ણે શૂં કરું તે કહોજી વીસ્તાર. ૨
હેમ આપુ હર્ષશું તેહનૂં પ્રગટ ફલ, કહો, શું થયું?
અંનની આંગલી ઉચી કાંધે કારણ તે કયમ લહૂં?" ૩

બ્રહ્મા કહે, "ભલુ પૂછ્યું કુમાર, કહૂં વિવેકઃ
અવની માંહે અંન તોલે નાવે સાધન એક. ૪
સો મણ સોને પ્રાણ ન રહે અંન પાખે એક ઘડી.
અંન ને વલી ઉદક કરી વાત છે, કુંઅર, વડી. ૫
સંસાર માંહે સાર છે જે ઉદક ને બીજું અંન.
ઓલખ્યા પાખૈ ભુર થૈ ને ભમે છે બહુ જંન. ૬
અંનદાતા ને ઇશ એમાં અંતર આણે જેહ,
નારકી તે નિશ્ચે સહી; ન થીરતા તાં તેહ. ૭

'જમનારિથી જમાડનારો મોટો, કહે છે વેદ.
ગ્રંથ નીરખ્યા વિના, કહ્ છું, કુંઅર ! કો ન જાણે ભેદ. ૮
સુવર્ણને દાને કરી, સુત, કર્ણ ગઓ અમરાપુરી.
સુવર્ણનાં બહુ સદન પામ્યો, હવિ સુણિ, કહૂં વિસ્તરી. ૯
આસન, ભોજન, શયન, શજ્યા, હેમના અંબાર.
ક્ષુધા લાગી ઘણૂં પીડે. દુઃખનો નહી પાર. ૧૦
કર્ણ કહે, 'કરૂણા કરીને આહાર આપો, દેવ.
અમર એણી પેરે ઉચરે, સાંભલ ને, તતખેવ. ૧૧

કડવૂં ૭

રાગ આશાવરી

'સાંભલ, કર્ણ ! કહૂં ખરુ, એક ભેદ કહ્યાથી દૂખ હરું.
વીસ્તરું પુન્ય પ્રભાવ તાહરો, રે ! ૧

ઉથલો

પુન્ય પ્રભાવ કહૂં કર્ણ ! તાહરો, ક્ષુધા જાય જેહ,
તિલ તાપ ટાલે તંત તણો નિ પુષ્ટ પામે દેહ. ૨
અનદાતાનું આંગણૂં આંગલી દેખાડું આપ.
આંગલી મુખમાં ધરો. પછે જુઓ પુન્ય પ્રતાપ.' ૩
કહૂં માન્યું કર્ણે ત્યાંહાં રે આંગલી મુખમાં ધરી.
પેટ પુરણ ભરુ પંચામૃતે. ક્ષુધા સઘલી તે હરી. ૪
આહાર કેરી ઇછા થાએ, આંગલી મુખમાં ધરી.
ખટ રસ પુરણ સ્વાદ પામે દુખ સઘલૂં વિસરી. ૫
કર્ણ કહે, 'અવતાર આપો. હૂં મૃત્યલોકે અવતરું
દયા કીજે દેવ મુજને. દાન અન તણૂં કરું.' ૬
'અપાર, ભાઈ ! કહૂં, અતી ભલૂં, જે ઇચ્છા યે છે એહ.
સપ્ત પુરીમાં* પાંચમી કાંતિ કહાવે જેહ, ૭

* अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्चिरवंतिका ।
पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः ॥
વળી જુઓ પૃ. ૮૯, કડી ૪.

મકલ ગુણ સંપૂર્ણ છે એક સુભગ સાહા ગોપાલ.
જશવતી નામે નારી તેહની તેહની શુદ્ધ વંશ વીશાલ. ૮
સગાલ સાહા તેહ પામોઃ કુંઅર થૈ ને અવતરો.
ચગાવતી શુભ નામે નારી, પુત્ર, પ્રેમે શું વરો. ૯
ચેલઇઓ એક ચતુર કુંઅર ઉદરે તેહને આવશે.
કાર્ય ઉત્તમ ઘણાં કરશે. અમરને અન્ય ભાવશે. ૧૦
અન આપી કીર્ત્ય થાપી વલી વહેલા આવજો.
સત્યવંત ને વિવેકી મહીતલ માંહે કાહાવજો. ૧૧

કડવું ૮

રાગ ધન્યાશ્રી

બ્રહ્મા કહે, "નારદ! સુણિ સાચું, સુત, સગાલ ચરિત્ર.
સપ્તપુરીમાં કાંતિ નામે નગરી પરમ પવિત્ર. ૧
સિદ્ધેશ્વરનું થાનક મોટું. શિવભક્ત સહુ લોક.
વર્ણાશ્રમ પાળે અતિ પ્રેમે. સ્વપ્ન વિષે નહી શોક. ૨
પુત્ર પીતાની આજ્ઞાઈ ચાલે. પતિવ્રતા સરવે નારી.
લોભ રહીત લખ્યણ શુભ સહુ માહાં. અનૃત્ય વિષે અવિકારી. ૩
ઉછવ ઘણો નગર નીત્ય રાજે અમરપુરી સું એહ.
માહોમાહે મલતું સગપણ. કહીએ ન ઘટે નેહ. ૪
અસત્યવાદી એક ન દીસે આખા નગર મુઝાર.
કપટ તણી કથા કેહેને ન મલે. સાધ સહુ નરનારિ. ૫
કષ્ટ પડે કરુણા નવ છોડે, તે સત્ય સુખીઆ પ્રાણી.
દૂખાણે દૂભાણે ન વદે મર્મવચન મુખ વાણી. ૬
–એવી અનોપમ નગરી મધ્યે વસે સેઠ ગોપાલ.-
જસવતી જાયા તેહને ઘેરે. વાણી વેદ રસાલ. ૭
તેહની કુખે કર્ણું કુંઅર થૈ અવતરો સુવિશાલ
અંન આપવા અમરાપુરીથી નામે શ્રેષ્ટ સગાલ. ૮

ચંગાવતિ ચતુરાને પરણ્યો. નરનારીમાં નેહ.
એક જીવ અંતરગત જોતાં. જુગમાં દીસે બેહ. ૯
'આપ, આપ.' વણ અક્ષર બીજો મરમૈ કહને ના ન ભાખે
નંત્યો નરનારિ વીસારો. 'નથી'. વાક્ય નવિ દાખે. ૧૦

કડવું ૯

રાગ મેવાડો

જાચકને જૂકતે દે માન. આપે અંન અવારી દાન.
વેષ વિવિધ પિરિના જે આવે, આપે આહાર જેહને જે ભાવે. ૧
પદ્મની પ્રીતે પગ પખાલિ. હર્ષે આંસુ ઢાલે.
આદ્ય પુરુષ અંતર લહી પ્રીસે. જાચક જમતાં • હઇડું હીસે. ૨
નાનાવિધી નિપજાવે પાક, શુભ સામગ્રી શું બહૂ શાક.
આદર જીભે શું કહીએ, જો કોડિ જીભે લેખા ન લહીએ ? ૩
ઈશ ભજે ને આપે અંન માન ચકી અલગું કરી મન.
એહ બે પોહોરની છાહોડિ જાણિ અતિ મીઠી મુખ બોલે વાણી, ૪
ચપલ ભાવ લહી લક્ષ્મીનો સાહ સગાલ અંતર અતિ બીહીનો.
'જે ખરચ્યું તે ગાંઠે બાંધ્યું. રામા, આપો કોરુ રાંધું. ૫
રખે કોહોને (કહો) નાકારઃ ક્ષણ એકમાં વ્યણસે વ્યવહાર,
ત્યાહારે તિલ એક આપૂં નવ્ય જાઅ. કામિની, ખરોખર કસો થાઅ.' ૬
નરનારી નીશ્ચે ઇમ ભાખે. અભિલાખ અતિ ઉત્તમ રાખેઃ
'આપણે ઘેર આવ્યા કૈલાસ કે લક્ષ્મીવર લીલવીલાસ. ૭
ચરણ પખાલી જલ શિર ધરે, તો જન્મ મરણ કેરો ભય હરિ.
જદ્યપિ કૃપા કરી ધન આપે, અવિચલ રખ્ય કરીને થાપે, ૮
તો, પ્રીયુજી, સહૂને સંતોખો. પંચામૃત શું પ્રીત્યે પોખો,'
'આપ' શરીખું ઉત્તમ એક ઓપમાને નહી, એહ વિવેક, ૯
આગ્યા વિણ અક્ષન ન અપાય. હૂં આપૂં છું લહે મન માંહે
પ્રભુજી તો પીપે ને પાય. જાની શું જસ બીજો ગાય ? ૧૦

કડવું ૧૦

રાગ મેવાડો

નરનારી એક ચિત્યે અંન આપે મેલ્હી મન અહંકાર.
નારદ ! કહિ હેમ રથથી રુડું અંનદાન એક સાર. ૧
'વલી પધારજો.' વાણી બોલે. 'હર્ષે હર્ષ ન માય. ના૦ ૨
ઘણા દિવસ એ વિધ અન આપું. ઉખાણો છે એકઃ
વેલા ફરતાં વાર ન લાગે. વેહતો જાય વિવેક. ના૦ ૩
ત્રણ્ય વરસ વર્ષા નવિ વુઠો. પડીઉ પ્રોઢ દુકાલ. ના૦
પ્રાણનાથ પ્રેમદાઈ છંડયા. રામાઇ રોતાં મેહેલ્યાં બાલ. ના૦ ૪
સુભગ સુંદરી નથી મેહલી સ્વામીએ સેવક કોડે
'અંન, અંન. સહુ કરતાં હીંડે. ખરું કહિણુ, સિ ખોડે ? ના૦ ૫
મત્ર જંત્ર સાધન સેવા અનનો આધાર ના૦
વર્ણાશ્રમ વિહિતો ગયો સર્વે, જાહારિ વંઠી વાહાર. ના૦ ૬
સગપણ સર્વ થયાં સાંસનું તિલ એક ન રહી ટેક. ના૦
વસ્તુ માત્ર વેરીથી વાંકી એક અંન વિના રેક. ના૦ ૭
પ્રાણી માત્ર પરિખા જાણીઃ મોટો અતિ મહિમાય.
જીવ તણ઼ ઔષધ આહાર વિના ન રિહેવાય. ના૦ ૮
આખી પૃથવીનૂં ધન સર્વે એક અંન તા દીસે.
ધન્ય નરનારી જે આપે અંન આસે. ના૦ ૯
અન્નને આહાર કરી જાણે છે તેહ, તુઝને કહૂં ભેદ. ના૦
બ્રહ્મરુપ તે તો ન જાણે, વગત્ય કહી છે વેદ. ના૦ ૧૦

કડવૂં ૧૧

રાગ સામેરી

સુણિ, નારદ ! કિહે ધાતા, સુતનો સ્નેહ (ન) જોઇ માતા.
ન ગણ્ય પ્રીય પ્રભુ ભ્રાતા વેલા એ અદભૂત, આતા ! ૧

ઉથલો

વાકી વેલા અદ્દભુત, આતા ! પ્રાણ પલ એક નવિ રિહિ.
તે અ જનૂ શુ ગજુ' ! મૂરખ માનવ મુખે ઇમ કહે ૨
કઠિણ વેલા કાંતિ નગરી ખોડે લાગી ખલભલી.
મોટા માઝન ધનદ કેરી ટેક તે વેલા ટલી. ૩

મહાશિવ કહે, 'સુણિ, કામિની, કાંતિ નગરી વિખે
પીડા પામે ઘણા પ્રાણી, વામા, એક વર્ષા પખે. ૪
સગાલસા એક દાસ માહરો સત્ય તે ચૂકો નથી
સ્ત્રી ભર્ત્તાર તણી ભલાઈ, કામિની, શુ કહીઇ કથી ?' ૫
શિવા કહે, શિવજી, દેખાડો 'ભૂખ્યો' કથી ત્યાહા પરવરો
આમ એક મુખમા ધરીને દૂખ સઘલૂ ઇ હરો.' ૬
શિવ શિવા સાથે સુકૃત યોગે દૂર્બલ અતિ દેહિ કરી
વસ્ત્ર ફાટે દિન થાટે વાણી એહવી ઉચરી ૭
'આ નગર મધ્યે આવ્યા પુંઠે આહાર કરવા આખડી
ક્ષુધાયે તા માન બેહના ન થોભે એક ઘડી ૮
દીવસ આખો ટલવલ્યા, શબ્દ કો નવ્ય સાભળે.
બે પ્રહરથી તા જામિની ગઈ, ગ્રામ એક અન્ન નવ્ય મલે' ૯
સગાલ માહા કહે 'સણો, નારી, ભીક્ષુક બે ભૂખ્યા ઘણૂ.
અન્ન એહને ન પાવ તો સત્ય સહી ગયૂ' આપણૂ.' ૧૦

કડવૂ ૧૨

'સ્વામી, અન્ન નથી એક દાણો નગરમા કિહિને ન મલે, જાણો.
આ (છિ) જમવાની (એક) થાલ, જેણે જમતા સાહ ગોપાલ. ૧
કો ધનદને ઘેર નાખો સેર અન્ન માટિ અડાણી નાખોઃ
એહ આખો થાલ તમારી મૂલ આપે થાશે અમારી' ૨
સાહા થાલ ગ્રહીને જાય હઇડા માહે શોચ ન માય.
' શ્રી મહાદેવજી મોકલજો અંન. આપે દોહોલું ટલજો.' ૩

પ્રભુ થયા વ્યાપારી. 'શેર અંન લો. થાલ અમારી.'
દીધૂં સગાલે સત્ય વચંન: 'હં છું દાસ તમારો. દ્યો અંન.' ૪
પાત્ર મા'મૂલ્યનૂં રાખ્યૂં, સાહે સત્ય વચન જાહારે ભાખૂં.
ત્યાંહે ઈશે ઉભા આપૂં અંન. સાહા રલિઆયતિ થયા તે મંન. ૫

પ્રેમદાએ પાક નીપાયો. કોડી સોધતાં હીરો લાધ્યો.
ભિક્ષુકને કીધો સાદ મનિ આણી અતિ આલ્હાદ. ૬
એ પ્રેમે બેહના પાગ પખાલા. તાપ વિધિવિધિના ટાલ્યા.
'માહરા ભાગ્ય તણો નહી પાર. ઘેરિ આવ્યા વિશ્વાધાર.' ૭
ત્યાંહાં ભીક્ષુકને ભોજન કીધું. કામ સાહા સગાલનૂં સિધું.
તુઠા શ્રી અવિનાશ. મન દીધિ અતિ આસ ૮
'અખુટ હજો ભંડાર બહૂં કરતાં સત્કાર.
સદાશિવ પુરો આસ. દઢ રેહિજો વિશ્વાસ.' ૯
એમ કહી વલા કૈલાસ શીત રહી તે સહૂ કો પાસે.
પ્રગટો (જ્યાહારે) પ્રાતકાલ, ઘેરિ દીસે ઝાકઝમાલ. ૧૦

કડવૂં ૧૩

રાગ મારુ

નરનારી નીદ્રાથા જાગિ; રિધી નીરખી અતિ આશ્રજ લાગિ. ૧
સાહા સગાલ કિહિ, 'સુણિ, રે નારિ! કિહે, શું દષ્ટ પડે છે તાહારિ!' ૨
'અષ્ટ સિધ, નવ નીધ લેખું. હં પૂર્ણ કૃપા પ્રભુજીની દેખું. ૩
આપણે ઘેર આવ્યા અવિનાશિ પાર્વતી પતિ લીલવિલાસ. ૪
પાત્ર તણો પ્રભુ કીધો પરસો. શીવ કરતાં શાહાંનો છિ અરસો!' ૫
સોનારૂપામય ઘર દીસે. નારી નીરખે, હૈડૂં હીસે ૬
'સુભગ થયો: શિવ શિવા પધારાં. કષ્ટ સકલ કાંતીનાં વારાં. ૭
આપાનૂં ફલ એહવૂં જાણી સુંદરી પ્રીત્યે સ્વામી કહે વાણી: ૮
'નારી, કહોને ના નવ્ય કહીએ. પદ્મની, પ્રભૂજીનૂં એ લહીએ. ૯
કૃપા વિના દારિ કો નાવે. પોતે કરે: નામ કો કાહાવે:' ૧૦

કડવું ૧૪

રાગ મારુ

નીરજલ દેશ જાહા સાહ જાણે ત્યાહા જલ કેરો ઠામ
નદી નદ ને કુપ કુપીકા વાડી વૃક્ષ આરામ ૧
ધર્મ તણી સાલા સમરાવે આપે અવારી દાન,
કાઇએ રુપ કરીને આવે જાણે શ્રી ભગવાન ૨
પેહિરે ઓઢે, ખરચ ખાય આપે આનદ અગ
અસમે સમે પ્રાર્થના કરતા કહીઇ ન ઘટે રગ ૩
નાંહાના મોટા નગ્ર માહો અન તણા અંબાર
વાણોતર વ્યાપારે મેલ્યા માડયા શત્રુકાર ૪
વાટે વૃક્ષ ઘણા રોપાવ્યા, મજા શુભ અનેક
વીસામા ને વાવ્ય વાવડી કીધા કરિ વિવેક ૫
વાકી વાટ વિષે વેલાવા રાખ્યા ખરચી દામ
ભાગ્યવાન આખે ભૂમડલ સાહા સગાલનું નામ ૬
ચગાવતી ચતુર નરનારી જોતા જુગતિ જોડિ
ચેલૈંઆ નામે એક કુઅર આપો શ્રી રણછોડ ૭
રમતા જમતા ક્રોધે રોધે જૂઠૂ નહી વચન
ઘણૂ મધુરુ મુખથી ભાખે તેથી કોમલ મન ૮
પર પીડા તિ પીડા માને નીશદીન એહ વ્યાપાર
સકલ શાસ્ત્રનુ સાર લહિને કરવો પરઉપગાર ૯
પ્રીરસ પરતે પ્રભુ બોલ્યા 'કાંતિ નગરીએ જાઉં',
છલ પાડૂ, છાના રહી જોજે અતિથ્ય આટપરો થાઉં' ૧૦

કડવુ ૧૫

રાગ ગોડી ઠમણી

શીવજી ઘ ઈંદ્રસુ ભાખે એન
તતક્ષણ આગો મઘવાદેવ શિવજી કિહિ તે દુ કરું અ. ૧

'કાંતિ નગરીએ શ્રેષ્ટ સગાળ.
ઉમ સાચવે અતિથ્ય કાલ. આપ્યા વિના અંન નાપ જમેઇ. ૨
અતિથ્યને આપીને પ્રાસે.
પાણી ન પીયે તેહ વરાસે. પ્રપંચ કરી છલ પાડીએ એ, ૩
જમ કો અતિથ્ય નાવે દ્વારે.
તે વિણુ પીશે સાહા કયમ વારિ? જલવિણુ જીવી નવ્ય સકે એ. ૪
સાંભલ, મઘવા માહરી વાણી.
સાત દીવસ વરસો શુભ પાણી, હાલી ચ્યાલી કો નવ્ય સકે એ.' ૫
'ક્રોહો તો કાતિખડ ટાલી મેલૂં. હું સેવક શિવ તણો એ. ૬
ઝડ માંડી. જાજું બહુ વારિ.
ક્ષણું આવિ કો ન મકે બાહારિ ધીર્જ ધરે સાહા કાંહાં લગે એ' ૭
વરષાને વાસવ કહે વાણી :
સાત દિવસ વરસો શુભ પાણી, ડગલું કો ભરે નવ્ય સકે એ. ૮
કિહે સુંદરી, 'સાંભલ, પીઉ માહરા.
ભુખ્યે પ્રાણુ ન શોભે માહરા. અતિથ્યનો ઉદમ કરો એ.' ૧૦

કડવૂં ૧૬

રાગ રામશ્રી

જેતમાંન સંધન સાતે થાયીલ થઈ સાહા કેરી દેહી.
અતિથ્ય કો આવે નહી. કીજે પેર કેહી! ૧
'શિવજી, સત્ય રાખો તમો. માહારો શો વારો?
સેવક કહી કર શિર ધરો તે કાં સારો?' ૨
'શિવજી, નરનારી બેહૂ ટલવલે ભૂખ્યાં ને તરસાં.
ચરણુ તમારા ચિતશું પંચાનન પરસાં.' ૩
મઘવાને મહાદેવજી, દેખાડે છે દાસ:
સત્ય નહી ચુકે માંકડે, સાચો એ વિશ્વાસ. ૪

શિવજી સામી પ્રતે સાચું કહ્યું: 'ધૈર્ય જો એહનું
અતિશે અદ્ભૂત નકુ મંન નીરખી બેહનું.' શિવજી ૫
એમ કહી અતિથ્ય થયા શિવાલયે સુતા.
આદિ પુરુષ ઉમાપતિ થઈને અવધૂત. શિવજી
દર્શન શિવનૂં મન ધરી સાહાજી ત્યાંહાં આવ્યા,
અપૂરવ અવલોકતાં મંન્ય રુડા ભાવ્યા. શિવજી
સાહા સમાલ અતિ કરગરી જે ચરણે લાગો.
'ભૂખ્યા દીસો છો ઘણૂં કાંઈ ભોજન માગો.' શિવજી
'સાહાજી, નહી આપી સકો માહારે મન્ય ગમતૂં.
ઘણા દીવસનો લાંઘણો મન ન રહે ભમતૂં. શિવજી
આંમિષની ઇછા થઈ તે કોય નવ્ય આપે.
કોમલ કાયા નર તણી કો કેહી વીધ કાપે?'

કડવૂ ૧૭

રાગ વરાડી

વચન સુણી સાહાજી ઉચરે, મનોહારિ મન સાથે' કરે.
'પચામૃત, પ્રભુ, પ્રીસું અંન જે જે વસ્તુ વિષે, પ્રભુ, મંન. ૧
કૃપા કરી પધારો ઘેર. પાક રચાવું નાહાના પેર.
પંચ ગ્રાસ આવીને ભરો તો મુજને કૃતારથ કરો. ૨
વલતો અતિથિ બોલે વાણી, 'ફોકટ સાહા શી તાણાતાણી?
નરમાંસ કોણે નવ્ય અપાય, ક્ષૂધા માહારી કેહી પેરિં જાય?' ૩
'કોમલ', સાહાજી કહે, 'શરીર આ છેદી આપું કીજે આહાર.'
'સુષ્ક માંસ માંહે સ્વાદ ન હોય, આપો; કીજે કિમ આહાર? ૪
મીઠું કોમલ કાયા તણૂં આપો, તો ઇછું છૂં ઘણું.'
'પાંચ વરસનો છે ઘેર બાલ. લઘુ શરીર શુભ લહો રસાલ. ૫
અતિથ્ય, ઉઠો ઉદ્યમ કરી.' સાહા સત્ય વાણી ઉચરી.
કરમાણો સુખ મંદીર જાય: 'ધીર્ય રાખજો શ્રી શિવનાથ. ૬

સત તણું શરીર છેદી જેહ, પ્રભુ પાત્ર કરી પ્રીસુ તેહ
આવ્યો, મન ગમો, માહારાજ શિરથી પૂર્ણ સઘલો સાથ ૭
દીસે છે કો કારણરૂપ છળવા આવ્યો ત્રિભુવનભૂપ
વામાને વાહાલો છે તન વધ કરતા નહી ચાલે મન.' ૮
બેદિલાય મુખ દીઠુ પ્રીઉ તણું અંતર દુખ પામી અતિ ઘણુ
'ચિંતાતુર દીસો છો, નાથ ભાગી કડી મુખ દીધો હાથ ૯
સત્ય વચન ચૂકા આપણુ ? આમ કા મુખ દીસે અણમણુ ?'
બેહો માદ ને (ત્ર) જલધરે. નાહાળ્ડ કહે, 'સાભલ, રે નારિ ૧૦

કડવુ ૧૮
ધીરાડી રાગ

સુદરી સુણતાં પ્રાણ નીસરે તે હાથે કયમ થાશે ?
ચેલઇઆનુ શીશ ચતુરા આપણે કયમ છેદાસે ? ૧
કોમલ કુઅર રે ચેલઇઉ ચતુર સુજાણ
હાથેશુ હણવા મુખ કહિતા પાપી ન જાયે પ્રાણ
કોમલ ૨
અબલા ! આગળે અતિથ ઉભો પુત્રમાસ તે માગે
મે માહારુ શરીર લઇ ચોડૂ, તે અતિ સુષ્ક લાગે '
કોમલ ૩
ચગાવતી કહિ 'શો ચેલઇઆે ? સર્વ ગયે સત્ય રાખો.
માહા માસ કુઅરનુ આપો નાથ, રખે (ના) ભાખો
કોમલ૦ ૪
શીવ ગજાઇ શરીર છેદી સત્ય રાખવા આપ્યુ
જુવતી હાથેસુ સુદર અંગ અલૌકિક કાપ્યુ
કોમલ૦ ૫
હરીચદ રાજાઇ હરિણલોચની વેચી, વિશ્વ વખાણે
કુઅરની કરુણા મન્ય (ન) આણી ધીર્ય રાખવુ ટાણે
કોમલ૦ ૬

બલ, રૂખમાગદ, નલ શરખા આપદાઇ અગ ન મોડૂ
તિલ એક સુત જાતે સઘલૂ તે વેલા ત્રચોડ
કોમલ૦ ૭
સુત, દારા, ધન જીવન સઘ્વે પ્રાણ થકી તે અનશુ
એહવૂ સુત માભલીએ સ્વામી નીમીષ ન, કીજે અનશુ
કોમલ૦ ૮
ચેનધ્રઆનૂ ચિત્ત ચલાવા રૂપ અલોકીક આવે
'નાશી જા, નાહાનડીઆ, અહીથી. માર્યો' કહી બીહાવે
કોમલ૦ ૯
'આ જો, ખડગ લેઈ ને ઉભો છે કુઅર તાહારો તાત
હવડા સાહાશે જા રે નાશી' ઘણુ કરી કહી વાત
કોમલ૦ ૧૧
ચેનધ્રએ ચિત્ત સાથે જોઉ, માહારો પીતા કયમ મારે?
પ્રશ્ન આગ્ના ઇમ હોય તો અર્થ આપણો સારે'
કોમલ૦ ૧૧

કડવૂ ૧૯
રાગ વીગડી

વાકી વાત શ્રવણે સુણીને સુત આવ્યો પીતાને પાશ
ઊડી ચિતાએ આતરે રે, બેહુ મુખે મેહલે નિશ્વાસ રે ૧
કું'અર કાંઈ લેહતો નથી રે માહારો ગેહલડો આન્યો ઘેર
ઉછગ બેશી ઉચરે ર૦ 'પીતાજી આ શી પિર રે? કુઅર૦ ૨
મુખ કરમાણૂ કા, માવડી રે? 'આવડી શે છે દાઝ રે?
શ્રી શિવજીને સંભારીએ રે તે કરે કૃપા નીરધાર' કુઅર૦ ૩
સાહા મગાન ઉચરે રે વીરા, વધી વાહાર રે
આ અતિથ્ય તાહાગ અમનો રે કરવા પ્રછે છે આહાર રે કુઅર૦ ૪
પુણ્ય હોય જો પૂર્વનુ રે આવે અતિથ્યને કાજ રે
અગ વિહારીને આપીએ' રે નહી લાગે કુલ લાજ રે કુઅર૦ ૫

અથીર છે આ દેહડી રે; થીર છે પરઉપગાર રે.
પાણી તણો પંપોટડો રે, બ્યણસે ક્ષણ, નહી વાર રે.' કુંઅર૦ ૬
અમર રહ્યા અંતર જૂએ રેઃ 'ત્રાહ, ત્રાહ, જગદીસ રે,
આ કુઅરનૂં શીર પડે રે. પીતા છેદસે શીસ રે.' કુંઅર૦ ૭
અતિથ ઘણૂં થાય આકલો રેઃ 'મુખ થકી કહો નાકાર રે,
જામ ગયે હૂં જમું નહી રે, શીઘ્ર મ લાવો વાર રે. કુંઅર૦ ૮
તૃણ માત્ર ટબકું પડે રે, બે માંહેં જો રૂએ એક રે,
તો ભોજન ભાવે નહી રે, રાખ્યો રહે વિવેક રે. કુંઅર૦ ૯
તો હત્યા તુમ એહને રે, જો ધૂજસો મન રે.
સુત મારી ખાંડી રાધવો, એહવૂં સાચું દ્યો વચન રે.' ૧૦

કડવું ૨૦

રાગ રામગ્રી

બ્રહ્મા કહે, "સૂણ્ય, સુત, ભેદજી, નરનારીએ મન આણ્યો ખેદજી.
સત્ય વડૂ છે ભાખે વેદજી, આણો, સુત, નહિ નિરવેદજી. ૧

ઢાલ

નિરવેદ ન નરનારીએ આણ્યો, અસત્ય એહ સંસાર.
સુત, સીતા, પ્રિયતમ, પ્રેમદા, એહ માયાનો વિસ્તાર. ૨
સત કુઅર જાતે સત્ય મૂકે, મૂર્ખ મોટો એહ
કુંઅર એહને આહાર આપી છાંડીસુ તતક્ષણ દેહ. ૩
ચતુરવર ચેલઇઉ બોલ્યો મન રાખી ધીરઃ
'અર્થે આવે અતિથને, તો સફલ થાય સરીર. ૪
મીઠાં કાજે મોહન મુખને.' સુણિ બોલી માત
'ધન્ય એહ વચનને.' તિલક કરી કહે તાતઃ ૫
'પંચગવે પખાલીએ, માહરા પુત્ર, આપ દેહ,
સંભારો શ્રી સદાશિવને અંતર આણી નેહ. ૬

ખડગ કર માહે ગ્રહૂ. કુંઅરને કીધો પ્રહાર,
ચેલર્ઇઆના મુખ થકી નીસરુ તેણી વાર' ૭
'પ્રાહાર વાગે પુષ્પ સરખા શિવ નામનો પ્રતાપ,
નામ લેતો વારીઉ મારીઉ મર્મે આપ' ૮
મસ્તક લેઇને માતાજીએ નસાડુ તેણી વાર.
શરીર સુતનું વિદારુ, અતિથ પામે આહાર. ૯
અતિથ કહે, 'એહ શીસને ધરો ઉખલા માહે
ખાડણુ ગાઉ ખરી પ્રીત્યે' ત્રિદશપતિ કહે, 'ત્રાહિ'

કડવૂં ૨૧

રાગ કેદારો દેશાખ

શીસ સોહામણૂ સુત તણુઉ ખાડીએ,
રાધણૂ માડીએ રુડા રામજી રે, હા રે!
હાથ ઉગ્રો કરિ, હઇડુ ન ફટે રે,
ગાટે વિધાતાએ જે ઘડુ હા રે રુડા૦
ઉદરિ વશા પછી એક દન રે
મન માહરુ ન ઉવેખીઉ રે, હા૦
ટાઢુ, ઉન્હુ, ખારુ, મોલુ અન રે
તન, પ્રેમે નવ્ય પેખીઉ રે, હો
લક્ષણવતા લાડકા પુત્ર રે!
સૂત્ર તાહારું સઘલુ સુખ રે
ઓપમા દેવા આખા વિશ્વમા રે
સ્વર્ગ પાતાલે દૂ જો ભમુ રે.
પાચ વરસનો પુત્ર તુ બાલ રે
કાલ પાખે કના આવડી રે, હા૦
વજ્ર થકી આકરુ માહારુ મન રે.
તન પડે જીવે માવડી રે, હા૦

કપે પડા પછી ના નીરતી રે,
અતિ સંસાર સહુ વખાણતો રે, હાં૦
આંખડી આંજતાં આકલો થાતો રે;
જાતો બાપકે બીહરાવતો રે.
મુશલ ખડગના પ્રાહાર તે કેમ ખમા રે ?
મુખ થકી ઉચરો મા'બાપ રે, હાં૦
કિલ્લિલિં કહોરી પલકની ખેલ રે,
ગેલ કરતો કુંઅર આવતો રે. હાં૦
ભૂખડી પાખે આપતી સૂખડી રે,
ભાવ રાખી મન ભાવતો રે. હાં૦
ખાંડણૂ ખાડતા નાશિકા નીરમલી રે,
દાંત દાડમકલી દીપતા રે. હાં૦
માવડી તાહારા પ્રાણ નીશ્ચારે રે,
ગુણ તાહારા જૂગ જીપતા રે. હાં૦
આતા, આખડી કમલની પાખડી રે,
ખાડી મુશલ પ્રાહાર વાગતા રે, હાં૦
કહ્યું નહી, કોણ છિ રુપ રે,
અકલ સ્વરુપ આહાર માગે રે, હાં૦
ઉઠ, કુઅર, તૂ આલસ મોડી રે.
કર બે જોડી મા તાહારી કરગરે, હાં૦
તાંણે ભૂખ્યો બેઠો તાહરો તાત રે.
માત તાહારી આસ કેમ ભરે ? હાં૦

કડવૂં ૨૨

રાગ કાલેરો

નરનારીએ ખાંડણૂં ખાંડી પકવ કરી પુત્રનું અંગ,
અતિથને આસન શુભ માંડે, રંચેક ન ઘટયો સુખનો રંગ. ૧

પાગ પખાલી પૂજા કીધી, ચરણોદક લેઈ મેહલ્યું શીસ,
પાત્રે પૂતનું આમીષ ઑર્યુ, 'નહી જમુ' કહી ધુણ્યું શીસ. ૨
'અપુત્રીઆને આશ્રમ આવી ઉદક અંન લે જે કોય,
માહા પાતીક તે પ્રાર્થફને, શુભ ગતિ સ્વપન નવ્ય એમ હોય. ૩
એમ કહી અતિથ થયો ઉભો, ચગાવની ચતુર એક નારિઃ
'પ્રભૂ, પલ થોભો પુત્ર દેખાડૂ' માહા સમ કરે બહૂ મનુહાર
છાંની જૈ છૂરી કો લેઈ આવી, આ ઉદર વીધે છે અદ્ભૂત માલ
વિદારી વેગે દેખાડુ પ્રભુ, વહી જાએ અતિથ્યકાલ'
અમર સર્વે ઇંદ્ર, ઇંદ્રાણી, લક્ષ્મીપતિ ને ઉમયાપતિ દેવ
નારદ! તાહારી માતુ મહીત હ જોવા આવ્યો, સુણિ, કહૂ ખેવ
નાખે છુરી ઉદર ઉપરિ જમ, ઝબકે શુ ઝાલ્યો હાથ.
'માગ' મહાદેવજી ઉચરે 'ધન્ય, ધન્ય' કહે સુર સહ માથ
ધમધમ ઘુઘરડી પગે વાજે, સુત આવી વલગો માને કંઠ.
સાહા સગાલ તણૂ ગ્રહ શોભે, જાણે એ શુ સાચું વૈકુંઠ!
દેવદુદુભી અતિ ઘન ગાજે, કુસમવૃષ્ટિ કૌતક મહૂ થાય.
અમર તણી અપછરા નાચે, ગુણ સગાલના શ્રીમુખે ગાય.
ઇશ કહે, 'અમરાપુરી આપુ, કહે તો આપુ કૈલાસ;
સગાલપુરી કરું સ્વર્ગમા, કે આપુ હરીચર્ણે વાસ?'

કડવૂં ૨૩

રાગ વેલાવર

નગરજન સહૂ જોવા આવ્યા વર્ત્યો જેજેકાર.
માતપીતાને સુત મલો, સ્નેહ પ્રાણનો આધાર ૧
ચગાવતિ, ને ચેલઈઓ, સગાલે જોડયા હાથ
માહાજી, તમને શિવ પુછે કહે કૈલાસનો નાથ ૨
'ચરણ ચતુરભુજજી તણા આપીએ. અવિનાશ.
કે સેવા કરવા સ્વામીની રાખી પ્રભુ પાશ. ૩

વદતાં શિવ એમ ઉચરે, 'સુકર્મનાં ફલ એહ,
ભલી રીતે ભોગવે અંતર આણી નેહ.' ૪
વર આપી વદ્યા પ્રભુજી, 'પોહોચજો મનની આસ.
પરીવાર તાહારો સર્વેશું પામીશ વૈકુંઠ વાસ.' ૫

રાગ દેશાખ

સંવત સતર સેંતુ અઠોતરો, ફાલ્ગુન માસ અજુઆલડો ખરો,
દુખ હરે દશમી રવિવાર, કથા પૂર્ણ થૈ શુભ સાર.
શિવપુરાણ તણી કથા સગાલ ચરિત્ર જાણો સર્વથા.
એકમના જે સાંભલે, ચોરાશીના ફેરા ટલે.
ગર્વ તજીને જે કો ગાય, સહસ્ર ધેનુ આપે ફલ થાય
તે ફલ પામે, નહી સંદેહ. ઘણું ઘણું વલી કહું છું તેહ
તાન તાલ ને કવિનો ધર્મ લઘુગુરુ ગુણ ન લહૂ એહ મર્મ
ઘણું બોબડું બાલક વદે, પંડીત આનંદ પામે હૃદે.
કોકો પ્રભૂને રચી જમ મોટા કવિ મનંદલ હોય ત્યમ
કિંહિ જાની, સમરથ જગદીસ કરુણાનીધ્યને નામી શીસ.

ચોપાઈ

ત્રણ સહે તો ત્રીસઃ સગાલને કરુણા કરી ઈશ
જાની બોલે આલપપાલ કૃપા કરી કૈલાસ ભૂપાલ.

૬

નાકરકૃત

સગાળપુરી ૧.

કડવું

વિરાડી ચૂપઈ

ગરુઆ ગણુપતિ લાગૂ પાઇ, રાજકાજ પ્રથમિ વિવાહિ
બ્રહ્માની બેટી સરસતી! મયા કરુ, મા! દ્ દુર્મતિ ૧
સાભલુ તે કુહ કેલની સગાળપુરીની ઉતપત નવી
કુંતાતણી કૂખિ અવતરુ, એહેવુ દાનેસરી નહિ હવુ ૨
સૂરા માહ ભલુ તે સુર વઢતુ વાધિ સાગર પૂર
પિહિલિ પિરિ કરૂ વિખાણુ, ધનુર્વિદ્યાતુ તેહ સુજાણ ૩
પૃથ્વી પડી ન મેલિ માણ દસ જોજન તે પરખૂ પ્રમાણ
આગિ અરજનના રે અહાપ એહેવા માહ પડિઉ છે સાપ ૪
જેહની નિષ્ટ પીતાબર કરિ તે અજરામર કયહથી મરિ ?
ઈંદ્રિ આવી તે જાચિઉ તુહિ નવિ નાકારુ કિઉ ૫
માગિ સનાહ તે તા સાર તુહિ નવિ કીધુ નાકાર
અપાર, સ્વામી, તે લીજીઇ, અમનિ કરતારથ કીજીઇ ૬
ઇંદ્ર ભણિ ર્ દ્ પાસિ રહુ, એક વીર તે આગતુ કહુ
ભલા સુભટનિ તે મારસિ વનતિ માહરિ ધરિ આવસિ ૭
પરસુરામની નીસાખિ ભણુ તેની માગિ ઘટોરકછ હણુ
ધરણી ઢલિઉ ખત્રી કરણુ માગિ માગિ હૂ થઉ પ્રસન ૮
વનતા બોલ્યા દાનેસરી સ્વામી! મુગતિ કિરપા કરિ ?
તૂ તૂઠુ મુઝનિ, ભગવાન. પુત્રપાણિ દેજ્યે પિંડદાન ૯
પાત્ર જોઇ દેશરાવજો દાન તાહરિ ચરણિ માહારૂ ધ્યાન
કિપા કરે તૂ સ્વામી! અમ સફલ સફલ હુઇ માહારુ જનમ ૧–૬ ૧૦

૧–૨૧ જુઓ પૃ ૧૩૦.

વલી વલી માગૂં, ભગવન, ગગાતીરિ પડજો તન
પરસ્રી સૂં મ લાગેમ ભોગ સદાર સદ હોજો મન્જોગ ૨ ૧૧
ચતુરભુજનિ ચરણિ રહુ સૂરજસુત તે વૈકુઠ ગઉ
તિહા ઉગ્તુ હરિ અપાર મિ સૂ કીધૂ, જુગઆધાર ? ૧૨
ભંભાર તૂ તે પૂન આપણૂ દેખિ સવ તે સોનાતણૂ
ત્રાહિ ત્રાહિ હો જુગઆધાર ! ભખ્યા મુજનિ પીડિ અપાર ૩ ૧૩
વગતા બોલ્યા જુગઆધાર કઈ તે કીધુ પરઉપગાર ?
સ્વામી ! મદિર આવુ જતી આપૂ કનક, ન લીધૂ રતી ૧૪
ક્રિહિ જતી ભૂખુ રે અપાર કરિ કરી દેખાડૂ હા.
કૃષ્ણુ ભણિ કરણ એમ જ કરુ કર લેઈ નિ મુખ માહ ધરુ ૧૫
મુખ માહ મેહેલુ કર આપણુ આવુ ઓડકાર અમ્રતતણુ
જેહેવૂ દીજિ તેહેવૂ પામીઇ અન્ન વિણુ વેદના કિમ વામીઇ ? ૩-૬ ૧૬
કાસ્યપસુત તે એમજ ભણિ (કહિ કરણ નિ સ્વામી સુણિ)
અન્નદાન આવૂ છિ સાર ! મનુખા જનમ આપુ એક વાર ૧૭
એક વાર અન્નદાન જ દેસ, સામી ! મુઝનિ ક્રિપા કરેસ
ઘણી પિરિ ખત્રી કરણુજ હુઉ પિહિલુ પુહુર આપણુ કાહાવિઉ ? ૧૮

કડવૂ ૨

ચૂપઈ ૫

કતી નગરી નિ સાહ, ખગાલ તેહનુ પુત્ર હુઉ માહ સગાલ
તે કનીના કર રે નિપાણુ તેના લોક તે ચતુરસુજાણુ ૧
પૂન લોકિ તે પરઉપગાર મત ચિત પાનિ પિયુ નિ નાર
મન માહ નવિ મેહેલિ માન તે કતીના કઈ રે વિપાણુ ૨
બુદ્ધિવત હુઉ સાહ સંગાલ તેહનુ પુત્ર હુઉ રે સગાલ
તેહની સ્રી મતી ચગાવતી, આવા સંતોખિ તે જતી ૩
તેહતણુ ચેનૈઉ તન, ધરિ ધરાણી છિ ધરનૂ ધન
મન કનત્રુ હુઉ રે સગાલ, ધન મન જાણિ મેઘ જ માલ ૫-૬ ૪
સ્રી ભરતારનૂ એક જ ચત પુત્ર પતુ તે પૂનવત

જતી જમાડી નિ તે જમિ. ત્રહુ જણ વર દેહી દમિ. ૫
તેહના નવ ખંડ ચાલી ખ્યાત. તેહનિ વિખાણિ વૈકુંઠનાથ.
તેના ચાલિ સતુકાર. અસત ન બોલિ એક લગાર. ૬
વ્રત કરિ છિ એકાદસી. સ્વામી* કિહિ; એહ જોઈઇ કસી.
બારિ મેઘ જઈ નિ અડુ, મુસલધારા વ્રષ્ટ જ કરુ. ૭
૬ માં ઊઘડસુ એક લગાર. જોઈઇ કસી કિ ભરખિ આહાર?
સંન્યાસી કો નાવસિ બાર; જોઈઇ કિમ કરિ છિ આહાર? ૮
સાસિક ત્રહુનિ લંઘન પડિ. જતી કો એ દ્રષ્ટ નવિ ચડિ.
ખપ્યા દેહીનિ પીડિ ઘણૂં; પણ નવિ મેહેલિ પોતાતણૂં ૯
પિહિલિ પિર દેખિ સ્ત્રી ભરથાર. નયણિ બીજુ ન નિરખિ નાર,
રણુવગડામાં[૭] દેવલ દીઠ કોઢી કુષ્ટ વિહિતુ બીઠ. ૧૦
ચરણિ લાગાં સ્ત્રી ભરથાર. સ્વામી! આજ કરુ નિ સાર.
[૮]બોલ્યા સંન્યાસી કિપાવત. અસત કહુ છુ સ્ત્રી નિ કંથ. ૧૧
ત્રાહિ, ત્રાહિ, રે જુગઆધાર! ખપ્યા દેહીનિ પીડિ અપાર.
વલતા બોલ્યા શ્રીજુગદીસ.+ બિહુ જણમાંહ કુણ લેસિ સીસ? ૧૨
[૯]સ્વામી! તમનિ લેસૂં સીસ ચરણ પખાલી નિ હૂં લીસ.
મસ્તગ લીધુ તે તાં જતી વરસિ મેઘ. ન ઉઘડિ રતી. ૧૩
ઉત્તરી પરૂં તણાયૂં ધરાલ તુહિ ચંત ન ત્રાસિ સગાલ.
અંતર જુઇ અમ્રતમી દેવ. ભાવ બિહુના અતિ અસ્વમેવ. ૧૪
મંદિર લીધુ તે તા જતી. ભગતિ કરિ છિ ચંગાવતી.
ઢોલ તલાઇ આપાં પાથરી. વા નંખિ તે પાણિ કરી ૧૫
[૯-ક]ભાવ સૂં કીધ ભલૂં ભોજન ઊહુ, સ્વામી થયાં રે મીઠાણ.
જતી ભણિ. વીનતી અવધાર; હૂં તુ અન્નનુ ન કરૂં આહાર. ૧૬
પ્રેમદા ભણિ સ્વામીનિ સૂં રુચિ આણી આપુ જે જતીનિ પચિ
તમિ વાણિઅ દયાકામપાલ. અમ જમવા બૂંડુ છિ માલ.
વેચાયુ આણી નિ દેમ. પણ તમનિ હૂ જમાડેસ. ૧૭

* ઇસ્વર. ૬ક + વલતા એણા પરિ બોલ્યા ઈસ -૬-ક

કડવું ૩

ચૂપઈ

૧૦તે ઈ ન જમું, નવ કિ મરેસિ ઈ હું નરમસ જ ખાએસ
માહારેં શીમ વાઢીનિ દેમ; પણ સ્વામી! તમનિ જમાડેમ ૧
વલી વલી પૂછ છ ઘણૂ, સૂ છિ છોકરડૂ તમતણૂ?
અઈપરૈ તા પેખિ મગાય, આપુ ગરથ, ન પૂછિ બાલ ૨
જતી ભણિ કા ભૂલુ ભમિ? બીજૂં મમ માહાકિ નવ ગમિ
વધી પ્રીમિ જે તાહારુ તન, તુ હું માહારૂ માનિ મન ૩
૧૧ભણિ ચગાવતી વાગ મ લાઉ; નીસાલિ ઓલાવવા જાઉ
એક સંન્યાસી બિગી ગહુ, બીજુ ઘણ થઈ નીમાનિ ગઉ ૪
અરે ચેલૈયા! માભવિ વાત તજનિ મારસિ તાહારુ તાત
તાપસી એક અભ્યાગત થઉ કુઅગ્નૂ તેણિ મંસ માગિઉ ૫
પૂરનિ તૂ તા નાસી જા, તનિ મારમિ તાહારી મા.
કુઅર ભણિ સ્વામી! અવધારિ, મરવૂં છિ તા એક જ વારિ ૬
તે હું નહિ રે માહારૂ ક્રમ માબાપનિ છેહ આપૂ કિમ?
ચગાવતીનિ હાથિ મરેસ પણ સ્વામીનિ જમાડેમ ૭
×જે નિ ઘણ મનિ કરી વિચાર મુઆ પૂઠિ દેહી યાસિ છાર
મસ્તગ પાગી ખડિઉ ધરી કુઅર પલાયુ વેગિ કરી. ૮
×કુંઅર આવતુ દીઠુ તાત મન માહ વિમાસિ માત.
×તાકિ કુઅર બોલૂ ચેલૈઉ માતા! તાત! તમિ કારુઉ? ૯
કુઅર ભણિ સુણ માહારી માઇ ચગાવતી! તૂ વાર મ લાઇ
માત! વધ કરુ અમતણુ. વલીવલી ફૂ કહ છ ઘણૂ. ૧૦

કડવૂં ૪.

રાગ સોરઠી

ણગણ પુત્ર ચેલૈયા રે આવુ તપસી કેડ
ધ્યા જતીનિ પાડિ ઘણેરી કાં કરુ છુ જોડ*?

જોડિ ૬ક જુઓ પાદટીપ, પૃષ્ઠ ૬૩

×કુંઅર કાલા રે તૂ કાતી કિમ સહેમ ? અચવી ૧
જે સર મુગટ ધરાવતી રે તે સર કિમ વધેમ ?
હસ્ત માહારા કિમ ચાનસિ પુત્ર ! બાલકનાહિ વેમિ ? કુઅર૦ ૧
દીપ પાખિ જિમ દેવલ સૂનૂ છે, પુત્ર વિના અમાર,
ચેલૈઆ પાખિ સગાલ માહ સૂનુ ચગાવતીતુ ભરથાર કુઅર૦ ૩
×પોલી પ્રીમતી પાતલી રે ઉપિરિ ધૃત નિ ગોલ
×કૂખિઇ કૂખિઇ પોખતી તે કનક કેરિ કચોલિ કુંઅર૦ ૪
×હૂ મન માહ એમ જાણુતી રે, પોઢુ થાસિ પુત્ર,
×ગરડપણુ માહારૂ પાનસિ, કુઅગ રાખસિ ધરસૂત્ર કુઅર૦ ૫
×ઢોલ તનાઈઇ પુઢતુ રે તા ખૂચતૂ પડસૂત્ર
×આજુ તૂ ધરણી હલસિ, માહારા લાડકવાયા પુત્ર ! કુંઅર૦ ૬
૧૨કાલાનાલા કા કરુ છુ રે ? રાખજો તા ધરસૂત્ર
આરોગ રિદ્ધિજો માતપિતા ! તમિ ધણી પિર બોતુ પુત્ર કુઅર૦ ૭
મદિર માહ લેઈ ગયા રે, જતીનિ કહી છિ વાત
૧૩ચગાવતી માત કા રુઇ ? કા રુઇ સગાલ માહ તાત ? કુઅર૦ ૮

કડવૂ ૫

ચૂપઇ ૧૪

સનમુખ થઈ નિ આલૂ સીસ ચેથૈઇ સમરી જુગદીસ
માઇ કુવર તે ખોલિ લીધ બિહૂ કરિ તા કાતી કીધ ૧૫ ૧
×લેઈ ખાડૂ તે આલ્યૂ હાથ, કિમ કરૂં કુઅરનિ ધાત ?
×માત ભણી મિ કૂખિ ધરુ તે કુઅરનિ ધાત કિમ કરૂ ? ૨
સાત વરસનુ ભણતુ સૂત્ર માઋ બાપ કિમ વધિ તે પુત્ર ?૧૬
×માત ! તાત ! તમિ કા રુઉ ? વેગિ વધ અમાહારુ હઉ ૩
×ઊભા રહી ધા મેહેતુ ઘણુ મસ્તગ ત્રૂટ્ટ હરિ" સહુ ભણૂં
×સીકિ વીગી નિ મેહેલિઉ બાકી સવ તે તા રધિઉ ૪

× પૃ ૧૨૬ ૧૨૭ ની આ નિશાની વાળી પક્તિઓ ૬ કમા નથી આ સિવાયના સ્થળોએ વધારા અથવા પાઠભેદ જણાય છે જુઓ પૃ ૧૩૦

લેઈ મન્યારી આગનિ ઘરિ તુહિ સ્વામી આહાર નવિ કરિ
×બિમારો નિ પ્રીસ્ય ૮ાય આપણ બિહુ જમીમિ માથિ ૫
×સ્નાન કરી દેવલ જઅેમિ તુ ह સ્વામી ! આહાર કરમિ
×એટલિ ગીદ્ર પડિઉ દ્રેહ ગીકિ સ્યૂ છિ મગાવ માહ સેક ? ६
મગાવ માહ બોલ્યા તતખેવ કુવગતણૂ મસ્તગ છિ દેવ !
हू ભૂકુ ને કિમ કરૂ આહાર ? સીરિ મસ્તગ મેહેલૂ માર ૭
જતી ભણિ તમિ એમ જ કરુ મસ્તગ લેઈ ઊખલિ ધરુ,
બિહુ જણ ખાઉ ખા ણા આસુ પડસિ જો તમતણા,
તુ ह તમનિ તા સાપેસ ભૂખુ ઊડી નિ જાએમ ૮

કડવૂ ६

૧૭પ્રથમ માતા બોલી રે ખડગ તે હાથડા કિમ વહિ રે ?
हू તુ દોહલિ દેવલ જાતી રે પામી પુત્ર ચેલૈઉ રે
સોના કેરૂ પાલણૂ રે કુઅર પઢતુ પુઢતુ રે
પુઢના તૂ લેતુ આડૂ રે, હાલરૂ ગાતી हू તનિ રે
કાનિ કુડક સોભતા રે, પછેડુ પુત્ર ! ઓઢણિ રે,
માથિ પાગી ખડિઉ હાથ માહ રે, કુઅર નીસાલિ જતૂ રે
જાતા માગતુ સુખડી રે ગૂઝન हू ભરી આપતી રે
દ્રાખ અનિ ચાલુરડી રે આપની મારા દેવનિ રે
દૂધ માહ પુહા પલાળતી રે ખાઉ તે ભાવ સ્યૂ ભેલતી રે
ભણુગણુ પુત્ર પ્રેમ સ્યૂ રે ચૌદ વિદ્યા તનિ આવડી રે
આખડી તાહારી નિર્મલી રે દત જાણી દાડમકલી રે
કાટુ ભાજતુ નિ મિહિતુ આઘ રે !' કાતી તે તન કિમ સહી રે !
ચૂટી લેતી તે हू તહી રે દેહી દૂખાતી મારા દેવની રે
સીસ ખડીઇ નિ આસૂ છડીઇ રે તુ જતીજી જમિ નહિ રે
કુઅર માનુ સ્વામીનિ રે વ્હાલુ ચેલૈઉ તૂ ઘણૂ રે
મૂનિ हતી મોગી આસ રે જાણૂ 'તૂ પુત્ર પરણાવસ રે
હવિ થઈ છૂ નિરાસ રે કાંઇ સુખ નવિ પામિઇ રે
તાત ભણિ ભૂખા નઉ રે આરોગવા તેડતી ચગાવતી રે ૧૮

કડવું ૭
રાગ રામગ્રી

૧૮ સ્હાઈ સીંકિતુ સીમ ખડૂ, મળીદુ કરી નિ ગ્યૂં,
તુહિ સ્વામીઇ આહાર નવિ કીધુ રે.
બોલિ છિ સગાલમાહ, હવિ તમિ વાર મ લાઉ
ખ્યા તમાહારી દેહીનિ પીડિ તુ હવિ વિહિલા થાઉ
વવતા બોલ્યા અતિત તા, કા કરુ કીધાકીધ ?*
હવિ તુ તમ વાજિઆનૂ ની જમૂ હૂ સિદ્ધ +૨૦
બોલિ છિ ચગાનતી, સાભલિ તૂં મોટા જતી
તમનિ કહૂ ઉત્તમ મતિ
માભલુ નિ સાવધાન થઈ, કહ્યુ તમિ કરુ કાન.
માહારી નિ કૂખી વિશે છિ નવિ ઊધાન
જોરે તમિ ન પતીજુ. તોરે તમિ કા ખીજુ ?
માહારી કૂખિ છિ કુઅર બીજુ
૨૦—ક તાહારિ સતી ઊઠી, સોધી કર માહ કટારી લીધી
મન માહ નવિ તે બીધી કાયિ સાધવીનિ ન સુદ્ધિ.
આહાર કરવા થઈ એકમન આવી હાથ સ્હાઈ જનારદન
૨૦—ખ અતિત તૂ તુ ભૂખ્યુ રહુ માહારુ જ વારુ ઇલિ ગઉ
માગિ માગિ હૂ છૂં પરસન, બોલાવિ ચેલૈઉ તન
બાઈ બોલાવત કુઅર આવ્યુ, માય મોતીડઇ વધાવ્યુ ૨૧
માહારિ હૂતૂ પોતિ પૂન, તુ પામી ચેલૈઉ તન
અબલા ! તમિ હો કતી નગર સહૂ ઉદ્ધરૂ પ્રજા સહિતુ રે.
હરિચદ નિ હો રુકમાગદનિ સેડ સગાલસાહ નમિ તુ રે
ત્રહુનિ અતરિખ આપૂં વાસ એમ બોલિયા શ્રીઅવિનાશ
દીસાવાન કુલિ અવતરુ, વીરક્ષેત્ર માહ વાસ,
વીકાનુ સુત વીનવિ નાકર હરિનુ દાસ.

* કાવાકુધ—૬ કાયાપીય—૬ક + સીત—૬—ક.

૬—ક ના વધારા અને કેટલાક પાઠભેદ.

૧

જુગિ × × દેખી રુદન ૨૪

× × ×

વલી બોલ સૂર્યનો તન મયા કરૂં મઝનિ ભગવંન ! ૨૫
તિલક નો લહુ વિપ્રનિ હાથિઃ માનિ હાથિ ભોજન હાથિ.
તૂં તૂઠો મુઝનિ ભગવાન પ્રત્રપાળિ માગૂં પિંડદાન. ૨૬
વાલી વલી બોલિ ક્ષત્રી કરર્ણઃ મયા કરૂ મુઝનિ, ત્રીકમ !
પાત્ર નદી દેવાણો દાન તાહરિ ચરણે મારૂં ધ્યાન. ૨૭

૬–ક મકુલનિ પરિ રહ્યો જન્મ [ચિહલ હત દુખિ જન્મ–૬]

૨ પગનવા દ્રં નાવિ ભોગ સ્વર્ગ શું મઝ સંયોગ
પરદારાંચલા હું નપુસક વલી વલી મઝ કરજો કપ ૨૯
પીઆઇ દ્રવ્ય દેખાડિ જાણુ તેણી વિના ચક્ષુ કરજ્યો હાણિ.

૩ ત્રાહિ ત્રાહિ રે જગદાધાર ! આગલિ ઉભા દેવ મોરાર.
પૂછિ હરિ, કા ક્ષત્રી કરર્ણ ? કારણ કહુ રિ. ભણિ ત્રીકમ. ૩૨
સ્વામી અન્નદાન તાં ન દીધ રેકટ ફિરો તે તાં કીધ.
હેમદાન દીધૂં અતિ ઘણૂંઃ દીધૂં સર્વ તે સોના તણૂં ૩૩
અન્નદાન સમુ નહીં સાર. ક્ષુધા મઝનિ પીડિ અપાર.
અન્ન વિના તા ત્રપતિ ન હોય,...વિના તાં સુગતિ ન હોય. ૩૪

૩–ક અન્ન વિના તાં દિન વામીય.

૪ સવાભાર દેતો સોવર્ણ તે વિખાણો ક્ષત્રી કર્ણ. ૪૦

૫ રાગ આસાઉરી ૫–ક પુત્ર કલત્ર ને સાહ સગાલ ધ્યાનમાંન
ના મેહલિ આગલિ

૬ મ ઊધડસુ મેખોનમેખ આજ એહનૂં સત દેખેશ.
મેષ ન ઉઘડિ કો એક લગાર. મંન્યાસી કો નાવિ બાર.

૭ રાનવગડમાહિ ૮ ધ્રમ બોલિ સાહાસિક સતવંત

૯ સ્વામી જીવતવ્ય દાન દીજીઅિ. મંદિર આવુ. ભગતિ કીજીઅિ.
વલતા એણી પરિ બોલ્યા ઈસ. "એહમાહિ કુહુનિ ચઢસિ રીસ, ૧૩

અંત ચલશુ એક લગાર, સૂગ આણશુ સ્રી ભરથાર,
તુ તાં તજાનિ શ્રાપેશ; ભૂખ્યુ ઉઠીનિ જાએમ." ૧૪
સ્વામી ! તજ્ઞનિ લેશુ સીસ. ચરણુકમલ પખાલી પીસ.
મસ્તકિ લીધો તે યતી. વરસિ મેઘ, ન રહિ રતી. ૧૫
ઉપિરિ પિરુ તણા ઓધરાલા. અંત ન ચાલ એક લગાર.
જે જે ટીપૂં તા ભુંઅિ પડિ, તે લેઈ મુખ માહિ ધરિ. ૧૬
... ... મઝનિ લાગિ સાકર દ્રાખ.
અંતરિ રહ્યા જોઅિ મુનિ: ભાવ નહી તા બેહુનિ ભ્યન. ૧૭
૯-૬ ભાવ ધરી કીધ અન્નપાન. સ્વામી ! ઊહુ થઉ મધ્યાન.
૧૦ "મઝનિ સુખ તે માંડી ભખિ. સીદિ આણો? બિહો' તુ સુખિ"
આણ્યૂ અખાધિ અજા તણૂં. મન ન માનિ જતી તણૂં
" વલી વલી મ કહિશુ ઘણૂ માંસ ભખૂં તે માણસ તણૂં. ૨૧
પરિપરિ સોધિ સાહ સગાલ. આપિ ગરચ નિ પૂછિ બાલ. ૨૨
૧૧ "સતિ, સતિ, સ્વામી ! અવિધારિ" ઇમ ભણિ ચગાઇ નારિ. ૨૩
તે તાં માહારિ પોતિ છિ; શૂ જોઈઅિ સ્વામી પછિ ?

× આ નિશાનવાળી પૃ. ૧૨૬–૭ પરની પંક્તિઓ પ્રત ૬–ક માં નથી. આ સિવાયના સ્થળોએ પાઠભેદ અથવા વધારા ૬–કમાં જણાય.

૧૨ કાલાવાલા છાંડો કુટુંબના રાખજો તાં ઘરસૂત્ર.
આરોગિ હસિ માયબાપ તુ ઘણાંઅિ જણશુ પુત્ર.
૧૩ સતી તાં ચંગાઈ રોઅિ ઉલવડિ રહી.
હરિ અહ્મો જાણ્યૂં ઉરણ થાયા રિ ત્રણ રણસંસાર.
વાઝીયાબાર તે ઉઘડયૂં, જે હૈયડિ હરખ અપાર.

૧૪ રાગ અસાઊરી

૧૫ કાઢી કટારી જાહાર કીધ.

૧૬ માય બાપ ચઈ વધીઉ પુત્ર
પુત્ર વધતાં ન લાગી વાર તતખણ રાંધ્યુ તેણી વાર.

૧૭
રાગ દેશાગ

ગિરુઆ ન ગણપતિ લાગૂં પાય રિ
સરસ્વતી
વીનવૂં એ.
તમનિ પસાએ ગાઈસિ પુત્રનાં ખાંડણાં એ.
માડીતુ રે માડણુ માહારુ ચેલૈઉ રિ.
૧૮ કુંઅર ? તાહારી નાસિકા
દાંતડા દાડમકલી
માહારા પુત્રના રે
અ્યત પાખિ ચુટીઉ હૂં દેતી દેહ તાં દૂખાતી
માહારા દેવની રે
કુઅર કાતી કિમ સિવાઈ આવડી રે પૂછિ છિતાં માવડી
માહારા ચેલૈઆ ભાઈ
સાહાસિક પુત્રનૂં સીસ જ પાડતાં હે હે હૈયા પાપી
ફાટિ નહી રે
ભણિ જનૂની માડીના રે માડણુ પિહિરવુ રુડાં આડણુ
માહારા ચેલઆ ભાઈ
ભણિ જનૂની કુંઅર કાલા વિશ્વના રે વાહલા
માહરા ચેલઈઆ ભાઈ
૧૯ સાહસિકનૂં સીસ ખાંડયૂ; પલ લીધૂં આગલિ માંડયૂં.
લેઈ નિ આગલિ ધરૂ હવિ સ્વામી! આહાર કરુ
વલી કાંઈ વિતૂઉ ધરુ
૨૦ સાભલુ વાણી મારી બોલૂં છૂં પુરાણ જાણીઃ
નથી ગ્રાહ્ય વાઝીઆના ઘરનૂં પીવા પાણી.
ઇમ તિ અતિથ બોલિ વાઝીઉ તુ
ઇમ તિ બોલિ છિ જતી સાભલો નિ તહ્મો સતી
અતીથ ધરમ દોહિલ ચગાવતી
ઇમ બોલિ મંન્યાસી કામ તાં ક્રોજિ વિમાસી
જાઉ. જમુ. કુણિ રાખ્યા ઉપવાસી ?
એ તાં નુહિ માહારુ ધરમ વાઝિયાને ઘર જમૂં કિમ ?

વેગે વાર મ લાઉ દેહનિ લેઈ જાઉ
એમ બોલિ મતી સાભનુ નિ માહા જતી
બેહ જણા એકમતી ચગા રે વતી
સ્વામી કરુ મખ્યાન કલુ માહારૂ કરુ કાન

૨૦-ક મતીઆ ઊઠીનિ સોધી કરિ તા કટારી લીધી
માધવી તા એહવી સૂધી
મનિ નવિ તે મીહીની પ્રાહાર તા કરિ તનિ
અમના ગ્રહી એકિમન્ય આવી હાથ માલુ ભગવન

૨૦-ખ ૬-ક મા નથી

૨૧ બોનાનતા પુત્ર આવુ માતાઆિ મોતીઆિ વધાવુ
અરથ ગરથ સગલ લૂસબ્યુ
એકમના ઊધર્યા કાતી રે સહિત ગજારિ સહૂ જિત
હરિશ્ચદ રૂખમાગદ સગાલ મત
પોતિરિ આપણૂ પૂન્ય પામ્યા રે ચેતઈઉ તન
અમલા તૂ એકિ મનિ
ઉધરિમ તા ત્રુહુનિ અતરિવાસ
એહવૂ તા અવિનાસ

રાગ મેઘ

માગિ માગિ વર આપૂ બોલ્યા વૈકુઠનાથ
શ્રેષ્ઠ સગાલનિ વાસીઉ નગર કાતી મહિત
જિહવા મદિર માનીયા હૂતા કાતી માહિ
એહવા અતગિ વાસીયા અતરજામી તાહિ
શ્રેષ્ટ સગાન નિ ચગાવતી ત્રીજુ ચેનઈઉ તન
પુષ્પવૃષ્ટિ સુરનર કરિ અતર આવ્યુ તેહ નિગમ
એકમના જે ગાયસિ તેહનિ ગગાનૂ સનાન
અપાર સાગર તારિ ભાજિ ભવદુખ શ્રી ભગવાન
એકમના જે સાભલિ નર નિ વલી નારિ
પુત્ર વિયોગ ન પામિ પામિ પુત્ર નિ પરવાર
દીસાવાન કુલિ ઉપનો વીરખેત્ર માહિ વાસ
ગીકાનુ સૂ વી વિ નાકર હરિનુ દાસ

૭

નાકરકૃત

સગાળપુરી ૨.

કડવાં ૧–૨.

ઉમયાસુતને કરૂં પ્રણામ. કૃપા કરો તમે મુજને, સ્વામ !
બ્રહ્માની પુત્રી સરસ્વતી મતિ આપો, ટાળો દુર્મતિ.
દુર્મતિ ટળતાં વેળા વળે; પુણ્ય વાધે, પાતક પરજળે.
બ્રાહ્મણ ચરણ તણે પરતાપ, બ્રાહ્મણ પૂજ્યે, જાયે પાપ.

સૂર્યનો પુત્ર હવો જે કર્ણ, સવા ભાર આપનો સુવર્ણ
પોહોર કાહાવ્યો નામે જેનાય, અતુલ હવો એનો મહિમાય. ૩
અઢાર ક્ષોણી દળ પડયું ઠામ, રાજા કર્ણ ઢળ્યા સંગ્રામ.
બાણ સજ્જાએ પોઢયા કરણ, છળવા આવ્યા અશરણશરણ. ૪
બ્રાહ્મણનો તાહા વેસજ ધરી, આશીર્વાદ દીધ શ્રીહરિ.
કર્ણે વિપ્રને કર્યો પ્રણામ, સ્વામી પધાર્યા તે કોણ કામ ? ૫
સોમવંશી ! સાભળ કહૂ આજ વિસ્તારીને માહારૂં કાજ.
બ્રાહ્મણકુળ માહારો અવતાર: પરણતાં બેસે દ્રવ્ય અપાર. ૬
હેમ રૂપૂં બેસે અતિઘણૂં, તાહારૂં નામ દાનેશ્વરીતણૂં;
હૂં માર્યૂં છૂં તુજને, જેહ મુજને રાજા ! આપો તેહ. ૭
વળતા વાણી બોલ્યો કરણઃ સાભળિયે, ઋષિ અશરણશરણ !
હસ્તિનાપુર શે નાવ્યા સહી ? એહેવી વાણી કર્ણે કહી ૮
વળતા વાણી બોલ્યા હરિઃ જો નાપે, રહે નકારો કરી.
તવ કર્ણે મૂકયો નિઃશ્વાસ, એ બ્રાહ્મણ આવ્યો કરી આશ. ૯
માહારી પાસ કાંઇએ નવ મળે, શું આપૂં ? એમ કહી ટળવળે;
છે દાંતમાં સુવર્ણની રેખ, આપૂં બ્રાહ્મણને કરી વિવેક. ૧૦
જાણૂં એ મુખથા કાઢિયે, પાહાણ વિના શાણે પાડિયે !
પછે દૂર દીઠો એક પાહાણ, વિપ્ર સંઘાતે બોલ્યો વાણ. ૧૧

અરે સ્વામી ! મેં નવ ઊપાય, કાજ તમારૂં કઇ પેર થાય ?
પાહાણ તમે આપો મુજ હાથ, સુવર્ણદાન દેઊ તમને,નાથ ! ૧૨
કેહે બ્રાહ્મણઃ જો દીજે તુને, અઘોર પાપ બેસે તો મુને
જો જાયે ટકા લખ ક્રોડ, મુને કામ દેતા બેસે ખોડ ૧૩
કરણ મન વિચારે ત્યાય, દોષ એમે તે શે છૂટાય ?
અડવડતો તાંહા ઊડયો કરણ, હરિ હરિ ! શે નવ આવ્યૂ મરણ ? ૧૪
ઊપાયૂ નહિ, કારજ નવ સિદ્ધ પણછે પાહાણ ખેંચીને લીધ,
લેઈ પાહાણ ને પાડયા દંત, દાન લ્યો તમે, શ્રીભગવંત ! ૧૫
આપ્યૂ હેમ કર વિપ્ર જ તણે; તોય સ્વામિ સ્વસ્તિ નવ ભણે
રાય કર્ણ કેહે પુછ્ છુ અમો, સ્વસ્તિ શે નથી ભણતા તમો ? ૧૬
ઉચ્છિષ્ટ હેમ છે તુજ મુખતણૂ, તો સ્વસ્તિ હૂ કઇ પેર ભણૂં ?
સ્વામી ! કમંડળ છે તમ હાથ જળે પખાળી લો તમે,નાથ ! ૧૭
વાવરશો બ્રાહ્મણનૂ નીર, તો કયમ પામશો પેલે તીર ?
સઘ બાણ તવ માર્યૂ વીર, તતક્ષણ આવ્યૂ ગંગા નીર ૧૮
તાંહા હતા જે સીમના ગામ બાણગંગા તેણે પાડયૂં નામ.
તે જળે પખાળી આપ્યૂ દાન પ્રસન્ન થયા શ્રી ભગવાન ૧૯
માગ, કર્ણ, તુજને જે કોડ તુજને તૂઠયા શ્રીરણછોડ
કુંઆરી પૃથ્વી જે જાગ મળુ ! તાંહા કર્ણને દેજો દાગ ૨૦
એ સુણી હરિને આવી દયા કર્ણના પ્રાણ દેવલોકે ગયા
પછી તેની કાયા ઉદ્ધરી સ્કંધ ચઢાવી ચાલ્યા હરિ ૨૧
જાંહાં હૂતૂં કાલિંદી તીર, તાંહાં મૂકયૂ કર્ણનું શરીર
ભીમ ભણે સુણો, અશરણશરણ ? આંહાં સહસ્ર મળ્યા છે કરણ ૨૨
ન્હાના મોટાનો પાર ન લહૂ, અવર પુરુષ કેટલા હૂ કહૂં ?
તાહાંથી ચાલ્યા કર્ણને અર્થે સકળ કર્યાં મોટેરાં તીર્થ. ૨૩
ફરી ફરી હરિ થાકયા મહી, રેવાતીરે આવ્યા વહી
રેવાતટ કરણાલી ગામ તલમાત્ર ભૂમિ જડિયો ઠામ ૨૪
કર પગ શમને દીધો દાગ કર્ણરાયના મોટા ભાગ્ય !
દેઈ દેન ગયા જદુરાય, સ્વર્ગમાં કર્ણની શી ગતિ થાય ? ૨૫.

સ્વર્ગમા કરણ ભૂખ્યા થયા જઈ પ્રભુને ચરણે ગયા
સ્વામી ! માહારૂં ટાળો દુઃખ, ભાગો તમે અમારી ભૂખ ૨૬
વચન સુણીને કૃષ્ણજી વદે ભક્ત માગ ! ધરિયે રે
બ્રાહ્મણને આપ્યૂ હોત અન્ન તો તે ઇહા કરો ભોજન ૨૭
વળતા વાણી બોલ્યા કરણ સાંભળિયે પ્રભુ અશરણશરણ !
અન્નદાન નવ દીધૂ અમો ભાગ્ય અભાગે ગયો તમો ૨૮
દાન જ મે આપ્યુ સુવરણ જ્યાંહા લગી અમો પામ્યા મરણ
તેહ તમે જાણો, પ્રભુ નાથ ! ભાગે ભૂખ તે કોહો ને વાત ૨૯
વળતા વાણી બોલ્યા હરિ જાણી ભક્ત દયા મન ધરી
પ્રેમ ધરીને વદ્યા વચન વાચા પુણ્ય કાંઇ છે રાજન ? ૩૦
કર્ણ કહે હોવે જદુરાય ! એક બ્રાહ્મણ આવ્યો જાચવા ય
મુજને એમ પૂછ્યૂ, ભગવાન અહિંયા કોય કરે અન્નદાન ? ૩૧
મે આગળી દેખાડી તે વાર યજ્ઞ કરે આંહા ધર્મ કુમાર,
રાય યુધિષ્ઠિર જેહનૂ નામ દાન લેતા જાઓ તેને ઠામ ૩૨
વાચાપુણ્ય કર્યૂં એટલૂ કેહે કૃષ્ણજી કર્યૂં તે ભલૂ
એ આગળી ધરો મુખ મહી, એણી પેર બોલ્યા શ્રીજદુરાય ૩૩
ધરી આંગળી મુખ મોઝાર અમૃતના આવ્યા ઓડકાર
કર્ણ પ્રભુને ચરણ નમ્યા સ્વામી ! અમો પયામૃત જમ્યા ૩૪
માહારો વાક અનુગ્રહ કરો માહારે તમારો છે આશરો
અન્નદાનનૂ પુણ્ય અપાર મુજને આપો ફરી અવતાર ૩૫
કૃષ્ણજી કેહે સાંભળિયે ભક્ત ! લક્ષ ચોરાશી ફરો વિગત
એટલા ખાતે ફેરા ફરો તો એક વાર મનુષ્ય અવતરો ૩૬

કડવૂ ૩

વૈશપાયન એણી પેરે બોલ્યા સાંભળ પરિક્ષિતતન !
કરણ કહે અવતાર જ આપો મુજને જગજીવન ! ૧
ભક્તવછલ તમો કાહાવો છો સાધુ જન પ્રતિપાળ
અભિલાખ માહારા મનતણો તમો પુરો દીનદયાળ ! ૨

તમે માહારી આશા પૂરો પ્રભુ ! દીન તમારો જાણી
બેહુ કર જોડી કરગરી તાહા કર્ણે કહી મુખ વાણી ૩
દીન જાણીને દયા આણી હરિ બોલ્યા એમ વચન
લક્ષ ચોરાશી ફર્યા વિના તો કાહાથી માનવ જન ? ૪
કર્ણે તાહારે મન વિચાર્યું, શો હું કરૂં ઉપાય ?
લક્ષ ચોરાશી અવતાર કિયા ? મુને બતાવો જદુરાય ! ૫
તાહારે હરિએ પટ મગાવીને લખિયા સહુ અવતાર
કર્ણ જોઇને વિસ્મય પામ્યો, મનમાં કર્યો વિચાર ૬
આવડા અવતાર હું કાહા ભોગવૂં ? બહુ જુગ વહી જાય
તે પટ ઉપર ફરી વળ્યો, પછે કીધી પ્રદક્ષિણા ય. ૭
જઈ પ્રભુને ચરણે નમિયો મૂકી મનનો ગર્વ.
સ્વામી ! મે અવતાર ભોગવ્યા માની લેજો સર્વ ૮
કેહે ભગવાનઃ એમ કેમ ચાલે ? ફરી ફરી વળ્યો તૂ પટ,
ભોગવ્યા વિના છૂટકો કેઇ પેરે ? દીસે છે તૂ નટ ૯
સ્વામી ! હું કિંકર તમારો, પૂરો મનની આશ
એટલૂ મુજને માગ્યુ આપો જાણી પોતાનો દાસ ૧૦
દીન જાણીને દયા આણી દિન બોલ્યા શ્રીજદુરાજ;
ભકત ગણી માહારો મહી હું કરૂં તાહારૂં કાજ ૧૧
અન્નદાન તૂં કરીશ કેટલુ ? બોલ્યા જગજીવન
પરીક્ષા જોવા અમે આવીશ કેહેવૂં કરો છો પુણ્ય. ૧૨
હોવે સ્વામી ! વેહેલા પધારજો માગૂ, દેવ મુરારિ !
શુભ ઠામે મુજને અવતારો, ઇચ્છા પૂરો માહારી ૧૩

મુક્તિક્ષેત્ર જોયૂ શ્રીપ્રભુએ વસે શેઠ બગાળ
તેહના ઘરમા અવતાર આપ્યો કર્ણને દેવ દયાળ ૧૪
બગાળશાને પુત્ર મળે નહિ, કર્ણ અવતર્યો સગાળ,
રમે જમે આનંદ કરે તે, ભણી દીનતા નિવાળ ૧૫

એમ કરતાં થયા દસ વરસના, પિતાએ વિચાર્યું મન.
પા રૂપિયો તેને પૂંજી આપી તેનું લાવ્યા અન્ન. ૧૬
વેપાર કરવા સંચર્યા તે, જાય વેચવા ઠેરઠેર,
અન્ન શેર બે પડયું રહ્યું તે જાણી પ્રભુએ પેર. ૧૭
તવ વિઠ્ઠલે વિચાર કીધો, આવ્યો માહારો દાવ;
હવે પુણ્ય એ કેહેવું કરે છે ? જોવો એહેનો ભાવ ૧૮
વૃદ્ધ રૂપ વાડવનું ધરીને આવ્યા દીનદયાળ.
આખડતા પડતા તે આવ્યા જ્યાં છે શેઠ સગાળ ૧૯
આવીને આશીર્વાદ દીધો. કહ્યું; શેઠ, ધન ધન,
અન્નદાન મુજને આપો જો જાણતા હો પુણ્ય. ૨૦
વચન એહેવું સાંભળીને જ્ઞાન મનમાં વ્યાપ્યું.
અન્ન બશેર રહ્યા હુતા તે વિપ્રને વેગે આપ્યું. ૨૧
બીજે દિવસે શું થયું તાંહાં તેનો કહું પ્રકાર.
વેચતાં સાંજ પડી તે વારે અન્ન રહ્યું શેર ચાર. ૨૨
રળિયાત થાતા મારગ જાતાં કરતા મન વિચાર
એટલે બ્રાહ્મણ બે થઇને આવ્યા જગદાધાર.
આવી બોલ્યા મુખથી, અમારે કરવું છે ભોજન,
સગાળ પેલું રહ્યા હુતા તે આપ્યું ચાર શેર અન્ન. ૨૪
ત્રીજે દહાડે તેની રીત થઇ, એમ વીત્યા દિન સાત
દિન દિન બમણું રળે; થઈ સમણા વિપ્ર આડે હાથ. ૨૫
સાતે દિવસ વિપ્રને આપ્યું; પોતે રાખ્યું ન અન્ન.
પરીક્ષા જોઈ પ્રસન્ન થયા પછે પોતે જગજીવન. ૨૬
ધન ધન રે તને, સગાળશા ! તેં દાન કર્યું અપાર.
એમ કહી અમીદૃષ્ટિ ફેરવી અન્નના ભર્યા કોઠાર. ૨૭
સગાળશાને પ્રસન્ન થયા એમ પોતે જગદાધાર.
પછે સગાળે હાટ માંડયું ને પરણ્યા શ્રંગાવતી નાર. ૨૮

તેને એક ત્યાહા પુત્ર આવ્યો કેલૈયો રૂપરતન
નિશાળે ભણવાને મેલ્યો સગાળશાએ તન ૨૯

રમે જમે આનંદ કરે શેઠ પુત્ર કેલૈયો નાર.
પુણ્યવંત સહુ અવતર્યા, તે તેજ સગાં દાતાર ૩૦

તીર્થદાન ને ધર્મધ્યાન તે કરે દિવસ ને રાત
દયા રાખે દિલમા મપૂરણ ભજે વૈકુંઠનાથ. ૩૧

એક અભ્યાગતને જમાડી પછે કરે તે આહાર.
અતિતને સંતોકી કરીને ભોજન કરે નરનાર ૩૨

હાટે આપે વળી ઘેર જમાડે, વાધ્યૂં પુણ્ય અપાર
ઇંદ્રાસન રહ્યું ડગમગીને ભય પામ્યો ઇંદ્ર તે વાર ૩૩

ચાલીને ઇંદ્ર આવિયો જ્યાહા બેઠા જગદાધાર
કર જોડી કરગરીને પુછે કરવો કવણ પ્રકાર ? ૩૪

દાતાર અન્નનો અવતર્યો કોઇ, દાન આપે તે અત્ય
કૃપા કરીને દુ ખ નિવારો, વિધવિધ પડી વિપત્ય ૩૫

વચન સુણીને વદે વિઠ્ઠલજી એહેવો કરો વિસ્તાર
બારે મેઘને આગના આપો, ભિક્ષુક નાવે દ્વાર ૩૬

વચન સુણીને ઇંદ્ર વળિયો, આવ્યો નિજ આશ્રમ
મૃત્યુલોકમા મેઘ મોકલ્યા મગાળ દુ ખ પામે ત્યમ ૩૭

પૂર પાણી વહે અતિ ઘણા ત્યાહા, વ્યાપિયો અંધકાર
નિશા મધ્ય થઈ કાંઇ ન સૂઝે વૃષ્ટિ થાય ચોધાર ૩૮

અતિત કો આવી ન શકે, થઈ સગાળને લાંઘણ સાત,
ત્યાહારે કામિની કહે કંથને સ્વામી ! સાભળો વાત. ૩૯

ઊથલો

વાત સાભળો, સ્વામી મારા ! અતિતને લાવો તમે
ભૂખ ભાગે આપણી રે કર જોડી કહુ છુ અમે ૪૦

કડવું ૪

સગાળ કહે. સુણ નાર, વચન લાવું અતિત, તો જમિયે અન્ન
સગાળશા તાહાં ચાલ્યા જાય વગે આવ્યા ચોટા માંહ્ય ૧
પ્રથમ જોયું મકાન મઝાર, નાણાવટી નવ આવે પાર,
સુખડિયા તંબોળી જાહાં ય, ચિત્ત ધરીને જોયું તાહાં ય. ૨
જોયા દેવળ, જોયા ઘાટ, દેહરાં હુતાં જાહાં ત્રણે માટ
સગાળશાએ ચિંતા કરી અતિત રૂપ ધર્યું નરહરિ. ૩
આવી બેઠા દેહેરા માંહ્ય ગળત કોઢ આગળ રહ્યું ન જાય
નાક ચુએ ને આંખો ગળે, પગ પાટા, સખ્યા નવ મળે
અતિત માહામું જોયું નવ જાય, સગાળશા જઈ લાગ્યો પાય.
હું બેઠો છું મારે કષ્ટ, મકાન ! કાં આવ્યો મુજ દ્રષ્ટ ?
સ્વામી ! માહારે એક છે કાજ, હું તમને જાચું, મહારાજ !
એક અતિત જોઇયે ઘર દ્વાર, તમને પુરછે ઘણું માહારી નાર ૬
વળતા વાણી બોલ્યા જતિ તાહારી નાર એહેવી કાહાની સતી ?
મમાર સરખી હશે એ નાર એવી પેર બોલ્યા દેવ મોરાર ૭
કહું તે આણી આપો સોય તેડી જાઓ તમ ઘર તો ય.
મે માહારા ચરણે ન ચલાય સગાળ ! તુજને કહું ઉપાય ૮
બેસારે તું કડિયા માંહ્ય તો મે તાહારે ઘેર અવાય,
કડિયો લાવ્યો તે તો તાંહ સ્વામી બેસાર્યા તે માંહ ૯

કડવું ૫

લેઈ કડિયો ને શેઠ જાય ઉપર મેઘતણી વૃષ્ટિ થાય
રગત માથેથી ઊતરે પાય સગાળ હઇડે હરખ ન માય ૧
શેઠ વિચારે પોતે ધ્યાન મુજને થાય છે ગંગાસ્નાન.
એમ કરતા ઘેર જ ગયા, કડિયો ઊતારી ઊભા રહ્યા. ૨
ધાઈ આવ્યાં ચંગાવતી તતક્ષણ સકળશિરોમણ સતી
પાગ લાગીને પૂજા કીધ ચરણ પખાળી ચરણોદક લીધ. ૩
વસ્ત્ર નવા પેહેરાવ્યા જોય, બેસાર્યા સિંહાસન સોય
સગાળશા કહે ચંગાવતી ! અતિત છે ઘણું ક્ષુધારતી ૪

પાકતણી તમે પેર જ કરો, રુદયામ, અતિ દરખ જ ધરો,
રસોઈ નીપાવો તત્કાળ, અતિત ભણે સાંભળો, નગાળ ! ૫
અન્ન તો નવ જોઇયે દેહ. માંસ આહાર છે આપો તેહ
હા, સ્વામી, તમે કહી જે વસ્ત, તમને આણી આપું રત હસ્ત ૬
ચૌટા માંહ્ય ગયા જેટલે, અજામાંસ દીઠૂ તેટલે
તતક્ષણ તેના દામ જ દીધ માંસ લેઈ કામ કીધ સિદ્ધ ૭
જતન કરી લેઈ આવ્યા ઘેર, તે જતિએ તવ જાણી પેર
તે આણ્યું શૃગાવતી નાર, મસ્તક ધુણાવ્યું દેવ મોરાર ૮
શીર ધુણાવ્યું શે,મહારાજ?આણી જાણ્યું ન અમે શકે આજ?
જતિ કહેઃ સાંભળ, રે નાર ! કુવરનો ગમે છે મુને આહાર ૯
નીકર તમે મુજને ના કહો, અમે જઈશું, તમે સુખે રહો
જતિજી ! માનજો નિરધાર, કોહો તે આપૂ તમને આહાર ૧૦
કુંવર નિશાળથી આવે જે વાર, તમને કરાવૂ ભોજન સાર
સ્વામીજી ! બેસો થોડી વાર, તમને કહૂ હૂ વારવાર. ૧૧

કડવું ૬

સ્વામી બીજો વેસ જ ધરી ગયા પડ્યા ઘેર આદર કરી
સાન કરીને બોલાવિયો. ભણુતો કેલૈયો આવિયો. ૧
તાહારા કાનમાં કહૂં છૂં વાત, તુને મારશે તાહારા માતતાત
એહેવૂં સાંભળી આઘા ધસો. સ્વામી ! માહારો વાંક જ કશો? ૨
એક અતિત આવ્યો તુજ ઘેર. તાહારી કાયા માગે પેર.
તે અતિત છે ઘણૂં અપવાસી. તે માટે તૂ જા ને નાસી ૩
મુઆ ભાગ્યો જે નાસી જાય, પરમારથ પ્રીતિ નવ થાય
માબાપનૂં વચન પાળે નહિ, તે કુંવરને મુક્તિ ન સહી ૪
માબાપ બોલાવે ને નાસી જાય, તેહ પુત્ર તો નરક પચાય
સ્વામી ! તમે કહો છો સહી એહેવૂ રુદે અમો ધારૂ નહિ. ૫
તાંહાથકો કેલૈયો જાય અધ્યારુને લાગ્યો પાય.
અધ્યારુએ શીખ જ કરી, તાહારી વાહારે ચડજો હરિ ! ૬

દીધો મસ્તક ઉપર પાણ્ તુજને વત્સ ! હજો કલ્યાણ !
તાહાથકો કેર્યેયો જાય, માતાપિતાને લાગે પાય ૭

ઊથલો

અતિત હાહારે આવિયા ! સાભળ, માહારી માય !
ભૂખ્યા છે કે આરોગિયા ? મુજને કોહો ને ઉપાય

કડવૂ ૭

કુવરનૂ મુખ નિહાળે માવડી, રૂડા કંઠ કપોળ, રૂડી આખડી
અતિતને તાહારૂ માસ ગમે છે, કયમ વધ કીજે તાહારો ?
માવતર કમાવનર થાય છે, ધરમ છે માહારો કુવરનૂ
કેલૈયાને કારણે, માહારી માતા, કા દુ ખ આણો ?
ત્રણ પચામા કો નહિ જીવે, આગે એહેવો ઊખાણો કુવરનૂ
ન્હાઈ કરી કેલૈયો ઊભો પછે તાતે વધ કીધો
અરે હરિ ! તે એ શૂ કીધૂ ? કરથી ઊનાલી લીધો કુવરનૂ
શીશ શીંકે ચડાવિયૂ, હવે શી ગત્ય કરશૂ ?
અતિતજી જમી જાય તે પછે દેહ તજીને મરશૂ કુવરનૂ ૪
રસોઈ નીપાવીને આવી ઊઠો, સ્વામી, જમવા ય
વચન એહેવા સાભળીને અતિત રીસાવી જાય કુવરનૂ ૫
મૃગાવતી કેહે સગાળનેઃ શેઠ ! સ્વામીને સ્હાઓ,
હવે શે નથી જમતા, સ્વામી ? વાકૂં પાડી શે જાઓ ? કુવરનૂ ૬
શીશ શીંકે મેલ્યૂ ને મળમૂત્ર લાવ્યા રાધી
તે માટે જમવૂં નહિ મે એહ પ્રતિજ્ઞા સાધી કુવરનૂ ૭
સ્વામી ! અમે કાંઇ ન સમજ્યાં શે તમે નવ કહ્યૂ ધરથી ?
આગળથી જો જાણતી તો જે તમે કોહોત તે કરતી કુવરનૂ ૮

ઊથલો

આખ આંજી પિયલ સારી મસ્તકને લાવો તળી
નરનારી ખાડો ખાડણા, રોશો તો જઈશ પાછો વળી

કડવું ૮

પંચામ્રતના પાંચ કોળિયા તે તૂં કરતો આહાર,
પુષ્પશય્યાએ પોઢનો; કયમ ખમશે મુસળમાર રે કેલૈયા ! ૧
તાહારે પેટ પોયણપાન મરખું, દાડમવરણા દંત.
પાપણી હું થઇ પેહેલી જે હાથે આણ્યો અંત, રે કેલૈયા ! ૨
નિશાળે ભણી ઊતર્યો તેં એકે ચૂક નથી પાડી.
હદ થઇ જે હાથે હણ્યું હું વેરણુ તાહારી માડી, રે કેલૈયા ! ૩
નરનારી અમે નીમ કર્યો હતો રૂડું રાખવા સત.
ગોવિંદજીને શું ગમતૂ હશે ! અવધિ પાડો વિપત્ય, રે કેલૈયા ! ૪
*મચ્છરૂપ ધર્યું, માધવજી ! બ્રહ્માનો હરવા ખેદ
શંખાસુર સ્હેજે હણ્યો, ને વાળ્યા વિધિના વેદ, રે કેલૈયા ! ૫
કચ્છરૂપ ધરિયૂ, કેશવજી ! દૈત્યનાં મોડયાં માન.
દેવ સરવને અમ્રત પાયા ભુરકી અસુર ભગવાન, રે કેલૈયા ! ૬
વરાહરૂપ ધર્યું, વિઠ્ઠલજી ! ભક્તની ભીડો ભાગી.
હિરણ્યાક્ષ મારી પૃથ્વી જમાવી, ત્રાહ્મની તાળી વાગી રે કેલૈયા ! ૭
નરસિંહરૂપ ધર્યું નારાયણ ! દૈત્યે કર્યો ઉન્માદ.
સ્તંભ ફોડી તાંહાં પ્રગટ થયા તમે, ઊગાર્યો પ્રહ્લાદ, રે કેલૈયા ! ૮
પાંચમે પ્રભુ ! વામન પ્રગટયા. વેદધ્વનિ તાંહાં વ્યાપ્યો.
ત્રણુ પગલાં પૃથ્વી માગી બળિ પાતાળે ચાપ્યો, રે કેલૈયા ! ૯
છઠ્ઠે છબીલા નાથ માહારા ! પ્રગટયા પરશુરામ.
નક્ષત્રી અવની કરી કીધૂં માત પિતાનૂં કામ. રે કેલૈયા ! ૧૦
સાતમો તમે સામળિયાજી ! ધરિયો રામાવતાર.
ત્ર્યંબક તમે તોડી નાંખી પરણ્યા જાનકી નાર, રે કેલૈયા ! ૧૧
આઠમો અલબેલાજી ! તમે ધરિયો કૃષ્ણાવતાર.
નરનારાયણ થઈ ઊતાર્યો ભૂમંડળનો ભાર. રે કેલૈયા ! ૧૨
નારાયણ ! નવમો નિર્મળ તમે ધરિયો બુદ્ધાવતાર.
બોલાવ્યા તમે બોલતા નથી અખિલ જગત આધાર, રે કેલૈયા ! ૧૩

* કર્ણે કરેલા અવતારવર્ણન સંબંધે જુઓ પાદટીપ પૃ. ૭૬.

દામોદર ! દશમો અવતારે નકલંકી તમે ધરશો.
દાનવનું નિકંદન કરીને દેવનાં કારજ કરશો, રે કેલૈયા ! ૧૪
મન રાખવા કામ કર્યું છે,-જો રાખે જગદીશ.
નરનારી એમ ગાયું ગાઈ ને ખાંડિયે તાહારૂં શીશ, રે કેલૈયા ! ૧૫
મનમાં ધાર્યું માનિની, હવે ધ્યાન હરિનું ધરશું.
આ જોગી જમી જાય તે પછે પ્રાણ તજીને મરશું. રે કેલૈયા ! ૧૬
નરનારી બે ગીત ગાય ને ગાહામાગાહમી જોય.
જાણી હરી તે શીશ છેદાવ્યું, તુજ સરખો નહિ કોય, રે કેલૈયા ! ૧૭
ન્હાના બાળક ! નિર્મળબુદ્ધિ ! શા શા ગુણ સંભારૂં!
જોગી હવડા જમી જશે પછે પેટ કટ રી મારૂં. રે કેલૈયા ! ૧૮
માહારી આંખના આગળ કાલા કુંવરો ક્યહારે રમશો?
ઘરમાં આવી માહારે હાથે કુંવર ! ક્યહારે જમશો, રે કેલૈયા ! ૧૯
અમે તો વચને બંધાયાં તે કોને કેહેવાય ?
રતન દીકરે રણમાં મુકયાં રંકથી ક્યમ રેહેવાય, રે કેલૈયા ! ૨૦

હેશરિર.

નિશાળેથી આવતો જ્યહારે, દેખી હરખાતી તે વારે ૨૧
એમ બોલ્યાં શૃગાવતી, શું રીસાણો મુજથી ! ૨૨
કેલૈયા હું વાહાલી હુતી, તો કાં તેડી જાતો નથી ! ૨૩

ઉથલો

રસોઈ નીપજાવી કરી ઊઠયાં તાત ને આમ.
આવ્યાં સગાળ શૃગાવતી અતિત પાસે ધાઈ ૨૪

કડવું ૯

અતિતજીને વીનવું, સાંભળો, માહારા વીર !
ઊઠીને ભોજન કરો, નવ ઘઈ નેયણે નીર. ૧
વળતા હરિ એમ બોલિયા ઊતાવળા થઈ અત્ય;
બાઈ ! પુત્ર છે કેટલા ? કેહે તે મુજને સત્ય. ૨

સ્વામી ! કેલૈયો માહરે પુત્ર એકનો એક
વળી તમારી દયાથકી થાશે પુત્ર અનેક. ૩
વચન એહેવા સાભળી અતિત ઊઠી પલાય.
સગાળશા શૃંગાવતી જઈ બાંહ્ય બાહ્લે સ્હાય ૪
કાઢી માહારો વાક કઈ જાજો, માહરા વીર !
સાધવી બોળા પાથરે, ન ધરે નયણે નીર ૫
પુત્ર હતો તે તો હણ્યો, જમતા નથી મુજ નાથ
કારજ એકે નવ સર્યું, પૃથ્વી પડયા બે હાથ ૬
વળતા અતિત બોચર્યા પ્રતિજ્ઞા બાઈ! કહૂં કથી.
હું માહારા અવતારમાં વાઝ ઘેર જમતો નથી ૭
સ્વામી ! ગર્ભ છે માહરે, વીરા ! વીનવૂ તુજ.
વળતા અતિત બોલિયા દેખાડ કાઢી મુજ ૮
નારી પોતે ખડગ ધરી પેટ ચીરવા જાય
જાણી મરશે નાર એ પ્રભુ પ્રગટ તાહ્રા થાય. ૯
પોતે પ્રગટ થયા પ્રભુ ગદાધર ગોપાળ
ભૃગુલાછન ઉર ઝળહળે, કંઠ વૈજયંતી માળ ૧૦
એવા પ્રભુ આવી ઊભા કેહે મુખ માગ, સગાળ !
ધૈર્ય તાહરૂ અતિ ઘણૂં, વદિયા દીનદયાળ. ૧૧

કડવૂં ૧૦

સગાળશા ! તૂ ઓરો આવ પુત્ર કેલૈયાને બોલાવ ૧
એહ થયો છે માહારો જન બોલાવ, તાહારો આવશે તન ૨
ઘેર પધાર્યા વિશ્વાધાર. કેલૈયા ! તૂ પુત્ર ! પધાર ૩
પુત્ર માતાએ બોલાવિયો ભણતા કેલૈયો આવિયો. ૪
હરખીને રુદયા શુ લીધ કૃપા કરી શ્રીકૃષ્ણે દીધ ! ૫
પ્રભુજી પધારિયા અમ ઘેર જમવાતણી કરિયે અવ પેર. ૬

શુદ્ધ રસોઈ તેનીમાં થાક કરવા માંડ્યું ઉત્તમ પાક. ૭
અધમ બાઈ ! જાઓ જો ને તું જ, વળતી આવીને કેહે મુજ. ૮
જુઓ તો નાનાવિધ અન્ન. પ્રભુ સંતોષ્યા શ્રીહરિજન. ૯
અતી નેક કેલિયો તન નિજ ભક્ત ગાયા શ્રીહરિજન. ૧૦
નરનારીને સંગે કરી સગાળપુરી સ્વર્ગે સંચરી. ૧૧
સત્યકથા જે ગાય સાંભળે તેહના પાસે પાતક ટળે. ૧૨
કથા સાંભળે એક મન, સહસ્ર ગાય આપ્યાનું પુણ્ય. ૧૩
સાંભળીને જે આપે દાન તેહને તુઠે શ્રી ભગવાન. ૧૪
ધર્મધ્યાન ભક્તિભાવે કરી એક વાર બોલો શ્રીહરિ. ૧૫
અજાણે માંડ્યો અભ્યાસ કરજોડી કેહે નાકરદાસ. ૧૬

તુલજારામકૃત

સગાલપુરી

કડવૂ ૧

રાય જનમેજય પ્રશ્ન કરે છે રુખિને લાગી પાય,
વિસ્તારી મુજને સંભળાવો સગાનમા મહિમા ય ૧
વણિક જાત્ય તે ઉત્તમ કાહાવે સરવથી પાવન,
તે માટે અવતાર ધરીને દઢ કયમ રાખ્યૂ મન ? ૨
કદાપિ કો ઘાટે બોયે તો થરથર કંપે દેહ,
પેહેલું પાગરણુ નીસરી જાયે મુખ નવ બોયે તેહ ૩
માર્યો પેહેનો બૂમ પાડે, થાય શીશે રાતોચોળ,
ચાણો થઈ સહુને સમજાવે બોલી મધુરા બોલ ૪
દઢ મન તેણે કયમ કરી રાખ્યૂ ? કીધૂ મોટૂં કામ,
પુત્ર તણો વધ હાથે કરી સંતોખ્યા સુન્દરશ્યામ ૫
તે માટે સંદેહ છે મુજને રુખિજી લાગૂં પાય,
પૂર્વ જન્મથી વિસ્તારી મુને સંભળાવો મહિમા ય ૬
વૈશપાયન એણી પેરે બોલ્યા, સુણ જનમેજય રાય,
વિસ્તારી તુજને સભળાવું સગાનસા મહિમા ય. ૭
પૂછ્યૂ પ્રશ્ન ભલૂ તે રાજા ! સાભળ્ય, કહૂં વિસ્તાર,
જે સાભળતા ચાર પદારથ પામે નર ને નાર્ય ૮
સપુત્રવતી પુત્રને પામે, નિર્ધન પામે ધન,
ક્ષત્રિય હોય તે શૂરને પામે, બ્રહ્મતેજ બ્રાહ્મણ ૯
વણિક વેપારે વાધે, જસ વાધે અપરપાર,
જે જે સુખ ઇચ્છે અભ્યંતર તે પામે સમાર ૧૦

કાશી ને કુરુક્ષેત્ર, ગયાજી, પ્રયાગ ત્રિવેણી કહિયે;
તે પુણ્ય સગાલસા મહિમાએ શ્રવણમાત્રથી લહિયે. ૧૧
કેદારેશ્વર અને અવંતી, સ્નાન ગોમતી કીજે;
તે પુણ્ય સગાલસા મહિમાએ શ્રવણમાત્રથી લીજે. ૧૨
નર અને વલી નાર્યની-સહુકોની પોહોચે આશ;
એકમનાં જે સાંભલે તેને અંતે સ્વર્ગે વાસ. ૧૩

કડવું ૨

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા. સુણ, જનમેજય રાય;
વિસ્તારી તુજને સંભલાવું સગાલસા મહિમા ય. ૧
પૂર્વ જન્મ તો વેગે કાહાવે ક્ષત્રિય કેરો અંશ,
કરણ રાજા માહા સત્યવાદી, દીપાવ્યો છે વંશ. ૨
સૂર્ય કેરો દીકરો તે, કર્ણ જેનું નામ;
સવા ભાર સુવર્ણ આપે; નિત્ય કરે તે કામ. ૩
પુણ્ય તણો પરવાહ વહે, ઘર બાંધી ધર્મ ધજા ય;
પોહોર દિવસ તે કર્ણનો, તે વેગે ત્યાં કેહેવાય. ૪
સવા ભાર સુવર્ણ આપી પછે લે જલ અન્ન;
જાચક કો આવી ન ચડે, ઉપવાસ કરે તે દિન. ૫
એ રીત્યે બહુ દાન આપે તે, હઇડે હરખ ન માય;
તાહારપછી શું નીપનું, હું કહું તેનો મહિમા ય. ૬
કુરુક્ષેત્રમાં રણથંભ રોપી મલી અક્ષોણી અઢાર;
સાહામાસાહામું જુદ્ધ મંડાણું, કેહેતાં નાવે પાર. ૭
કર્ણ રાયે ત્યાં રણમા આવી જુદ્ધ કર્યું અપાર;
અર્જુનનાં બહુ બાણો વાગ્યાં હૃદયસ્થલ મોઝાર. ૮
કરણ ત્યાં ધરણી ઢલ્યો ને આવી પોહોતો કાલ;
બાણુસજ્જા ઉપર પોઢી મુખ જપે શ્રીગોપાલ. ૯

મૃત્યુ આડા ત્રણ દિવસ તો બાકી છે નિરધાર,
પરમેશ્વરે વિચાર્યું મનમા ભક્ત માહારો એ સાર ૧૦
કનકતણૂ બહુ દાન આપિયૂ હરખ ધરી અપાર
અન્નદાન પણ એણે નાખ્યૂ અવનીતલ મોઝાર, ૧૧
કનકદાન એણે બહુ આપ્યૂ હસ્તિનાપુર ધામ
હવે એહનૂ મન, હૂ જોઊ કેવૂ છે આ ઠામ ? ૧૨
બ્રાહ્મણકેરો વેષ ધરીને આવ્યા શ્રી મોરાર
કરણ રાજા જહા પડયો છે રણ મધ્યે તે ઠાર ૧૩
આવીને આશીર્વાદ દીધો કર્ણને તેણી વાર,
કર્ણે વનતી કર જોડીને કીધો નમસ્કાર ૧૪
બ્રાહ્મણ પ્રત્યે વાણી બોલ્યો કરણ જેનૂ નામ,
સ્વામી ! ઇહા કેમ પધાર્યા ? મુજ સરખૂ કોહો કામ ૧૫
બ્રાહ્મણ વચતી એણી પેરે બોલ્યો સાભળ તે તૂ, રાય,
પરણવાનૂ મન છે માહારે—દ્રવ્ય ઘણો ત્યા થાય ૧૬
માતપિતા માહારે નથી ને ઘરમા નથી કઇ દામ,
લગન દિવસ તો આવી પોહોતો દ્રવ્યતણૂ છે કામ ૧૭
તે માટે હૂ જાચવા આવ્યો મન વિચારી જોઇ,
તમ વિના તો બીજો મુજને આપી ન સકે કોઇ ૧૮
કર્ણે વચતી મન વિચાર્યું, સમર્યા સુંદર સ્યામ
ક્ષણ એક મનમા ધારીને બોલ્યો તેણે ઠામ ૧૯
હસ્તિનાપુર જો આવતા, તો આપત દ્રવ્ય અપાર,
મરણ સજ્યાએ હૂ સૂતો છૂ, શૂ આપૂ નિરધાર ? ૨૦
અવસાન કાલ માહારો આવ્યો છે તમને કહુ આ ઠામ
જથાજોગ હૂ દાન આપૂ તે લ્યોને માહારા સ્વામી ! ૨૧
દાંતે રેખા સુવર્ણની છે તે આપૂ નિરધાર
પાષાણ પડયો છે પેલો તે લાવો આણે ઠાર ૨૨

બ્રાહ્મણ વળતી વાણી બોલ્યો, ન્હોય તમારો ધર્મ:
બ્રાહ્મણને જો વત્તું દીજિયે, એસે મોટું કર્મ. ૨૩
ધનુષ વની તાણીને લીધો હસ્થકી પાષાણ;
દાંતથકી રેખા તો કાઢી જોતામાં નિરવાણ. ૨૪
બ્રાહ્મણકેરે હાથ સમર્પી, ક્ષણ ન લાગી વાર,
પણ સ્વસ્તિ મુખ વિપ્ર ન બોલ્યો વેગે તેણે હાર. ૨૫
કર્ણ વળતી એણી પેરે બોલ્યો, સાંભળો, માહારા સ્વામી;
સ્વસ્તિ વચન બોલતા શે નથી ? તમને કહું શીશ નામી. ૨૬
બ્રાહ્મણ વળતી એણી પેરે બોલ્યો. સાંભળયને, રાજન;
અપવિત્ર દાન મુજને આપે; કયમ કહું સ્વસ્તિ વચન ? ૨૭
તાહારે કર્ણ એણી પેરે બોલ્યો. સાંભળો, રુખિ, વાત:
કમંડલમાંથી જલ આપો. હું ધોઈ આપૂં સાક્ષાત. ૨૮
બ્રાહ્મણ કેહે છે કરણને તૂં એ શી બોલ્યો વાત ?
જલ માહારૂં ને દાન તાહારૂં તે નવ્ય ઘટે સાક્ષાત. ૨૯
બ્રાહ્મણનૂં જલ લેઇને વળી જે કો આપે દાન,
અફલ દાન તે તેનૂં થાયે; સાંભલ ને, રાજાન. ૩૦
કર્ણે એહેવૂં સાંભલીને સમર્યા શ્રી જગદીશ;
અપરાધ માહારો ક્ષમા કરો, એમ કહીને નામ્યૂં શીશ. ૩૧
ધનુષ બાણ કરમાં લેઇને સમર્યા વરુણ દેવ
બાણ તહાં અવનીમાં માર્યૂં. જલ નીકલ્યૂં તતખેવ. ૩૨
બાણે વલગ્યાં ગંગા નીસર્યાં. વળતી તેણી વાર,
રેખ પખાલી શુદ્ધ કરી કેહે, લો સ્વામી ! નિરધાર. ૩૩
ભગવાન વલતી પ્રસન્ન થયા છે. ધન્ય ધન્ય તૂં, કરણ !
માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપૂં. બોલ્યા અશરણશરણ. ૩૪
શખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરી ઊભા સુંદર શ્યામ;
નખ શિખ પર્યંત કર્ણે વલતી નિરખ્યા તેણે ઠામ. ૩૫

કડવૂં ૩

બોલ્યા વૈશપાયન વચન, સુણુ, જનમેજય રાજન,
તાહારપછે તીપનું જેહ, તુજને સંભલાવૂં તેહ ૧
કૃષ્ણે દરસન આપ્યૂ ત્યાહે, કર્ણ હરખ્યો ઘણો મન માહે,
માગ્ય માગ્ય, કહે ભગવાન, માગે તે આપૂં રાજન. ૨
શીશ નામીને બોલ્યો કરણ સ્વામી,માગૂ છૂ, અશરણશરણ,
રૂડા કુલ માહે વાસ, સદા રહૂ તમારે પાસ ૩
કાશી ક્ષેત્રમા માગૂ મરણ સદા સેવૂ તમારા ચરણ
મુજને આપજો રૂડી મત્ય, સદા કરૂ તમારી ભકત્ય ૪
સુપાત્રને અપાવજો દાન સદા પ્રસન્ન હજો, ભગવાન·
સદા હજો ઉપર માહારો હાથ, તમો રેહેજો અમારે સાથ. ૫
વલી માગૂ છૂ સત્પુત્ર, સદા ચાલે માહારૂ ઘરસૂત્ર,
થજો પરસન, વૈકુંઠનાથ નવ નિધ્ય ઉપર મુજ હાથ ૬
ફરી આપો મુને અવતાર તો એ આપજો, જગદાધાર,
નહિકર રાખજો તમારે ચરણ, નવ આપશો જન્મને મરણ. ૭
વલી માગૂં છ આણે દિન, કુંવારી ભોમ્યે કરજો દહન;
એમ કહી તે પાન્યો મરણ પાસે ઊભા અશરણશરણ ૮
તેની કાયા ઊરધ કરી પ્રભુ ચાલ્યા કર માંહે ધરી.
લીધી અડમક તીર્થની વાટ, જોયા તીર્થમાત્રના ઘાટ. ૯
આવ્યા ગંગાકેરે તીર, ત્યા ઊતાર્યૂ કર્ણશરીર
દાઘ દેવા માંડયો જેટલે, ગેબી શબ્દ થયો તેટલે. ૧૦
તમે સાભલો, અશરણશરણ, અહિયાં મુઆ હજારેક કરણ,
બીજાતણો ન જાણૂ પાર, કુંવારી ભોમ્ય નથી નિરધાર. ૧૧
એહેવી વાત સાંભલી જાહરે, પ્રભુ ત્યાથી ચાલ્યા તાહરે.
આવ્યા રેવાકેરે તીર, સાથે કર્ણનૂં લેઈ શરીર. ૧૨
શોધી પૃથ્વી તરથ જાત્ર, કુંવારી દીઠી તિલમાત્ર·

પછે વિચાર્યું પ્રભુએ મન, હાવાં મહાં કરૂં દહન.
ડાબા કરની હથેલી જેહ, પ્રભુએ મૂકી જગા પર તેહ. ૧૩
અંગુષ્ઠપ્રમાણુ હતી દેહ, હથેલી ઉપર બાલી તેહ.
પછે ઉત્તર કર્મ ત્યાં કીધૂં, કર્મતણૂં તો કારજ સીધૂં. ૧૪
પછે તે આવ્યા વૈકુંઠ માંહે, સભા ભરીમાં બેઠા ત્યાંહે;
તેમાં બેઠો દીઠો કરણુ, આવી બેઠ્યા અશરણુશરણુ. ૧૫
દિઠું કરમાયૂં શૂં મુખ, કર્ણુ પામતો દીઠો દુઃખ;
શા માટે આણ્યો છો દુઃખ ? કયમ કરમાયૂં તાહારૂં મુખ ? ૧૬
તાહારે કર્ણુ બોલ્યો મુખ વાણુ. તમે સાંભલો, સારંગપાણુ;
ક્ષુધા પીડે માહારૂં તન, મુજને ખાવા આપો અન્ન. ૧૭

કડવૂં ૪

બોલ્યા વૈશંપાયન વચન, સુણુ તૂં જનમેજય રાજન;
બોલ્યો કર્ણુ મુખથી વાત. સ્વામી, સાંભલો સાક્ષાત. ૧
ક્ષુધા પીડે મુજ શરીર. નથી રેહેતૂં મનડૂં ધીર.
કયમ કરીને કાઢૂં દિન ? ક્ષુધા પીડે માહારૂં તન. ૨
તાહારે બોલ્યા સારંગપાણુ સાંભળ, કર્ણુ, તૂં નિરવાણુ.
તમે આપ્યાં છે દાન જેહ, સર્વે મૂક્યૂં છે ઘરમાં તેહ. ૩
કર્ણુને વલગાડીને હાથ દેખાડવા ચાલ્યા વૈકુંઠનાથ.
ઊઘાડીને ઘરનૂં દ્વાર પેઠા માંહે બે નિરધાર. ૪
જુએ કર્ણુ ઠારોઠાર, છે સુવર્ણુના ભંડાર.
મેડી મંદિર કનક જ તણાં; હીરા રત્ન જડયાં છે ઘણાં. ૫
ઠામોઠામ સુવર્ણુ જ હોય. શોભા કહી ન સકે કોય.
ભમ્યા ચારે ખૂણે ભવન, કહીં એ નવ દીઠૂં અન્ન. ૬
ભોંયડી છે કારમી ભૂખ; કર્ણુ પામ્યો અતિશે દુઃખ.
કૃષ્ણુ આગલ રહ્યો કર જોડ. શરણે રાખો, શ્રી રણછોડ. ૭

નથી વેઠાતી ભૂડી ભૂખ ઘણૂં પામૂં છૂ હૂં દુઃખ.
તાહારે બોલ્યા કૃષ્ણજી વાણ તૂ તો સાભળ ને નિરવાણ. ૮
તમે આપ્યૂં છે અન્નદાન? તાહારે વિચારે રાજાન
જ્ઞાનદષ્ટે વિચારી જાય નથી આપ્યૂં અન્ન મે કોય. ૯
પછે બોલ્યા કૃષ્ણજી તાહારે કર્ણ! શૂ તાહારનો વિચારે?
તાહારે કર્ણ બોલ્યો વચન મેં તો નથી આપ્યૂ અન્ન ૧૦
કૃષ્ણ કેહે આપે જેટલૂં ત્યાહે, તેટલૂ તો પામે આહે
જો તેં નથી આપ્યૂં અન્ન, તો તૂં કયાથી પામે ભોજન? ૧૧
અન્ને જીવે આખૂ ગામ અન્ન વિના ન સૂઝે કામ.
અન્નથી સરે સર્વે અર્થ. અન્નથી નીપજે છે ગર્થ. ૧૨
મોટા જોગી ધરે છે ધ્યાન આરાધે છે શ્રી ભગવાન
મધ્યાહ્નકાળ થાયે જાહારે, અન્ન વિના ન સૂઝે તાહારે. ૧૩
ગજ્યરિદ્ધિ હોયે ઘરસૂત્ર, પ્રતાપી હોય પાચ જ પુત્ર;
હાથી ઘોડા લશ્કર વિશેષ, જસ વાધે દેશ વિદેશ; ૧૪
હાલે માહાલે કાઢે સુખે દિન જાહારે હોયે પેટમા અન્ન;
અન્નદાન તા મોટૂં હોય રાજા મન વિચારી જોય. ૧૫
જો તે નથી આપ્યુ અન્ન, તો કયાથી પામે ભોજન?
એહેવી વાત સાભળી જાહારે ગદ્ગદકંઠ થયો કર્ણ તાહારે. ૧૬
હૂં તો ભૂલ્યો, માહારા નાથ! અન્ન નાપ્યૂ આણે હાથ;
મેં તો હવે રહ્યુ નવ્ય જાય. કાઇક કહો હવે ઉપાય. ૧૭
એહેવી વાત સાભળી જાહારે, પ્રભુ વસતી બોલ્યા તાહારે.
તૂં તો મન વિચારી જોય, અન્નભાલ બતાવી છે કોય? ૧૮
કર્ણે મન વિચાર્યૂં જાહારે, પૂર્વની વાત સાંભરી તાહારે.
તમે સાભળો, મહારા નાથ? કહૂં હૂં જોડીને બે હાથઃ ૧૯
હૂં ઊભો હુતો માહારે ધામ, એક વિપ્ર આવ્યો તે ઠામ.
માગ્યૂં મજ પાસ તેણે અન્ન મે તવ તેને કહ્યુ વચન. ૨૦

હું તો આપૂ છ ભાઇ, હેમ તમે લોને આણી પ્રેમ
તેણે લીધૂં અન્નનૂ નામ માહારે પેટ ભર્યાનૂ છે કામ ૨૧
ક્ષુધા પીડિત બોલ્યો તે તાપે ભાઇ ! કોઇ મને અન્ન આપે !
તાહારે કીધૂ મે તેનૂ કામ બતલાવી દીધો મે ઠામ ૨૨
જાઓ પેલા ઘર તે માહે કામ થાશે તમારૂં ત્યાહે
કેહેતામા એ ગયો તે ધામ, તાહાથી થયૂ તેહનૂ કામ ૨૩
જમતા હુતા બ્રાહ્મણ નેટ, તાહાથી ભરાયૂ તેનૂ પેટ
એટેવી વાત સાભળી જ્યાહારે, પ્રભુજી તો બોલ્યા તાહારે ૨૪
તે આગની મૂકો મુખ તેથી થાશે તમને સુખ
આગની મૂકી મુખને દ્વાર, આવ્યા અન્નતના ઓડમર ૨૫

કડવૂ ૫

વૈશપાયન એણી પેરે બોલ્યા સુણ જનમેજય રાય
વિસ્તારી તુજને સભળાવૂ સગાલસા મહિમા ય. ૧
કરણને ત્યા જ્ઞાન આવ્યૂ વિચાર્યૂં મન માહે
અવતાર મે અવનીમાં ધરીને સાર્થક ન કીધૂ ત્યાહે ૨
અન્નદાન ભૂલી ગયો ને આપ્યૂ મે સુવર્ણ
પણ અન્ન વિના સર્વે મિથ્યા એમ વિચારે કર્ણ ૩
આગલી મૂકી મુખમા ને માહારૂં ભરાયૂ પેટ
બીજાં દાન મે સર્વે આપ્યા, તે તો ઊડી વેઠ ૪
એક વાર અવનીમા અવતરી આપૂ અન્નનું દાન,
સદાવરત ઘેર ઘેર અપાવૂ, પ્રસન્ન કરૂં ભગવાન ૫
એહેવૂ વિચારી પ્રભુને ચરણે લાગ્યો તેણી વાર
માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપૂં બોલ્યા જગદાધાર ૬
કરણ કેહે છે કૃષ્ણને, હું માગૂ છ, સ્વામિન !
મનુષ્યજન્મ ફરીને આપો, હું છુ તમારો દીન ૭

સ્વામી, એ મુજને આપિયે; હું માગૂં છું કર જોડ.
પૃથ્વીમાં અન્નદાન આપૂં, પોહોચે મનના કોડ. ૮
એહેવી વાણી સાંભલતામાં બોલ્યા કૃષ્ણ વચન.
મનુષ્યજન્મ તો નવ મલે, હું તમને કહૂં તતક્ષણ. ૯
લક્ષ ચોરાશી જીવયોનિઓ અવનીમાં કેહેવાય.
તેમાં છેલ્લે વારે અવતરે મનુષ્યજન્મની કાય. ૧૦
તે માટે તૂં હવડાં માગે તે તો વસ્ત ન હોય.
મનુષ્યજન્મ તો દુર્લભ છે, તૂં મન વિચારી જોય. ૧૧
તાહારે કર્ણ એણી પેરે બોલ્યો. સાંભલિયે, મહારાજ !
લક્ષ ચોરાશી જીવયોનિ તે દેખાડો મુને આજ, ૧૨
તાહારે કૃષ્ણ પ્રસન્ન થઈને ધર્મને કહી વાત.
પટ કાઢી કર્ણને દેખાડયો વેગે ત્યાં સાક્ષાત. ૧૩
કર્ણે વલતી પટ જોઈને વેગે ધુણાવ્યૂં શીશ.
કેટલેક વર્ષે ફરીને આવૂં, તમને કહૂં જગદીશ. ૧૪
કરણ કેહે છે કૃષ્ણને તમે સાભલો, મહારાજ !
આટલામાં ફરીને આવું તો તો કરો મુજ કાજ ? ૧૫
કૃષ્ણે કાંઇ કપટ ન જાણ્યૂં, હા કહી તેણી વાર.
કાગલમાં લોટી વલ્યો એક પલકમાં નિરધાર. ૧૬
જઇ કૃષ્ણને ચરણે વલગ્યો. ક્ષમા કરો મુજ વાંક
મનુષ્ય જન્મ તો મુજને આપો. હું છું તમારો, રાંક. ૧૭ -
કૃષ્ણજી કેહે છે કર્ણને, તેં એ શું કીધૂં કર્મ ?
મહારાજ ! મેં આગન્યા લેઇને લીધો એટલો શ્રમ. ૧૮
તાહારે સહુકો ખડખડ હસિયા, કર્ણને કહી વાત,
માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપૂં, પ્રસન્ન છૂં સાક્ષાત; ૧૯
સ્વામી ! હૂં એટલૂં માગૂં છૂં, દો મનુષ્ય અવતાર.
દુઃખ પડયે વાહારે ચઢજો તમો, કરજો માહારી સાર. ૨૦

એહેવું તો એણે મુખ માગ્યું, અસ્તુ કહ્યું ભગવાન.
કર્ણ તવ અવતાર ધર્યો છે, તમને કહું પાવન. ૨૧
નરમદાને કાંઠે હતૂં ઉત્તમ થલ એક ગામ.
વણિક જાત્યે નાત્ય શિરોમણિ બંગાલશા તે નામ. ૨૨
સતી શિરોમણિ સાધવી રત્નાવતી સ્ત્રી તેહને ઘેર.
કરણ તેહને પેટ અવતર્યો તારીખે રૂડી પેર. ૨૩
જોશીએ આવી નામ પાડયૂં વેગે ત્યાં તતકાલ,
બંગાલસાનો દીકરો તેહેનૂં નામ ધર્યૂં સગાલ. ૨૪
સગાલસા ત્યાં નામ પાડયૂં વેગે તેણી વાર,
પાંચ વરસનો પુત્ર થયો તે બેસાર્યો નીસાલ. ૨૫
અખ્યારુએ વેગે ભણાવ્યો હરખ ધરી અપાર,
ચૌદે વિદ્યા ભણી ઊતર્યો બંગાલનો કુમાર. ૨૬
અગિયાર વરસનો પુત્ર થયો, તવ બોલી તેની માત.
દીધ રિદ્ધ આપણે ઘણી છે. સાંભલ ને તૂં વાત. ૨૭
આ લો, આપૂં પાવલી, તે લેઈને બારણે જાઓ.
પુત્ર ! કરો ઉદ્યમ જઈ તે વડે જાણીતા તમે થાઓ. ૨૮

કડવૂં ૬

વૈશંપાયન બોલ્યા વચન. સાંભલ, જન્મેજય રાજન !
પાવલી લેઈ સગાલ તો ગયો. એક વણિય કને ઊભો રહ્યો. ૧
સાંભલ ને, ભાઈ, માહારી વાત. ચણા મુજને આપ સાક્ષાત.
ચણા લેઈ બાધે ગામ ફરે પાછી તે પાવલી ઊભી કરે. ૨
ઉપર વધ્યા છે બે દામ. તેહેનૂં તે કરતો આવે કામ.
ચૌટામાં જઈને કણ લેય, ક્ષુધારથીને આપી દેય. ૩
એહવાં નિત્ય કરે તે કામ. પરમેશ્વરે વિચાર્યૂં તે ઠામ.
સગાલ કેહેવો આપે છે દાન ? તે જોવા આવ્યા ભગવાન. ૪
સગાલ વેચી આવે જેટલે, સાહામા આવ્યા તેટલે.
તે દહાડાનૂં જડયૂં જેટલૂં જાચી લીધૂં પ્રભુએ તેટલૂં. ૫

નકાર અક્ષર મુખ નવ કહ્યો. બીજે દિન તે વેચવા ગયો.
બમણો લાભ થયો તેણી વાર, પ્રભુએ જાચી લીધો તે હાર. ૬
ત્રીજે દિન તો ત્રમણો થાય; દહાડે દીએ વધતો જાય.
એમ સાત દિવસ પ્રભુ ગયા; નકાર બોલ તેણે નવ કહ્યા. ૭
પછે પ્રભુજીની થઇ છે મેહેર; અખૂટની કર આપી લેહેર.
પછે માંડીને બેઠો હાટ. ધર્મ તણી ચલાવી વાટ. ૮
પ્રભુએ જોયૂં તેહેનૂં મન, પછે થયા અંતર પરસન્ન.
જે બોલે તે પાલે એહ માહા સત્યવાદી એની દેહ. ૯

એમ કરતા વીત્યા બહુ દિન, બંગાલસાએ વિચાર્યું મન.
ગોર તેડયો પોતાને ઘેર, કન્યા લાવો રૂડી પેર. ૧૦
લગન લેઇ બ્રાહ્મણ આવિયા, સગાલસાને પરણાવિયા.
દાનપાત્રને દાન જ દીધ; લાખીણો લાહો તવ લીધ. ૧૧
પછે વિચાર્યું રુદયા સાથ. જલ મેહેલ્યૂં પોતાને હાથ.
જે કો દુખિયૂં આવે જન, અન્ન આપી મનાવૂં મન. ૧૨
વલી વસ્ત્ર મુખ આગલ ફેરૂં; જે કેહે તે હૂં કારજ કરૂં.
એહેવૂં ધારીને તે હામ પછે લાગ્યો તે હાટને કામ. ૧૩
હાટે આવી બેસે જેટલે, બમણો લાભ થાય તેટલે,
હામો હામ કોઠાર જ ભરે, સદાવરત પોતાનાં કરે. ૧૪
હાથ આવી જે કો ધરે, દુકાનથી પાછો નવ્ય ફરે,
એહેવાં નિત્ય કરે તે કામ. કીર્તિ વાધી હામો હામ. ૧૫

દૈવ જોગ તવ આવી ચઢયો, અવનીમાં દુકાલ જ પડયો.
હાહાકાર તો દેશમાં થાય. લોક નાસીને દેદશ જાય. ૧૫
પેટ ભર્યાનો ન મલે દામ, દુકાલ પડિયો બાધે ગામ,
ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય, રે શ્રી જગદીશ ! કયમ કરી કાઢીશે દીમ ! ૧૬
તેહ વાત જાણી સગાલ દેશ માંહે પડયો દુકાલ.
બ્રાહ્મણ મોકલ્યા હામોહામ, તેડયાં બાધાં ગામે ગામ. ૧૭

અન્ન વસ્ત્રની બાંધી ધજા હાટ મકાન પોતાને છજા
આવે દુખિયા બાધા ગામ મગાલસા તે કોહેનૂં નામ ? ૧૮
મહુડો જતવાની તે દેય અન્ન ખાઈને સુખે રેહેય
અન્નતણા કરે અંબાર, મહુડો આપે કારોબાર ૧૯
અમૃતની જેહને ફર મોટ, તેહને શાની આવે ખોટ ?
મોકામ બધાની પત્ર, ખરચ્યૂ તેણે અનર્ગળ દ્રવ્ય ૨૦
સર્વે લોકને કીધા સુખી જે કો આવ્યા હુતા દૂખી
ખાઇ અન્ન ને બોલે વાણ તુજને હજો કુશળ કલ્યાણ ! ૨૧
તાહારા દુખ દૂરે જજો, સપૂત પુત્ર તાહારે ઘેર થજો '
એટેવી નિત્યે દે આશિષ, પ્રસન્ન થયા તેહેને જગદીશ ૨૨
આવ્યો મગાલસાને પુત્ર, શોભી રહ્યું બાંધૂ ઘરસૂત્ર
જેજેકાર બધે તવ થયો લોક સર્વ ઠેકાણે ગયો ૨૩
સ્ત્રી કેહે છે, સાભળ રે શેઠ ! પુત્ર આવ્યો આપણે પેટ
ગૃહસ્થાશ્રમનો લાહો લીજિયે, અતિત એક પોષણ કીજિયે ૨૪
તાહારે શેઠ કેહે સાંભલ નાર્ય
તમ થકી પલે તો કરો, એહ વ્રત તમે આચરો ૨૫
તાહારે શેઠાણી બોલ્યા વચન, અતિત જમાડી ને લેઊં અન્ન
તેહ વાત તો શેઠને ગમે, અતિત જમાડી નિત્યે જમે ૨૬
આગે તો ઊગ્યૂ હતૂ પુણ્ય અધિક, તેહેમાં શી રહી ન્યુન્ય ?
સ્ત્રી ભરથારનું એક જ મન ઇંદ્રતણૂ ડોલ્યૂ આસન ૨૭
પુણ્યોદય થયો છે ઘણો, તાપ ન સેહેવાયો તેહતણો
ઇંદ્રે તો તજિયૂ આસન, વિષ્ણુ કને ગયો તે દીન ૨૮
મહારાજ ! માહારૂં કરો કામ મુજને રેહેવા આપો ઠામ
મગાલને સરજ્યૂં આસન, મે તો એ તજિયૂ પાવન ૨૯
એહેનૂ પુણ્ય વાધ્યૂ વિશેષ મે તો રહૂ ન જાયે લેશ
એહેવી વાત સાભલી જેટલે, ઇંદ્ર પ્રત્યે બોલ્યા તે તેટલે ૩૦

એહેનૂ મૂલ તમારે પાસ શૂં આવ્યા અમારે અવાસ ?
જાઓ, એ કારજ કીજિયે, પર્જન્યને આગન્યા દીજિયે ૩૧
અતિત કોય નહિ જાયે દ્વાર, તાહારે ચૂકશે એહેની નાર્ય,
વ્રત ભંગ એહેનૂ તો હશે, એટલે તમારૂ કારજ થશે ૩૨
એહેવી વાત સાભલી જાહરે ઇંદ્ર ભવન આવ્યો તાહરે.
પર્જન્યને આગ્ના દે રાય, કેહેવૂ કારજ તેહેનૂં થાય ? ૩૩

કડવૂં ૭

વૈશપાયન એણી પેરે બોલ્યા સુણ, જનમેજય રાય !
વિસ્તારી તુજને સભલાવૂ સગાલસા મહિમા ય ૧
ઇંદ્રે આપી આગન્યા ને મેઘ ગયા તે ઠામ,
મુસલધારાએ વરસના માંડ્યૂ સગાલસાને ગામ ૨
ગગન વિશે ચઢીને આવ્યા, કરી રહ્યા ગગડાટ
ચોહોદશ પાણી પરવર્યૂ, કો ચાલી ન સકે વાટ ૩
ગોકુલ રેલવા મોકલ્યા'તા ઇંદ્રે ત્યા પર્જન્ય,
તેહેવા ઘહા ચઢીને આવ્યા, વરસે ચારે ઘન. ૪
ઇંદ્રે વલતી કામ કર્યૂ છે જોતાં તેણી વાર
અતિત અવનીના હતા, તે કો ન જાયે બાહાર ૫
મંદિરમા બેસીને રેહે છે વેગે અઢારે વર્ણ
સગાલસા કેહે છે અસ્ત્રીને, સાભલો તમે કર્ણ ૬
મે તમને આગનથી વાર્યા હુતા તેણી વાર,
નેમ આપણે નહિ પાલવે ગૃહસ્થનો અવતાર ૭
અસ્ત્રી કેહે છે સ્વામીને, મેં કીધૂં છે એ કામ,
જમાડ્યા વિના નવ્ય જમૂ જો પ્રાણ જાય આ ઠામ. ૮
સગાલસા કેહે છે અસ્ત્રીને મે જોયૂ તમારૂં મન,
દ્દઢાવ તમે ભલો રાખ્યો છે તમને છે ધન ધન. ૯
નરનારી એક ચિત્ત કરીને કેહે છે એહેવી વાત,
તેણ સમે તે બે જણને થયા અપવાસ સાત. ૧૦

છાપાં તિલક અંગે ધરે ને કંઠે તુલસી માલ.
ઘરમાં બેઠાં બે જણાં તે જપે શ્રીગોપાલ. ૧૧

સાતમે દિવસે વલતી રહ્યો છે વરસાત.
ચીંધલા કહે છે સ્વામીને, તમે સાંભલો ને વાત. ૧૨
આજ તો ચૌટે જાઓ ને વેગે, રહ્યો છે ઘન,
અતિત કો તેડી લાવો તો કરાવિયે ભોજન. ૧૩
એહેવી વાણી સાંભલતામાં વેગે નીસર્યા બાહાર.
અતિતને ખોલતા ફરે છે. પૂછે નગર મોઝાર. ૧૪
ધર્મશાલા ને વાડીઓ જોઈ; જોયા બાધા ઘાટ;
દેહેરાં હતાં તે વેગે જોયાં ત્રણ સેં ને સાઠ. ૧૫
વલતી નિઃશ્વાસ મૂકયો, બેઠા તેણે ઠામ,
અતિત મુજને નવ્ય મલ્યો; મેં જોયું બાધું ગામ. ૧૬

પરમેશ્વરે મન વિચાર્યું; જોયૂં એહેનૂં મન,
અતિતવેષ ધરીને આવ્યા વેગે ત્યાં તતક્ષણ. ૧૭
એક દેહેરામાં જઇ બેઠા પોતે ત્યાં તતકાલ.
જાતો જોતો ચાલી આવ્યો વેગે ત્યાં સગાલ. ૧૮
આ દેહેરામાં જોતો જાઊં, એમ વિચાર્યૂં મન
સગાલસા ચાલીને આવી જુએ ત્યાં તતક્ષણ ૧૯
ગલતકોઢ ને ધારાં પડિયાં, ચાંદી પાચે ચૂએ;
સહસ્ર પાટા અંગે બાંધ્યા; પડયો પડયો તે રુએ. ૨૦
જરાજુરણ ત્યાં કાયા દીસે, ત્રુટયા શરીરના બંધ.
રગતપીત ગલંતાં દીસે. ઊડે ઘણી દુર્ગંધ. ૨૧
એહેવૂં જોઈને સગાલસાએ ચરણે નમાવ્યૂં શીશ.
કૃપા કરીને મંદિર માહારે પધારો, જગદીશ! ૨૨
તાહારે રીસ કરીને બોલ્યો. જા તૂં તાહારે ધામ.
મહા કષ્ટ માંહે હૂં બેઠો મરવા આણે ઠામ. ૨૩
સાત દિવસ થયા તે મુજને; નથી ખાધૂં કંઈ અન્ન.

હવે શિદ તાહારે ઘેર આવું ? મરવા ઉપર મન. ૨૪
સગાલસા તો વલતી બોલ્યા વેગે તેણી વાર.
સતીશિરોમણ સાધવી છે વેગે માહારી નાર. ૨૫
તે તમને વેગે પુચ્છે છે કરાવવા ભોજન.
તે માટે તમે વેગે પધારો સ્વામી ! મુજ ભવન. ૨૬
તાહારે જોગી એણી પેરે બોલ્યો રીસ કરી અપાર.
કયાહારનો શું ફૂલ કરે છે ? સહુની સરખી નાર. ૨૭
તાહારી સ્ત્રી શું મુજને આપશે ભાવતાં ભોજન ?
સગાલસાએ હા કહી છે તે વેલા પાવન. ૨૮
જોગી કેહે છે સગાલને. મેં નથી ચલાતું ચરણ.
કયમ કરી તુજ ભવન આવૂં ? એહેવા બોલ્યા વરણ. ૨૯
સગાલસા કેહે ! સ્વામી ! સાંભલો, હું લાવું વાહન.
હાથી ઘોડા રથ પાલખી બેસી આવો ભવન. ૩૦
જોગી કહે છે શેઠને. ભાઈ ! ન લેઈશ માહારૂં નામ.
હાથી ઘોડેથી પડું, તો શે આવે તે કામ ? ૩૧
નરવાહનનો તો નિષેધ કાંઈ જોગીને કેહેવાય.
રથ બેસીને મેં તો વલતી વેગે નવ્ય અવાય. ૩૨
સગાલસા કહે, સ્વામી માહારા ! કોહો તે લાવું આજ.
જ્યમત્યમ કરીને મંદિર આવો, કરો અમારૂં કાજ. ૩૩
જોગી વલતો એણી પેરે બોલ્યો. સાંભલ, ભાઈ, વચન.
તૂં લાવે કંડિયો, તો તેહેમાં આવૂં તુજ ભવન. ૩૪

કડવૂં ૮

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા સુણ, જનમેજય રાય !
વિસ્તારી તુજને સંભલાવૂં સગાલસા મહિમાય. ૧

સગાલસા તો એહેવૂં સાંભલી વેગે ચાલ્યો જાય.
ઘાંચા પાસે આવી ઊભો, હઈડે હરખ ન માય. ૨

ધાંચા પ્રત્યે એણીપેરે બોલ્યો, માહારૂં વચન થિર થાપ્ય
મુખ માગ્યું આપું, મુજને તૂં કંડિયો ગૂંથી આપ્ય. ૩
તતક્ષણ તે કંડિયો લેઈને આવ્યો પોતાને ઘેર.
અસ્ત્રી આગલ માંડીને કહી વીતગ પોતાની પેર. ૪
અસ્ત્રી કહે તમે તેડી લાવો કરો એટલું કામ.
પાથરણાં રૂડાં પાથરો, નવ ખૂંચે તેણે નામ. ૫
મુખમલની માંહ્ય ગાદી પાથરી સુંદર રૂનાં પેલ.
ચોહો પાસે ઊસીકાં મૂકયાં લેઈ આવ્યા રૂડી પેર. ૬
ઊપાડીને ચાલી આવ્યા દેહરેદેહરે પાસ.
મહારાજ ! આહામાં બેસીને આવો મુજ અવાસ. ૭
જોગી વલતો એણીપેરે બોલ્યો. સગાલ ! સાંભલ્ય વાત.
પિત પરૂ મુજને વહે છે, આ બગડશે સાક્ષાત. ૮
સગાલશા કહે. તમથકી તે આવે માહારે કાજ.
તમારે જે ખપ આગ્યું તે માહારે ખરૂં, મહારાજ ! ૯
અતિત કહે છે તેડી જાઓ તો કરો એટલું કામ.
પાથર્યું સર્વે કાઢી લો, તો આવું તમારે ધામ. ૧૦
સગાલ કહે છે. ના હા કરતાં લાગે ઘણી વાર.
ઉપાડી કંડિયામાં બેસાર્યો વેગે તેણે ઠાર. ૧૧
મસ્તક મૂકીને તે ચાલ્યો વેગે પોતાને ઘેર.
પરમેશ્વરે મન વિચાર્યું, શી કરૂં હું પેર ! ૧૨
પછે ત્યાં વરસાત પ્રેરે, ક્ષણુ ન લાગી વાર.
પાચ પરૂના રેલા ચાલ્યા જોતાં અપરંપાર. ૧૩
નાકમાં પેસે, મુખ પર દીસે, ચાલે દોહોદશ ધાર.
સગાલશાને રુદે વાધ્યો વેગે હરખ અપાર. ૧૪
મંદિરમાં લાવી બેસાર્યો. હરખ્યાં બે જણ મન.
રસોઈ ત્યાં રૂડી નીપજાવો, કરાવિયે ભોજન. ૧૫
તાહારે અતિત એણીપેરે બોલ્યો. સુણ, વણિકના તન

તુજને કંઈ છૂં એટલૂ, હૂં નથી ખાતો અન્ન ૧૬
તાહારે સગાલ એણીપેરે બોલ્યો શૂ લાવૂ નિરધાર ?
અતિત વેગે બોલિયો માહારે કરવો માસનો આહાર ૧૭
સાભલતામા થરથર ધ્રુજ્યો સગાન તેણી વાર
અરે દૈવ ! શૂ હવે કરૂ ? એમ વિચારે તે હાર ૧૮
પછે ત્યાથી ચાની આવ્યો ખાટકીકેરે ભવન
દ્રવ્ય આપીને માસ લીધૂ વેગે કરી જતન ૧૯
લાવીને તે સ્ત્રીને આપ્યૂ, ગધ્યૂ તેણી વાર
ઊઠો, સ્વામી, ભોજન કીજે હરખ ધર્યો અપાર ૨૦

કડવૂં ૯

બોલ્યા વૈશપાયન વચન સુણ પરિક્ષિતના તન !
તાહારપછી નીપનૂ જેહ, તુજને સભનાવૂ તેહ ૧
પરમેશ્વરે વિચાર્યૂ તેણી વાર હવે શૂ કરે નિરધાર ?
મે સૂપ્યૂ કઠણ કામ, તે તો કર્યૂ એણે આ ઠામ ૨
નવ્ય ચૂક્યો એ પાવન એમ વિચાર્યૂ ભગવન
પછે બોલ્યો અતિત જેહ માહારે ખપ ન આવે એહ ૩
પછે બોલ્યો સગાલ ત્યાહે સ્વામી ! કહૂં તે રાધ્યૂં આહે
નથી ચૂક્યો તમારો દાસ એમ વાણી કહી પરકાસ. ૪
એહેની વાત સાભલી જાહારે, અતિત ખીજીને બોલ્યો તાહારે
માસ માગૂં તાહારા પુત્ર કેરૂ તૂ તો લાવ્યો છે અનેરૂ ૫
માહારે તો એ ન આવે કામ ઊઠી ચાલ્યો તેણે ઠામ
સગાલ વળગ્યો તેને હાથ પછે હરખ્યો છે મન સાથ ૬
સ્વામી ! શે નવ્ય બોલ્યા પેહેલૂ ? એ તો રહ્યૂ આપણે કર મેલૂં
બાહારથી હૂં લાવ્યો મેલ, શેથી તો છે એ સેહેલ ૭
નીસાલે ગયો છે બાલ આવે તો મારૂ તતકાલ.
એહવી વાત સાભલી અનુપ અતિતે લીધા બે રૂપ ૮

બીજે રૂપે નીસાલે ગયો. ચેલિયા પાસે જઈ રહ્યો.
આઘા રહીને બોલાવ્યો બાલ. ધાઈ આવ્યો તે તતકાલ.
રહ્યો ઊભો જોડી પાણ. સ્વામી ! કયમ તેડયો નિરવાણ!
અસ્યા, કરવા આવ્યો તુજ કામ. તાહારો પિતા મારે તુને દામ.૧૦
તાહારે બોલ્યો વચન આંક. સ્વામી ! માહારો તે શો વાંક !
એક આવ્યો અતિત તુજદ્વાર, તે તો કરવા ઇચ્છે તુજ આહાર.૧૧
માટે તું તો ઇહાંથી નાશ. એહેવી વાણી કહી પરકાશ.
પછે હસી બોલ્યો તે જાન્ય. સ્વામી ! માહારૂં પૂરણ ભાગ્ય. ૧૨
તન આવે અતિતને ખપ, મેં તો પૂરણ કીધાં તપ.
એમ કહીને ચાલ્યો ત્યાંહે, અધ્યારુ બેઠા છે જ્યાંહે. ૧૩
આગ્યા માગી નામી શીશ. પ્રસન્ન હજો શ્રી જગદીશ !
એમ હરખમાં ચાલ્યો જાય. માતાપિતાને લાગ્યો પાય. ૧૪
પછે બોલ્યો જોડી હાથ માતપિતાકેરે સાથ.
માતા ! શું છે માહારૂં કામ ? કયમ તેડયો આણે ઠામ ! ૧૫
તાહારે માતા વલતી બોલે. પુત્ર ! નાવે કો તાહારે તોલે.
આ અતિત આવ્યો સાર. તે કરવા ઇચ્છે તુજ આહાર. ૧૬
એમ કહીને આણે મન દુખ, માત નિહાલે પૂત્રનું મુખ.

દેશીફેર.

કુંવરનું મુખ નિહાલે માવડી. તાહારી નિકટ કપોલ રૂડી. આંખડી.
તાહારૂં મુખડું પુનમચંદ રે. પુત્ર આપ્યો બાલમુકુંદરે.
જોઈ પામું ઘણો આનંદ. કુંવરનું૦ ૧
મુખે બોલે મધુરી વાણ રે. હસ્તી સૂંડ સમા બે પાણ રે.
પેટ પોયણપત્ર પ્રમાણ. કુંવરનું૦ ૨
કટી કેસરીલક આકાર રે. જંઘા જુગ્મ કદલીથભ સાર રે.
ચરણે ચાલે ચાલ અપાર. કુંવરનું૦ ૩
એહવું જોઈને બોલી માતરે; પુત્ર પ્રત્યે કરે છે વાત રે.
કયમ સેહેશો શસ્ત્રના ઘાત ! કુંવરનું૦ ૪

તાહારે બોલ્યો પુત્ર વચનરે, માત ! શિદ કરે છે રુદન રે ?
માહારૂં પ્રસન્ન થાય છે મન. કુંવરનું૦ ૫
ધન ધન માહરો અવતાર રે. મને મલ્યા દેવ મોરાર રે.
માહારો અતિત કરશે આહાર રે. કુંવરનું૦ ૬
પ્રસન્ન થયાં છે માત ને તાત રે પુત્રની સાંભલી વાત રે.
ધન ધન તું માહારા જાત રે. કુંવરનું૦ ૭
પછે ન્હવરાવ્યો આણી કોડ રે મુખે જપે શ્રી રણછોડ રે.
સૂર્ય સાહામો ઊભો કર જોડ. કુંવરનું૦ ૮
પછે બોલ્યો વચન પ્રકાશ રે. તમે સાંભલો, શ્રીઅવિનાશ રે.
મુને આપજો ચરણે વાસ. કુંવરનું૦ ૯
તિલક કીધું સુંદર ભાલ રે; કંઠે ઘાલી તુલસીમાલ રે;
મુખે જપે શ્રીગોપાલ. કુંવરનું૦ ૧૦

કડવું ૧૦

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા, સુણ, જનમેજય રાય !
વિસ્તારી તુજને સંભલાવૂં સગાલસા મહિમા ય. ૧
સ્નાન કરીને ચેલૈયે મુખ સમર્યાં સુંદરશ્યામ.
ખડગ લેઈને સગાલસા તો આવ્યો તેણે ઠામ. ૨
ચેલૈયાનૂં મસ્તક છેદ્યૂ. એક વાર કોહો શ્રીરામ.
મસ્તક લેઈને શીંકે મૂકયૂં. કીધૂં એહેવૂં કામ. ૩
અતિતને આરોગાવીને પછે આપણે નેટ
આત્મહત્યા કરીને મરશૂં પાલી મારી પેટ. ૪
મલિનતા કાઢીને વલતી વેગે રાધ્યૂં તન.
આ લો, સ્વામી ! આરોગો તમે પ્રસન્ન કરીને મન. ૫
પરમેશ્વરે મન વિચાર્યૂં, હવે શૂં કરૂં કામ ?
જે જે કામ કહ્યાં તે એણે કરિયાં આણે ઠામ. ૬
હાવે તે હૂં શૂં કરૂં જે એ થકી નવ્ય થાય ?
સગાલસાને ચૂકવવાને કીધો એક ઉપાય. ૭

સગાલસા કેહે. સ્વામી ! ઊઠો, વેગે કરો ભોજન.
અપરાધ અમારો ક્ષમાં કરજો. છઇયે તમારાં, દીન. ૮
એમ કહીને અતિતને તો પ્રીસે ઘરની નાર્ય.
અતિત વલતો એણી પેરે બોલ્યો ક્રોધ કરી અપાર. ૯
હું તો ભોજન નહિ કરૂં. તું સાંભલ ને વચન.
તત્તવ વસ્ત તેં ઊંચી મેહેલી મલિન રાંધ્યૂં અન્ન. ૧૦
એમ કહીને ઊઠી ચાલ્યો અતિત તેણી વાર.
સગાલસાએ હાથ ઝાલ્યો ને બોલ્યો તેણે ઠાર. ૧૧

દેશીફેર.

સગાલ વલતા બોલિયા રે તમે સાંભલો, અતિત, વાત.
શા માટે જમતા નથી ? હું કહું તમને સાક્ષાત. ૧
તમે કહ્યૂ તે અમે કર્યૂં રે જે જે દીધૂં કામ.
પુત્ર જ માહારો મારિયો મેં તો રત્ન અમૂલક દામ. ૨
તોયે તમે જમતા નથી રે કરો છો રીસ અપાર.
આ લો ખડગ હાથમાં અમને મારીને જાજો ઠાર. ૩
અતિત વલતો બોલિયો રે હૂં તો નહિ રહૂં તાહારે ઘેર.
કહ્યૂ કરે જો માહરૂં તો જ જમૂં રૂડી પેર. ૪
મસ્તક લો શીકે થકૂં રે નરનારી આણી પ્રીત.
ખાંડણૂં ખાંડો બે જણાં મુખેથી ગાઓ ગીત. ૫
આંસુ પડે એના નેત્રથી રે તો જાઊં માહારે ઘેર.
હરખમાં પ્રીસો મુને તો જમૂં રૂડી પેર. ૧૦
સગાલ કેહે. હા, ત્યમે કરૂં રે જમ કહી તમે વાત,
પ્રસન્ન થઈને પધારજો અમ મંદિરથી સાક્ષાત. ૧૧

કડવૂં ૧૧

વૈશાપાયન એણી પેરે બોલ્યા. સુણ, જનમેજય રાય ?
વિસ્તારી તુજને સંભલાવૂં સગાલસા મહિમાય. ૧

અતિત કેહે છે મગાલને. તૂં સાંભલ મારી વાત.
પ્રેમ થકી મુજને પ્રીસે, તો રહીશ હૂં સાક્ષાત. ૨
પ્રેમતણે વશ વ્રજવનિતા અખંડ રમે છે રાસ.
પ્રેમતણે વશ ત્રિકમ કરે બલિ રાય ઘેર નિવાસ. ૩
પ્રેમતણે વશ હૂં અતિત આવ્યો વેગે તુજ ઘેર.
તે માટે તુજને કહૂં જે, કર તે રૂડી પેર. ૪
ખાંડણૂં ખાંડો પ્રેમ શૂં ને નેત્ર ન ઝરે નીર.
ગીત ગાઓ મુખ થકી ને દુઃખ ન ધરો શરીર. ૫
તે પરકારે કરવા માંડયૂં વેગે તેણી વાર.
ખાંડણૂં ખાંડવાને ઊભાં તે હરખે નર ને નાર. ૬
બે જણુ મનમાં એમ જાણે જે રખે આણે દૂખ.
તેણે સમે ત્યાં ગાવા માંડયૂં બે જણે તે મુખ. ૭

દેશીફેર.

ચેલૈયા ! હાલો રે હાલો. કુંવરને ઘૂમડલી ઘાલો.
પુત્ર ! હૂં લાડ લડાવતી રે, દેખી હરખતી મન.
હસતૂં મુખ દેખૂં સદા, તાહારાં અણિયાળાં લોચન. ચેલૈયા૦ ૧
દંત દીસે દાડમકલી સરખા, અધર પ્રવાલી રંગ.
કર્ણે કુંડલ ઝલકતાં આવી બેસતો ઓછંગ. ચેલૈયા૦ ૨
પુત્ર ! નીસાલેથી આવતો લેઈ પાટી ખડિયો હાથ.
ઓછંગે બેસારતી, કરતી ચુંબન ઘાલી બાથ. ચેલૈયા૦ ૩
કાલૂં કાલૂં બોલતો રે, માગતો સુખડી સાર.
તાહારે હૂં તુને આપતી તે વેગે કરતો આહાર. ચેલૈયા૦ ૪
પ્રભુ પ્રતાપે હૂં હરખાતી રે, કરતી લીલાલેહેર.
આજ દૈવે દૂખણી કીધી રેડી અમૃતમાં ઝેર. ચેલૈયા૦ ૫
અવનીમાં પુત્ર અનેક થયા રે, અનેક થઈ છે માય.
એહેવી નમેહેરી મેં નવ્ય દીઠી જે મારે મુસલના ઘાય. ચેલૈયા૦ ૬

ખાંડણું ખાંડયું બે' જણે રે દઢ કરીને મન.
હાલરડાં ગાયાં મુખથી પણ નીર ન ઝર્યૂં લોચન. ચેલૈયા૦ ૭
ખાંડણું ખાંડીને તલી આપ્યૂં ક્ષણ ન' લાગી વાર.
સગાલ કહે છે અતિતને, ભક્ષ કરો નિરધાર. ચેલૈયા૦ ૮
અતિત એણી પેરે બોલિયો રે, સાંભલ્ય, ભાઈ, વચન.
સાચૂં બોલ્ય, સલક્ષણા, છે તાહારે કેટલા તન? ચેલૈયા૦ ૯
એહેવી વાણી સાંભળતામાં બોલ્યો તેણી' વાર.
પુત્ર તો માહારે એક હતો, તે વેગે માર્યો ઠાર. ચેલૈયા૦ ૧૦
અતિત એહવૂં સાંભલીને ઉઠિયો તતક્ષણ.
તાહારે ઘેર હૂં તો ભાઈ! નહિ કરૂં ભોજન. ચેલૈયા૦ ૧૧
એમ કહીને સાચર્યો તે વેગે ચાલ્યો જાય.
સગાલસા તવ આગલ જઈને નમિયો તેહને પાય. ચેલૈયા૦ ૧૨
સ્વામી! માહારો વાંક કશો? હૂં તમને કરૂં પ્રણામ.
મે કહ્યુ તેહવૂં કર્યૂં છે વેગે અમોએ કામ. ચેલૈયા૦ ૧૪
ાયે તમે રીસાવી જાઓ છો તેહેનૂં તે શૂં નામ?
ઇક અમારો વાક દાખી જાજો એણે ઠામ ચેલૈયા૦ ૧૫

કડવૂં ૧૨

બોલ્યા વૈશંપાયન વચન રે, સુણ પરિક્ષિતના તન રે.
સગાલ વલતી બોલિયા રે સ્વામી! અમો તમારાં રાંક.
પછે અહીંથી ચાલજો કાઈક દાખી અમારો વાંક. ૨
તમે કહ્યું તે તો અમે કર્યૂં વલીમાર્યો પુત્ર શિર ઘાવ.
હાલરડાં ગાયાં મુખ થકી હવે કોહો તે કરૂં ઉપાય. ૩
અતિત મુખથી બોલિયો રે. તૂં સાંભલ્ય વણિકતન!
હવે નથી પુત્ર પેટ તાહારે માટે નહિ કરૂં ભોજન. ૪
વાંઝિયાગાલ તાહારે ચઢી રે, નહિ તનયા કે તન.
તો હૂં કયમ રહૂં ઘેર તાહારે, ભાઈ? કયમ કરૂં ભોજન? ૫

સગાલ એહેવૂં સાંભલી રે બોલ્યા મુખથી વાત.
સ્ત્રી માહારીને ઉદર ગરભ છે; માસ થયા છે સાત. ૬

કડવૂં ૧૩

બોલ્યા વૈશંપાયન વચન. સુણુ, પરિક્ષિતના તન!
અતિત બોલ્યો તેણી વાર. નહિ જમૂં તાહારે દ્વાર. ૧
નથી બીજો તાહારે તન, તો હું કયમ કરૂં ભોજન?
એહવી વાત સાંભળી જાહારે, સગાલસા તો બોલ્યો તાહારે ૨
તમે સાંભલો માહારી વાત. કહૂં જોડીને બે હાથ.
જઈ પૂછો સ્ત્રીને નેટ; ગરભ છે કાંઇ તેહને પેટ. ૩
આવી પૂછયૂં ઘરની નાર્ય. તેણે કહ્યો સર્વ પ્રકાર.
ગરભ માહારે ઉદર હોય. જોગી! મન વિચારી જોય. ૪
શા માટે દોષ ચહાવો? તમે મહારાજ! મંદિર આવો.
તમે સુખે કરો ભોજન, માહારે બીજો છે પેટ તન. ૫.
વાત સાંભલી નારની જાહારે, અતિત ફરીને બોલ્યો તાહારે.
ગરભ તમારે ઉદર જેહ, મુજને દેખાડો તેહ. ૨
કયમ માનૂં સાચી વાત ગરભ છે કે નહિ સાક્ષાત?
એહવી વાત કહી છે મુખ. અસ્ત્રીને ઊપનૂં સુખ. ૩
સાચૂં અતિત! કહ્યૂ છે તમે, ગરભ કાઢી દેખાડૂં અમે.
તમે ભલૂં દીધૂં કામ. પુત્ર મલવાની માહારે હામ. ૪
એમ કહીને ન્હાઇ નાર્ય; દાન કર્યાં અપરંપાર.
પછે ઊભી રહી કર જોડ, સૂર્ય પ્રત્યે વાણી બોલે. ૫
પ્રત્યક્ષ દેવ તૂં સાચો, ભાણુ! હૂં તો મંદમતિ છૂં અજાણ,
માહારી કરજો તમે સંભાલ. લજ્જા રાખજો, દિનદયાલ! ૬
મન રાખજો થિર અમારૂં. અમે ધરિયે ધ્યાન તમારૂં.
પછે સતી શિરોમણ નારી લાવી ઘરમાંથી કટારી. ૭

આની બેઠી સમીપે નેટ, કાઢી મારે કટારી પેટ
મારી પેટ કટાગી જ્યારે હા હાં કહીને ઊઠયા ત્યારે ૮
મૂકી દીધૂ અતિતનૂ રૂપ, લીધૂ ચતુર્ભુજસ્વરૂપ
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરણુ આવી ઊભા અશરણશરણ ૯
મોર મુગટ સુંદર શીશ, કૃપા કીધી શ્રીજગદીશ.
મકરાકૃતિ કુંડલ કાન પીતાંબર કીધૂ પરિધાન. ૧૦
ભૃગુલાછન ઉર વિચ દાગ, પદ્મ ઝલકે સુંદર પાગ
રૂપ ધરીને આવ્યા નાથ માં, મા,કહીને ઝાલ્યા હાથ. ૧૧
કોટાનકોટ સૂરજની જ્યોત, એહેવૂ તેજ થયૂં ઉદ્દ્યોત
માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપૂ તાહારા દુખ દાલીદર કાપુ ૧૨
તે તો રાખ્યૂ મહાદઢ ધીર સગાલસા ! તૂ બાવનવીર
એહેવી વાત સાભલી જાહારે, નરનાર્ય નમ્યા ચરણ તાહારે ૧૩
નખશિખ નરખ્યા પ્રભુ જાહારે વલતી બોલ્યા શ્રીમુખ તાહારે
સગાલ ! સાભલ્ય માહારી વાત પુત્ર બોલાવ્ય તૂ સાક્ષાત. ૧૪
તમે એ શૂ બોલ્યા નાથ ? પુત્ર માર્યો મે આણે હાથ
પ્રભુ કેહે છે કરો તમે કામ પુત્ર બોલાવો આણે ઠામ ૧૫
પછે કરી મન વિચાર માતા બોલાવે તેણી વાર.
ગાઢ બોલી તેહ વચન પુત્ર ! આવો આવ્યા ભગવન. ૧૬
એહેવૂ કહ્યૂં વચન જાહારે, ચેલૈયો ત્યા આવ્યો તાહારે
ખભે પાટી ને ખડિયો હાથ આવી નમ્યો વૈકુંઠનાથ ૧૭
પછે નમ્યો માત ને તાત પાસે બેસારી પૂછી વાત
પ્રભુએ માયા વિસર્જન કરી, મદ્ય માસ લીધૂં ત્યા હરી ૧૮
ચેલૈયો જીવાડયો ભગવાન, તેણે સમે કર્યાં બહુ દાન
પછે પ્રભુજી ત્યા બોલે સતી ! નહિ કો તાહારે તોલે ૧૯

લાવો નીપજાવી જે વસ્ત ભોજન કીજિયે બેસી સમસ્ત.
સગાલ કેહે. સાંભલો, ભગવાન! નવૂં નીપજાવિયે અન્ન. ૨૦
પ્રભુ કેહે ઘરમાં છે તેહ તમે જુઓ ને આણી નેહ.
જુએ તો ત્યાં સુંદર અન્ન. ભાવતાં કીધાં ભોજન. ૨૧
સર્વ ઊઠયૂં જમીને જાહારે પ્રભુજી મુખ બોલ્યા તાહારે.
માગ્ય, માગ્ય, હોય જે હામ. હૂં તે આપૂં આણે ઠામ. ૨૨

કડવૂં ૧૪

વૈશંપાયન એણીપેરે બોલ્યા. સુણ જનમેજય રાય!
વિસ્તારી તુજને સંભલાવૂં સગાલસા મહિમા ય. ૧

સગાલસા તવ એણી પેરે બોલ્યા જોડીને બે હાથ.
હાવાં હૂં તે શૂં રે માગૂં, સ્વામી વૈકુંઠનાથ!
જે હૂં માગૂં તે તમે આપ્યૂં. પૂરી મનની હામ.
હવે વાંછના કાંઇ એ નથી, પ્રભુ સુંદર શ્યામ! ૩

પ્રસન્ન થઈને પુરુષોત્તમે તેડાવ્યાં વિમાન.
સગાલપુરી ત્યાં સ્વર્ગે વાસી પ્રેમે શ્રી ભગવાન. ૪
જેજેકાર ત્યાં થઈ રહ્યો ને સર્વે હરખ્યૂં મન.
સ્વર્ગે જાતાં પુરને વાસિયે. કર્યાં છે બહુ પુણ્ય. ૫
સગાલસા આદેને સહુને વસ્યા તેણે ઠામ.
વૈકુંઠમાં આનંદ કરે ને સહુની પોહોતી હામ. ૬
પુણ્યતણો મહિમા છે મોટો. સુણ, જનમેજયરાય!
તેત્રીસ ક્રોડ તે પુણ્યતણે વશ. કહેતા પાર ન થાય. ૭
એહવૂં સાંભલી જે કો કરશે વેગે ત્યાં અન્નદાન,
સોનૂં રૂપૂં વસ્ત્ર ને ત્રાંબૂં વાધે મેર સમાન. ૮
અપુત્રવંતી પુત્ર પામે ને નિર્ધન પામે ધન,
ક્ષત્રિય હોય તે શરને પામે, બ્રહ્મતેજ બ્રાહ્મણ. ૯

નર અને વલી નાર્યની સહુકોની પહોચે આશ.
એકમનાં જે સાંભલે તે હોયે લીલવિલાસ. ૧૦
અષ્ટ કવિ મોટા ઋષિ સહુ તેહેને નમૂં કર જોડય.
અક્ષર પદબંધ નવ્ય લહું તમે કોય મ દેશો ખોડ. ૧૧
સરસ્વતીની કૃપા થકી મેં ઘાલી મોટી હામ.
મગાલપુરી તો પ્રેમે ગાઈ કરિયું નૌતમ કામ. ૧૨
સંવત અઢાર ત્રેતાળીસ આશ્વિન સુદ દશમી રવિવાર,
મગાલપુરી સંપૂરણ કીધી તે દિન હરખ અપાર. ૧૩
બ્રાહ્મણ ઔદીચ સહસ્ર જ્ઞાતિ અમદાવાદમાં વાસ.
સુખરામસુત તુલજારામ કાહાવે વેગે હરિનો દાસ. ૧૪
શ્રીરણછોડની કૃપા થકી થઈ કવિશક્તિ તે ઠાર.
મગાલપુરી મેં પ્રેમે ગાઈ હરખે તેણી વાર. ૧૫
જે કો ગાય શીખે ને સાંભળે તેહની પોહોચે આશ.
આ લોકે જસ પામશે, પરલોકે સ્વર્ગનિવાસ. ૧૬
શ્રોતા વક્તા સાભલો તમે. કેહે કવિતા કર જોડ,
સગાલપુરી સંપૂરણ થઈ, કોહો જે જે શ્રીરણછોડ ! ૧૭

રતનદાસકૃત

સગાળશા.

સગાળશા સાધુને સેવે; વાણિયો પાળે વરત.
ન મળ્યા સાધુ, રહ્યા અપવાસી. તારવા આવ્યા તરત.
કૃષ્ણજી કોઢીલા થઈને રે રૂપ અતિતનૂં લઈને. ૧

ચંગાવતીએ લીધાં ચરણામૃત ન્હવરાવીને નાથ.
પલંગ ઉપર પધરાવીને સ્વામી કીધા સનાથ.
ખાંતે ભોજન ખીરનાં કીધાં રે પીરસી આગળ દીધાં. ૨

ખીર ને રોટલી તો નથી જમતા, નથી અન્નનો આહાર.
મહાજન ! અમો માંસના આહારી, એમ કહે કિરતાર.
વચન તે બોલ્યા બાંધ્યૂં રે. સમજી લો ને, સાધુ ! ૩

કસાઈવાડે જઈને માટી છુપાવી લાવ્યા સાથ.
ચંગાવતીએ માંસ સુધારી પિરસિયા પરસાદ.
વાસર ઢોળે નર ને નારી રે. જમો તમે, દેવ મુરારિ ! ૪

માટી તો માણસની જોઈયે, પરમાટીનો નહિ આહાર.
અઘોરપંથી અમો કહેવાઈયે. ખેલિયે ખાંડાની ધાર.
વાણિયા ! વરત ફળિયાં રે આવી અવિનાશી મળિયા. ૫

માગ્યૂં વેચાતૂં માણસ ન મળે. હઈયે મોંઘો મહાર.
ચંગાવતી ત્યાં એમ કહે ચેલૈયાનો કરિયે સંહાર.
વાતૂં તો થાશે વશેકે રે. હશે, શ્રીલાલને લેખે. ૬

ભણતર મેલી ભાગ, ચેલૈયા ! પાળ અમારી પ્રતીત.
માબાપ તારાં મારશે તુજને. આંગણે આવ્યો અતિત.
ધૂતારો ધૂતી જાશે રે પછી પસ્તાવો થાશે. ૭

ભોજલકૃત

સેલૈયા—આખ્યાન

કડવું ૧.

હરિ ગુરુ સંતને સમરિયે, ચોથા તે ગણપતિ દેવ રે;
સિદ્ધિ લક્ષ લાભ આપે: સહુ પેહેલી કરિયે સેવ રે ।
ગાવા ગુણ હરિભગતના, જેને સતે ચંળ્યો અગમાન રે,
સત વિના સાહેબ ન રીઝે, મર પઢે વેદ પુરાણ રે. ,
સગાળ શેઠ ને સંખ્યાવતી નેમવતા નર નાર રે
સાધુ જમાડી પોતે જમતું, એવો ધરમ ઉદાર રે ;
એક સમે એક અટક પડી મેહ મડાણો મુસળધાર રે,
પર્જન વૂઠો આઠ દી સુધી; સત ન છોડે શાહુકાર રે. ।
વરસી રહ્યો તારે વકીલ તેડયા. દેખો ને દોહોદશ ધરી રે
અભ્યાગત વિના અન્ન ખપે નહિ. કોક કરોને ઉપાય રે ।
વાણોતર ચાલ્યા ગોતવા; જોયું નગર; જોયાં હરિદ્વાર રે
તળાવ પાસે તપસ્વી દીઠા. આવી કહ્યો સમાચાર રે !
સગાળ શેઠનું સત મુકાવવા કોઢી થયા કરતાર રે
આવીને દેવળમાં ઊતર્યા શરીર કર્યું બેજાર ,

૯

રતનદાસકૃત

સગાળશા.

સગાળશા સાધુને સેવે; વાણિયો પાળે વરત.
ન મળ્યા સાધુ, રહ્યા અપવાસી. તારવા આવ્યા તરત.
કૃષ્ણજી કોઢીલા થઈને રે રૂપ અતિતનું લઈને. ૧

ચંગાવતીએ લીધાં ચરણામૃત ન્હવરાવીને નાથ.
પલંગ ઉપર પધરાવીને સ્વામી કીધા સનાથ.
ખાંતે ભોજન ખીરનાં કીધાં રે પીરસી આગળ દીધાં. ૨

ખીર ને રોટલી તો નથી જમતા, નથી અન્નનો આહાર.
મહાજન ! અમો માંસના આહારી, એમ કહે કિરતાર.
વચન તે બોલ્યા બાંધ્યું રે. સમજી લો ને, સાધુ ! ૩

કસાઈવાડે જઈને માટી છુપાવી લાવ્યા સાથ.
ચંગાવતીએ માંસ સુધારી પિરસિયા પરસાદ.
વાસર ઢોળે નર ને નારી રે. જમો તમે, દેવ મુરારિ ! ૪

માટી તો માણસની જોઈયે, પરમાટીનો નહિ આહાર.
અઘોરપંથી અમો કહેવાઈયે. ખેલિયે ખાંડાની ધાર.
વાણિયા ! વરત ફળિયાં રે આવી અવિનાશી મળિયા. ૫

માગ્યું વેચાતું માણસ ન મળે. હઈયે મોંઘો મહાર.
ચંગાવતી ત્યાં એમ કહે ચેલૈયાનો કરિયે સંહાર.
વાતું તો થાશે વશેકે રે. હુશે, શ્રીલાલને લેખે. ૬

ભણતર મેલી ભાગ, ચેલૈયા ! પાળ અમારી પ્રતીત.
માબાપ તારાં મારશે તુજને. આંગણે આવ્યો અતિત.
ધૂતારો ધૂતી જાશે રે પછી પસ્તાવો થાશે. ૭

નર અને વલી નાર્યની સહુકોની પહોચે આશ.
એકમનાં જે સાંભળે તે હોયે લીલવિલાસ. ૧૦
અષ્ટ કવિ મોટા ઋષિ સહુ તેહેને નમું કર જોડ્ય.
અક્ષર પદબંધ નવ્ય લહૂં તમે કોય મ દેશો ખોડ. ૧૧
સરસ્વતીની કૃપા થકી મેં ઘાલી મોટી હામ.
સગાલપુરી તો પ્રેમે ગાઈ કરિયૂં નૌતમ કામ. ૧૨
સંવત અઢાર ત્રેતાળીસ આશ્વિન સુદ દશમી રવિવાર,
સગાલપુરી સંપૂરણ કીધી તે દિન હરખ અપાર. ૧૩
બ્રાહ્મણ ઔદીચ સહસ્ર જ્ઞાતિ અમદાવાદમાં વાસ.
સુખરામસુત તુલજારામ કહાવે વેગે હરિનો દાસ. ૧૪
શ્રીરણછોડની કૃપા થકી થઈ કવિશક્તિ તે ઠાર.
સગાલપુરી મેં પ્રેમે ગાઈ હરખે તેણી વાર. ૧૫
જે કો ગાય શીખે ને સાંભળે તેહની પોહોચે આશ.
આ લોકે જસ પામશે, પરલોકે સ્વર્ગનિવાસ. ૧૬
શ્રોતા વક્તા સાંભળો તમે. કહે કવિતા કર જોડ,
સગાલપુરી સંપૂરણ થઈ, કોહો જે જે શ્રીરણછોડ! ૧૭

૯

રતનદાસકૃત

સગાળશા.

સગાળશા સાધુને સેવે, વાણિયો પાળે વરત
ન મળ્યા સાધુ, રહ્યા અપવાસી તારવા આવ્યા તરત
કૃષ્ણજી કોઢીલા થઈને રે રૂપ અતિતનૂં લઈને ૧

ચગાવતીએ લીધા ચરણામૃત ન્હવરાવીને નાથ
પલગ ઉપર પધરાવીને સ્વામી કીધા સનાથ.
ખાતે ભોજન ખીરના કીધા રે પીરસી આગળ દીધા ૨

ખીર ને રોટલી તો નથી જમતા, નથી અન્નનો આહાર
મહાજન! અમો માસના આહારી, એમ કહે કિરતાર
વચન તે બોલ્યા બાંધ્યૂ રે. સમજી લો ને, સાધુ! ૩

કસાઈવાડે જઈને માગી છુપાવી લાવ્યા સાધ
ચગાવતીએ માસ સુધારી પિરસિયા પરમાદ
વાસર ઢોળે નર ને નારી રે જમો તમે, દેવ મુરારિ! ૪

માગી તો માણસની જોઈયે, પરમાગીનો નહિ આહાર
અઘોરપથી અમો કહેવાઈયે ખેલિયે ખાડાની ધાર
વાણિયા! વગત ફળિયાં રે આવી અવિનાશી મળિયા ૫

માગ્યૂ વેચાતૂં માણસ ન મળે. હઈયે મોંઘો મહાર
ચગાવતી ત્યાં એમ કહે ચેલૈયાનો કરિયે સહાર
પાતૂ તો થાશે વશેકે રે હુરો શ્રીબાલને લેખે. ૬

ભણતર મેલી ભાગ, ચેલૈયા! પાળ અમારી પ્રતીત
માબાપ તારા મારશે તુજને. આગણે આવ્યો અતિત.
ધૂતારો ધૂતી જાશે રે પછી પસ્તાવો થાશે. ૭

એ શું બોલ્યા, સ્વામી મારા ? માતર મૂકયાં કેમ જાય ?
નવ મહીના જેણે ઉદરમા રાખ્યો તે ગુણ ઓશીંગણ થાય
ભક્તિ મારા શીશને માટે રે શું થાશે મસ્તક માટે ? ૮

હું ભાગૂ તો ભોમ જ ભાગે ભોરંગ ઝીલે ન ભાર
મેરુ પર્વત ડોલવા લાગે આકાશનો આધાર.
મેરામણ માઝા મૂકે રે ચેલૈયો સત ના ચૂકે ૯

ભણતો ગણતો આવ્યો ચેલૈયો આવ્યો પોતાને દ્વાર
માતા મુખનાં વારણા લીએ, નીસાસો ભરે નાર
આવતો ઉરમા લીધો રે પોઢાડી ખોળે દીધો ૧૦

કાગજ રૂડું કરો, માતાજી ! શિદ નાખો નિશ્વાસ ?
સફળ મનખો ચેલૈયાનો, સાધુ આરોગે માસ !
ધન ધન આજનો દહાડો રે ! જગતના નાથ જમાડો ૧૧

માતપિતાએ મળી કરીને કાપ્યૂ ચેલૈયાનૂ શીશ
અણુધટતી વાત એમણે કીધી જમાડવા જગદીશ
મચાવ્યો ખેલ ખરો રે પ્રભુ માગ ! પારણા કરો ૧૨

નાથ કહે મારી નજરે કરો રે સાચૂ તમારૂ વરત
મસ્તકની તમે માયા કીધી કયમ ? અવિનાશી બોલ્યા તરત
તપસી સતને તાવે રે, રુદેમાં અંદાજુ નાવે ૧૩

મસ્તક ખાંડો ને ખાંડણા ગાઓ, પેહેરો અવનવા ચીર,
આંખડીએ તમે આંસુ ન આણો મનથી મૂકો ન ધીર
ત્યારે તમે સાચા સતી રે એમ કહે જૂનો જતિ. ૧૪

ખાંડણિયામા મસ્તક ખાંડે મળી પિતા ને મા ય
આંખડીએ આંસુ નવ આણે હરખે હાલરડાં ગાય
ભોજન ભાવતા કીધા રે, પીરસી આગળ દીધાં ૧૫

મતવાદી તમે સાચા. અમારે અટક છે, કરવું કેમ?
વાણિયાનું ભોજન નથી જમતા અવિનાશી કહે એમ.
  મળી તમે નર ને નારી રે, જુઓ એ વાત વિચારી ૧૬

સગાળસા કહે પ્રગટ્યાં મારા પૂરવ જનમના પાપ.
ગુરુ દૂભ્યા ને ગૌ ત્રિયા માર્યા, માર્યા મા ને બાપ,
  ડૂગરે દવ લગાડયો રે, તેણે મારો ખેલ બગાડયો! ૧૭

ચગાવતી કહે સ્વામી! મારે પાચ મહીનાનૂ ઓધાન.
ભલે પધાર્યા ભવન અમારે આજ તમે, ભગવાન!
  ધણી મે તો તમને ધાર્યા રે તમે મારા અર્થ સુધાર્યા ૧૮

ચગાવતીએ પાળી લેઈ મારી પેટ જ માહ્ય.
અચાનક આવીને સતીની બહુનામીએ ગ્રહી બાહ્ય.
  ભલી સતી! ભક્તિ તારી રે, માગમાગ, મુખ કહે મુરારિ. ૧૯

ચેલૈયાને સજીવન કીધો બેઠો રમે છે બાળ.
સદા તમારે ચરણે રાખો દીન જાણીને, દયાળ!
  વળતી બોલ્યા સતી નારી રે હૂં તો માગૂ ભક્તિ તમારી ૨૦

સગાળસા ને ચગાવતીએ લીધો એવો નેમ
રતનદાસ કહે ભાણા પ્રતાપે તેને છોડિયે કેમ?
  માવાને મળવા માટે રે જાવૂ વૈકુઠની વાટે ૨૧

ભોજલકૃત

સેલૈયા—આખ્યાન

કડવું ૧.

હરિ ગુરુ મંતને સમરિયે, ચોથા તે ગણુપતિ દેવ રે;
સિદ્ધિ લક્ષ લાભ આપેઃ સહુ પેહેલી કરિયે સેવ રે. ૧

ગાવા ગુણુ હરિભગતના, જેને સતે. ચંપ્યો અભમાન રે.
સત વિના સાહેબ ન રીઝે, ભર પઢે વેદ પુરાણુ રે. ૨

સગાળ શેઠ ને સખ્યાવની નેમવતાં નર નાર રે.
સાધુ જમાડી પોતે જમવું, એવો ધરમ ઉદાર રે. ૩

એક સમે એક અટક પડી મેહ મડાણો મુસળધાર રે,
પર્જન વૂઠો આઠ દી સુધી; સત ન છોડે શાહુકાર રે. ૪

વરસી રહ્યો તારે વકીલ તેડયા. દેખો ને દોહોદશ ધાઈ રે.
અભ્યાગત વિના અન્ન ખપે નહિ કોક કરોને ઉપાય રે. ૫

વાણોતર ચાલ્યા ગોતવા; જોયૂં નગર; જોયાં હરિદ્વાર રે.
તળાવ પાસે તપસ્વી દીઠો. આવી કહ્યો સમાચાર રે ૬

સગાળ શેઠનૂં સત મૂકાવવા કોઢી થયા કરતાર રે.
આવીને દેવળમાં ઊતર્યાં શરીર કર્યૂં બેજાર .રે. ૭

શેઠ સમાચાર સાંભળી દોડયા અણુવાણુા; ઊજાઈ રે
પરકમ્મા દેઈ પાયે લાગ્યા; ,હઈડે હરખ ન માય રે. ૮

દુર્ગંધ આવે ભૂત નાસે એવી; ખાય તેમાં વળી નેક રે;
તોયે શેઠનૂં મન ન ડગે. ભાઈ ! એવી મોટાની ટેક રે. ૯

ચરણુ ધોઈ ચરણુામ્રત લીધાં સીધાં મારાં સહુ કાજ રે.
(કર જોડી કહેવાને લાગ્યો.) મદિર પધારો, મહારાજ રે ! ૧૦

સતવાદીએ સાહેબ ઓળખ્યા. અન્ય શૂં જાણે મરમ રે ?
ભોજલના સ્વામી ! ભુવન પધારો.
મારી રાખો લાજ ને શરમ રે. ૧૧

કડવું ૨.

અતિત વાણી ઓચરે સુણો, શ્રીમત, મારી વાત રે.
કાયા મારે હાથ નથી; મને પીડા કરે છે ઉતપાત રે ૧
રથે રેવંત જોતરૂ; માંહે ગાદી નખાવું, ગોપાળ રે,
તેડીને બેસારૂ, ત્રીકમા, તમને દયા કરો દીનદયાળ રે. ૨.
સાધુ કેહે છે શેઠને ઘોડાવેહેલનું નહિ મારે કામ રે
અભ્યાગતને રેહેવૂં એકલું તમે મા લેજો મારૂ નામ રે. ૩
પ્રભુજી ! મગાવૂં પાંજરૂ, માંહે ઝાઝાં કરાવૂ જતન રે,
પવન ન લાગે, પડદા બંધાવૂ, ગમૂં રાક રતન રે ૪
અભ્યાગત એણી પેરે બોલ્યા હૂ તો આવૂં નગર મોઝાર રે,
તારી નાર જો આવે તેડવા નીકર બેઠો રહૂં મારે બાર રે ૫
મનગમતું ખાવું માગીને લેશૂ, જાગે તમારો ધરમ રે
સરભંગી સાધુને સોત્ય ન ભાષ્યું ! કુણ અમારા અટકરમ રે ૬
હરખથી હરિજન હાલિયો ને આવ્યો પોતાને ઘેર રે
પત્નીને લાગ્યો પૂછવા આપણે શી કરવી અર પેર રે ।
મતી કેહે છે. સ્વામી મારા, ઢીલ ન કરવી લગાર રે,
તતક્ષણ જઈયે આપણ તેડવા. નથી માનવી, એ છે મોગાર રે
સામયું લેઈ સનમુખ ચાલ્યા. ગયા પૂરવનાં પાપ રે.
ભોજલના સ્વામી ભેટતા એમના ટળિયા ત્રિવિધના તાપ રે

કડવું ૩

કનકહીંડોળીમાં કર ડિયે જુગતે બેસાર્યા જદુનીર રે
ગંગાવતીએ શિર પર લીધા. બીજાણાં સનીના ગીર રે.
નગરના લોક ટોળે મળિયા જોવા ત્યું અદાર રે
ધન ધન વાણી ઊચરે બધે: હામી ઠરે કો હાર રે. ૧
ઊન્હાં જળ મેલી સ્નાન કરાવ્યાં, પોઢાડ્યા પલંગ મિઠાઈ રે.
ચંદન ચરચે, ચરણ તળાંસે, બીજાઓ ટોળે વાય રે. ૨

પ્રેમે કરીને પ્રસાદ નિપાયા મીઠા મેવાનાં પકવાન રે,
હાથ જોડીને હરિજન ઊભા. આરોગો, ભગવાન રે! ૪
અજ દેહે મારે અગ્નિ કરે છે; મારે છે માટીનો આહાર રે,
ઉત્તમ વર્ણ તમે કેમ કરશો? એ જ મોટો છે વિચાર રે. ૫
કસાઇવાડેથી માંસ મંગાવૂં મેલી લોકની લાજ રે.
ભાગ્ય મોટાં, હરિ ભુવન પધાર્યા! ધન્ય દહાડો મારે આજ રે! ૬
અનેરૂં અમે અહર્નિશ ખાઇયે ને રહિયે વન માંહી રે,
અઘોરપંથીને આહાર માણસનો, બીજૂં ન ખપે કાંઈ રે. ૭
નર ને નારી મળી વિચારે. હવે શો કરવો ઉપાય રે?
પ્રભુજી જોવાને આવ્યા પારખાં. ના કહિયે તો સત જાય રે. ૮
પુત્રને પૂછવા ચાલીને ગયો નિશાળે શેઠ સગાળ રે,
સુતને કેહે છે. એક સાધુ આવ્યો ઇચ્છે કરવા તારો આહાર રે. ૯
સેલૈયો કેહે મત કેમ મેલિયે? મર ની જડામૂળ જાય રે,
ભોજલ કેહે મતવાદી ભાઈડા અટક પડયે ઓળખાય રે. ૧૦

કડવું ૪.

પંડ્યાની કાયા પિતા! અંતે. (બોલ્યો બુદ્ધિઊજાગર બાળ રે.)
સાધુને હાથ મારૂં મૃત્યુ સુધરશે, ટળશે જન્મમરણજંજાળ રે. ૧
મોરધ્વજે આગે અંગ વેહેરાવ્યૂં; કર્ણે કીધ કાયાનૂં દાન રે,
શિબિની માટી છાબે તોલાણી, ત્યારે રીઝયા ભગવાન રે. ૨
હરિશ્ચંદ્રે વહી હેલ પાણીની, એવો દૈવે દીધો દડ રે.
સતવાદી બંદા સત ન છોડે, મર ભાગી પડે બ્રહ્માંડ રે. ૩
હિંમત રાખો, પિતા, હાર મ પામો, જુઓ મોટાના મરમ રે.
પરમારથે આગે પ્રાણ હોમ્યા'તા, છોડયા નો'તા સતધરમ રે. ૪
દધીચિ ઋષિને જાચ્યા દેવતા વાસાનૂં કરવા વજ્જર રે.
કુવાડે અંગ્ર માંડયૂં કાપવા, તોયે ચળ્યા ન બુદ્ધિના સાગર રે. ૫

શિર મળશે, આવો સમો નહિ મળે મોહન થ્યા છે મેહેમાન રે,
અવસર આવ્યે ડગ પાછા ન ભરિયે, કરિયે તન કુરબાન રે. ૬
એવો પડકારો પિતાને કીધો, ત્યારે હરિજન થ્યા હોશિયાર રે,
પુત્રના વચન કાને સાંભળી એની છાતિમા પડિયા શાર રે. ૭
ચાકુથી પીંડો સરવી ઊતારે એમ સૈનૈયે કાપ્યૂ શીશ રે,
લેઈ આગળ અર્પણ કર્યૂં, ત્યારે જોઈ રહ્યા જગદીશ રે ૮
બહુનામી કેહે છે બાઈને રે તમે સોળ કરો શણગાર રે,
ગાતાં વાતાં શબને સુધારો રોતા નહિ લગાર રે ૯
કલ્પિત દાન કોઈનૂં નથી લેતા મારી છે એવી ટેવ રે,
ભોજલનો સ્વામી કેહે છે ભાવે હવે તૈયાર કરો તતખેવ રે ૧૦

કડવૂ ૫

સતીએ કાજલ સારિયા ને ખાડવા બેઠા તેણી વાર રે,
હાલરડા ગાય બાઈ હરખથી, કરો ભોજન, નંદકુમાર રે !
સાર હતૂં તે તમે શીં કે ચડાવ્યૂ ! કાય આણો છો મારે કામ રે ?
ભૂખે મુવાની ભાળી ભક્તિ તમારી ! મને મેલી આવો મારે ઠામ રે
ખાડણિયામા માથૂ ખડાવ્યુ કહી વ્હાલે કડણ વચન રે
સુરપતિ તાપ સહી ન શકયો, ભાગ્યો મેલીને ઇંદ્રાસન રે
જમવાને ટાણે જોગીશ્વર બોલ્યા, સાભળો મારી માઈ રે
વાંઝિયાનૂ અન્ન ખાવૂ વર્જિત છે, શ્રુતિ કેહે સમજાઈ રે
સતી કેહે છે એક રમત દેખાડૂ માગી થાજે, મેહેમાન રે
તુને આવી ટેવ મૂકાવૂં, કૃષ્ણ, ઝવાવૂં કાન રે
પાચ માસનો ગરભ છે, અમો વાંઝિયા નથી, મોરા નાથ રે
સતીએ ઉદર ચીરવા માંડ્યૂં, હરિએ ઝાલ્યા હાથ રે
ધન ધન, સતવાદી ! ધરમ રાખ્યો, જોયૂ મરજીવૂં તમારૂં મન રે
સુત વધીને મારૂ મનમાન કીધૂં ! શ્રીમુખ બોલ્યા વચન રે

માગ્ય માગ્ય, સતવાદી ! શું આપું ? કહે છે કરુણાનિધાન રે,
આવી કસણી ન દેજો કોને, સ્વામી, એ માગું વરદાન રે. ૮
પરબ્રહ્મ પોતે પ્રગટ થયા જેનો વેદ ન પામે પાર રે,
ચેલૈયાને સજીવન કીધો; , વરતાણો જેજેકાર રે. ૯
ચેલૈયા આખ્યાન તમે સાંભળો. એ રીતે રીઝયા'તા રામ રે.
ભોજલ ભગત એમ બોલિયા, એનું નવ ખંડમાં રાખ્યું નામ રે. ૧૦

